

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

- ▶ **Greenwashing within the Context of Nation Branding and National Reputation Management: Hennes&Mauritz (H&M) - A Swedish Case**
Yeliz KULALI MARTİN, Gaye Aslı SANCAR DEMREN
- ▶ **2015–2020 Dönemi Yıllık Aktivite Raporlarına Göre Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzensiz Göçlere Bakış Açısı**
Onur GÜREL, Celil Uğur ÖZGÖKER
- ▶ **Kamuoyu Oluşturma Aracı Olarak Adalet Yürüyüşü'nün Söylem Analizi**
Uğur Can AYMELEK
- ▶ **İbn Rüşd'de Din, Schelling'de Sanat: Felsefe-Din ve Felsefe-Sanat İlişkilerinin Tarihinde Ortak Felsefi Refleksler**
Halil İbrahim İŞLİYEN, Hümeyra ÖZTURAN
- ▶ **Platon ve Aristoteles'te Philia: Dostluk Üzerine**
Erman KAR
- ▶ **Strauss ve Howe Kuşak Paradigması ve Verili Kuşak Kimliklerinin Sosyal Kimlik Bağlamında Analizi: Verili Kuşak Kimlikleri Sorunsalı**
Sema ÇINAR ALEVLİ
- ▶ **Ideology, Utopia and Practice: Rural Development in Turkey Until the Late 1940s**
Selami Mete AKBABA
- ▶ **Son Dönem Osmanlı Sefir ve Şehbenderlerinin Atama, Terfi ve Azilleri (1855-1921)**
Ayda BEKTAŞ
- ▶ **II. Mahmud'un Rumeli Seyahati**
Sinan ÇAKIR
- ▶ **Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları, Yunus Uğur (ed.) (VakıfBank Kültür Yayınları, 2023)**
Nihat Efe DOKUMACI

YIL:10 SAYI:18 MAYIS 2024
YEAR:10 ISSUE:18 MAY 2024

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

**SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

SAHİBİ

Üsküdar Üniversitesi Adına
A. Furkan Tarhan

ONURSAL EDİTÖR

Prof. Dr. Nevzat Tarhan

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan
Prof. Dr. Sevil Atasoy
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Aydemir

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Amr Abdalla, University for Peace
Prof. Dr. Wolfgang Gieler, Friedrich Schiller Jena Üniversitesi
Prof. Dr. Soner Karagül, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Köni, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan Ömerustaoglu, Birüni Üniversitesi
Prof. Dr. Cumhuri Taş, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vanessa Tinker, Collegium Civitas

İNGİLİZCE İÇERİK EDİTÖRÜ

Arş. Gör. Cansu Civan

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş

YAZI KURULU

Dr. Arş. Gör. Cemal Cem Anarat
Arş. Gör. Deniz Atacan
Arş. Gör. Salih Bilgin
Arş. Gör. Bengi Çakmak
Arş. Gör. Doğan Demirkıran
Arş. Gör. Beril Sercem Şengül

BASKI

Butik Ajans Reklam & Matbaacılık
İstiklal Mah. Kızılay Sok. No: 24/36 Ümraniye - İSTANBUL
Tel: 0535 553 17 32

Baskı Tarihi: Mayıs 2024

GRAFİK UYGULAMA

Bülent Tellan

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Altunizade Mh. Kısıklı Cd. No: 16 Güney Yerleşke E Blok PK: 34662
Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE
Telefon: +90 216 400 22 22 / Dahili: 2341
E-posta: uusb@uskudar.edu.tr
www.uskudar.edu.tr

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez Mayıs ve Kasım aylarında yayımlanan, açık erişimli ve hakemli bir dergidir. Hakem değerlendirmeleri, çift kör hakemlik kuralına uygun olarak gerçekleştirilir. Makalelerdeki düşünce, görüş ve varsayımlar eser sahiplerine aittir; Üsküdar Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (JOSOC)

Year 10 • Issue 18 • May 2024 • ISSN 2459-0223 • Online ISSN 2717-7769

OWNER

On behalf of Üsküdar University
A. Furkan Tarhan

HONORARY EDITOR

Prof. Nevzat Tarhan, MD.

EDITORS

Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph.D.
Prof. Sevil Atasoy, Ph.D.
Asst. Prof. Uygur Aydemir, Ph.D.

VICE EDITOR

Asst. Prof. Elif Kurtuluş, Ph.D.

EDITORIAL BOARD

Prof. Amr Abdalla, Ph.D., University for Peace
Prof. Wolfgang Gieler, Ph.D., Friedrich Schiller Jena University
Prof. Soner Karagül, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University
Prof. Hasan Köni, Ph.D., İstanbul Kültür University
Prof. Adnan Ömerustaoğlu, Ph.D., Birüni University
Prof. Cumhuri Taş, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Vanessa Tinker, Ph.D., Collegium Civitas

ENGLISH CONTENT EDITOR

Res. Asst. Cansu Civan

STATISTICS EDITOR

Asst. Prof. Elif Kurtuluş, Ph.D.

PUBLICATION BOARD

Res. Asst. Cemal Cem Anarat, Ph.D.
Res. Asst. Deniz Atacan
Res. Asst. Salih Bilgin
Res. Asst. Bengi Çakmak
Res. Asst. Doğan Demirkıran
Res. Asst. Beril Sercem Şengül

PRINTED BY

Butik Ajans Reklam & Matbaacılık
İstiklal Mah. Kızılay Sok. No: 24/36 Ümraniye - İSTANBUL
Tel: 0535 553 17 32

Published in May 2024

GRAPHICS APPLICATION

Bülent Tellan

CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Altunizade Mh. Kısıklı Cd. No: 16 Güney Yerleşke E Blok PK: 34662
Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE
Telephone: +90 216 400 22 22 ext: 2341
E-mail: uusb@uskudar.edu.tr
www.uskudar.edu.tr

Üsküdar University Journal of Social Sciences is an open-access, academic peer-reviewed journal and published biannually in May and November. The journal employs a double-blind peer review system. The opinions, thoughts and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in anyway, represent those of Üsküdar University.

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Sevil Atasoy, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Sevtap Demirci, Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Barış Erdoğan, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Mohammad Faghfoory, George Washington Üniversitesi

Prof. Dr. Nazife Güngör, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Ragıp Kutay Karaca, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Havva Kök Arslan, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Arda Odabaşı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Özdemir, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin Sarı, Doğuş Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Ateş Uslu, İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Selçuk AkŐın Somel, Sabancı Üniversitesi

**Liste soy isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.*

ADVISORY BOARD

Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Sevil Atasoy, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Sevtap Demirci, Ph.D., Boğaziçi University

Prof. Barış Erdoğan, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Mohammad Faghfoory, Ph.D., George Washington University

Prof. Nazife Güngör, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Ragıp Kutay Karaca, Ph.D., İstanbul Aydın University

Prof. Havva Kök Arslan, Ph.D., Üsküdar University

Prof. İsmail Arda Odabaşı, Ph.D., Mimar Sinan Fine Arts University

Prof. İbrahim Özdemir, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Selahattin Sarı, Ph.D., Doğuş University

Prof. Nevzat Tarhan, MD, Üsküdar University

Prof. Mehmet Bülent Uludağ, Ph.D., Ondokuz Mayıs University

Prof. Ateş Uslu, Ph.D., İstanbul University

Assoc. Prof. Selçuk Akşin Somel, Ph.D., Sabancı University

**The list is in alphabetical order according to surnames.*

İÇİNDEKİLER

Editörden

ÖZGÜN ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Ulus Markalama ve Ulusal İtibar Yönetimi Bağlamında Yeşil Aklama Uygulamaları : Bir İsveç Markası Hennes&Mauritz (H&M) (İngilizce)..... 1-21
Yeliz KULALI MARTİN, Gaye Aslı SANCAR DEMREN

2015–2020 Dönemi Yıllık Aktivite Raporlarına Göre Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzensiz Göçlere Bakış Açısı.....23-44
Onur GÜREL, Celil Uğur ÖZGÖKER

Kamuoyu Oluşturma Aracı Olarak Adalet Yürüyüşü'nün Söylem Analizi45-60
Uğur Can AYMELEK

İbn Rüşd'de Din, Schelling'de Sanat: Felsefe-Din ve Felsefe-Sanat İlişkilerinin Tarihinde Ortak Felsefi Refleksler.....61-80
Halil İbrahim İŞLİYEN, Hümeyra ÖZTURAN

Platon ve Aristoteles'te Philia: Dostluk Üzerine.....81-99
Erman KAR

Strauss ve Howe Kuşak Paradigması ve Verili Kuşak Kimliklerinin Sosyal Kimlik Bağlamında Analizi:
Verili Kuşak Kimlikleri Sorunsalı..... 101-122
Sema ÇINAR ALEVLİ

İdeoloji, Ütopya ve Pratik: 1940'ların Sonuna Dek Türkiye'de Kırsal Kalkınma (İngilizce)..... 123-146
Selami Mete AKBABA

Son Dönem Osmanlı Sefir ve Şehbenderlerinin Atama, Terfi ve Azilleri (1855-1921) 147-162
Ayda BEKTAŞ

DERLEME MAKALESİ

II. Mahmud'un Rumeli Seyahati..... 163-177
Sinan ÇAKIR

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Dijital Beşeri Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları, Yunus Uğur (ed.) (VakıfBank Kültür Yayınları, 2023) 179-183
Nihat Efe DOKUMACI

Yazım Esasları (Türkçe/İngilizce)

Yayın Etiği ve Kötüye Kullanım Beyanı (Türkçe/İngilizce)

CONTENTS

Editor's Note

ORIGINAL RESEARCH ARTICLES

Greenwashing within the Context of Nation Branding and National Reputation
Management: Hennes&Mauritz (H&M) - A Swedish Case 1-21
Yeliz KULALI MARTİN, Gaye Aslı SANCAR DEMREN

The European Commission's Perspective on Irregular Migrations towards the European
Union According to the Annual Activity Reports for the Period 2015-202023-44
Onur GÜREL, Celil Uğur ÖZGÖKER

Discourse Analysis of the Justice March as a Tool for Public Opinion Formation45-60
Uğur Can AYMELEK

Religion in Ibn Rushd, Art in Schelling: Shared Philosophical Reflexes in The History of
Relations Between Philosophy-Religion and Philosophy-Art.....61-80
Halil İbrahim İŞLİYEN, Hümeyra ÖZTURAN

On Friendship: Philia in Plato and Aristotle81-99
Erman KAR

Strauss and Howe Generation Paradigm and The Analysis of Assigned
Generational Identities in the Context of Social Identity:
The Problem of Assigned Generation Identities 101-122
Sema ÇINAR ALEVLİ

Ideology, Utopia and Practice: Rural Development
in Turkey Until the Late 1940s 123-146
Selami Mete AKBABA

Appointments, Promotions and Dismissals of the
Late Ottoman Ambassadors and Consuls (1855-1921)..... 147-162
Ayda BEKTAŞ

REVIEW ARTICLE

The Rumelia Trip of Mahmud II..... 163-177
Sinan ÇAKIR

BOOK REVIEW

Dijital Beşeri Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları, Yunus Uğur (ed.)
(VakıfBank Kültür Yayınları, 2023) 179-183
Nihat Efe DOKUMACI

Publication Guidelines (Turkish/English)

Publication Ethics and Malpractice Policy (Turkish/English)

Editörden

Mayıs 2024 itibariyle Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi olarak on sekizinci sayımıza ulaşmış bulunuyoruz. Şu ana kadar çıkarılan sayılarda olduğu gibi, bu sayıda da disiplinlerarası ve çok disiplinli yaklaşımımızı korumaya özen göstererek Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Felsefe, Sosyoloji ve Tarih alanlarından değerli akademisyenlerin yazdığı dokuz makaleye ve bir kitap incelemesine yer verdik.

İlk makalede, Yeliz Kulalı Martin ve Gaye Aslı Sancar Demren, “yeşil aklama” kavramını ve stratejilerini ulus markalama ve ulusal itibar çerçevesinde tartışmaktadır. Yumuşak güce yönelik çabalar bağlamında, İsveç markası H&M’in yeşil aklama pratikleri nitel vaka analizi yöntemiyle araştırılarak elde edilen bulgular sunulmaktadır.

İkinci makalede, Onur Gürel ve Celil Uğur Özgöker, 2015 ile 2020 yılları arasında yayınlanmış olan Avrupa Komisyonu Yıllık Aktivite Raporlarını inceleyerek düzensiz göç olgusunu tartışmaya açmaktadır. AB’nin düzensiz göç politikasına ilişkin gözlemler ve analizler, belirtilen periyot üzerinden incelenmektedir.

Üçüncü makalede, Uğur Can Aymelek, Adalet Yürüyüşü’nü eleştirel söylem analizi çerçevesinde irdelemektedir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin resmi web sitesindeki yazılı metinler bağlamında, Adalet Yürüyüşü’nün kamuoyu oluşturma işlevinin hangi politik eleştirileri ve süreçleri kapsadığı tartışılmaktadır.

Dördüncü makalede, Hümeysra Özturan ve Halil İbrahim İşliyen, İbn Rüşd’ün düşüncesinde yer bulan felsefe-din ilişkisiyle Schelling’in düşüncesinde yer bulan felsefe-sanat ilişkisini karşılaştırmalı bir analize tabi tutmaktadır. Her iki düşünür için de bu kavramsal ilişkilerin bir tür gerilime karşılık geldiği vurgulanarak, bu gerilimler tartışmaya açılmaktadır.

Beşinci makalede, Erman Kar, Aristoteles’in ve Platon’un “dostluk (*philia*)” kavramı karşılaştırmalı biçimde incelemektedir. Sistemik ve etik bağlamda yürütülen tartışmada, dostluk kavramının insan yaşamındaki işlevine odaklanılmaktadır.

Altıncı makalede, Sema Çınar Alevli, kuşak olgusunu, Mannheim ve Strauss&Howe tarafından kavramsallaştırıldığı haliyle incelemekte ve günümüzdeki kuşak çalışmalarını eleştirel biçimde tartışmaya dâhil etmektedir. Bu çalışma ile, Türkiye’de kuşak çalışmalarının daha bilimsel ve gerçekçi bir zemine oturmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Yedinci makalede, Selami Mete Akbaba, yirminci yüzyılın başından 1940’ların sonuna dek gerçekleşen kırsal kalkınma pratiklerini ve politikalarını incelemektedir. Bilhassa erken Cumhuriyet Dönemi ve modernleşme süreci bakımından önem taşıyan kırsal kalkınma olgusu; ideoloji, ütopya ve pratik çerçevesinde tartışılmaktadır.

Sekizinci makalede, Ayda Bektaş, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı bünyesinde sefir ve şebkender olarak görevlendirilen diplomatların atamalarındaki belirleyici unsurları incelemektedir. Makalede, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi üzerinde çalışılarak elde edilen bulgular doğrultusunda Osmanlı Hariciyesinin dönüşümü analiz edilmektedir.

Dokuzuncu makalede, Sinan Çakır, II. Mahmud’un son ve en uzun yurtiçi gezisi olan Rumeli seyahatini, amaçları ve etkileri bakımından irdelemektedir. Bu seyahatin devlet meseleleriyle yakından ilgilenme amacıyla gerçekleştirilmiş oluşu ve süreçteki detayları vurgulanmıştır.

Son olarak, *kitap incelemesinde*, Nihat Efe Dokumacı, “Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları” adlı derleme kitabı incelemektedir ve Osmanlı Tarihi çalışmalarına alternatif bakış açıları ve yöntemler öneren bu çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

Ulusal ve uluslararası indekslerde taranmak için devam eden çalışmalarımız kapsamında dergimize gönderilen makaleler titizlikle gerekli kontrollerden geçirilmekte ve hakem değerlendirme süreçleri hassasiyetle yürütülmektedir. Dergimiz, 2019 yılından itibaren ULAKBİM tarafından taranmaktadır. Bu süreçte değerli tavsiyeleriyle dergimizin kalitesinin üst düzeye çıkmasına katkı sağlayan hakemlerimizin yanı sıra, bu sayının hazırlanması aşamasında gösterdikleri çabalarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Uygur Aydemir’e, Editör Yardımcısı Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş ile Yazı Kurulu’nda yer alan araştırma görevlileri Salih Bilgin, Dr. Cemal Cem Anarat, Bengi Çakmak, Doğan Demirkıran, Deniz Atacan ve Beril Sercem Şengül’e teşekkür ederim. Yabancı dil editörü Arş. Gör. Cansu Civan’a, istatistik editörü Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş’a, dil editörü olarak emeği geçen Dr. Öğr. Üyesi Erhan Bektaş ile araştırma görevlileri Dr. Berat Dağ, Yelda İbadi, Ali Ekmekci, Hasan Özdemir, Betül Çelebi Dağ, Begüm Merve Çabuk ve Buğra Can Bayçıfci’ye teşekkür ederim.

Keyifli okumalar dileklerle...

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan

Editor's Note

As of May 2024, Üsküdar University Journal of Social Sciences has reached its eighteenth issue. As we have done so far, we have also tried to preserve our interdisciplinary and multidisciplinary spirit and approach in this issue. It includes nine articles from the disciplines of Political Science, International Relations, Philosophy, Sociology, and History, and a book review written by experts in the field.

In the first article, Yeliz Kulalı Martin and Gaye Aslı Sancar Demren discuss the concept and strategies of “greenwashing” within the framework of nation branding and national reputation. In the context of efforts towards soft power, the greenwashing practices of the Swedish brand H&M are investigated using the qualitative case analysis method and the findings are presented.

In the second article, Onur Gürel and Celil Uğur Özgöker discuss the phenomenon of irregular migration in the context of examining the European Commission Annual Activity Reports published between 2015 and 2020. Observations and analyzes regarding the EU's irregular migration policy are examined regarding the specified period.

In the third article, Uğur Can Aymelek examines the March for Justice within the framework of critical discourse analysis. In the context of the written texts on the official website of the Republican People's Party, it is discussed which political criticisms and processes the March for Justice involves in terms of its function of the public opinion.

In the fourth article, Hümeysra Özturan and Halil İbrahim İşliyen conduct a comparative analysis of the philosophy-religion relationship found in Ibn Rushd's thought and the philosophy-art relationship found in Schelling's thought. By emphasizing that these conceptual relations correspond to a kind of tension for both thinkers, these tensions are opened for discussion in the article.

In the fifth article, Erman Kar examines Aristotle's and Plato's concept of “friendship (*philia*)” in a comparative manner. The discussion, carried out in a systematic and ethical analyses, focuses on the function of the concept of friendship in human life.

In the sixth article, Sema Çınar Alevli examines phenomenon of generation as conceptualized by Mannheim and Strauss & Howe, and critically includes current generation studies in the discussion. It is aimed to contribute to the establishment of generation studies in Turkey on a more scientific and realistic basis.

In the seventh article, Selami Mete Akbaba examines rural development practices and policies in Türkiye from the beginning of the twentieth century to the end of the 1940s. The phenomenon of rural development, which is especially important for the early Republican Period and the modernization process, is discussed within the framework of ideology, utopia, and practice.

In the eighth article, Ayda Bektaş examines the determining factors in the appointment of diplomats appointed as ambassadors and consuls within the Ottoman Empire since the late nineteenth century. In the article, the transformation of the Ottoman Ministry of Foreign Affairs is analyzed in line with the findings obtained by studying the Presidency Ottoman Archives.

In the ninth article, Sinan Çakır, examines II. Mahmud's Rumelia trip, that is the last and longest domestic trip of the Sultan, in terms of its aims and effects. The fact that this trip was carried

out for the purpose of closely dealing with state issues of the time and the details of the process were emphasized.

Finally, *in the book review*, Nihat Efe Dokumacı examines the compilation book “Digital Humanities and Ottoman Studies” and emphasizes the importance of this study, which proposes alternative perspectives and methods to Ottoman History studies.

Within our endeavor to be included in the national and international indexes, we punctiliously examine the articles sent to our journal and strictly follow the peer-review process. Our journal has been indexed in ULAKBİM since 2019. I would like to thank all the referees for their invaluable contributions that put the quality of our journal over the top with their valuable advice, as well as Dr. Uygur Aydemir, Vice Editor Dr. Elif Kurtuluş, and the research assistants Salih Bilgin, Cemal Cem Anarat, Bengi Çakmak, Doğan Demirkıran, Deniz Atacan, and Beril Sercem Şengül as the Publication Board. I also thank English Content Editor Cansu Civan, statistics editor Dr. Elif Kurtuluş, and Dr. Erhan Bektaş and the research assistants who contributed as language editors, Dr. Berat Dağ, Yelda İbadi Teke, Ali Ekmekci, Hasan Özdemir, Betül Çelebi Dağ, Begüm Merve Çabuk and Buğra Can Bayçifci for their contributions.

I wish you a joyful reading...

Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph.D.

Greenwashing within the Context of Nation Branding and National Reputation Management: Hennes&Mauritz (H&M) – A Swedish Case

Yeliz KULALI MARTIN ^(*), Gaye Aslı SANCAR DEMREN ^(**)

Abstract

The image and reputation of a country reflect on its brands. Just as well, the image and reputation of a brand reflect on its country of origin. The present study, on the basis of the theoretical frameworks of nation branding and national reputation, focuses on greenwashing, which affects both of the said areas. In our day, the sensibility concerning sustainability and environmental matters influences also brand policies. The ambition of being 'The most environment friendly brand', often leads brands to mistakes which end up transforming into greenwashing. This is also the case for the Swedish brand H&M which aims to be the 'leader' in soft power areas like the environment. The study, after the theoretical framework, focuses on H&M's greenwashing strategies and their causes, using the qualitative situational analysis method.

Keywords: Nation Branding, National Reputation, Greenwashing, H&M, Sweden.

Original Research Article

Submission Date: 09.04.2024

Acceptance Date: 30.05.2024

^(*) Assistant Professor, Galatasaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations.

E-mail: ykulali@gsu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1548-029X>

^(**) Assoc. Prof. PhD., Galatasaray University, Faculty of Communication, Department of Public Relations.

E-mail: asancar@gsu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5744-4900>

Yeliz Kulalı Martin and Gaye Aslı Sancar Demren, "Greenwashing within the Context of Nation Branding and National Reputation Management: Hennes&Mauritz (H&M) - A Swedish Case," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 18 (May 2024): 1-21.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.135>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Ulus Markalama ve Ulusal İtibar Yönetimi Bağlamında Yeşil Aklama Uygulamaları : Bir İsveç Markası Hennes&Mauritz (H&M)

Yeliz KULALI MARTIN ^(*), Gaye Aslı SANCAR DEMREN ^(**)

Öz
Bir ülkenin sahip olduğu imaj ve itibar, o ülkenin sahip olduğu markalara da yansımaktadır. Yine aynı şekilde bir markaya ait imaj ve itibar da o ülkeye yansımaktadır. Bu çalışma ulus markalama ve ulusal itibar teorik çerçevelerinden yola çıkarak, her iki alanı da doğrudan etkileyen yeşil aklama kavramına odaklanmaktadır. Günümüzde sürdürülebilirlik ve çevre konularına gösterilen hassasiyet, marka politikalarına da yansımaktadır. 'En çevreci marka' olma hırsı, çoğu zaman söz konusu markaları yanlışlara itmekte ve yeşil aklama stratejilerine dönüşmektedir. Çevre gibi yumuşak gücü ilgilendiren alanlarda 'lider' olma arzusu güden İsveç firması H&M için de bu durum farksızdır. Çalışma, teorik çerçevenin ardından niteliksel vaka analizi yöntemiyle H&M'in yeşil aklama stratejileri ve nedenlerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulus Markalama, Ulusal İtibar, Yeşil Aklama, H&M, İsveç.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 09.04.2024

Kabul Tarihi: 30.05.2024

^(*) Dr. Öğr. Üyesi, Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

E-posta: ykulali@gsu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1548-029X>

^(**) Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler Bölümü.

E-posta: asancar@gsu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5744-4900>

Yeliz Kulali Martin ve Gaye Aslı Sancar Demren, "Ulus Markalama ve Ulusal İtibar Yönetimi Bağlamında Yeşil Aklama Uygulamaları : Bir İsveç Markası Hennes&Mauritz (H&M)," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 1-21.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.135>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Introduction

In the globalising world of the present day, nations are subject to branding just like companies. The nation brands of countries that are the most visited, that have the most appreciated food, that attract the most investment, that have the most adopted cultural characteristics due to the desire of creating attraction on individuals are considered to be strong nation brands. According to Anholt's model; exports, governance, culture, tourism, immigration and investment are the elements constituting the dimensions of the nation brand. At this point, national brands owned by a country are also factors that serve the nation brand and play a part on the management of the nation's image and reputation. This factor called country of origin effect can result in the identification of brands with nations, and even in the identification of some nations with brands. Therefore, the image and reputation of national brands affect the image and reputation of their country of origin and at this point the corporate behaviours of companies gain importance.

In the global competition climate of our day, companies' corporate behaviours, their commitment to their promises to their shareholders and the society, their social responsibility concept and application of ethic codes become crucial. Environmental sustainability as a dimension of corporate sustainability is an important tool of self-expression for companies. Herein, Greenwashing is a concept referring to companies' pretending, to the steps they undertake without really undertaking, to appearing environment friendly without protecting the environment. The present study will focus first on nation branding and national brands' relation with nation branding, national reputation and the effects of greenwashing on national reputation will also be analysed. Sweden, like other Nordic states, is very sensitive to environmental issues. The crisis H&M went through as a retail brand from Sweden, which aims to be global leader in soft power area, constitutes the origin of the research question. So based on the question: "What could be the effects of H&M brand's greenwashing practices on Sweden's soft power?", H&M's greenwashing issues will be analysed within the framework of qualitative situational analysis method.

Nation branding concept and Countries' national brands' relationship with nation branding

Nation branding consists on managing a nation as if it was a brand, in order to have a positive perception before foreign populations. "Nation branding consists on influencing and creating an effective environment and positive platforms in the market for a nation. Nation branding is also an area in which business and political spheres cooperate in an integrated manner, for a diplomatic or political purpose."¹ Nation branding is not only used for commercial purposes, but also for political and diplomatic purposes.

It is of course necessary to mention Anholt in order to understand the extend of the concept: Nation Brand Index research realised by Anholt and Ipsos Research Company since 2008 will celebrate its 15th edition this year. The nation branding hexagon measures country

¹ Hlynur Gudjonsson. "Nation Branding," *Place Branding* 1, no. 3 (2005): 286-287.

performances in five different areas. These are; exports, governance, culture, people, tourism and, immigration and investment.² The table below explains the criteria for each topic in detail.

Table 1: Understanding NBI Hexagon³

Exports	This aspect examines whether knowing where a product is made increases or decreases the likelihood of it being purchased (also known as the “country of origin effect”), whether a country has particular strengths in science and technology, and whether it is considered to be innovative in national and global pursuits.
Governance	This aspect incorporates the perceived competency and honesty of government and its treatment of citizens and respect for their rights, as well as global behaviour in the areas of international peace and security, environmental protection, and the reduction of world poverty.
Culture	Cultural aspects are measured by gathering perceptions of a country’s heritage and its contemporary cultural “vibes” accrued from music, films, art, and literature, as well as its perceived excellence in sports.
People	The general assessment of a nation’s friendliness is measured by whether respondents would feel welcome when visiting the country. Additionally, we measure the appeal of the people on a personal level – whether respondents would want to have a close friend from that country – as well as human resources on a professional level: That is, how willing respondents would be to hire a well-qualified person from that country.
Tourism	Respondents rate a country’s tourism appeal in three major areas: Natural beauty, historic buildings and monuments, and vibrancy of urban life and attractions. Tourism potential is also rated: How likely a respondent would be to visit a country if money were not an object.
Immigration and Investment	Lastly, a country’s power to attract talent and capital is measured not only by whether people would consider studying, working, or living in that country, but also by perceptions of the country’s economic prosperity, equality of opportunity, and ultimately whether it is perceived to be a place with a high quality of life.

As seen in the table, a country’s nation brand is constituted from many different elements and countries need communication strategies in order to attract economic investment, to increase the number of visitors for generating more tourism revenue.

Nation branding is often conceptualised as nation brand management and identity-based brand promotion. Nation branding researchers attach great importance to image.⁴ The systematic literature review realised by Rojas-Mendez and Khoshnevis in 2021 lists all definitions of the nation branding concept made up to the current day. Based on the research, the writers suggest the definition below for nation branding;

² See www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-11/NBI%202022%20Report%20-%20Updated%20JAN23.pdf accessed 30 June 2023.

³ Ipsos, 2023.

⁴ Gyorgy Szondi, “From Image Management to Relationship Building: A Public Relations Approach to Nation Building,” *Place Branding and Public Diplomacy* 6, no. 4 (2010): 335.

Nation branding is a systematic strategic process of involving public and private sectors to design a branding strategy for the nation, communicate the nation's core values and national identity, and applying branding strategies and tactics to promote a nation's image, improve the country's reputation among all different audiences, differentiate a nation from other nations, and reach economic, social, political, business, and international competitiveness.⁵

Based on this definition, it can be presumed that H&M, as a private retail brand which is the subject of the present study, serves Sweden's nation branding strategy. Creating a successful nation brand has various economic advantages for the country. There are many motivations to design a strong country brand and all of those are essential for the prosperity of the country's citizens. Country branding can be built on various elements like the concerned country's cities, famous personalities or groups, television programs, important cultural heritage or natural beauties, food or drink, or behaviour patterns.⁶

Nation branding, differently than the tourism-oriented promotion works made with the purpose of obtaining economic gains, can potentially have societal and political advantages for the country in addition to the economic ones. Nation branding is put in practice by the initiatives started by the state and governments that are in charge of directing the county. Countries having precise aims in societal, economic and political matters can set forth their communication strategies that will differentiate them from other countries according to these aims, by means of nation branding. As nation branding allows positioning the nation brand and creating the nation brand identity, the nation and the country is perceived through a precise image across the world and the confusion due to the various images of the country is avoided.⁷

Nation branding is resourced from four main areas which are; country of origin, place marketing, public diplomacy and national identity studies. One of the most important factors that differentiates nation branding from place branding is the presumed international influence sphere and the close relationship with the nation state. Therefore, in a way, nation branding feeds on public diplomacy and international relations fields. Accordingly, nation branding takes root in national identity, in the nation branding process the nation brand identity makes use of country's social, political, economic and cultural values, the nation brand created within and outside the country is promoted via various channels and therefore it aims to strengthen the country's image and to boost its reputation.⁸ Nation branding concept's relation to national

⁵ Jose Rojas-Mendez ve Mozhde Khoshnevis, "Conceptualizing Nation Branding: The Systematic Literature Review," *Journal of Product and Brand Management* 32, no. 1 (2021): 114.

⁶ Burcu Zeybek, "Ülke Marka Kişilikleri Üzerine Bir Analiz: Turkey Home Kampanyası," *Erciyes İletişim Dergisi* 6, no. 2 (2019): 1325

⁷ Alparslan Nas, *Ulus Markalama: Dünyadan Örneklerle Kuram ve Uygulama*. 2. Baskı (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2021), 25-26.

⁸ Şakir Özüdoğru ve Haluk Yüksel, "Ulus Markalama ve Beslendiği Kaynaklar: Bir Derleme," *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 1 (2019): 333-342.

brands becomes crucial at this point. The country-of-origin effect is based on the assumption that the image and the reputation of the country will also reflect on the brands it owns. In the same way, the image and the reputation of a brand will also reflect on the country. “The country-of-origin effect has very close ties with the image and the economy of a country. Most of the time, companies try to encourage image transfer between the product or the company name and the positive image of the state.”⁹ Chanel’s high-quality products are a great example of image transfer to the French culture and elegance. Insuring a positive reflection of the country of origin impact requires the management of the national brands as well as the national reputation.

As the examples above show, nation branding also feeds on a country’s soft power elements. Practices realized through culture and values create sympathy for countries in individuals, and people who like any food or use any brand of a country feel close to that country. As a result, in today’s global world, the concepts of nation branding and soft power have become intertwined, and many stakeholders have come into play in conveying the ideals of a state and its nation to foreign publics. In this sense, national brands are essential in building national images and creating attraction as an element of soft power. Therefore, the behavior of national brands and global companies will play a positive/negative role in managing the reputation of a nation.

National Reputation Management and Greenwashing Concept

National reputation management is another subject complementary to the above-mentioned nation branding concept. A country that has a successful nation branding campaign is also expected to manage well its national reputation. Just like the nation branding concept, the reputation concept is multidimensional as well, and is based on trust building: “A nation’s reputational capital is significant, both politically and economically. It affects the country’s ability not only to pursue and achieve international political objectives but also to attract inflow of foreign investment as well as tourism. It may also influence consumer perceptions and purchase decisions with regard to products from certain countries of origin.”¹⁰

“There is an interaction between the city-nation brand and the global reputation of the country, as well as an emotional, economical and directly purchase related interaction with the brands, whose origin is or will be said city-nation.”¹¹ As Saydam stated, the image and the reputation of the national brands affect the image and the reputation of their country of origin. The brands pass the national identities on to the customers and the nation branding process functions in a holistic manner: “Over the last twenty years brands have become one of the most important channels for transmitting national identities to consumers. Whereas earlier generations may have identified countries primarily through their history, political institutions

⁹ Michael Kunczik, *Images of Nations and International Public Relations*, (New Jersey: Lawrence Erlbaum, 1997), 68.

¹⁰ Jay Wang, “Public Diplomacy and Global Business,” *Journal of Business Strategy* 27, no. 3 (2006): 41.

¹¹ Ali Saydam, “Emir Kusturica Değil Başkan Sorumlu...” *Akşam Gazetesi*, 11 October 2010.

or high culture, today brands can form an important part of the national image of some countries".¹² "From the moment a product is put on the market, the product, the brand, the corporation behind the brand, the corporate leader, the country images if the global markets are taken into account, form representative systems in the shape of interlocking circles in order to convince the target audience."¹³ It can be said that, especially considering the improvements on communication technologies in our day, the interaction between these interlocking circles will be faster. At this point, corporations wishing to benefit from the country-of-origin effect shall not damage the image and the reputation of their country. Another dimension of this subject is the occasional boycott of the brands of a certain country by other countries. Thus, the country-of-origin effect can have negative effects as well as positive ones. The H&M example which will be studied later in the present study, is also on the negative side. H&M, especially because of its recently exposed practices, casts a shadow on Sweden's global national reputation and image. Before examining H&M's green washing practices, it is necessary to further explain the green washing concept.

Environmental sustainability draws more and more the interest and the concern of societies, governments and individuals worldwide. The rapid globalisation and industrialisation in the past few decades have significantly contributed towards environmental degradation in the form of pollution, greenhouse gas emissions, ozone depletion, global warming etc. ¹⁴ Due to the increase in environmental problems, and consequently in public awareness, many stakeholders are more aware of environmental consideration. Over the past decade, stakeholders like investors, consumers, governments, and corporate customers are increasing the pressure on companies to disclose information about their environmental performance and for environmental-friendly products.¹⁵ As a result, the ethical consumption has reached 141 billions exclusively in England.¹⁶ By 2030, the global annual *green market* revolution spend will reach \$8.1 trillion dollars and by 2050, 321 trillion dollars.¹⁷ While some companies and brands share transparently their performances in this matter, many others continue greenwashing without compromising their profits.¹⁸

¹² Mark Leonard, Catherine Stead ve Conrad Smewing, *Public Diplomacy* (London: The Foreign Policy Center, 2002), 65.

¹³ Nazlı Aytuna, and Banu Karsak, "Kurum İmajı ve İkna Stratejileri: Etkili İletişim Sorgulamaları," In *Yönetim İletişim Kültür* eds. Poussard, J.M. & Erkmén, T. (İstanbul, Arıkan Yayınları, 2008), 246.

¹⁴ Priyanka Aggarwal, ve Aarti Kadyan, "Greenwashing: The Darker Side of CSR," *Indian Journal of Applied Research* 4, no. 3 (2014): 61-66.

¹⁵ De Freitas ve Vieira, (2020): 1-12.

¹⁶ See <https://www.co-operativebank.co.uk/about-us/press-release/2023/uk-ethical-consumer-spending-hits-141-billion-as-second-hand-clothing-market-booms/> accessed 18 January 2023.

¹⁷ See, <https://www.forrester.com/press-newsroom/forrester-global-green-market-revolution-spend-will-total-326-trillion-from-2023-to-2050/> accessed 18 January 2024.

¹⁸ See, <https://www.greenpeace.org.uk/news/fashion-greenwash-report-companies-hiding-true-environmental-costs-fast-fashion/> accessed 11 December 2023.

It is difficult to find a consensual common definition of greenwashing in the literature. Many industry-specific definitions of the greenwashing concept are made in a general and vague manner. Oxford English Dictionary¹⁹, one of the most referred dictionaries about this concept, defines greenwashing with the following words: “The creation or propagation of an unfounded or misleading environmentalist image; To mislead (the public) or counter (public or media concerns) by falsely representing a person, company, product, etc., as being environmentally responsible; to misrepresent (a company, its operations, etc.) as environmentally responsible.”²⁰ The definitions of Terrachoice and Greenpeace, two leading ONGs in greenwashing area, draw also the attention. Terrachoice describes the greenwashing concept as “the act of misleading consumers regarding the environmental practices of a company or the environmental benefits of a product or service”²¹ and Greenpeace describes it as a “Public Relations tactic used to make a company or product appear environmentally friendly, without meaningfully reducing its environmental impact.”²²

Greenwashing practices that basically consist on misleading, misguiding and fooling the public opinion, customers and shareholders are used by companies in various and multidimensional manners. The forms of greenwashing can be categorised according to the type and deceitfulness of the claim concerning the product, service and company. Accordingly, the product’s orientation, the process of production and environmental and other conditions can be subject to greenwashing.²³ In a similar manner, Terrachoice’s²⁴ 7 types of greenwashing are approved and studied by many academicians. These 7 types are, “Sin of the Hidden Trade-Off, Sin of No Proof, Sin of Vagueness, Sin of Worshipping False Labels, Sin of Irrelevance, Sin of Lesser of Two Evils, Sin of Fibbing”²⁵. To further explain these concepts; *Hidden trade off* – Suggesting a product is “green” based on a narrow set of attributes; *No proof* – claims that are not supported by a reliable third-party certification; *Vagueness* - Poorly defined claims that may be misunderstood by consumers; *Worshipping false labels* – creating false labels or false ratifications; *Irrelevance* - making claims that are unhelpful for consumers; *Lesser of two evils* – claims that may be true but that omit the essential for customers; *Fibbing* – claims that are simply false.²⁶

Companies proceed to greenwashing practices due to the encouragement of and the interaction with various factors and variables. Companies lean towards greenwashing practices because of external factors like ONGs, media, legal and legislative framework; market factors

¹⁹ Sebastião Vieira de Freitas Netto, Marcos Felipe Falcão Sobral, Ana Regina Bezerra Ribeiro ve Gleibson Robert da Luz Soares, “Concepts and Forms of Greenwashing: A Systematic Review,” *Environmental Sciences Europe* 32, no. 1 (2020):12.

²⁰ See, <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=greenwashing> accessed 20 January 2024.

²¹ TerraChoice, *The Sins of Greenwashing Home and Family Edition*, (Underwriters Laboratories, 2010).

²² Das, L. “Greenwash: What It Is and How Not to Fall for It,” *Greenpeace*, (2022).

²³ Netto et al., “Concepts and Forms of Greenwashing: A Systematic Review,” 11.

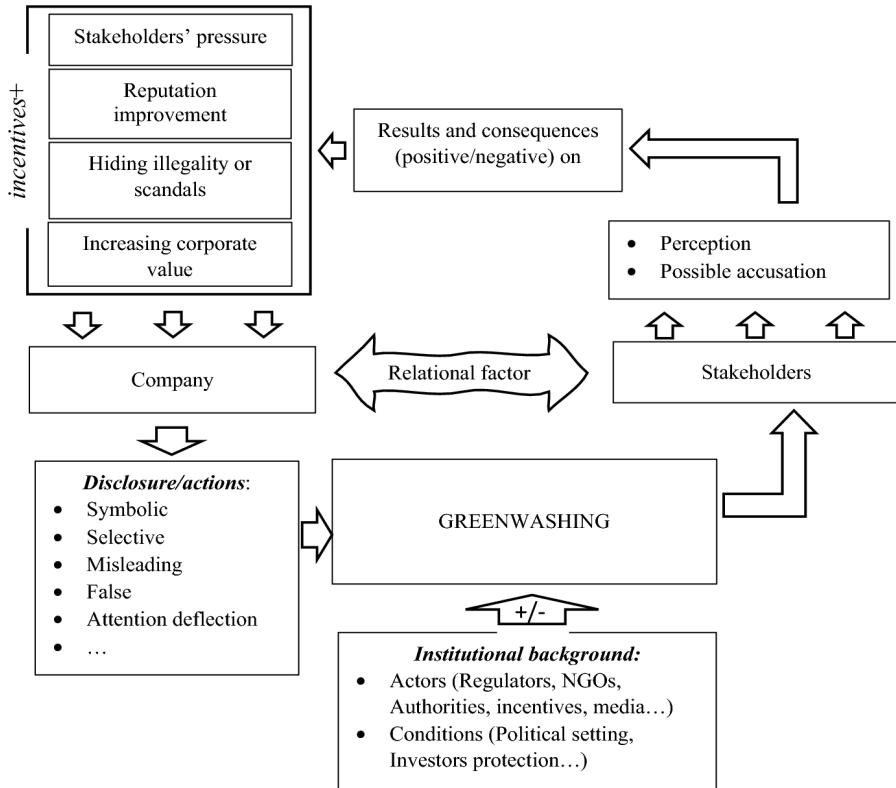
²⁴ TerraChoice, “The Sins of Greenwashing Home and Family Edition.”

²⁵ TerraChoice, “The Sins of Greenwashing Home and Family Edition.”

²⁶ Brain Mulch, “The Seventh Sin,” *Alternative Journal* 35, no. 5 (2009).

like consumer and investor requests, competition; company's internal factors or individual psychological factors.²⁷

Graphic 1: Greenwashing: A Conceptual Vision²⁸

No matter the factor in the origin, as seen in Picture 1 greenwashing practices affect companies in a reflexive loop. Companies practice greenwashing by symbolic, selective, misleading, erroneous etc. discourses and actions; in order to raise the company's value, to boost its prestige, to hide corporate scandals, because of shareholder pressure. Greenwashing practices influence shareholders' perception and the positive and negative impacts of the situation force the companies to undertake another greenwashing practice.²⁹

On the other hand, the greenwashing level of the companies has negative effects on their

²⁷ Magali Delmas and Vanessa Burbano, "The Drivers of Greenwashing," *California Management Review* 54, no. 1 (2011): 64-87.

²⁸ F. Bernini and F. La Rosa, F., "Research in the Greenwashing Field: Concepts, Theories, and Potential Impacts on Economic and Social Value," *Journal of Management and Governance*, (2023): 1-40.

²⁹ Francesca Bernini and Fabio La Rosa, "Research in the Greenwashing Field: Concepts, Theories, and Potential Impacts on Economic and Social Value," *Journal of Management and Governance*, (2023): 1-40.

market values. When companies' environmental performances are not in line with their speeches and actions, when promises are not held, they are punished by the financial markets and the trust of the shareholders is broken.³⁰ Moreover, greenwashing practices have also widespread negative impacts. First of all, the trust between the brand and the consumer will be broken and the customers' motivation to buy environment friendly products will weaken, potential shareholders which would prioritise green products will be affected negatively. Even though present shareholders could notice a positive impact in short term, companies with bad environmental performance will have a negative impact on the population's social prosperity as well.³¹ Looking from this point of view even if greenwashing has a misleading positive effect on companies' environmental performances in short term, in long term it has devastating effects on the corporate reputation and values. The problems encountered in long term by H&M, which had a strong image in recycling area for years, are the concrete example of this situation.

Hennes & Mauritz (H&M): The Fall of a Recycling Leader

Hennes&Mauritz, better known as H&M, was founded in 1947 in Sweden, and is one of the country's most successful brands in fast-fashion area. Even though H&M's fame has long reached the global level, not many know that it is a Scandinavian brand; which demonstrates the cross-border success of the brand. H&M is also known as one of the first brands to have environmental awareness about fashion production.³² The main reason it is among the firsts, comes perhaps from Sweden's sensibility to environmental matters in state level as well as in societal level.

All states of the Northern Europe area– Denmark, Sweden, Iceland, Norway, Finland – are environmentally conscious in a general manner. This consciousness comes on one hand from the educational system and from the public awareness developed thanks to said system.³³ On the other hand, these states' active policies in matters of sustainability and environment come from their geographical disadvantages. High pressures on the marine environment and eutrophication of the Baltic Sea, unfavourable conservation status for some protected habitats and species³⁴, melting glaciers in Arctic region, air pollution and other factors³⁵ have placed Northern Europe amongst the regions that are directly affected by the global environmental

³⁰ Marco Ghitti, Gianfranco Gianfrate and Lorenzo Palma, "The Agency of Greenwashing," *Journal of Management and Governance*, (2023): 1-37.

³¹ Zhi Yang, Thi Thu Huong Nguyen, Hoang Nam Nguyen, Thi Thuy Nga Nguyen and Thi Thanh Cao, "Greenwashing Behaviours: Causes, Taxonomy and Consequences Based on a Systematic Literature Review," *Journal of Business Economics and Management* 21, no. 5 (2020): 1486-1507.

³² Diana Bojonca, *Corporate Sustainability in the Fast Fashion Industry: The Case of H&M*, (Universitat Jaume I, final project, 2019).

³³ Linnea Dunne, *Lagom: İsveçlilerin Dengeli Yaşama Sanatı*. (S. Tezcan Trans.), (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2020), 132.

³⁴ See, <https://www.oecd.org/environment/country-reviews/Sweden%20Highlights%20web%20pages2.pdf> accessed 11 December 2023

³⁵ See, <https://www.oecd.org/fr/environnement/examens-pays/34087771.pdf> accessed 11 December 2023.

crisis. For said reasons the Nordic Five has been leading in green politics for many years now.

Sweden is the state that ratified the first environmental protection act in 1967, and that hosted the first UN global environment conference in 1972.³⁶ The Swedish government which introduced the carbon tax to the world in 1995, is also one of the first signatories of the Kyoto protocol.³⁷ According to OECD's latest 2023 data, Sweden is in 2nd position with a score of 86/100 in SDG Index³⁸, and also in 2nd position according to the Global Innovation Index.³⁹ Looking at past results; it has been 3rd in 2017 Global Cleantech Innovation Index, 2nd in 2020 Global Innovation Index, and first in the Global Competitiveness Index the same year⁴⁰. According to the SGI Index, in 2022 Sweden ranked first in environmental policies area.⁴¹ The country aims to have 100% renewable energy, to be climate-neutral and fossil energy-free in 2045.⁴² Within the context of the new Climate Policy Framework adopted in 2017 and the new Climate Act which came into force in 2018, the long-term target is to have zero net greenhouse emissions by 2045.⁴³ Moreover, "The country is a leader in international environmental protection campaigns. It has a record of going beyond the requirements of international accords."⁴⁴

"Sweden performs extremely well in areas such as reduction of greenhouse gas emissions and the use of renewable energy sources but is not a leader in recycling or water usage."⁴⁵ To support this assertion, H&M was the first global retail brand to start a collect & recycle program in 2013 thanks to the system named 'Looop', however today it is also one of the main Swedish brands to be accused of greenwashing.⁴⁶ The brand, as ambitious in green politics area as its state of origin, is currently at the source of scandals that could tarnish Sweden's national reputation. The country, aiming the total use of recyclable materials in textile industry, does not present H&M - which has very active green practices - as one of the exemplary brands in fast-fashion area. Filippa K, Houdini Sportswear, Stutterheim, A New Sweden etc. are part of fashion brands lesser known in our country and globally, yet they act in accordance with

³⁶ Jens Hoff, "The Green Heavyweights – The Climate Policies of the Nordic Countries," In *The Routledge Handbook of Scandinavian Politics*, eds. Peter Nedergaard & Anders Wivel, (New York, Routledge, 2018), 49.

³⁷ See <https://sweden.se/climate/sustainability/sweden-and-sustainability> accessed 06 December 2023.

³⁸ See, <https://dashboards.sdindex.org/profiles/sweden> accessed 06 December 2023.

³⁹ See, <https://sweden.se/climate/sustainability/sweden-and-sustainability> accessed 06 December 2023.

⁴⁰ See, <https://sweden.se/climate/sustainability/sweden-and-sustainability> accessed 06 December 2023.

⁴¹ See, https://www.sgi-network.org/2022/Sweden/Environmental_Policies accessed 11 December 2023.

⁴² See, <https://sweden.se/climate/sustainability/sweden-and-sustainability> accessed 06 December 2023.

⁴³ See, <https://www.naturvardsverket.se/en/topics/climate-transition/sveriges-klimatarbete/swedens-climate-act-and-climate-policy-framework/#:~:text=Sweden's%20long%2Dterm%20target%20is,the%20market%20and%20other%20actors> accessed 06 December 2023.

⁴⁴ See, https://www.sgi-network.org/2022/Sweden/Environmental_Policies accessed 11 December 2023.

⁴⁵ See, https://www.sgi-network.org/2022/Sweden/Environmental_Policies accessed 11 December 2023.

⁴⁶ See, <https://www.greenpeace.org.uk/news/fashion-greenwash-report-companies-hiding-true-environmental-costs-fast-fashion/> accessed 11 December 2023.

Sweden's global environmental policies.⁴⁷ Considering that in all Scandinavian countries, the government and private companies act together on environmental issues,⁴⁸ Sweden's failure to bring H&M to the forefront shows that it still needs to adopt the brand's policies. So, what are the factors that made H&M so visible and well known in the recycling domain and that also caused its downfall as fast? Is the brand being crushed under its own success in retail industry, or is it simply unable to reach the high standards of its own country in green politics area?

H&M Group and its Green Strategies

H&M group, constituted of 'H&M, Cos, Weekday, Monki, H&M Home, &Other Stories, Arket, Afound, The Singular Society, Creator Studio and Sellpy' brands, has gained worldwide renown with more than 4000 stores.⁴⁹ Before analysing this famous brand's greenwashing practices, it is necessary to mention its promises about green policies, and more specifically about sustainability and environmental management. After all, being as assertive and ambitious as its country makes oneself inevitably the focus point of environmental activists.

Without a doubt, what made H&M group known by everyone using or not fast-fashion products, are 'the recycle boxes' placed next to the cash registers. Each bag of used clothes comforts the client in the idea of helping to preserve the environment while also contributing to preserving the budget with the 15% discount per bag. The company that launched the clothes collecting program in 2013 with the 'Let's close the loop' motto, tries to motivate clients about this subject under 3 principles: "Rewear, reuse, recycle".⁵⁰ According to these 3 targets, collected clothes are either transferred to the second-hand market, transformed into other clothes, or being made reusable in production by breaking down the materials.

In addition to 'Let's close the loop', the brand's other environmental catchwords can be resumed as: "let's innovate, let's be fair, let's be for all, let's be transparent, let's clean up, let's reward our members"⁵¹. 'Inovate'; represents creating new technological solutions in order to produce clothing with less environmental impact. The partners in this domain are announced to be companies that support circular fashion such as Re:newcell, Worn Again, Ambercycle and Infinited Fiber. The 'groundbreakers' proper to the brand according to H&M are; 'Vegea', the leather made of grapes, created in cooperation with Italian wineries; 'Circulose', made 100% from waste cotton; 'Agraloop – Biofibre' made from waste food and 'Orange fiber' made from orange juice.⁵² It can be said that the brand has very creative solutions in this matter. In addition

⁴⁷ See, <https://sweden.se/culture/arts-design/making-fashion-sustainable> accessed 11 December 2023.

⁴⁸ <https://apolitical.co/solution-articles/fr/les-entreprises-danoises-veulent-sauver-la-planete-main-dans-la-main-avec-le-gouvernement> accessed 25 May 2024.

⁴⁹ See, <https://hmgroup.com/about-us/> accessed 12 December 2023.

⁵⁰ See, https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/close-the-loop.html accessed 12 December 2023.

⁵¹ See, https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm.html accessed 10 December 2023.

⁵² See, https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/innovate/the-groundbreakers.html accessed 12 December 2023.

to those, lyocell, recycled wool, linen, recycled polyester, recycled polyamide, are enumerated as recycled plastic sustainable materials.⁵³

'Be fair' topic can be resumed as equal payments, animal welfare, zero-tolerance approach to forced labour and to child labour.⁵⁴ 'Be for all' underlines equal representation, body positivity and women rights.⁵⁵ 'Be transparent' presents us at first the sentence "With us, it's super simple to find out where your clothes were made".⁵⁶ Unfortunately, the following question has to be 'or, not?'; because one of the most important greenwashing accusations made against H&M group concerns transparency. 'Clean up' includes elements from the general Scandinavian environmental and climate policies. In this section, the brand makes reference to biodiversity, emphasises its objective to be 'climate positive' by 2040, promises to neutralise more greenhouse gas and carbon than it produces, underlines its cooperation with WWF and Solidaridad about water.⁵⁷ 'Reward our members' aims to earn points to clients with the condition of acting environmentally responsible. What an idealistic approach, isn't it?

"Our ambition is to achieve net-zero greenhouse gas emissions by 2040, reduce our absolute water consumption, secure wastewater quality and contribute to the global goal to have a positive impact on nature. We are moving to a circular ecosystem, where resources are kept in use for as long as possible, to decouple our growth from resource use."⁵⁸ As this sentence witnesses, H&M, like its country-of-origin Sweden, has planned its environmental objectives for an approximately 20 years period. "At H&M Group, our goal is to reduce absolute greenhouse gas (GHG) emissions across our value chain by 56% by 2030 and by at least 90% by 2040 (against a 2019 baseline). We will also balance out the remaining 10% of unavoidable emissions to reach net-zero by 2040 through carbon dioxide removals."⁵⁹ The Net-zero and circularity can be cited as the most emphasised ones amongst these objectives. "Eliminate waste and pollution, circulate products and materials at their highest value and regenerate nature"⁶⁰ are the main points explaining how circularity is achieved.

⁵³ See, https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/innovate/all-stars.html accessed 12 December 2023.

⁵⁴ See, https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/fair.html accessed 12 December 2023.

⁵⁵ See, https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/for-all.html accessed 12 December 2023.

⁵⁶ See, https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/transparent.html accessed 12 December 2023.

⁵⁷ See, https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/clean-up.html accessed 13 December 2023.

⁵⁸ See, <https://hmgroup.com/sustainability/circularity-and-climate/> accessed 04 April 2024.

⁵⁹ See, <https://hmgroup.com/wp-content/uploads/2024/03/HM-Group-Annual-and-Sustainability-Report-2023.pdf> accessed 04 April 2024.

⁶⁰ See, <https://hmgroup.com/sustainability/leading-the-change/green-investment/> 13.12.2023

Graphic 1: H&M Group – Circular Ecosystem Key Factors⁶¹

In addition to those, H&M 'take care project', aims to give customers the habit of reusing in various areas the clothes they bought by explaining the washing methods for materials such as silk, wool, leather etc.; reinventing boots; sewing buttons and cutting denim.⁶² In fact this can also be considered as a very idealistic approach; since it is quite exceptional for a fast-fashion retail brand to have products lasting for years. Why? Because the essence of the fast-fashion industry can be resumed as; "(...) to seduce their clientele with the constant updating of their designs and the low prices of their products"⁶³. Motivating the clients to use the products over and over is an ideal difficult to realise for these brands who have a dynamic trend concept. The interest of the customers for the products changes as fast as the seasons do. In other words, fast-fashion is an industry in which the product is created very quickly in accordance with the latest fashion, however it is also consumed as quickly because of the changing trends. Therefore, in our opinion, it is a difficult challenge to convince fast-fashion customers to reuse. Finally, it is important to mention in the present section that 80% of the bags in H&M stores are recyclable.⁶⁴ Said initiative is as crucial as encouraging clothes' repair.

⁶¹ <https://hmgroup.com/sustainability/circularity-and-climate/circularity/>

⁶² See, https://www2.hm.com/tr_tr/sustainability-at-hm/take-care/take-care.html 15.12.2023

⁶³ Diana Bojonca, *Corporate Sustainability in the Fast Fashion Industry: The Case of H&M*, (Universitat Jaume I, final project, 2019), 12.

⁶⁴ C. Kadioğlu, C. and İ. Gürsoy, "Yeşil Pazarlama Örnekleri ve Yeşil Pazarlama Stratejileri," In *Pazarlama ve Organizasyon Perspektifinden Kuramlar ve Tartışmalar*, ed. Ş. Karabulut, (Ankara: Gazi, 2021), 115.

The company makes green investments in order to achieve a low carbon textile industry. The examples to these projects can be summed up as being one of the leading partners of Apparel Impact Institute's Fashion Climate Fund, signing PPAs (Power Purchase Agreements) in order to have renewable energy, as well as making common projects with organisations such as WWF, Ellen MacArthur Foundation, IPBES, Business for Nature, UNFCCC, World Economic Forum, Race to Zero.⁶⁵

H&M Group Greenwashing Claims

H&M group has been elected the most transparent brand by Fashion Revolution Transparency Index with 61% rate in 2019,⁶⁶ and with a 73% rate in 2020.⁶⁷ This means that H&M communicates and shares the maximum with the clients concerning the environmental policies it applies and the measures it takes. For example, looking at the global or local websites of H&M, it can be seen that the information in said areas is very detailed.

However, all of the above-mentioned green strategies are difficult to achieve successfully and to maintain, no matter how much ambition is put in. The brand, which has hundreds of stores globally, collects clothes for recycling at the same scale. The clients of a fast-fashion brand that creates designs according to the seasons – even if they are encouraged to repair – consume this fashion at the same speed. Therefore, even the recycling process of these fast consumed products draw criticism. Being the first to place recycling boxes in stores does not mean being the best at recycling. This indeed resumes the situation of H&M.

The starting point of the present study is a greenwashing scandal in the summer of 2023 involving H&M, precisely about the above-mentioned recycling topic. Bags of used clothes have been tracked by environmental activists using geo trackers and turned out to be left to rot in discharges in random countries; which left H&M group in a situation difficult to explain.⁶⁸ With reference to Terrachoice's 7 sins concerning Greenwashing, it can be said that this scandal concerns directly the Sin of Fibbing. Indeed, H&M has given false information to the clients about the fate of the clothes collected for recycling. Said scandal has strongly shaken the 'Let's close the loop' project. Yet, this is not H&M's first greenwashing case.

For instance, the scorecard system H&M created for each product, shows clients the environmental requirements according to which the items have been produced. "For example, one pair of cotton shorts was described as using '88% less [water] than conventional materials'; its global warming impact was '14% less than conventional materials.'⁶⁹ Each clothing item has

⁶⁵ See, <https://hmgroup.com/sustainability/leading-the-change/green-investment/> accessed 13 December 2023.

⁶⁶ E. Fraser and H. Van der Ven, H., "Increasing Transparency in Global Supply Chains: The Case of the Fast Fashion Industry," *Sustainability* 14, (2022), 7.

⁶⁷ Paige Street and Katleen Horton, *Transparency in the Fashion Industry: A case study on H&M*, (New York, Sage Publications, 2023), 1.

⁶⁸ See, <https://fashionunited.com/news/business/h-m-s-response-to-allegations-of-dumping-textile-waste-in-global-south-highlights-industry-s-problems/2023062854563> accessed 17 December 2023.

⁶⁹ See, <https://www.theguardian.com/fashion/2022/jun/28/fashion-brands-pause-use-of-sustainability-index-tool-over-greenwashing-claims> accessed 17 December 2023.

a scorecard. The brand is one of the pioneers of this 'rating' system.⁷⁰ However, according to a news report in 2022, H&M made some products appear more 'environment friendly' than they are - which can be accepted as a Sin of Worshiping False Labels - and for some gave completely unrealistic information – which represents a Sin of Fibbing. Moreover, the Higg Materials Sustainability Index (MSI) used for rating is claimed to be outdated.⁷¹ Such that, as a result of the reports published, this card system has been 'paused'. This news, to begin with, contradict the transparency policies of the brand and cause brand damage.

A similar non-transparency case came out in 2019, concerning the brand's 'Conscious' collection which was said to be environmentally conscious.⁷² While 'Synthetic fiber' made from the combination of various chemicals is considered to be one of the most damaging fabrics for the nature, it was used up to 72% in the Conscious collection, causing great debate. In fact, this rate is 61% in an ordinary collection.⁷³ A similar greenwashing case, again about the same subject concerns 'circulose'; produced as a sustainable 100% recycled cotton material. H&M has an agreement with Re:newcell company for its production. While being an ideal vegan, non-toxic, durable and biodegradable material, circulose, is impossible to produce in a fast pace according to experts.⁷⁴ In another saying, producing clothes made from circulose and even further, from completely sustainable materials shall still require many years for the fast fashion industry. It can be concluded that H&M is not totally honest with its clients in this matter. Making reference to Terrachoice once again with this example, the attitude about circulose can be explained by the Sin of Lesser of Two Evils. While the brand makes a good action by using said material, from a wider point of view as it is impossible to produce at fast pace it does not bring a concrete solution. Furthermore, going back in time, a 2018 report claims that H&M has got incinerated unsold clothes in exchange for 4 billion dollars.⁷⁵ Finally, it is necessary to precise that factory standards are crucial in order to minimise carbon emission and that H&M does not own any of the factories ensuring its production.⁷⁶ The scandals in which H&M was involved are shown in the below table from a 2022 study.

⁷⁰ See, <https://www.theguardian.com/fashion/2022/jun/28/fashion-brands-pause-use-of-sustainability-index-tool-over-greenwashing-claims> accessed 17 December 2023.

⁷¹ See, <https://www.forbes.com/sites/retailwire/2022/07/13/hm-case-shows-how-greenwashing-breaks-brand-promise/?sh=6aa6e0131171> accessed 17 December 2023.

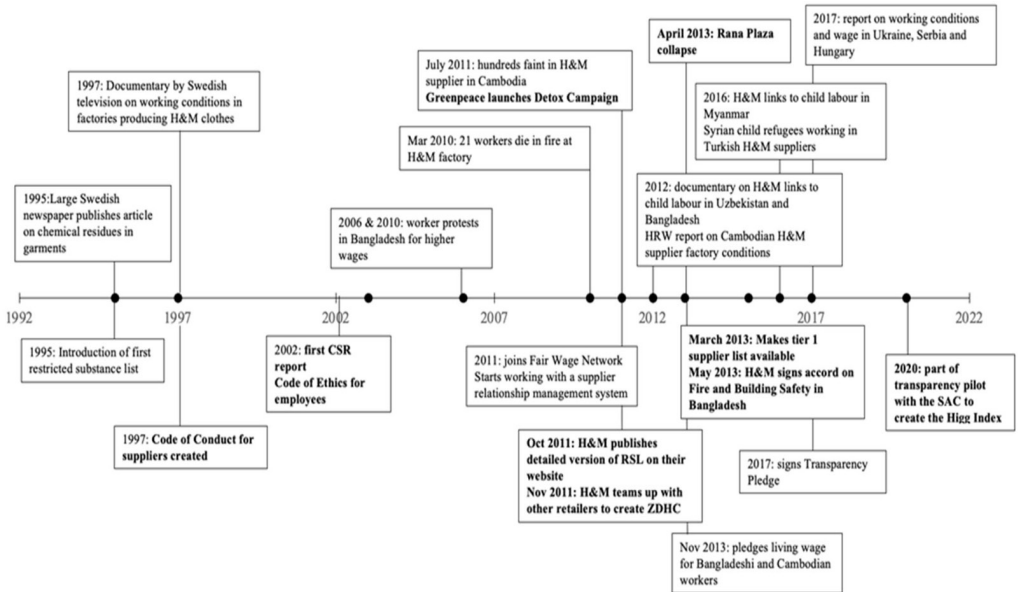
⁷² See, <https://www.usinenouvelle.com/article/h-m-accuse-de-greenwashing-avec-sa-collection-conscious.N872620> accessed 17 December 2023.

⁷³ See, <https://www.indyurk.com/node/441036/ekonomi%CC%87/ye%C5%9Fil-y%C4%B1ka-ma-dev-markalar%C4%B1n-%C3%A7evrecili%C4%9Fi-moda-haline-getirme-giri%C5%9Fimleri> 17.12.2023

⁷⁴ See, <https://www.independent.co.uk/climate-change/news/hm-greenwashing-sustainable-circulose-venetia-falconer-manna-a9312566.html> accessed 17 December 2023.

⁷⁵ See, <https://o.nouvelobs.com/mode/20180416.OBS5263/h-m-l-incarnation-du-greenwashing-dans-la-mode.html> accessed 18 December 2023.

⁷⁶ See, <https://o.nouvelobs.com/mode/20180416.OBS5263/h-m-l-incarnation-du-greenwashing-dans-la-mode.html> accessed 18 December 2023.

Graphic 2: H&M Scandals 1995-2020⁷⁷

Conclusion

Contrary to the popular belief, textile industry is not the most polluting industry right behind petrol.⁷⁸ However fast-fashion industry has doubled clothes production since 2000's because of the fast-changing trends of our day.⁷⁹ Constants like water use, amount of the polyester used, carbon and greenhouse gas emissions are the main problems encountered particularly in this industry. Even though H&M group is one of the first brands of the industry to act responsible about environment and sustainability, due to the nature of said industry it is impossible to not to cause more harm than good. In another saying simply the fact that H&M is a fast-fashion brand is enough to bring up greenwashing. The link between the steps made by the brand in environmental matters & outcomes are similar to a pool problem in mathematics. Encourage repair, develop circulator mechanisms, save water and energy ...; yet when it comes to fast-fashion it is almost impossible to recycle as fast as the factories produce clothes. On the other hand, it will take years to accomplish clothes production from completely sustainable materials. So, the pool will never be full because of the hole placed in some corner.

⁷⁷ E. Fraser and H. Van der Ven, H., "Increasing Transparency in Global Supply Chains: The Case of the Fast Fashion Industry" *Sustainability*, 14, (2022).

⁷⁸ See, <https://o.nouvelobs.com/mode/20180416.OBS5263/h-m-l-incarnation-du-greenwashing-dans-la-mode.html> accessed 18 December 2023.

⁷⁹ See, <https://o.nouvelobs.com/mode/20180416.OBS5263/h-m-l-incarnation-du-greenwashing-dans-la-mode.html> accessed 18 December 2023.

The above explained situation not only causes brand damage or client mistrust to H&M, but it also harms the national reputation of Sweden, brand's country of origin. As mentioned in the present study, Sweden, like other Nordic states is particularly vigilant in environmental matters. It aims to be a global leader in such 'soft power' areas. Thus, the scandals caused by a globally renown Swedish retail brand inevitably have a negative effect on Sweden's image in the international system. Moreover, all these incidents happened in a period during which either for the first time since 1987 a government took office without a Minister of environment⁸⁰ or the new draft budget announced by the government had cuts concerning environmental measures.⁸¹ Today, H&M, as much as the new government, is at times in contradiction with Sweden's traditional environmental policies.

The present study can bring up the following debate in this matter: "Since Fast-fashion does not really allow a sustainable lifestyle, why is H&M trying to achieve the impossible for so many years? It is obvious that the brand has been targeted by greenwashing accusations for a long time. Why is it causing brand damage to itself? Could it be because in line with Nordic objectives, it shares the same environmental awareness as Sweden? Or even beyond that, could it be in order to be a global example? At this point, looking back to the reasons mentioned in the theoretical part of the present study, which push brands to greenwashing, the fact that H&M was one of the 'first' brands to care about sustainability and environment naturally intensifies the rivalry on this matter. Moreover, the global position Sweden wishes to reach in this area increases the psychological pressure on the brand. As a result, H&M gets dragged into a series of mistakes listed in the present study, shadowing its own image as well as Sweden's national reputation.

Based on the 2024 data, H&M's ranking in the 'The Annual Report on the Most Valuable and Strongest Swedish Brands Index' is a significant indicator. Despite a 4.3%-point loss, H&M's ability to maintain a respectable 3rd position showcases its resilience in the face of a challenging year. This year was marked by difficulties in attracting customers and keeping sales, exacerbated by the shifting consumer preference towards sustainable alternatives. However, H&M's brand still stands strong, a testament to its enduring appeal.⁸²

Nikki Baird, vice president of Aptos Retail, emphasizes the need for H&M and other brands in the retail sector to take direct action on sustainability. She argues that "the industry cannot rely solely on trade associations as the arbiters of sustainability or eco-impact scoring".⁸³ Instead, brands should engage directly with organizations exclusively focused on reducing environmental impact and increasing the sustainability and reuse of products.⁸⁴ In response

⁸⁰ See, https://www.lemonde.fr/en/environment/article/2022/10/22/sweden-s-climate-policy-is-in-turmoil_6001310_114.html accessed 18 December 2023.

⁸¹ See, <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/20/swedish-government-criticised-curbing-green-policies-budget> accessed 18 December 2023.

⁸² See, <https://brandirectory.com/rankings/sweden> accessed 25 May 2024.

⁸³ See, <https://www.forbes.com/sites/retailwire/2022/07/13/hm-case-shows-how-greenwashing-breaks-brand-promise/?sh=6aa6e0131171> accessed 25 May 2024.

⁸⁴ See, <https://www.forbes.com/sites/retailwire/2022/07/13/hm-case-shows-how-greenwashing-breaks-brand-promise/?sh=6aa6e0131171> accessed 25 May 2024.

to accusations of greenwashing, H&M has made a firm pledge to accelerate its efforts and become fully transparent about its environmental impact by 2023. This commitment includes publishing a comprehensive list of suppliers and disclosing the environmental impact of each product and other relevant data, providing stakeholders with a clear view of the brand's ethical practices.⁸⁵

The study demonstrates that global brands can significantly influence a nation's soft power values, both positively and negatively. A case analysis reveals a potential negative impact of H&M's greenwashing practices on Sweden's soft power and national branding. This underscores the direct link between a state's image and reputation and that of its global brands due to image transfer. To avert such issues in the eyes of foreign peoples, national branding policies must be shared with all national brands. National brands should develop and enforce their corporate codes of conduct, taking into account their national image and reputation, thereby ensuring the preservation of Sweden's soft power.

BIBLIOGRAPHY

- Aggarwal, P. and A. Kadyan Greenwashing: The Darker Side of CSR. *Indian Journal of Applied Research* 4(3), (2014): 61-66.
- Aytuna, Nazlı and Banu Karsak, "Kurum İmajı ve İkna Stratejileri: Etkili İletişim Sorgulamaları", *Yönetim İletişim Kültür*, in Poussard, J.M. & Erkmen, T. (Eds.) İstanbul, Arıkan Yayınları, (2008).
- Baxter, P. and S. Jack, "Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers", *The Qualitative Report*, Vol: 13 (4), (2008): 544-559.
- Bernini, F. and F. La Rosa, F., "Research in the Greenwashing Field: Concepts, Theories, and Potential Impacts on Economic and Social Value", *Journal of Management and Governance*, (2023): 1-40.
- Bojonca, Diana, *Corporate Sustainability in the Fast Fashion Industry: The Case of H&M*, Universitat Jaume I, final project, (2019).
- "Brand Directory", <https://brandirectory.com/rankings/sweden> 25.05.2024
- Das, L. "Greenwash: What It Is and How Not to Fall for It", *Greenpeace*, (2022).
- Delmas, M. A. and C.V. Burbano, "The Drivers of Greenwashing", *California Management Review* 54 (1), (2011): 64-87.
- Dunne, Linnea, *Lagom: İsveçlilerin Dengeli Yaşama Sanatı*. (S. Tezcan Trans.), Pegasus Yayınları, (2020).
- "Apolitical", <https://apolitical.co/solution-articles/fr/les-entreprises-danoises-veulent-sauver-la-planete-main-dans-la-main-avec-le-gouvernement>
- "Fashion United", <https://fashionunited.com/news/business/h-m-s-response-to-allegations-of-dumping-textile-waste-in-global-south-highlights-industry-s-problems/2023062854563> 17.12.2023. <https://fashionunited.com/i/most-valuable-fashion-brands> 25.05.2024.
- "Forbes", <https://www.forbes.com/sites/retailwire/2022/07/13/hm-case-shows-how-greenwashing-breaks-brand-promise/?sh=6aa6e0131171> 17.12.2023.
- "Forrester", <https://www.forrester.com/press-newsroom/forrester-global-green-market-revolution->

⁸⁵ See, <https://retailboss.co/hm-wins-lawsuit-over-greenwashing-allegations/> accessed 25 May 2024.

- spend-will-total-326-trillion-from-2023-to-2050/ 18.01.2024
- Fraser, E. and H. van der Ven, "Increasing Transparency in Global Supply Chains: The Case of the Fast Fashion Industry", *Sustainability*, 14, (2022): 1-24.
- Ghitti, M., G. Gianfrate and L. Palma, "The agency of greenwashing", *Journal of Management and Governance*, (2023): 1-37.
- "Greenpeace", <https://www.greenpeace.org.uk/news/fashion-greenwash-report-companies-hiding-true-environmental-costs-fast-fashion/> 11.12.2023.
- <https://www.greenpeace.org.uk/news/what-is-greenwashing/> 18.01.2024.
- Gudjonsson, H. "Nation Branding", *Place Branding*. Vol: 1 (3) (2005): 283-298.
- H&M Group, <https://hmgroupp.com/about-us/> 12.12.2023.
- https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/close-the-loop.html 12.12.2023.
- https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/innovate/the-groundbreakers.html 12.12.2023
- https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/fair.html 13.12.2023.
- https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/for-all.html 13.12.2023.
- https://www2.hm.com/en_gb/sustainability-at-hm/our-work/clean-up.html 13.12.2023.
- <https://hmgroupp.com/sustainability/circularity-and-climate/> 13.12.2023.
- https://www2.hm.com/tr_tr/sustainability-at-hm/take-care/take-care.html 15.12.2023.
- <https://hmgroupp.com/sustainability/leading-the-change/green-investment/> 13.12.2023.
- <https://hmgroupp.com/sustainability/circularity-and-climate/circularity/> 13.12.2023.
- Hoff, Jens, "The Green Heavyweights – The Climate Policies of the Nordic Countries", in P.Nedergaard and A.Wivel (Ed.), *The Routledge Handbook of Scandinavian Politics* New York, Routledge, (2018): 49-67.
- "Independent UK", <https://www.independent.co.uk/climate-change/news/hm-greenwashing-sustainable-circulose-venetia-falconer-manna-a9312566.html> 17.12.2023.
- "Independent Türkçe", <https://www.indyturk.com/node/441036/ekonomi%CC%87/ye%C5%9Fil-y%C4%B1kama-dev-markalar%C4%B1n-%C3%A7evrecili%C4%9Fi-moda-haline-getirme-giri%C5%9Fimleri> 17.12.2023.
- "Ipsos", www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-11/NBI%202022%20Report%20-%20Updated%209JAN23.pdf 30.06.2023.
- Kadioğlu, C. and İ. Gürsoy, Yeşil Pazarlama Örnekleri ve Yeşil Pazarlama Stratejileri. Ş. Karabulut (Ed.), *Pazarlama ve Organizasyon Perspektifinden Kuramlar ve Tartışmalar* Ankara, Gazi, (2021): 109-130.
- Kunczik, M., *Images of Nations and International Public Relations*, Lawrence Erlbaum, New Jersey, (1997).
- "Le Monde", https://www.lemonde.fr/en/environment/article/2022/10/22/sweden-s-climate-policy-is-in-turmoil_6001310_114.html 18.12.2023
- Leonard, M., C. Stead and C. Smewing, *Public Diplomacy*. London, The Foreign Policy Center, (2002).
- "L'OBS", <https://o.nouvelobs.com/mode/20180416.OBS5263/h-m-l-incarnation-du-greenwashing-dans-la-mode.html> 18.12.2023.
- "L'OECD", <https://www.oecd.org/fr/environnement/examens-pays/34087771.pdf> 11.12.2023.
- "L'OECD EPRs", <https://www.oecd.org/environment/country-reviews/Sweden%20Highlights%20web%20pages2.pdf> 11.12.2023

- “L’Usine Nouvelle”, <https://www.usinenouvelle.com/article/h-m-accuse-de-greenwashing-avec-sa-collection-conscious.N872620> 17.12.2023
- Mulch, B., “The Seventh Sin”, *Alternative Journal*, 35, 5, (2009).
- “Naturvardsverket”, <https://www.naturvardsverket.se/en/topics/climate-transition/sveriges-klimatarbete/swedens-climate-act-and-climate-policy-framework/#:~:text=Sweden's%20long%2Dterm%20target%20is,the%20market%20and%20other%20actors> 06.12.2023.
- Nas, A., *Ulus Markalama: Dünyadan Örneklerle Kuram ve Uygulama*. 2. Baskı (Kriter Yayınevi, 2021) İstanbul.
- Netto, S.V.F., Sobral, M.F.F., Ribeiro, A..R.B., Soares, G.R.L., “Concepts and Forms of Greenwashing: A Systematic Review”, *Environmental Sciences Europe* 32 (1), (2020): 1-12.
- Oxford English Dictionary, <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=greenwashing> 20.01.2024
- Özüdoğru, Ş., Yüksel, H., “Ulus Markalama ve Beslendiği Kaynaklar: Bir Derleme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol: 8 Issue 1. (2019): 329-349.
- “Retail Boss”, <https://retailboss.co/hm-wins-lawsuit-over-greenwashing-allegations/> 25.05.2024
- Rojas-Mendez, J., Khoshnevis, M. “Conceptualizing Nation Branding: The Systematic Literature Review” *Journal of Product and Brand Management*. 32(1), (2021): 107-123.
- Saydam, A., “Emir Kusturica Değil Başkan Sorumlu...” *Akşam Gazetesi*, (2010).
- “SDG Index”, <https://dashboards.sdindex.org/profiles/sweden> Erişim 06.12.2023.
- “SGI”, https://www.sgi-network.org/2022/Sweden/Environmental_Policies 11.12.2023.
- Sönmez, V. and F.G. Alacapınar, F.G., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara, (2014).
- Street, P. and K.Horton, K., *Transparency in the Fashion Industry: A case study on H&M*, New York, Sage publications, (2023).
- “Sweden Sverige”, <https://sweden.se/climate/sustainability/sweden-and-sustainability> 06.12.2023
- <https://sweden.se/culture/arts-design/making-fashion-sustainable> 11.12.2023
- Szondi, G. “From Image Management to Relationship Building: A Public Relations Approach to Nation Building” *Place Branding and Public Diplomacy*. Vol: 6 (4) (2010): 333-343.
- TerraChoice, *The Sins of Greenwashing Home and Family Edition*, Underwriters Laboratories, (2010).
- “The Guardian”, <https://www.theguardian.com/fashion/2022/jun/28/fashion-brands-pause-use-of-sustainability-index-tool-over-greenwashing-claims> 17.12.2023.
- <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/20/swedish-government-criticised-curbing-green-policies-budget> 18.12.2023.
- “The Co-operative Bank”, <https://www.co-operativebank.co.uk/about-us/press-release/2023/uk-ethical-consumer-spending-hits-141-billion-as-second-hand-clothing-market-booms/> 18.01.2023.
- Wang, J., Public Diplomacy and Global Business, *Journal of Business Strategy*. Vol: 27 (3), Emerald Publishing, (2006): 41-49.
- Yang, Z., Nguyen T.T.H., Nguyen, T.T.N., Nguyen, T.T.C., “Greenwashing Behaviours: Causes, Taxonomy and Consequences Based on a Systematic Literature Review”, *Journal of Business Economics and Management* 21(5), (2020): 1486-1507.
- Zeybek, B., “Ülke Marka Kişilikleri Üzerine Bir Analiz: Turkey Home Kampanyası”, *Erciyes İletişim Dergisi*, Vol: 6 Sayı: 2, (2019): 1325-1340.

2015–2020 Dönemi Yıllık Aktivite Raporlarına Göre Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzensiz Göçlere Bakış Açısı(*)

Onur GÜREL (**), Celil Uğur ÖZGÖKER (***)

Öz

2011 yılında başlayan Suriye'deki iç savaştan bu yana Avrupa Birliği'ni (AB) en çok meşgul eden meselelerin başında düzensiz göçler gelmektedir. Avrupa Kıtası'na doğru yoğun bir şekilde yönelen düzensiz göçler, AB ana organlarının da gündem maddelerinden birisi haline almıştır. 2015 yılı itibarıyla hızlanan düzensiz göç trafiği AB'nin ana organlarından birisi olan Avrupa Komisyonu'nun da konuya odaklanmasındaki en önemli gelişme olmuştur. Bu bağlamda çalışma, 2015-2020 döneminde Avrupa Komisyonu'nun AB'ye yönelik yaşanan düzensiz göçlere olan bakış açısı nedir sorusuna yanıt aramaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, 2015 ile 2020 arası dönemde yayınlanmış olan Yıllık Aktivite Raporları bağlamında Avrupa Komisyonu'nun AB'ye yönelik düzensiz göçlere olan yaklaşımının İçerik Analizi Yöntemi ile analiz edilmesidir. Çalışma, Avrupa Komisyonu tarafından alınan kararların ajanslar ve üye devletlerce olması gerektiği gibi uygulanamamasından ötürü düzensiz göçlerle ilgili sorunların ve trajedilerin devam ettiği iddiasındadır. Bu kapsamda elde edilen verilerin ve sonuçların gelecekte yapılacak olan çalışmalara kaynak sağlaması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu, Yıllık Aktivite Raporları, Düzensiz Göç, Göç Yönetimi.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 01.10.2023

Kabul Tarihi: 30.05.2024

(*) Bu çalışma, Prof. Dr. C. Uğur ÖZGÖKER danışmanlığında, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen doktora tez çalışmasından üretilmiştir. 09-11 Aralık 2022 tarihleri arasında Hitit Üniversitesi tarafından düzenlenen "II. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Kongresi"nde sunulmuştur (e-sunum) ve özet kitapçığında yer almıştır.

(**) Dr.

E-posta: onurgurelphd@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0007-8567>

(***) Prof. Dr. İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (İngilizce).

E-posta: ugurozgoker@arel.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0075-7295>

Onur Gürel ve Celil Uğur Özgöker, "2015–2020 Dönemi Yıllık Aktivite Raporlarına Göre Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzensiz Göçlere Bakış Açısı," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 23-44.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.136>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

The European Commission's Perspective on Irregular Migrations towards the European Union According to the Annual Activity Reports for the Period 2015-2020 (*)

Onur GÜREL (**), Celil Uğur ÖZGÖKER (***)

Abstract

Since the 2011 civil war in Syria, irregular migration has been one of the most preoccupying issues for the European Union (EU). Irregular migration, which is intensely directed towards the European Continent has become one of the agenda items of the main EU organs. The accelerated irregular migration traffic as of 2015 has been the most crucial development in the focus of the European Commission, one of the principal organs of the EU on the issue. In this context, the study seeks to answer the question of what the European Commission's perspective on irregular migration towards the EU in the period of 2015-2020 is. The study aims to analyze the European Commission's approach to irregular migration to the EU using the Content Analysis Method in the context of the Annual Activity Reports published between 2015 and 2020. The study claims that the problems and tragedies related to irregular migration persist because the decisions taken by the European Commission are not implemented by the agencies and Member States as they should be. In this context, it is aimed that the data and results obtained will provide resources for future studies.

Keywords: European Union, European Commission, Annual Activity Reports, Irregular Migration, Migration Management.

Original Research Article

Submission Date: 01.10.2023

Acceptance Date: 30.05.2024

(*) This study was produced from the doctoral thesis conducted at Bursa Uludağ University Institute of Social Sciences under the supervision of Prof. C. Uğur ÖZGÖKER. This study was presented in the "II. Hitit International Congress on Security Studies" held on December 09-11, 2022 by Hitit University, additionally it was included in the abstracts book of the Congress.

(**) Dr.

E-mail: onurgurelphd@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0007-8567>

(***) Prof. Dr., İstanbul Arel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations (English).

E-mail: ugurozgoker@arel.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0075-7295>

Onur Gürel and Celil Uğur Özgöker, "The European Commission's Perspective on Irregular Migrations towards the European Union According to the Annual Activity Reports for the Period 2015–2020," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 18 (May 2024): 23-44.
DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.136>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

17 Aralık 2010'da Tunus'ta meydana gelen Arap Baharı ve ardından 15 Mart 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı sonrası gerçekleşen siyasal dönüşümler, birçok Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkesinde istikrarsızlık oluşturmuş ve bu durum Avrupa'ya yönelik düzensiz göç akışlarında kayda değer bir artışa neden olmuştur. Bu tarihsel ve sosyo-politik dönüm noktası, AB'nin göç politikalarını yeniden düzenlemesini, bölgesel güvenlik, entegrasyon ve insan hakları alanlarında yeni stratejiler geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte AB, sınır geçişlerinde düzensiz göçmenlerle ilgili yaşanan zorluklar neticesinde güvenlik açısından eksiklikler ve zafiyetlerle yüzleşmek durumunda kalmıştır. 2015 yılı itibarıyla artan düzensiz göç hareketleri, AB'nin ana organlarının karar alma süreçlerini daha etkin bir şekilde işletmelerini ve AB ajanslarının yeni vizyonları doğrultusunda bu sürece aktif olarak katılmalarını gerektirmiştir. Bu sürecin yönetiminde en etkili organlardan biri olan ve birliğin idari denetiminden sorumlu yürütme organı Avrupa Komisyonu olmuştur.

Araştırma, 2015-2020 yılları arasında Avrupa Komisyonu'nun AB'ye yönelik düzensiz göçler konusundaki perspektifinin oluşum sürecini ve bu perspektifin AB'nin göç politikaları ile uygulamaları üzerindeki etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaçla, söz konusu dönemde Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Yıllık Aktivite Raporları, İçerik Analizi Yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu süreçte, Betimsel İçerik Analizi kullanılarak Avrupa Komisyonu'nun düzensiz göçlere yönelik genel eğilimleri ve politikaları belirlenmiştir. Analiz yöntemi olarak Avrupa Komisyonu'nun düzensiz göç politikaları ve kararlarına dair özel sorular geliştirilmiş, Yıllık Aktivite Raporları incelenmiş, toplanan veriler kronolojik olarak kategorize edilmiş ve veriler araştırma sorusuna yanıt verecek şekilde analiz edilmiştir. Konu kapsamı, 2019 yılında Sars-Cov-2 virüsünün yayılmasıyla ortaya çıkan Covid-19 salgını sonucunda düzensiz göçlerde yaşanan azalmayla kısıtlanmıştır. Bu bağlamda 2015 ile 2020 yılları arasındaki Komisyon Raporları'nın analiziyle sınırlandırılmıştır.

Literatürde konuyla ilgili yazılmış nitelikli çalışmalar şu şekildedir: Editörlerinin Barbara Bogusz, Ryszard Cholewinski, Adam Cygan, ve Erika Szyszcak'tan oluşan, 2004 yılında yayımlanan "*Irregular Migration and Human Rights: Theoretical, European and International Perspectives*" isimli eser, düzensiz göç ve insan hakları konularını teorik, Avrupa ve uluslararası boyutlarıyla ele almaktadır. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi'nin 2017 yılı 39. cilt, 2. sayısında yayımlanmış olan "Düzensiz Göçün Yönetimi Konusunda Varılan Türkiye-AB Mutabakatının Avrupa Birliği'nin Uluslararası Kimliği Üzerindeki Etkileri" başlıklı Beyza Çağatay Tekin'e ait makale, AB'nin uluslararası kimliğine etki eden Türkiye ile yapılan düzensiz göç anlaşmalarını eleştirel bir gözle incelemektedir. Araştırma, anlaşmaların kozmopolit Avrupa idealiyle çeliştiği ve AB'nin göç politikalarının amaçlarından uzaklaştığı argümanını ileri sürmektedir. 2024 yılında yayınlanan, Clare Fox-Ruhs, Joakim Palme ve Martin Ruhs tarafından yazılmış olan makalede ise Avrupa'daki düzensiz göçmenlerin karşılaştığı zorluklar ve bu durumun kurumsal faktörlerle nasıl şekillendiği vurgulanmaktadır. Ayrıca göç yönetimi ile insan hakları arasındaki dengeyi bulma çabası ve bu sürecin Avrupa'nın farklı kurumsal yapıları tarafından nasıl ele alındığı incelenmektedir.

Avrupa Komisyonu: Yapısı ve İşleyişi

Merkezi Brüksel’de yer alan Avrupa Komisyonu, AB üyesi devletlerden bağımsız bir niteliğe sahiptir. Komisyon, diğer önde gelen AB kurumlarıyla birlikte AB’nin genel stratejisinin geliştirilmesi ve AB politikalarının tasarlanması ile uygulanmasında aktif rol oynayan organdır. Avrupa Komisyonu’nun Maastricht Antlaşması’yla (7 Şubat 1992) etkin bir rol oynaması kararlaştırılmış¹ ve Nice Antlaşması’yla (26 Şubat 2001) yapılan değişiklikler sonucunda belirli görevlere tamamen dâhil edilmiştir.² Yeni yaklaşımlar için Komisyon girişimleri belirli bir prosedüre göre değerlendirilmektedir³ ve düzenli olarak raporlandırılmaktadır.⁴ Avrupa Komisyonu, her bir üye devletten bir kişinin yer aldığı beş yıl için seçilen ve “komiser” adı verilen 27 üyeden oluşmaktadır. Her komiser AB politikalarının yürütülmesinden sorumludur. Avrupa Parlamentosu’nun komiserleri görevden alma yetkisi bulunmamaktadır⁵ ancak güvensizlik oyuyla Komisyon’u heyet halinde görevden alabilmektedir.⁶ Örneğin Lizbon Antlaşması’nın (13 Aralık 2007) 11(3) maddesine göre “Avrupa Komisyonu, Birlik eylemlerinin uyumlu olmasının sağlanması amacıyla ilgili taraflarla istişarelerde bulunabilmektedir.”⁷ Komisyon bünyesinde ayrıca idari düzenlemeler için kurulmuş “Genel Müdürlükler” bulunmaktadır.⁸

Komisyon görev ve yetki kapsamı itibarıyla AB’nin yürütme organı konumundadır ve idari denetimden sorumludur. Örneğin Avrupa’nın karşı karşıya olduğu göçmen krizinin hafifletilmesi için 1 milyar 700 milyon euroluk ek mali kaynağın Suriyeli göçmenlerin ihtiyaçlarının tedariki için kullanılacağını açıklayan AB icra organıdır.⁹ Beş yılda bir Komisyon Başkanı tarafından belirlenen politik öncelikler, yıllık çalışma programı aracılığıyla somut eylemlere dönüştürülmesi hedefiyle planlanmaktadır.¹⁰ Komisyon, AB politikalarının Avrupalı işletmelerin ve vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Örneğin bir politika; etkinlik, tutarlılık, uygunluk, verimlilik ve AB katma

¹ Michael J. Baun, *An Imperfect Union: The Maastricht Treaty And The New Politics Of European Integration*, 1. Baskı, (London: Routledge, 1996), passim.

² “*Treaty of Nice*,” European Union, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_1.1.4.pdf.

³ “*What the European Commission does in strategy and policy*,” European Commission, Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/what-european-commission-does_en.

⁴ “*Reporting*,” European Union, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/reporting_en.

⁵ Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 2. Basım, (Bursa: Dora Yayıncılık, 2013), 241.

⁶ “*Avrupa Komisyonu*,” Avrupa Birliği, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://www.ab.gov.tr/avrupa-komisyonu_45629.html.

⁷ “*Amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*,” Treaty of Lisbon, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0010:EN:PDF>.

⁸ “*What the European Commission does in strategy and policy*.”

⁹ Ibid.

¹⁰ “*Strategic Planning*,” European Commission, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/strategic-planning_en.

değeri açısından değerlendirilmektedir. Değerlendirmeler yol haritaları aracılığıyla kamuoyuna iletilmektedir.¹¹ Bu politikalar arasında Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi'ne yasa önermek, AB üye devletlerinin AB mevzuatını uygulamalarına yardımcı olmak, AB bütçesini yönetmek ve fon tahsis etmek, Adalet Divanı ile birlikte AB hukukuna uyulmasını sağlamak bulunmaktadır. Örneğin Komisyon, üye devletleri AB Adalet Divanı önünde AB hukukunu ihlal ettiği iddiasıyla dava edebilmektedir.¹² Ayrıca AB'nin diplomatik servisi olan "Avrupa Dış Eylem Servisi"yle birlikte AB'yi Avrupa dışında temsil etme görevini yerini getirmektedir.¹³

Komisyon bünyesinde yer alan AB'nin iç güvenlik politikasını kapsayan "Yeni Güvenlik Birliği Stratejisi 2020-2025"¹⁴ ile terörizm ve organize suçla mücadele edilmesi, polis iş birliğinin teşvik edilmesi ve ortaya çıkan krizlere hızla yanıt verilebilmesi amaçlanmıştır.¹⁵ Bu alanlardaki eylemler genel olarak ateşli silah ve insan kaçakçılığına karşı kuralların gözden geçirilmesini içermektedir.¹⁶ Komisyon, AB dış sınırlarının güvenliğini sağlamak maksadıyla Schengen, sınırlar ve vize konularını ön plana çıkarmaktadır.¹⁷ Bu politikaların uygulanabilmesi için AB üyesi olmayan devletlerle diyalog ve iş birliğinin geliştirilmesine önem verilmiştir.¹⁸ Örneğin AB dışındaki düzensiz göçmenler için AB'nin yaptığı finansman 2015 yılı itibarıyla 9 milyar euro civarı olarak belirlenmiştir.¹⁹ Yaklaşımın sadece ekonomik anlamda değerlendirilmesi tartışmaya açıktır.

Avrupa Komisyonu'nun Düzensiz Göç Bağlamındaki Rolü

Avrupa Komisyonu'nun desteklediği "AB'nin Göç ve Hareketliliğe Küresel Yaklaşım Politikası"²⁰ ile düzensiz göçler açısından kapsayıcı bir çerçeve kurulması planlanmıştır. Bu yaklaşımla AB'nin kalkınma iş birliği de dâhil olmak üzere dış devletlerle olan diyaloglarının düzgün bir şekilde yürütülmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Düzensiz göçün önlenmesi ve

¹¹ "What the European Commission does in strategy and policy."

¹² "Law," European Union, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/info/law_en.

¹³ "What the European Commission does in strategy and policy."

¹⁴ "EU Security Union Strategy: connecting the dots in a new security ecosystem," European Commission, Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1379.

¹⁵ Ayhan Kaya, Senem Aydın-Düzgit, Yaprak Gürsoy, Özge Onursal Beşgül (der.), *Avrupa Birliği'ne Giriş, Tarih, Kurumlar ve Politikalar*, Genişletilmiş 4. Baskı, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), Şubat 2020, 262.

¹⁶ "Internal Security," European Union, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/internal-security_en.

¹⁷ "Schengen-Borders-and-Visa," European Union, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/schengen-borders-and-visa/effective-management-external-borders_en.

¹⁸ Hatice Yazgan, "European Union's Human Rights Policy: An Analysis From External Relations Perspective," *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 7, no. 1 (2017): 59, erişim tarihi: Ağustos 28, 2022, doi: 10.19059/mukaddime.466341.

¹⁹ "Financing," European Union, Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/international-affairs_en.

²⁰ "Global Approach to Migration and Mobility (GAMM)," European Union, Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/global-approach-migration-and-mobility-gamm_en.

mücadele edilmesi, düzenli göçün daha iyi organize edilmesi, göç hareketliliğinin kalkınma üzerindeki etkisinin en üst düzeye çıkarılması, uluslararası korumanın teşvik edilmesi ve üçüncü devletlerle iş birliği içerisinde bulunulması belirlenmiş olan başlıca amaçlardır.

AB'nin "Göç ve Hareketliliğe Küresel Yaklaşımı" kapsamında en geniş çerçeveye sahip olan ikili iş birliği "Hareketlilik Ortaklıkları" ile "Göç ve Hareketlilik için Ortak Gündemler" olmuştur.²¹ İlgili devletler tarafından iş birliği için politik bir çerçeve sunmayı hedefleyen gündeme dair yaklaşımlar konusunda öncelikle düzensiz göçmenlerin geri dönüşü ve kabulünün kolaylaştırılmasına odaklanılmıştır.²² Bu bağlamda "Dokuz Hareketlilik Ortaklığı"²³ adı altında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmayı onaylayan devletler Azerbaycan, Belarus, Cape Verde, Ermenistan, Etiyopya, Fas, Gürcistan, Hindistan, Moldova, Nijerya, Tunus ve Ürdün'dür.²⁴ Anlaşma bağlamında Avrupa Komisyonu'nun olumlu yaklaştığı; stratejik ortaklık açısından AB'nin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile transatlantik diyalogunun sürdürülmesi, Kanada ile "Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı"nın uygulanması, Rusya Federasyonu ve diğer stratejik ortaklarla stratejik iş birliğinin geliştirilmesi gibi statü belirleyici hedefler bulunmaktadır. Ayrıca Sahra Altı Afrika, AB için düzensiz göç konusunda kaynak devletlerle transit devletlerin yer aldığı ve anlaşmalar imzaladığı önemli bir bölgedir.²⁵

Komisyon tarafından düzensiz göçün sebeplerinin ele alınmasına yönelik kapsamlı bir yaklaşımın parçası olarak süreç içerisinde birçok girişimde bulunulmuştur. Örneğin "Yeni Göç ve İltica Paketi"²⁶ çatısı altında bir dizi yasa teklifi önerilmiştir. Bu bağlamda dış sınırların güçlendirilmesiyle yeni bilgi sistemlerinin yaygınlaştırılması da dâhil olmak üzere sınır yönetiminin iyileştirilmesi ve göçmen kaçakçılığıyla mücadele edilmesine odaklanılmıştır. 23 Eylül 2020 tarihinde göç ve sığınma yönetimine daha adil bir yaklaşım mantığıyla hızlı ve entegre prosedürler, Schengen Sistemi'yle sınırların daha iyi yönetimi ve kriz direnci için yeni araçlar sağlanmasına yönelik geliştirilen kararlar açıklanmıştır. Bu kapsamda geri kabul ve yeniden entegrasyon konularında işbirliklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.²⁷ "Yeni Göç ve

²¹ "Mobility Partnerships" and "Common Agendas for Migration and Mobility," European Union, Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/international-affairs_en.

²² Hatice Yazgan, "AB'nin Güney Komşuları ile İlişkileri: Göçün Güvenikleştirilmesi ve Sivil Topluma Etkileri." *Mukaddime*, 9 no. 3 - Özel Sayı, Avrupa Komşuluk Politikası ve Göç Özel Sayısı (2018): 23, erişim tarihi: Ağustos 28, 2022, doi:10.19059/mukaddime.466341.

²³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., "Cooperation frameworks under the GAMM," European Union, Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/international-affairs_en.

²⁴ Azerbaycan, Belarus, Ermenistan ve Gürcistan örneklerinin ayrıntılarıyla ilgili olarak bkz., Fulya Akgül Durakçay ve Asiye Gün Güneş Güral, "Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımında Demokrasi Teşviki", *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3, no. 3, (2018): 298, erişim tarihi: Ağustos 25, 2022. doi:10.30784/epfad.489242.

²⁵ "Africa", European Union, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/africa_en.

²⁶ "New Pact on Migration and Asylum," European Commission, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en.

²⁷ "New Pact on Migration and Asylum," European Union, erişim tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/migration-and-asylum/new-pact-migration-and-asylum_en.

İltica Paketi" bir önceki strateji olan "Avrupa Göç Gündemi (2015-2020)"²⁸ gibi acil sorunları ele almayı amaçlamıştır. Strateji, daha geniş iş birliği gereği olarak düzensiz göçün zorluklarını ve temel sebeplerini ele almak için AB'nin kapsamlı yaklaşımı olarak başlatılmıştır. Zira Komisyon kaynak, transit ve hedef devletlerle göç ortaklıkları kurma konusuna odaklanarak AB'nin acil zorluklara olan tepkisine rehberlik etmiştir. Ayrıca ortak devletlerle iş birliğini güçlendirmek, düzensiz göçmen akışlarını daha iyi yönetmek ve zorla yerinden edilmenin temel nedenlerini ele almak en kritik hedefler olmuştur.²⁹

Avrupa Komisyonu Yıllık Aktivite Raporları'nda Düzensiz Göçün Ele Alınışı

2009 yılına kadar olan süreçte tüm AB belgelerinde kayıt dışı göçün karşılığı olarak "yasa dışı göç" terimi kullanıldığı görülmektedir. AB kurumlarına ait olan kaynaklarda çoğu kez "yasa dışı göç" kavramı kullanılmış olmasına rağmen "düzensiz göç" kavramı, Avrupa Komisyonu İçişleri Genel Direktörlüğü gibi birimlerin tanımlamalarında yer almaktadır. Ayrıca "Uluslararası İşbirliği Platformu" "yasa dışı" yerine "belgesiz göçmen" veya "düzensiz göçmen" terimlerinin kullanılmasını teşvik etmek için 2014 yılı içerisinde uluslararası kapsamlı "Önemli Sözler" adı altında kampanya başlatmıştır.³⁰ AB'ye yönelen düzensiz göçlerdeki artışlar sonrası istatistiki bilgilere dayanan ölçüm yöntemlerinin yetersizliği ve veri toplama konseptlerinin azlığı nedeniyle ancak tahmine dayanan değerlendirmeler yapılabilmektedir. Örneğin AB üye devletlerinin sınırlarına yakalanmadan giren düzensiz göçmen sayısının yakalananların iki katı olduğu kabul edilmiştir.³¹ Bu gelişmelere istinaden Avrupa Komisyonu, yönetim ve stratejik planlarına bağlı olarak AB açısından yıl içerisindeki faaliyetlerin değerlendirilmesini kapsayan "Yıllık Aktivite Raporları" yayınlamaktadır.³² Çalışmanın bu bölümünde 2015 ile 2020 yılları arasında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanmış olan "Yıllık Aktivite Raporları"ndaki düzensiz göçlerle ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

2015 Yılı Aktivite Raporu

2015 yılında AB için göç krizi yeni bir boyut kazanmıştır. Üye devletlerle AB ana organları arasında uzun vadeli bir strateji belirlenerek acil ihtiyaçlara yanıt vermeye yönelik daha fazla dayanışma yapılması çağrısında bulunulmuştur. Üye devletlerde gerçekleşen terör saldırıları sonrası AB düzeyinde daha fazla iş birliği yapılarak ortak bir tepki verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, kurumsal yapılanmanın önemli bir bileşeni olarak

²⁸ "European Council Meeting (25 and 26 June 2015) – Conclusions," European Union, Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-22-2015-INIT/en/pdf>.

²⁹ "New Pact on Migration and Asylum.." loc.cit.

³⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., "PICUM: International Migrants Day Stop Using The Term Illegal Migrant," Erişim Tarihi: Mayıs 05, 2022. <https://www.socialplatform.org/news/picum-international-migrants-day-stop-using-the-term-illegal-migrant/>.

³¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Michael Jandl, "The Estimation of Illegal Migration in Europe," *Studi Emigrazione / Migration Studies*, XLI, no 153, 2004: 141-155.

³² "Migration and Home Affairs," European Union, erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return_en.

göç politikalarının uygulanmasında kullanılan mekanizmaların etkinleştirilmesi zorunluluğu vurgulanmıştır.³³ Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik olarak özellikle düzensiz göç meselesinin ele alınmasında “diyalog”, “iş birliği” ve “ortaklık çerçeveleri” oluşturulmasına dair hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler, bölgesel düzeyde koordinasyon ve iş birliğini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Zira AB Konseyi’nden gelen talep üzerine Afganistan, Bangladeş, Cezayir, Etiyopya, Fas, Mali, Nijer, Nijerya, Pakistan, Senegal ve Sudan gibi devletlerle düzensiz göçmenlerin dönüşüne dayalı “üst düzey diyaloglar” kurulmuştur.³⁴ Böylece Komisyon, politika ve operasyonel amaçlara ulaşılmasını sağlayan, uluslararası uygulamalara dayalı bir dizi iç kontrol standardı benimsemiştir.³⁵

2015 yılında düzensiz göçmen sayısının artarak Akdeniz üzerinden ölümcül yolculukların yeni zirvelere ulaşması, AB göç politikasının yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Bu nedenle göçle ilgili yeni yaklaşımlara ihtiyaç olduğuna dikkat çekilmiştir. Bunlar; düzensiz göç için teşviklerin azaltılması, dış sınırların güvence altına alınması, güçlü bir ortak sığınma politikası ve göçün tüm yönleriyle yeni yaklaşımlarla daha iyi yönetilebilmesidir.³⁶ Üye devletlerin adil ve etkili geri dönüş stratejilerinin desteklenmesi, “Geri Dönüş Eylem Planı”nın³⁷ kabul edilmesi ve uygulanmasıyla düzensiz göçle mücadelede katkıda bulunmak için daha fazla çaba sarf edilmiştir. “Geri Dönüş Eylem Planı”yla amaç, AB geri dönüş politikasının uygulanmasında üye devletlerin kilit rolleri ile sorumluluklarını kabul etmek ve önemli destek sağlayan AB ajanslarıyla daha güçlü etkileşim için bir konsept geliştirebilmektir. AB üye devletleri ve Dublin Tüzüğü’ne³⁸ bağlı devletler, uluslararası korumaya ihtiyacı olan 20.504 kişinin yeniden yerleştirilmesine ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır.³⁹ Bu bağlamda işlevsel hale getirilen “Acil Durum Mekanizması”yla 26 Eylül 2017 tarihine kadar İtalya ve Yunanistan’dakiler başta olmak üzere uluslararası korumaya ihtiyacı olan 160.000 kişinin yeniden yerleştirilmesi hedeflenmiştir.⁴⁰ Yunanistan makamları 5 etkin nokta alanı (Hotspots) olarak İstanköy/Kos, İlyos/Leros, Midilli/Lesvos, Sakız/Chios ve Sisam/Samos (Harita 1)⁴¹; İtalya makamları ise 6 etkin nokta alanı olarak Augusta, Porto Empedocle, Lampedusa, Pozzallo, Taranto ve Trapani

³³ “2015 Annual Activity Report,” 5. European Commission, erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/activity-report-2015-dg-home_may2016_en.pdf.

³⁴ Ibid., 7.

³⁵ Ibid., 53.

³⁶ Ibid., 16.

³⁷ “EU Action Plan on Return,” European Commission, erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/glossary/eu-action-plan-return_en.

³⁸ “Council Regulation (EC) no. 343/2003 of 18 February 2003 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country national,” European Union, erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003R0343>.

³⁹ “2015 Annual Activity Report,” 17.

⁴⁰ Ibid., 17-18.

⁴¹ “The European Union policy framework: ‘hotspots’”, Reception and Identification Procedure, Greece, Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, <https://asylumineurope.org/reports/country/greece/asylum-procedure/access-procedure-and-registration/reception-and-identification-procedure/>.

(Harita 2)⁴² belirlemişlerdir.⁴³ Bu bağlamda AB ana organları, uluslararası kuruluşlar arasındaki yakın iş birliğini ve koordinasyonu geliştirmek için İtalya ve Yunanistan'da personeller görevlendirmişlerdir.⁴⁴

Harita 1: Yunanistan'a Ait 5 Etkin Nokta Alanı⁴⁵

LOKASYON	YER	KAPASİTE
Chios (Sakız)	Vial	1014
Kos (İstanköy)	Pyli	816
Leros (İleriye)	Leros	860
Lesvos (Midilli)	Moria	2757
Samos (Sisam)	Vathy	648

Harita 2: İtalya'ya Ait 6 Etkin Nokta Alanı⁴⁶

LOKASYON	DURUM	KAPASİTE
Lampedusa	Sınırlı Aktif	500
Messina	Aktif	250
Porto Em.	Pasif	-
Pozzallo	Aktif	300
Taranto	Geçici Kapalı	400
Trapani	Aktif	400

⁴² "Creation of hotspots in Italy," Italy: the Deadliest Route to Fortress Europe, erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, https://www.cear.es/wp-content/uploads/2013/05/Italia-la-ruta-m%C3%A1s-mortal-hacia-la-fortaleza-Europa_en.pdf; "Hotspots at EU External Borders State of Play", Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI\(2018\)623563_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI(2018)623563_EN.pdf).

⁴³ "2015 Annual Activity Report," 18.

⁴⁴ Ibid., 19-20.

⁴⁵ "The European Union policy framework: 'hotspots', Reception and Identification Procedure, Greece, Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, <https://asylumineurope.org/reports/country/greece/asylum-procedure/access-procedure-and-registration/reception-and-identification-procedure/>.

⁴⁶ "Creation of hotspots in Italy," Italy: the Deadliest Route to Fortress Europe, erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, https://www.cear.es/wp-content/uploads/2013/05/Italia-la-ruta-m%C3%A1s-mortal-hacia-la-fortaleza-Europa_en.pdf; "Hotspots at EU External Borders State of Play", erişim tarihi: Ağustos 22, 2022, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI\(2018\)623563_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI(2018)623563_EN.pdf).

Düzensiz göç krizinin değişkenlik durumu etkin bir AB sınır yönetimini sürdürmeyi zorlaştırmış ve daha karmaşık hale getirmiştir. AB'nin dış sınırındaki baskının büyüklüğü, sınır yönetimi konusunda üye devletlerin destek almadan düzensiz göçmenlerle başa çıkmalarının yetersizliğini ortaya çıkarmıştır.⁴⁷ Bu nedenle Komisyon "Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Yönetmeliği Taslağı" nı kabul etmiştir. Bu doğrultuda Komisyon "Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı" (FRONTEX-European Border and Coast Guard Agency)'nin⁴⁸ yetkisini güçlendirmeyi ve acil eyleme ihtiyaç duyulan durumlarda etkin bir şekilde çalışabilmesi için gerekli yasal çerçeveyi sağlamayı hedeflemiştir.⁴⁹

2015 yılı boyunca AB sınırları kapsamında 1.8 milyondan fazla düzensiz göçmen geçişi tespit edilmiştir.⁵⁰ 2 yıllık süreyle 40.000 kişinin yeniden yerleştirilmesini amaçlayan "Acil Yer Değiştirme Mekanizması"nın kurulması önerisi kabul edilmiştir. Eylül ayında ise yine 2 yıllık süre içerisinde Dublin Tüzüğü'ne bağlı olarak⁵¹ 120.000 kişinin yeniden yerleştirilmesini amaçlayan teklif onaylanmıştır.⁵² Buna ek olarak Aralık 2015'te Komisyon, Türkiye ile "Gönüllü İnsani Kabul Programı"na⁵³ ilişkin tavsiyesini sunmuştur.⁵⁴ Üye devletlerin kolluk kuvvetleri, AB mücadele araçlarıyla daha yakın iş birliği sağlanmasını ve artan bilgi alışverişini kontrol etmek için ortak hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. 2015 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Komisyon tarafından geri dönüşlerle ilgili başlatılan "AB Geri Dönüş Eylem Planı" bağlamında insan haklarına dayalı kapsamlı bir yaklaşımla düzensiz göç konusu başta olmak üzere AB dış ilişkilerinin genişletilmesi düşüncesiyle hareket edilmesi hedeflenmiştir.⁵⁵ Plan, üye devletlerin kilit rol ve sorumluluklarını kabul etmekle birlikte AB organlarıyla iş birliği yapılarak düzensiz göç konusunda daha güçlü etkileşim sağlanması gerektiğine işaret etmiştir.

2016 Yılı Aktivite Raporu

2016 yılında belirlenen rakamlara göre AB'de bulunan 2 milyonun üzerinde düzensiz göçmen göz önüne alındığında geri dönüş oranını artırmak için daha fazla çaba sarf edilmesi

⁴⁷ Ibid., 6.

⁴⁸ "FRONTEX," European Union, erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, <https://frontex.europa.eu/>.

⁴⁹ "2015 Annual Activity Report," 6-7.

⁵⁰ Europe-Arrivals Content. "Flow Monitoring," erişim tarihi: Ağustos 26, 2022, <https://migration.iom.int/europe/arrivals#content-tab-anchor>. Ayrıntılı bilgi için bkz., Grafik 1.

⁵¹ "Council Regulation (EC) no. 343/2003 of 18 February 2003 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country national."

⁵² "European Commission Statement following the vote of the European Parliament in favour of an emergency relocation mechanism for a further 120,000 refugees," European Commission, erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_15_5664.

⁵³ "Commission presents Recommendation for a Voluntary Humanitarian Admission Scheme with Turkey for refugees from Syria," European Commission, erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, <https://www.avrupa.info.tr/en/news/commission-presents-recommendation-voluntary-humanitarian-admission-scheme-turkey-refugees>.

⁵⁴ "2015 Annual Activity Report," 7.

⁵⁵ Ibid., 17.

gerektiği vurgulanmıştır. “Düzensiz göç için teşviklerin azaltılması” hedefi kapsamında “etkili geri dönüş” ve “geri kabul” gibi bir dizi girişimde bulunulmuştur.⁵⁶ Örneğin FRONTEX'in operasyonel kapasitesinin ve bütçesinin artırılması kararı alınmıştır. Bu bağlamda Ortak İade Operasyonları'nın sayısı 2015 yılına kıyasla 2016 yılında 4 katına çıkarılmıştır. Sağlanan fonların yardımıyla 2016 yılında gönüllü geri dönüş programları kapsamında 26.187 kişi iade edilmiştir. 11.561 kişi zorla geri gönderilme yoluyla uzaklaştırılmıştır.⁵⁷

Göçmen kaçakçılığıyla ilgili bağlantılı soruşturmalarda üye devletlere yardımcı olmak için “Avrupa Polis Ofisi” (EUROPOL-*European Union Agency for Law Enforcement Cooperation*)⁵⁸ bünyesinde “Avrupa Göçmen Kaçakçılık Merkezi”nin (EMSC-*European-Mediterranean Seismological Centre*)⁵⁹ kurulması desteklenmiştir. EUROPOL'un bütçesi 2015 yılına kıyasla %8 oranında 102.2 milyon euroya kadar artırılmıştır. 2016 yılının sonlarında “İltica Göç ve Uyum Fonu” (AMIF-*Asylum, Migration and Integration Fund*)⁶⁰ kapsamında AB bütçesinden finanse edilen “Entegre İade Yönetimi Uygulaması” (IRMA-*Institute of Rural Management Anand*)⁶¹ kurulmuştur.⁶² Şubat 2016'da Belarus ile düzensiz göçle mücadele etmeyi amaçlayan “Hareketlilik Ortaklığı Anlaşması” yapılmasına karar verilmiştir.⁶³

18 Mart 2016 tarihinde “Türkiye-AB Bildirisi”⁶⁴ yayınlanmıştır.⁶⁵ Anlaşmaya göre “1-1 Formülü”yle Yunan Adaları'ndan Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye'den başka bir Suriyeli'nin AB'ye yerleştirilmesi planlanmıştır. 6 Aralık 2016 itibarıyla 2.672 Suriyeli göçmen, “Türkiye-AB Bildirisi”nde oluşturulan mekanizma kapsamında değerlendirmeye alınarak yeniden yerleştirilmiştir.⁶⁶ Açıklamaya göre Türkiye, düzensiz göç için yeni güzergâhların Türkiye'den AB'ye açılmasını önlemek için gerekli tüm önlemleri alacak ve düzensiz geçişler sona erdiğinde veya önemli ölçüde azaldığında Aralık 2015'te Komisyon tarafından önerilen

⁵⁶ “2016 Annual Activity Report,” 4. European Commission, erişim tarihi: Ağustos 22, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/aar-home-2016_en_0.pdf.

⁵⁷ Ibid., 8.

⁵⁸ “EUROPOL,” European Union, Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, <https://www.europol.europa.eu/>.

⁵⁹ “European Migrant Smuggling Centre-EMSC,” Europol, erişim tarihi: Ağustos 22, 2022, <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-serious-and-organised-crime-centre-esocc/european-migrant-smuggling-centre-emsc>.

⁶⁰ “Asylum, Migration and Integration Fund-AMIF,” European Union, erişim tarihi: Ağustos 22, 2022, https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/asylum-migration-and-integration-fund_en.

⁶¹ “Irregular Migration Management Application-IRMA,” European Commission, erişim tarihi: Ağustos 22, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/glossary/irregular-migration-management-application-irma_en.

⁶² “2016 Annual Activity Report,” 9.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ “18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi,” Avrupa Birliği, Ağustos 22, 2022, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf.

⁶⁵ “2016 Annual Activity Report,” 20.

⁶⁶ “European Council meeting (17 and 18 March 2016) – Conclusions” Brussel Summit. Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12-2016-REV-1/en/pdf>.

“İnsani Kabul Programı”⁶⁷ etkinleştirilecektir.⁶⁸ 2015 yılında sadece 269 kişiye karşılık 2016 yılında toplam 9.654 kişi (İtalya’dan 2.462 ve Yunanistan’dan 7.192) yeniden yerleştirilmiştir.⁶⁹

“Türkiye-AB Bildirisi”nin Yunanistan’a gelenlerin sayısı üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Açıklamanın yürürlüğe girmesinden 10 ay önce Yunan Adaları’na 960.681 göçmen gelmişken sonraki 10 ayda bu sayı 25.720 olmuştur.⁷⁰ Bu nedenle 15 Aralık 2016 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanan “Türkiye-AB Bildirisi”nin uygulanmasına ilişkin “Ortak Eylem Planı” başlatılmıştır. Bu plana göre AB eylemlerini koordine etmek amacıyla “Avrupa Göç İrtibat Görevlileri” (EMLO-*European Maritime Law Organisation*)⁷¹ Türkiye, Etiyopya, Lübnan, Nijer, Nijerya, Pakistan, Senegal, Sırbistan, Sudan, Tunus ve Ürdün’deki AB Delegasyonları’nda çalışmak üzere atanmışlardır.⁷²

2016 yılında düzensiz göç açısından üç ana alanda kararlı adımlar atılmıştır. Bunlar “etkili geri dönüş”, “geri kabul” ve “göçmen kaçakçılığıyla mücadele”dir. Bu mücadelenin somut adımlarından birisi Yunan Adaları’ndan Türkiye’ye hızlı dönüşleri kolaylaştırmaktır. Diğerlerinin yanı sıra başvuruları Türkiye’den Yunan Adaları’na geçmeleri kabul edilemez ilan edilen tüm düzensiz göçmenlerin veya sığınmacıların Türkiye’ye iade edilmesi kararlaştırılmıştır. İnsani koşullar altında etkili geri dönüşlerin ve geri kabullerin zorunlu kılınması sonrası toplam geri dönüş oranı 2015’te %42,5 olurken 2016’da %46,38’e yükselmiştir.⁷³ Ancak AB’de bulunan 2 milyonun üzerindeki düzensiz göçmen sayısı göz önüne alındığında daha fazla çaba gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

2017 Yılı Aktivite Raporu

Raporda AB’nin Afrika devletleriyle olan dayanışmasının sürdürülmesi, düzensiz göçle ilgili sorunların temel sebepleri araştırılarak tüm kilit paydaşlar ve ortaklarla iş birliği yapılarak mücadele edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁷⁴ Korumaya yönelik yasal yolların teşvik edilmesi ve işçi göçüyle ilgili tüm göçmenlere onurlu bir muamele yapılmasının sağlanması üzerinde durulmuştur. Amaç, göç, sınırlar ve güvenlik alanındaki AB programlarının doğru performans mimarisine kavuşturulmasıdır.⁷⁵

⁶⁷ “EMN publishes the EU report “Resettlement and Humanitarian Admission Programmes in Europe – what works?”; European Commission”, Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/page/emn-publishes-eu-report-resettlement-and-humanitarian-admission-programmes-europe-what-works_en.

⁶⁸ “2016 Annual Activity Report,” 30.

⁶⁹ Ibid., 11.

⁷⁰ Ibid., 20.

⁷¹ “European migration liaison officer-EMLO,” European Commission, erişim tarihi: Ağustos 23, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/glossary/european-migration-liaison-officer-emlo_en.

⁷² “2016 Annual Activity Report,” 9.

⁷³ Ibid., 19.

⁷⁴ “2017 Annual Activity Report,” 3. European Commission, erişim tarihi: Ağustos 23, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/home_aar_2017_final.pdf.

⁷⁵ Ibid., 20.

AB ortaya çıkan zorluklarla başa çıkmak için AB üye devletlerini destekleme amaçlı, FRONTEX, EUROPOL gibi ajanslar dışında fonlar oluşturmuştur. Bu fonlar “Özel İçişleri Fonu” (ISF-*Internal Security Fund/Sınırlar*), “İç Güvenlik Fonu” (ISF-Polis)⁷⁶ ve AMIF'den oluşmaktadır.⁷⁷ Fonlar, üye devletlerin sınır yönetimi ve vize politikası konusundaki çabalarını destekleyerek polis iş birliği, ciddi sınır ötesi suç, terör ve şiddet içeren aşırılıklara karşı mücadeleyle kriz yönetimi ve AB üye devletlerinin korunması için destek sağlamayı hedeflemiştir.⁷⁸

Komisyon için düzensiz göçmenlerin suç şebekeleri tarafından sömürülmesini önlemek ve düzensiz göçe yönelik teşvikleri azaltmak için göçmen kaçakçılığına karşı mücadele edilmesi öncelikler arasında gösterilmiştir. AB'nin göç eylemini koordine etmek için Türkiye, Etiyopya, Lübnan, Mali, Nijer, Nijerya, Pakistan, Senegal, Sırbistan, Sudan, Tunus ve Ürdün'e 12 adet EMLO yönlendirilmiştir.⁷⁹ FRONTEX giderek artan sayıda “İade Operasyonu”nu koordine etmiştir. 2017 yılında toplam 342 operasyonla 14.271 kişinin geri dönüşü sağlanmıştır.⁸⁰ Temmuz 2015'te Konsey kararları ve Mart 2016'da “Türkiye-AB Bildirisi” kapsamında başlatılan “Yeniden Yerleştirme Programları”na göre Aralık 2017'ye kadar uluslararası korumaya ihtiyacı olan 26.849 kişi yeniden yerleştirilmiştir. AMIF tarafından yeniden yerleştirilen kişi başına 10.000 euro üye devletlere destek sağlanmıştır.⁸¹ Komisyon özellikle çocuk göçmenlerin yüksek şiddet risklerine maruz kaldıkları göz önüne alındığında onların korunmasını iyileştirmek için bir dizi eylem önermiştir.⁸²

“Avrupa Göç Gündemi”nde (2015-2020)⁸³ iş gücü amaçlı döngüsel göçü kolaylaştırmak, AB'deki beceri eksikliklerini ele alırken üçüncü devletlerle iş birliğini güçlendirmek ve düzenli göçle ilgili pilot projeleri koordine etmek için ortak çözümler bulma konusunda “politik katılım gösteren devletlere odaklanılmalıdır” vurgusu yapılmıştır.⁸⁴ Hedef, geri kabul anlaşmalarının sonuçlandırılması, uygulanması veya üçüncü devletlerle geri kabul konusunda pratik iş birliğinin geliştirilmesi gibi önceliklere katkıda bulunmaktır. Kimlik yönetiminin içeriğinde geri kabul vaka yönetimi sistemlerine destek, varış sonrası ve yeniden entegrasyon yardımı, düzensiz göçü önleme kampanyaları ve ilgili makamlar için kapasite geliştirilmesi yer almaktadır. Bu bağlamda Afganistan, Pakistan ve Bangladeş gibi devletlere destek verilmiştir.⁸⁵

⁷⁶ “*Internal security funds*,” European Commission, erişim tarihi: Ağustos 23, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/internal-security-funds_en.

⁷⁷ “*2017 Annual Activity Report*,” 5.

⁷⁸ *Ibid.*, 6.

⁷⁹ “*European Migration Liaison Officer (EMLO)*”, loc.cit.

⁸⁰ “*2017 Annual Activity Report*,” 10.

⁸¹ *Ibid.*, 11.

⁸² *Ibid.*, 12.

⁸³ “*European Council Meeting (25 and 26 June 2015) – Conclusions*.”

⁸⁴ “*2017 Annual Activity Report*,” 23.

Ibid., 40.

⁸⁵ *Ibid.*, 88.

Düzensiz göçü teşvik eden sebeplerden birisi de geri göndermedeki eksikliklerdir. AB'nin dış sınırlarındaki düzensiz sınır geçişleri bağlamında 2014 yılında 282.933, 2015 yılında 1.822.177, 2016 yılında 511.047, 2017 yılında ise 204.179 kişi tespit edilmiştir.⁸⁶ 2015 ile 2017 yılları arasında yaklaşık 1.6 milyon insan Akdeniz üzerinden Avrupa'ya gelmiştir.⁸⁷ Bunların 432.000'i çocuktur. 2017'de ise 178.000 yeni gelenin 32.300'nden fazlası çocuktur. 2015 ile 2017 yılları arasında AB üye devletleri en az 160.000'i 2017 yılında olmak üzere 100.000 kadar çocuk sığınma talebi kaydetmişlerdir.⁸⁸

2018 Yılı Aktivite Raporu

2018 yılında göç konusunda kapsamlı ve dengeli bir yaklaşım izlenilmesine etkin bir politika sunma hedefli olarak devam edilmiştir. AB düzeyindeki ortak çabalarla birlikte düzensiz varışların sayısı kriz öncesi seviyelere gerilemiştir. Bu doğrultuda yoğun dış sınır kontrolleriyle insan tacirlerine karşı mücadele, kaynak ve transit devletlerle iş birliği sonucu gerileme yaşanabilmiştir. FRONTEx ve izlenen geri dönüş kararlarıyla ilgili yaklaşımlar, bu sürecin yürütülmesinde önemli işleve sahiptir.⁸⁹ Zira ortak AB eylemi geliştirmek için yasal öneriler geliştirerek göç ve güvenlik konularında kapsamlı bir yaklaşım oluşturmanın önemine değinilmiştir. Operasyonel açıdan İspanya, İtalya ve Yunanistan'da görevlendirilen ulusal makamları, göç ve güvenlik sorunlarının ele alınması konusunda desteklemek için AB kurumlarıyla yakın iş birliği içinde çalışan "göç yönetim ekipleri" kurulmuştur.⁹⁰ 2015 ile 2020 döneminde ISF genel bütçesi önemli ölçüde güçlendirilmiş ve toplam 10,9 milyar euroya ulaşılmıştır.⁹¹

FRONTEx açısından 10.000 sınır muhafızından oluşan daimi bir birlikle AB'nin dış sınırlarını koruma konusunda ve üye devletleri desteklemek için artırılmış yetkiler verilmesi gereği vurgulanmıştır. Üye devletlere hızlı destek sağlamak amacıyla iltica sisteminin uygulanmasını kolaylaştırmanın ve düzensiz göçün ana sebeplerini ele almak bakımından Balkan Devletleri'nin önemine dikkat çekilmiştir.⁹² Ayrıca ikili, bölgesel ve küresel katılım yoluyla dış ortak devletler ve uluslararası kuruluşlarla iş birliğine devam edilmiştir. Cezayir, Fas, Irak, İran, Mısır, Rusya Federasyonu ve Tunus ile kapsamlı sınır yönetimi programlarının yanı sıra "Göç Diyalogları"nın başlatılması ve uygulanması planlanmıştır. Ayrıca Bangladeş ve Pakistan devletleriyle iş birliği yapılmıştır.⁹³

⁸⁶ Ibid., 20.

⁸⁷ Europe Arrivals. "Flow Monitoring," erişim tarihi: Ağustos 26, 2022, <https://migration.iom.int/europe/arrivals>. Ayrıntılı bilgi için bkz., Grafik 2.

⁸⁸ "2017 Annual Activity Report," 38.

⁸⁹ "2018 Annual Activity Report," 2. European Commission, erişim tarihi: Ağustos 24, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/home_aar_2018_final.pdf.

⁹⁰ Ibid., 5.

⁹¹ Ibid., 6.

⁹² Ibid., 8.

⁹³ Ibid., 17.

2018 yılında AMIF'in desteğiyle 39.463 kişi iade edilmiş olup 16.049 kişinin iade edildiği 2017 yılına göre önemli bir artış sağlanmıştır. 2018 yılında düzensiz göçmenlerin toplam geri dönüş oranı %41,48'dir. 2017 oranı ise %41,49'dur.⁹⁴ “Uluslararası Göç Örgütü” (IOM-*International Organization for Migration*)'ne⁹⁵ göre 2018'de denizlerde kaybolan kişi sayısı 2017 yılına göre %27 ve 2016 yılına göre %55 oranında düşmüştür. Doğu Akdeniz güzergâhı boyunca 2017 yılında 42.300'e karşılık 2018 yılında 56.000 düzensiz sınır geçişi tespit edilmiştir.⁹⁶ AB üye ülkelerine yönelik en fazla düzensiz sınır geçişi tespit edilen uyruklar Orta Doğu ve Afrika kökenliler olarak belirlenmiştir.⁹⁷

Düzensiz göç açısından göçün temel sebeplerinin ele alınması, etkin geri dönüşün sağlanması ve kaçakçılıkla mücadelede katkıda bulunulmuştur. 2018 yılında tespit edilen düzensiz sınır geçişlerinin sayısı kriz öncesi seviyelere inmiştir. Komisyon'un güvenlik yaklaşımlarını tutarlı bir şekilde geliştirmesi, AB'nin dijital altyapıları ve siber tehditlere karşı demokratik süreçlerinde dayanıklılığının artırılmasında etkili olmuştur. Ancak göçmen kaçakçılığıyla mücadele, göçmenlerin suç şebekeleri tarafından istismar edilmesinin önlenmesi ve düzensiz göçe yönelik teşvikleri azaltmak açısından durumun yansımaları tartışılır vaziyettedir.

2019 Yılı Aktivite Raporu

Üye devletler Covid-19 salgınına durdurmak için iç sınırlarını kapatmak zorunda kalmışlardır. Zira göç sorunlarıyla güvenlik tehditlerine hızlı ve etkili yanıt verme gerekliliği personel takviyesine neden olmuştur. Bu zorluğun üstesinden gelebilmek için üye devletler arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi önemsenmiştir. Sınır muhafızları ve polis memurlarının ihtiyaç duydukları anda doğru bilgiye erişebilmeleri için AB bilgi sistemlerinin akıllı ve hedefe yönelik bir şekilde birlikte çalışmasını sağlayacak önlemler üzerinde anlaşmaya varılmıştır.⁹⁸ İspanya, İtalya ve Yunanistan'da görevlendirilen ulusal makamları göç ve güvenlik sorunlarıyla baş etmede desteklemek için kurulan, AB kurumlarıyla yakın iş birliği içinde çalışan, göç yönetimi destek ekipleri aracılığıyla üzerinde anlaşmaya varılan önlemler uygulanmıştır. Bu bağlamda “AMIF” tarafından ayrılan fon miktarı 7,2 milyon eurodur.⁹⁹

AB, düzensiz göçün ve zorunlu göçün temel sebeplerinin ele alınması, üçüncü devletlerde yerinden edilme, ikili ilişkilerde düzensiz göçün temel nedenlerini ele almak için etkili bir dizi önlem kullanarak kaynak, transit ve hedef devletle birlikte çalışmaktadır. Bu bağlamda Cezayir, Çin Halk Cumhuriyeti, Fas, Hindistan, Irak, İran, Mısır ve Tunus'la diyaloglar kurulmuştur.¹⁰⁰ AMIF eylemleri kapsamında 30 milyon euroluk “AB Afrika Güven Fonu” desteklenerek Kuzey

⁹⁴ Ibid., 21.

⁹⁵ “*International Organization for Migration*”, IOM, erişim tarihi: Ağustos 25, 2022, <https://www.iom.int/>.

⁹⁶ “*2018 Annual Activity Report*,” 22-23.

⁹⁷ “*Annual Risk Analysis 2020*”, FRONTEX, erişim tarihi: Ağustos 30, 2022, <https://reliefweb.int/report/world/frontex-annual-risk-analysis-2020>.

⁹⁸ “*2019 Annual Activity Report*,” 2-3. European Commission, erişim tarihi: Ağustos 25, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/home_aar_2019_en.pdf.

⁹⁹ Ibid., 5-6.

¹⁰⁰ Ibid., 15.

Afrika'daki devletlere yönelik stratejik yaklaşımın şekillendirilmesine katkıda bulunulmuştur. Örneğin Fas'taki belirli bölgelere mali destek verilerek Batı Akdeniz güzergâhındaki düzensiz göçmenlerin sayısının azaltılması sağlanmıştır. IOM tarafından uygulanan gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon programına destek verilerek göçmenlerin Libya'da karşılaştıkları durumdan kurtulmalarına katkıda bulunulmuştur. 9.800 göçmenin Libya'dan Asya ve Afrika'daki 34 devlete güvenli bir şekilde dönmelerine yardımcı olunmuştur.¹⁰¹ Yılın ikinci yarısında Ege Adaları'na gelenlerin sayısında artış gözlemlendiğinden "EMLO"nun yerleri arttırılmıştır.¹⁰²

Aralık 2019'da "Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Yönetmeliği"nin yürürlüğe girmesiyle dış sınırların korunmasını güçlendirmeye yönelik önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca çocukların ve diğer savunmasız göçmenlerin korunmasına dikkat çekilmiştir.¹⁰³ Komisyon tarafından yönetilen Schengen Üye Devletleri'nin ilk beş yıllık çok yıllık değerlendirme programına göre Aralık 2019'da "Akıllı Sınırlar için Bilgi Teknolojileri Sistemleri"nin yapay zekâ programları aracılığıyla göçü tahmin etme ve erken uyarı aracına yönelik bir fizibilite çalışması başlatılmıştır.¹⁰⁴ 2015 yılından itibaren Yunanistan, düzensiz göç için sağlanan en büyük mali destek olan içişleri fonlarından toplam 1,6 milyar eurodan yararlanmışır. İtalya'ya tahsis edilen fon ise 1 milyar euronun üzerindedir. Bulgaristan'a toplam 320 milyon euro tahsis edilmiştir. İspanya'ya 802 milyon euro destek sağlanmıştır.¹⁰⁵ "Türkiye-AB Bildirisi" kapsamında ise 7.000'den fazla kişi için yeniden yerleşimler devam etmiştir.¹⁰⁶

Tespit edilen düzensiz sınır geçişlerinin toplam sayısı 2018 yılında 149.000 olurken 2019 yılında 142.000'e gerilemiştir.¹⁰⁷ Göçmen kaçakçılığıyla mücadelede iş birliğini güçlendirmek amacıyla ISF kapsamında 7,5 milyon euroluk teklif çağrısı başlatılmış ve 2019 yılında tamamlanmıştır.¹⁰⁸ 2019 yılında İtalya'ya gelenlerin sayısı bir önceki yıla göre %51 azalırken Yunan Adaları'na gelenlerin sayısı %87 artarak 60.000'den fazla göçmen Ege Adaları'na düzensiz olarak ulaşmıştır. Ayrıca "Avrupa İstatistik Ofisi" (EUROSTAT- *European Statistical Office*)¹⁰⁹ verilerine göre AB'ye toplamda 721.000 sığınma başvurusu yapılmıştır.¹¹⁰ Düzensiz göç açısından düzenli göçün gelecekteki gelişimiyle iş gücü piyasası ihtiyaçlarını karşılamak için üçüncü devletlerle iş birliği yapılmıştır. Zira üçüncü devlet vatandaşlarının üye devletlere entegrasyonunun teşvik edilmesi, fon sağlanması ve kamusal alanların korunması sınır güvenliği açısından önem arz etmektedir.

¹⁰¹ Ibid., 16.

¹⁰² Ibid., 16-17.

¹⁰³ Ibid., 20.

¹⁰⁴ Ibid., 21.

¹⁰⁵ Ibid., 24.

¹⁰⁶ Ibid., 27.

¹⁰⁷ Ibid., 15.

¹⁰⁸ Ibid., 17.

¹⁰⁹ "EUROSTAT," European Commission, Erişim Tarihi: Ağustos 26, 2022, <https://ec.europa.eu/eurostat>.

¹¹⁰ "2019 Annual Activity Report," 17.

2020 Yılı Aktivite Raporu

2020 yılında üçüncü devletlerle iç güvenlik ve göç yönetimine ilişkin bir dizi önlemler alınarak ortak devletlerle daha yakın iş birliği yapılmasının temelleri atılmıştır. 2020 yılında düzensiz sınır geçişlerinde altı yılın en düşük seviyesi kaydedilmiştir. Komisyon, Avrupa'nın 2024 yılına kadar olan göç ve sınır güvenliği alanlarındaki çalışmalarını şekillendirecek adımlar atmıştır.¹¹¹ Yunanistan'daki göç yönetimini sürdürülebilir bir şekilde desteklemek adına Midilli'de yeni bir göçmen kabul tesisi için Yunan makamlarıyla ortak bir pilot uygulama yürütülmüştür. Bu bağlamda “İnsan Ticareti ile Mücadele Koordinatörlüğü” kurulmuştur.¹¹² Koordinatörlüğün kurulma nedeni, resmi rakamlara göre özellikle 2018 ve 2020 yıllarına ait varış sayısına nazaran düzensiz göçmenlerin vefat sayılarındaki artıştır.¹¹³

AB ile Birleşik Krallık'ın gelecekteki ilişkisine yönelik kolluk kuvvetleri ve cezai konularda adli iş birliği, kişilerin hareketliliği ve düzensiz göç konusunda iş birliğine ilişkin müzakereler başlatılmıştır.¹¹⁴ “Mercosur-AB Ortaklık Anlaşması” (28 Haziran 2019)¹¹⁵ çerçevesinde göçmenlerin ve mültecilerin korunmasına bütüncül bir bakış açısı getiren uluslararası koruma ile göçmen kaçakçılığına atıfta bulunan düzensiz göç, geri kabulün önlenmesi ve insan ticareti konularını kapsayan göç maddesi müzakereleri sonuçlandırılmıştır.¹¹⁶ EUROPOL ile iş birliği anlaşmalarının müzakere edilmesi amacıyla Kuzey Afrika ve Orta Doğu Devletleri; Cezayir, Fas, İsrail, Lübnan, Mısır, Ürdün, Tunus ayrıca Hindistan ve Türkiye'yle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Düzensiz göç ve güvenlik konuları kapsamında konferanslar düzenlenerek yakın çalışmalar yapılmaya devam edilmiştir.¹¹⁷

G20 (*Group of Twenty*) ve G7 (*Group of Seven*) devletlerinin göç ile güvenlik konusundaki çalışmaları da dâhil olmak üzere çok taraflı katılımlara özellikle seyahat kısıtlamalarına ilişkin olarak Covid-19 salgınının da etkisine ilişkin tartışmalar bağlamında katkıda bulunulmuştur.¹¹⁸ Bu açıdan Batı Afrika, Batı Balkanlar, Güney Asya ve Kuzey Afrika'yı kapsayan altı yeni proje başlatılmıştır.¹¹⁹ Koordinasyonu geliştirmek ve AB önceliklerine daha iyi yanıt vermek için “Göçmenlik İrtibat Görevlileri Ağı” (*ILO-Immigration Liaison Officers*)'nin ilk iki yıllık çalışma programı kabul edilmiştir. Özellikle göçmen kaçakçılığıyla mücadele öncelikli

¹¹¹ “2020 Annual Activity Report,” 2-3. European Commission, erişim tarihi: Ağustos 26, 2022, https://ec.europa.eu/info/system/files/annual-activity-report-2020-migration-and-home-affairs_en.pdf.

¹¹² “Strategic plan 2020-2024”–*Migration and Home Affairs*,” European Union, erişim tarihi: Ağustos 26, 2022, https://ec.europa.eu/info/publications/strategic-plan-2020-2024-migration-and-home-affairs_en.

¹¹³ “Annual Risk Analysis 2020,” 8. op.cit.

¹¹⁴ “2020 Annual Activity Report,” 19.

¹¹⁵ Güney Amerika Serbest Pazarı ile AB arasında yapılan anlaşma. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., “EU-Mercosur Trade Agreement,” European Commission, Erişim Tarihi: Ağustos 26, 2022, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/mercosur/eu-mercosur-agreement_en.

¹¹⁶ “2020 Annual Activity Report,” 34.

¹¹⁷ Ibid., 35.

¹¹⁸ Ibid., 36.

¹¹⁹ op.cit., 35.

düzensiz göçün önlenmesi, AB’de yasa dışı olarak bulunan üçüncü devlet vatandaşlarının geri dönüşleri ve geri kabulleriyle AB’ye giden yasal yolların teşvik edilmesi üzerinde durulmuştur.¹²⁰ Yunanistan bağlantılı bir Görev Gücü, Midilli’de kabul merkezi açılarak ortak bir pilot uygulama yürütülmüştür. Adalardaki mevcut merkezlerden göçmenlerin transferi desteklenerek nüfuslarının 42.000’den 15.000’e inmesi sağlanmıştır. Ayrıca korunmaya muhtaç 14.800 kişinin Covid-19 salgınına rağmen fon desteğiyle güvenli ve yasal yollardan Avrupa’ya gelmesi sağlanmıştır.¹²¹ Ancak üye devletlere ait kolluk kuvvetlerinin insanlık dışı yaklaşımları ve katı uygulamaları sebebiyle 2019 yılına göre özellikle Akdeniz güzergâhındaki vefat sayılarında artış gözlemlenmiştir.¹²² Malta ve Yunanistan’ın deniz yoluyla geçiş yapmaya çalışan göçmenlere yönelik Ege Denizi’ndeki geri-itmelere karıştığına ilişkin iddiaları araştırmak için 2020 yılı Kasım ayı içerisinde FRONTEX Yönetim Kurulu tarafından bir çalışma grubu oluşturulmuştur.¹²³

Sonuç

2015-2020 yıllarını kapsayan Yıllık Aktivite Raporları’na göre Avrupa Komisyonu düzensiz göçü azaltmak için geri kabul anlaşmalarıyla ilgili kapasite geliştirmeye, kimlik yönetimine ve üçüncü devletlerdeki personellerin eğitimini göz önüne alarak odaklı bir çalışma prensibi geliştirmeye odaklanmıştır. Bu açıdan düzensiz göç konusunda kapsamlı bir yaklaşım geliştirmek, ortak AB eylemi oluşturmak için yasal teklifler sunmak, üye devletler tarafından geçerli kuralların doğru uygulanmasını izlemek, finansman desteği sağlamak ve üye devletleri operasyonel olarak desteklemek öncelikler arasında görülmektedir. Ayrıca insanların hak ve özgürlüklerinden yararlanabilecekleri açık ve güvenli bir Avrupa inşa etmek için AB düzeyinde kurallar geliştirmek, bunların uygulanmasını izlemek ve sahada destek vermek misyon edinilmiştir. Bu duruma düzensiz göç, göçmenlerin entegrasyonu, geri dönüşü, organize suç, terörizmle mücadele, polis iş birliği ve AB’nin dış sınırlarının yönetimi dâhildir. Buna ek olarak düzensiz göçle ilgili zorluklar konusunda AB üyesi olmayan devletlerle iş birliği yapılması hedef olarak belirlenmiştir.

Avrupa Komisyonu tarafından belirlenen ve açıklanan iyimser hedeflere rağmen 2015-2020 yılları arasında düzensiz göçmenlere ait sadece resmi vefat sayıları göz önünde bulundurulduğunda raporlarda belirtilen teorik bilgilerin tam olarak gerçekleri yansıtmadığı görülebilmektedir. Zira AB’nin düzensiz göçmenlerle ilgili aldığı kuruluş felsefesi içerisinde yer alan kararlar; demokrasi, hukukun üstünlüğü, eşitlik, hoşgörü, insan haklarına saygı ve özgürlük gibi temel değerler öncelikli olmalıdır. Örneğin kaynak devletlere geri dönüşleri sağlanan göçmenlere yeniden entegrasyon için eğitim desteği sağlanması önemlidir. Yenilikçi

¹²⁰ op.cit., 36.

¹²¹ Ibid., 36-37.

¹²² Europe-Arrivals. “Flow Monitoring,” erişim tarihi: Ağustos 26, 2022, <https://migration.iom.int/europe/missing>.

¹²³ “European Union Events of 2020”, erişim tarihi: Ağustos 27, 2022, <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/european-union>.

çözümler için yeni teknolojik aygıtlarla donanımlı, Avrupa entegre sınır yönetiminin ve ortak vize politikasının uygulanması gerekmektedir. AB'nin dış sınırlarını daha iyi korumak, düzensiz göçü yönetmek ve güvenliği artırmak için üçüncü devletlerle yakın iş birliği şarttır. Düzensiz göç konusuna kapsamlı bir yaklaşım için ortak AB eylemi oluşturmak ve geliştirmek için yasal öneriler geliştirilmelidir. Ancak üye devletlerin geçerli kuralları doğru uygulaması gerekmektedir. Düzensiz göçe yönelik doğru yaklaşımlar için daha fazla finansman desteği sağlanmalıdır. İnsanların hayatlarını kaybetmelerinin önüne geçilebilmesi için düzensiz göçlerle ilgili insan hakları temelinde uygulamalara öncelik verilmesi gerekmektedir. Özellikle Akdeniz'de insani trajedilerin sıkça yaşanmasına neden olan AB ajansları veya üye devletlerin kolluk kuvvetleri tarafından uygulanan geri-itme gibi müdahalelerden kaçınılması gerekmektedir. Komisyon ve diğer organlar tarafından alınan kararlar doğrultusunda AB ajansları ile üye devletlerin kolluk kuvvetleri göçmen baskısı ne yoğunlukta olursa olsun, uluslararası hukuka uygun ve insanların temel haklarına saygı gösterecek şekilde hareket etmek zorundadır.

KAYNAKÇA

- Avrupa Birliği. "Avrupa Komisyonu." Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://www.ab.gov.tr/avrupa-komisyonu_45629.html.
- Avrupa Birliği. "18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi Bildirisi." Ağustos 22, 2022, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf.
- Baun, Michael J. *An Imperfect Union: The Maastricht Treaty And The New Politics Of European Integration*. 1. Baskı, London: Routledge, 1996.
- Brussel Summit. "European Council meeting (17 and 18 March 2016) – Conclusions." Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12-2016-REV-1/en/pdf>.
- Durakçay, Fulya. A. ve Güllal, Asiye G. G. "Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımında Demokrasi Teşviki." *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3, no 3, (2018): 289-310. Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2022. doi: 10.30784/epfad.489242.
- Europe-Missing. "Flow Monitoring." Erişim Tarihi: Ağustos 26, 2022, <https://migration.iom.int/europe/missing>.
- Europe-Arrivals. "Flow Monitoring." Erişim Tarihi: Ağustos 26, 2022, <https://migration.iom.int/europe/arrivals>.
- Europe-Arrivals Content. "Flow Monitoring." Erişim Tarihi: Ağustos 26, 2022, <https://migration.iom.int/europe/arrivals#content-tab-anchor>.
- European Commission. "EMN publishes the EU report "Resettlement and Humanitarian Admission Programmes in Europe – what works?"" Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/page/emn-publishes-eu-report-resettlement-and-humanitarian-admission-programmes-europe-what-works_en.
- European Commission. "Commission presents Recommendation for a Voluntary Humanitarian Admission Scheme with Turkey for refugees from Syria." Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, <https://www.avrupa.info.tr/en/news/commission-presents-recommendation-voluntary-humanitarian-admission-scheme-turkey-refugees>.
- European Commission. "EU Action Plan on Return." Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/glossary/eu-action-plan-return_en.

- European Commission. “*EU-Mercosur Trade Agreement.*” Erişim Tarihi: Ağustos 26, 2022, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/mercosur/eu-mercosur-agreement_en.
- European Commission. “*EU Security Union Strategy: connecting the dots in a new security ecosystem.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1379.
- European Commission. “*European Commission Statement following the vote of the European Parliament in favour of an emergency relocation mechanism for a further 120,000 refugees.*” Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_15_5664.
- European Commission. “*EUROSTAT.*” Erişim Tarihi: Ağustos 26, 2022, <https://ec.europa.eu/eurostat>.
- European Commission. “*Internal security funds.*” Erişim Tarihi: Ağustos 23, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/internal-security-funds_en.
- European Commission. “*Irregular Migration Management Application–IRMA.*” Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/glossary/irregular-migration-management-application-irma_en.
- European Commission. “*New Pact on Migration and Asylum.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en.
- European Commission. “*Strategic Planning.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/strategic-planning_en.
- European Commission. “*What the European Commission does in strategy and policy.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022. https://ec.europa.eu/info/about-European-commission/what-European-commission-does_en.
- European Commission. “*2015 Annual Activity Report.*” Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/activity-report-2015-dg-home_may2016_en.pdf.
- European Commission. “*2016 Annual Activity Report.*” Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/aar-home-2016_en_0.pdf.
- European Commission. “*2017 Annual Activity Report.*” Erişim Tarihi: Ağustos 23, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/home_aar_2017_final.pdf.
- European Commission. “*2018 Annual Activity Report.*” Erişim Tarihi: Ağustos 24, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/home_aar_2018_final.pdf.
- European Commission. “*2019 Annual Activity Report.*” Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2022, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/home_aar_2019_en.pdf.
- European Commission. “*2020 Annual Activity Report.*” Erişim Tarihi: Ağustos 26, 2022, https://ec.europa.eu/info/system/files/annual-activity-report-2020-migration-and-home-affairs_en.pdf.
- European Union. “*European Union Events of 2020*”, Erişim Tarihi: Ağustos 27, 2022, <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/european-union>.
- European Union. “*Africa.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/africa_en.
- European Union. “*Asylum, Migration and Integration Fund-AMIF.*” Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/asylum-migration-and-integration-fund_en.

- European Union. “*Cooperation frameworks under the GAMM.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/international-affairs_en.
- European Union. “*Council Regulation (EC) no. 343/2003 of 18 February 2003 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country national.*” Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003R0343>.
- European Union. “*European Council Meeting (25 and 26 June 2015) – Conclusions.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-22-2015-INIT/en/pdf>.
- European Union. “*European Migration Liaison Officer (EMLO).*” Erişim Tarihi: Ağustos 23, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/European-migration-liaison-officer-emlo_en.
- European Union. “*EUROPOL.*” Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, <https://www.europol.europa.eu/>.
- European Union. “*Financing.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/international-affairs_en.
- European Union. “*FRONTEX.*” Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, <https://frontex.europa.eu/>.
- European Union. “*Global Approach to Migration and Mobility (GAMM).*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/global-approach-migration-and-mobility-gamm_en.
- European Union. “*Internal Security.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/internal-security_en.
- European Union. “*Law.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/info/law_en.
- European Union. “*Migration and Home Affairs.*” Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return_en.
- European Union. “*Mobility Partnerships*” and “*Common Agendas for Migration and Mobility.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/international-affairs_en.
- European Union. “*New Pact on Migration and Asylum.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/migration-and-asylum/new-pact-migration-and-asylum_en.
- European Union. “*Reporting.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/reporting_en.
- European Union. “*Schengen-Borders-and-Visa.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/schengen-borders-and-visa/effective-management-external-borders_en.
- European Union. “*Strategic plan 2020-2024–Migration and Home Affairs.*” Erişim Tarihi: Ağustos 26, 2022, https://ec.europa.eu/info/publications/strategic-plan-2020-2024-migration-and-home-affairs_en.
- European Union. “*Treaty of Nice.*” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_1.1.4.pdf.
- EUROPOL. “*European Migrant Smuggling Centre–EMSC.*” Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-serious-and-organised-crime-centre-esocc/european-migrant-smuggling-centre-emsc>.
- FRONTEX. “*Annual Risk Analysis 2020.*” Erişim Tarihi: Ağustos 30, 2022, <https://reliefweb.int/report/world/frontex-annual-risk-analysis-2020>,

- “Hotspots at EU External Borders State of Play,” Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2022, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI\(2018\)623563_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/623563/EPRS_BRI(2018)623563_EN.pdf).
- IOM. “International Organization for Migration.” Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2022, <https://www.iom.int/>.
- Italy: The Deadliest Route To Fortress Europe. “Creation of hotspots in Italy.” Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, https://www.cear.es/wp-content/uploads/2013/05/Italia-la-ruta-m%C3%A1s-mortal-hacia-la-fortaleza-Europa_en.pdf.
- Jandl, Michael. “The Estimation of Illegal Migration in Europe,” *Studi Emigrazione / Migration Studies*, XLI, no 153, (Mart 2004): 141-155.
- Kaya, Ayhan, Senem Aydın-Düzgit, Yaprak Gürsoy ve Özge Onursal Beşgül. (der.) *Avrupa Birliği'ne Giriş, Tarih, Kurumlar ve Politikalar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Genişletilmiş 4. Baskı, Şubat 2020.
- “PICUM: International Migrants Day Stop Using The Term Illegal Migrant,” Erişim Tarihi: Mayıs 05, 2022. <https://www.socialplatform.org/news/picum-international-migrants-day-stop-using-the-term-illegal-migrant/>.
- Reception and Identification Procedure, Greece. “The European Union policy framework: ‘hotspots.’” Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2022, <https://asylumineurope.org/reports/country/greece/asylum-procedure/access-procedure-and-registration/reception-and-identification-procedure/>.
- Reçber, Kamuran. *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 2. Basım, Bursa: Dora Yayıncılık, 2013.
- Treaty of Lisbon. “Amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community.” Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0010:EN:PDF>.
- Yazgan, Hatice. “AB’nin Güney Komşuları ile İlişkileri: Göçün Güvenleştirilmesi ve Sivil Topluma Etkileri.” *Mukaddime*, 9 no. 3 - Özel Sayı, Avrupa Komşuluk Politikası ve Göç Özel Sayısı (2018): 21-38. Erişim Tarihi: Ağustos 28, 2022. doi: 10.19059/mukaddime.466341.
- Yazgan, Hatice. “European Union’s Human Rights Policy: An Analysis From External Relations Perspective.” *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 7 no 1 (2017): 51-67. Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2022. doi:10.31679/adamakademi.331167.

Kamuoyu Oluşturma Aracı Olarak Adalet Yürüyüşü'nün Söylem Analizi(*)

Uğur Can AYMELEK(**)

Öz

Bu çalışmanın temel amacı kamuoyu oluşturma amacıyla gerçekleştirilen Adalet Yürüyüşü'nü eleştirel söylem analiziyle incelemektir. Araştırma kapsamında değerlendirilen metinler Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi web sitesinden yazılı dokümanlar hâlinde alınarak kullanılmıştır. Araştırmanın amacı kamuoyu oluşturmak üzere düzenlenen eylemin hangi konuları insanların gündemine taşıdığını ve hedef kitlesinin kimler olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda görülmüştür ki gerçekleştirilen yürüyüş döneminin Olağanüstü Hal (OHAL) uygulamaları ve 2017 referandumu ile geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi eleştirilerini gündeme taşımıştır. Öte yandan referandum sürecinde oluşan "Hayır" bloğunun yürüyüşün ana hedef kitlesi olduğu görülmüştür. Dönemin iktidarının siyasi alanda eleştirisinin yürüyüşün hedefi olduğu tespit edilmiştir. "Adalet" teması etrafında "siyasi", "hukuki" ve geniş anlamda "toplumsal eşitsizlik" konularına işaret eden bir söylem çerçevesinin inşa edildiği belirlenmiştir. "Hak, Hukuk, Adalet" sloganının bu üç alanı kapsamak üzere kullanıldığı görülmüştür. OHAL uygulamaları "darbe," "sivil darbe" biçiminde nitelenirken, hükümete yönelik olarak "diktatörlük" nitelemesi kullanılmıştır. Yürüyüşe katılanlar ise "mağdurlar," "adaletle susayanlar" olarak nitelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, OHAL dönemi uygulamalarının siyasi eleştirisinin yürüyüşün ana hedefini oluşturduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamuoyu, Kamuoyu Oluşturma, Siyasal İletişim, Adalet Yürüyüşü.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 22.04.2024

Kabul Tarihi: 27.05.2024

(*) Bu makale 2019 tarihli "Siyasal İletişimde Kamuoyu Oluşturma Aracı Olarak Adalet Yürüyüşü'nün Söylem Analizi" isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

(**) Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

E-posta: ugurcanaymelek@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7000-1976>

Uğur Can Aymelek, "Kamuoyu Oluşturma Aracı Olarak Adalet Yürüyüşü'nün Söylem Analizi," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 45-60.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.137>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Discourse Analysis of the Justice March as a Tool for Public Opinion Formation(*)

Uğur Can AYMELEK(**)

Abstract

The main purpose of this study is to analyze the Justice March, which was carried out with the aim of shaping public opinion, through critical discourse analysis. The texts evaluated within the scope of the research were obtained in written document form from the official website of the Republican People's Party. The aim of the research is to reveal which issues the action organized to shape public opinion, brought to people's attention and who its target audience was. In this context, it has been observed that the march brought to the forefront criticisms of the State of Emergency (SoE) measures of the period and the Presidential Government System introduced by the 2017 referendum. Furthermore, it was observed that the main target audience of the march was the "No" bloc formed during the referendum process. It was determined that the political criticism of the government of the period was the target of the march. It was identified that a discourse framework indicating political, legal, and broadly social inequalities was constructed around the theme of "justice." It has been observed that the slogan "Rights, Law, Justice" is used to cover these three areas. The State of Emergency measures were described as a "coup," a "civil coup," and the government as a "dictatorship," while the participants of the march were referred to as "victims" and those "thirsty for justice." It was determined that criticizing the political consequences of the state of emergency practices constituted the main target of the march.

Keywords: Public Opinion, Public Opinion Formation, Political Communication, March for Justice.

Original Research Article

Submission Date: 22.04.2024

Acceptance Date: 27.05.2024

(*) This article is derived from the 2019 Master's thesis titled "Discourse Analysis of the Justice March as a Tool for Public Opinion Formation in Political Communication."

(**) PhD Student, Istanbul University, Institute of Social Sciences

E-mail: ugurcanaymelek@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7000-1976>

Uğur Can Aymelek, "Discourse Analysis of the Justice March as a Tool for Public Opinion Formation,"
Üsküdar University Journal of Social Sciences, no. 18 (May 2024): 45-60 .

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.137>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

“Özgürlük fethedilir, armağan olarak alınmaz.
Özgürlüğün izini sürekli ve sorumlulukla sürmek gerekir.”¹
Paulo Freire.

Kamuoyu çeşitli biçimlerde ve farklı özellikleriyle tanımlanmaya çalışılan sosyo-psikolojik bir kavram olarak çerçevelenmektedir. İletişim alanının önemli düşünürlerinden Edward Bernays kamuoyunun iki farklı biçimine vurgu yapar: Dar Anlamlı Kamuoyu ve Geniş Anlamlı Kamuoyu. Buna göre dar anlamıyla kamuoyu, bir toplumun ya da toplum kesiminin belirli bir zaman diliminde bir nesne, olay ya da kişiye dönük olarak şekillenen düşüncesidir. Geniş anlamda etkileme kabiliyeti vasfını öne çıkaran kullanımıyla ise kamuoyu, bir grubun ya da geniş bir kitlenin tutumlarını etkileme gücü olarak işaret edilmektedir. Bu etkileme gücüne dair farklı vurgularda bulunmasının yanı sıra Bernays, kamuoyu yaratmak ve yönlendirmek için insan içgüdülerini anlamaktan, grup çıkarlarının temsiliyetiyle ilgili bilgi sahibi olmaktan ve topluma yakınlaşmanın fiziksel araçları olan kitle iletişim araçlarının öneminden bahsetmektedir.² Kamuoyu, oluşum dinamikleri kadar siyaset ve toplumsal yaşamı nasıl etkilediği konusunda da önem kazanan bir olgudur.³ Bu sebeptendir ki kamuoyuna dair araştırmalar giderek çeşitlenen ve yaygınlaşan bir veri toplama aracı hâline gelmiştir. Bu anlamıyla kamuoyu hem oluşan/ oluşturulan hem de araştırılan bir toplumsal olay olarak siyasal düzlemin önemli bir bileşeni konumundadır.

Türkiye’de kamuoyu oluşturma etkinlikleri çeşitli düzlemlerde görülmektedir. Bunların içinde özellikle 2017 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun başlattığı ve geniş kitlelerin gündemine giren Adalet Yürüyüşü özellikle Türkiye siyasal hayatında önemli vakalardan biri olmuştur. Adalet Yürüyüşü’nün ortaya çıkma süreci Türk siyasi hayatının yakın tarihindeki en önemli vakalardan bir diğeri olan 15 Temmuz darbe girişimi ve devamındaki Olağanüstü Hâl (OHAL) dönemiyle birlikte ele alındığında bütünlüklü bir çerçevede anlamlandırılacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 20 Temmuz 2016 tarihinde OHAL çerçevesinde kanun hükmünde kararname (KHK) çıkarma yetkisini hükümete vermiştir. Bu yetki 2 yıl süresince toplamda 7 defa uzatılarak uygulanmıştır. OHAL uygulaması süreci devam ederken 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum sonucunda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edilmiştir. Referandum süreci muhalefet ve iktidar grupları arasında seçimin meşruiyeti konusunda sert tartışmaların ortaya çıktığı bir süreç yaşanmıştır. Bu tartışmalar ekseninde referandum süreci “evet” ve “hayır” blokları çerçevesinde belirginleşen bir siyasal yapı ortaya çıkarmıştır. OHAL süreci uygulamaları referandum sonrasında da iktidar ve muhalefet arasındaki tartışmaları devam ettirmiştir. Bu

¹ Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev. Dilek Hattatoğlu. (İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 2008), 25.

² Edward Bernays, “Manipulating Public Opinion: The Why and The How,” *American Journal of Sociology*, 33, (Mayıs 1928): 958.

³ Robert Y. Shapiro, “Public Opinion and American Democracy,” *Public Opinion Quarterly* 75, (Aralık 2011): 982–1017.

siyasal konjonktür içerisinde CHP Milletvekili Enis Berberoğlu'nun tutuklanması sonrasında CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu tutuklama kararını protesto etmek amacıyla Ankara'dan İstanbul'a kadar sürecek olan bir yürüyüş düzenleyeceğini açıklamıştır.⁴ "Adalet Yürüyüşü" olarak isimlendirilen bu yürüyüş 15 Haziran 2017'de Ankara'dan başlamış ve 9 Temmuz 2017 tarihinde İstanbul'da sonlandırılmıştır.

Adalet Yürüyüşü içeriği, süresi ve etkisi bağlamında dikkat çekici bir kamuoyu oluşturma eylemliliği örneğidir. Bu yürüyüş halktan parlamenterlere yönelen değil, parlamenterlerin halka yönelerek gerçekleştirildiği bir eylem olması dolayısıyla siyaseti etkileme bahsinde neredeyse tersten işlediğini söyleyebileceğimiz bir içerik oluşturmuştur. Siyasal hayatın olağan akışında toplumsal grupların çeşitli etkinlik biçimleriyle kamuoyu oluşturarak parlamenterleri etkilemeye çalıştığı bilinmektedir. Öte yandan Adalet Yürüyüşü, parlamenterlerin halkı mobilize etme yoluyla siyasal etkinliğini artırma biçiminde gelişmiştir. Bunun yanı sıra uzun süre -25 gün- devam eden ve her gün değişen katılımcılar/bölgeler ile kitle medyasının gözden kaçırılmayacağı süregelen bir haber konusu olmuştur.

Türkiye siyasetinde kamuoyu oluşturma konusunda özgün bir örnek olarak gerçekleştirilen Adalet Yürüyüşü ile ilgili olarak bu çalışmada, Ruth Wodak'ın Söylem-Tarihsel analiz yöntemi çerçevesinde aşağıda belirtilen beş sorunun cevabı aranmaktadır:

1- Adalet Yürüyüşü çerçevesinde hangi toplumsal grupların etkilenmesi hedeflenmiştir? (İç gruplar nasıl inşa edilmiştir?) Yürüyüş'ün talepleri kim ya da hangi gruplara yönlendirilmektedir? (Dış grup nasıl inşa edilmiştir?)

2-Oluşturulan iç ve dış gruplar hangi özellikler ile sunulmuş ve tanımlanmıştır?

3-Adalet söylem teması içerisinde hangi alt tema konuları hangi topoiler (tartışma konuları) çerçevesinde argümente edilmiş ve haklılaştırılmıştır?

4-Adalet Yürüyüşü'nün ortaya çıkış sebebi olan OHAL ve buna bağlı uygulamalar Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde nasıl çerçevelenmiştir?

5-Söylemi oluşturan dilsel sunumlar nasıl yoğunlaştırılmış ya da hafifletilmiştir?⁵

Bu çerçevede eylemin hangi konuları kamuoyu gündemine taşıdığı ve hedef kitlesinin kimler olduğu analiz edilmiştir. Çalışmada, söylem analizi yöntemi ile Adalet Yürüyüşü'nde öne çıkan konuşmalar incelenmiş, adalet söyleminin inşası analiz edilmiştir. Buna göre yürüyüşün temel sloganı olan "adalet" kavramı ile "siyasi," "hukuki" ve "toplumsal" düzeylerde eşitsizlik konularına işaret edildiği belirlenmiş ve ilgili konuların müsebbibi olarak siyasi iktidar işaret edilmiştir. Öte yandan süresi ve farklı katılımcı profillerine açık bir hat oluşturması dolayısıyla geniş bir kitleye ulaşılması hedeflenmiştir. Son olarak, yürüyüşün hedefinin ana eksenini OHAL dönemi uygulamalarına yönelik siyasi meşruiyetin sorgulanmasının oluşturduğu belirlenmiştir.

⁴ "Kılıçdaroğlu "Adalet Yürüyüşü"ne Başladı," Bianet, son güncelleme 15 Haziran 2017, <https://bianet.org/haber/kilicdaroglu-adalet-yuruyusu-ne-basladi-187456>

⁵ Ruth Wodak, "The Discourse-Historical Approach," *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde, ed. Ruth Wodak ve Michael Meyer (Great Britain: Sage Publication, 2001):73.

Kamuoyu ve Kamuoyu Oluşturma Süreci

Kamuoyu kavramı oluşumu, sınırları ve işlevleri ile bağlantılı bir biçimde geniş yelpazede ele alınan bir konu alanını kapsamaktadır. Temel anlamda bir konu hakkındaki belirlenmiş düşüncelerin bir araya gelmesi olarak tanımlanabilmektedir.⁶ Kavramla ilişkili iki alt öğeden biri “oy” yani “kanaat” kavramıdır. Kanaat, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinin ortak çalışma alanları çerçevesinde incelenen bir olgudur.⁷ Bu kavram, bir olgu, durum ya da kişiye yönelik geliştirilen düşünce biçiminde tanımlanabilir. Kanaat kavramı toplumun tartışmalı konu ile ilgili farklı görüşlerinin tartışılabilirdiği bir unsur çerçevesinde oluşan duruma işaret etmektedir. Bu tartışma ekseninde çıkar gruplarının toplumu etkileme niyetleri de ön plana çıkabilmektedir.⁸ Bu bağlamda kanaatler, siyaset bilimi açısından kamuoyu oluşumunun temel birimi olarak yönetim mekanizmasını etkileyebilme özelliği ile ele alınmaktayken iletişim disiplini çerçevesinde oluşum dinamikleri bağlamında ele alınmaktadır. Kanaatlerin zeminini oluşturan önemli bir kavram olarak tutumlar vurgulanmaktadır. Kişilerin çevresel unsurların etkileri ve kendi yaşantıları yoluyla nesne, olay ya da kişilere yönelik geliştirdikleri düşünme ve davranış biçimleri tutum olarak tanımlanmaktadır. Tutumlar, bireylerin ilişkide buldukları bu kişi, olay ya da olgulara yönelik olumlu-olumsuz görüşlerini barındırmaktadır.⁹ Bireysel olarak işleyen bu karar mekanizmasına rağmen oluşturulan fikir birliğinin bireysel görüşlerin aşıldığı bir noktada kurulabildiği belirtilmektedir.¹⁰ Yani kamuoyu bireylerin görüşlerinden müteşekkil olmasına rağmen bu görüşlerle sınırlı kalmayan bir yapıya sahiptir. Zira bireylerin karşılıklı akıl yürütme sırasında, yalnızken ulaşacaklarından farklı bir sonuca ulaşabileceği belirtilmektedir.¹¹ Bu bağlamda kamuoyunun birey-toplum etkileşimine işaret eden sosyo-psikolojik doğasının kaynakları öne çıkmaktadır.

Kavramı oluşturan diğer bileşen kamudur. Kamu, özel olanın karşısında kamusal kavramıyla bağlantılı bir tanımlamaya karşılık gelmektedir.¹² Kamu kavramı siyaset bilimi açısından en geniş açıklamasında hükümete dahil olmayan kişi ve toplumsal grupları işaret etmektedir. Kamular çoğunlukla ortaya çıkan bir sorun nedeniyle bir araya gelen bireylerin oluşturduğu insan grupları olarak nitelenebilir. Buna bağlı olarak her durumda disiplinli bir yapı arz etmeleri beklenmez. Bunun yanı sıra işaret edilen kamuları oluşturan bireyler aktif ya da pasif durumda bulunabilirler. Bireylerin tekil düşünsel pozisyonları kamuoyu vasfını oluşturabilme kapasitesine sahip değildir. Bir konu hakkında kamuoyu oluşabilmesi ve bu kamuoyunun toplumu etkileyebilecek bir etki gücü oluşturabilmesi için ilgili sorun üzerine

⁶ Harwood L.Childs, “By Public Opinion I Mean,” *Public Opinion Quarterly* 3, (1939): 327.

⁷ Cengiz Anık, “Kamuoyunu Oluşturan Araçlar,” *Gazi İletişim Dergisi* 1-2, (1994): 90.

⁸ Duygu Sezer, *Kamuoyu ve Dış Politika* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,1972)

⁹ Michael Milburn, *Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset* çev. Ali Dönmez ve Veli Duyan. (İstanbul: İmge Yayınları,1998):26-27.

¹⁰ Walter J. Shepard, “Public Opinion,” *American Journal of Sociology* 15, (Temmuz 1909): 35.

¹¹ Floyd H.Allport, *Toward a Science of Public Opinion. Public Opinion Quarterly* 1, (1937): 10.

¹² Necdet Atabek ve Erdal Dağtaş, *Kamuoyu ve İletişim*, (Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 1998):195.

gerçekleşen tartışmaların kamusal bir nitelik edinebilmesi gerekmektedir.¹³ Bu sebepten ötürü sorunun kapsamı ve temsil gruplarının genişliğine bağlı olarak kamuoyu oluşumunun yaygın ve güçlü olarak gelişebilmesi gerçekleşebilmektedir.¹⁴

Farklı disiplinlerin çalışma alanları dolayısıyla yaptıkları değerlendirmeler kamuoyu kavramının oluşumunda ön plana çıkan kaynakları görünür kılmaktadır. Bireysel tutum süreçleri, toplumsal etkileşim biçimleri ve içinde yaşanan siyasi rejimlerin özellikleri de dahil olmak üzere kamuoyunun çevre unsurlarla birlikte yeniden şekillenen bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Birey ve toplum arasındaki bu etkileşimli doğası sebebiyle sosyoloji ve psikoloji alanlarının kesişiminde bir olgu olarak işaret edilmektedir.¹⁵ Öte yandan bu etkileşimli doğası kamuoyu oluşumu konusunda kamusal tartışma ve iletişim süreçlerinin önemini ortaya çıkaran bir özellik olarak kavranabilir. İnsanların ortak düşünce ve kararlarıyla ilgili olduğuna işaret edilen bu kavramın modern yönetim sistemleri açısından önemi demokrasinin işletim mekanizmalarından biri olarak konumlandırılmasıyla ilgilidir. Zira siyaset bilimi disiplini içerisindeki demokrasi kuramları açısından kamuoyu, devlet ve kitleler arasında kurulan bir etkileşim zemini olarak görülmektedir. Bu bağlamda kitlelerin hükümetin karar mekanizmalarına iradi biçimde katılma zemini olarak çerçevelenebilir.¹⁶ Bu içeriği dolayısıyla siyaset bilimi alanıyla ilişkili olarak kamuoyu, ortaya çıkan bir sorun karşısında bir araya gelen grup ya da grupların sorun hakkında paylaştıkları ortak düşünce olarak tanımlanabilmektedir.¹⁷ Kamuoyu ile kamusal alan arasındaki ilişki tarihsel bağlamıyla Jürgen Habermas tarafından ele alınmıştır. Siyasal güç paylaşım alanlarının vasıflarına işaret ettiği kadar bu alanlar vasıtasıyla kamusal mekânların dönüşen işlevlerine de referans veren bir kavram olarak ele alınmaktadır.¹⁸ Farklı grupların etkileşim içerisinde olduğu tartışma alanı olarak anılabilmektedir. Bir anlamda siyasal grupların toplumsallaşma sahnesidir. Bu anlamda kamusal alan statik bir olguya değil, dönüşüme açık bir dinamizme yakındır. Bir karşılaşma alanı olarak çeşitli eşitsiz etkileşim faktörlerinin gözlenebildiği ancak şiddet unsurlarının dönüştürülmesiyle diyalogu öne çıkaran bir iletişim sürecinin sağlanmasına imkân sunmaktadır.¹⁹ Araştırma konusu olarak ele alınan Adalet Yürüyüşü kamusal alanın kamuoyu oluşumu çerçevesinde kullanımının örneklemini de oluşturmaktadır.

Demokratik rejimlerde kamuoyu, kitlelerin denetleme ve siyasal kararlara etkide bulunabilme araçlarından biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda siyasi temsilcilerle etkileşim kurulabilen platform ve araçların çeşitliliği rejimin demokratik nitelikleri bakımından önem arz etmektedir. Kamuoyunun, siyasi temsilcilerin karar alma sürecine yönelik etkisi dolayısıyla

¹³ Nermin Abadan, *Halk Efkârı Mefhumu ve Tesir Sahaları* (Ankara: Yeni Matbaa, 1956.)

¹⁴ Arsev Bektaş, *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1996):49

¹⁵ Cengiz Anık, "Siyasi Rejimler ve Kamuoyu," *Selçuk İletişim Dergisi* 1,(1999): 81.

¹⁶ Wolfgang Donsbach ve Michael W. Traugott (ed.), *The SAGE Handbook of Public Opinion Research*, (London:Sage Publications, 2008): 1-5.

¹⁷ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007): 161.

¹⁸ Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora, Mithat Sançar. (İletişim Yayınları. İstanbul, 2021.): 179-185.

¹⁹ Eric Dacheux, *Kamusal Alan* çev. Hüseyin Köse (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.)

demokratik rejimlerin meşruiyet zeminine katkıda bulunan bir mekanizması bulunduğu işaret edilmektedir.²⁰ Bu sebeplerle kamuoyu, demokratik siyasetin işleyiş mekanizması açısından önem taşımaktadır. İktidar ve kitleler arasındaki etkileşim, bu işleyiş mekanizmaları sebebiyle oy verme davranışıyla son bulmamakta, farklı alan ve düzeylerde süreklileşmektedir. Kamuoyunun oluşumu bu süreçlerin karşı çıkma, destekleme ve denetleme yollarıyla kitleler tarafından şekillendirilebilme kapasitesini artırabilecektir. Bu sebeple Adalet Yürüyüşü, temsilcileri, süresi ve kamusal alana yayılma yoğunluğu çerçevesinde kamuoyu oluşturma sürecinin önemli bir örneği olarak araştırmanın konusu hâline gelmiştir.

Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırma, dönemin CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun gerçekleştirdiği Adalet Yürüyüşü'nü, kamuoyu oluşturma çerçevesinde ele almaktadır. Bu amaç kapsamında "adalet" söyleminin nasıl ve hangi bağlamlarda inşa edildiği, yürüyüş sırasında gerçekleştirilen üç farklı konuşmanın eleştirel söylem analizine tabi tutulması yoluyla ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede gerçekleştirilen eylemliliğin temel metinleri olarak da değerlendirilebilecek konuşmalar olan 15 Haziran 2017 tarihli Güvenpark konuşması, 20 Haziran 2017 tarihli "TBMM Grup Toplantısı"²¹ konuşması ve 9 Temmuz 2017 tarihli "Adalet Mitingi"²² konuşması söylem analiziyle incelenmiştir.

Araştırmanın yöntem perspektifini oluşturan eleştirel söylem analizinin temel amacını, toplum yaşamının belirleyicileri olan güç, hegemonya ve ideoloji bağlamında değerlendirilen toplumsal dinamiklerin söylem içerisine gömülü yapılarının ortaya konması oluşturmaktadır.²³ Bu biçimiyle dilin kullanımının ötesindeki toplumsal ilişkiler içerisinde etkileşimde bulunan bireylerin ortaya koyduğu pratik aksiyonlara yönelmektedir. Eleştirel söylem analizi yazı, konuşma ve diğer sözel unsurlar aracılığıyla yeniden üretilen sosyal anlamların inşa stratejilerini çözümlemeyi amaçlamaktadır.²⁴ Zira söylemler, sosyal yaşam dâhilindeki hegemonik yapıyı yeniden inşa edebilir, konumunu güçlendirebilir ve sürdürülmesinde kullanılabilirler ya da tersine mevcut hegemonik ilişkilerin dönüştürülmesinde rol alabilirler.²⁵

²⁰ Stuart N. Soroka, Christopher Wlezien, *Degrees of Democracy: Politics, Public Opinion and Policy* (Cambridge University Press, New York, 2010): 2-3.

²¹ "20 Haziran 2017 tarihli TBMM Grup Konuşması (Adalet Yürüyüşü'nün 6. gününde Çamlıdere Yol Ayrımı)," son güncelleme, 20 Haziran 2017, <https://chp.org.tr/haberler/20-haziran-2017-tarihli-tbmm-grup-konusmasi-adalet-yuruyusunun-6-gununde-camlidere-yol-ayrimi>

²² "Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun Maltepe Adalet Mitingi Konuşması," son güncelleme, 9 Temmuz 2017, <https://chp.org.tr/haberler/genel-baskan-kemal-kilicdaroglunun-maltepe-adalet-mitingi-konusmasi-9-temmuz-2017>

²³ Teun Van Dijk, "Critical Discourse Analysis" *The Handbook of Discourse Analysis* içinde, ed. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, (Massachusetts: Blackwell Publishers, 2001), 352.

²⁴ Teun Van Dijk, "Principles of Critical Discourse Analysis," *Discourse & Society* 4, (1993): 250.

²⁵ Chris Barker ve Dariusz Galasinski, *Cultural Studies and Discourse Analysis: A Dialogue on Language and Identity* (Londra: Sage Publications, 2001):65.

Toplumsal düzen, mikro düzeyde gerçekleşen günlük sosyal pratiklerin makro düzeyde işlemeye devam eden karmaşık ve girift bir biçimi olarak tarif edilebilir. Eleştirel söylem analizinin bu sosyal pratikler çerçevesini açıklama arayışındaki sosyal teorilerle dilbilimsel teoriler arasında bir tür bağdaştırıcı biçimde çalıştığını söylemek doğrudur. İşaret edilen bu toplumsal sistem ile dilbilimsel özellikler arasındaki ortak söylem/gösterge alanı “söylemin düzeni” olarak işaret edilmektedir.²⁶ Söylemin bu yapısal düzeni çerçevesinde anlam üretimini sağlayan pratikler söylemin farklı tür ve biçimlerini yansıtmaktadır. Bu tür ve biçimlerin temel özelliklerinden birinin egemenlik ilişkilerinin yansımaları olduğunu belirten Norman Fairclough, anlamı oluşturan söylem düzenleri içerisindeki güç dağılımlarının kimi zaman açık kimi zaman -kitle iletişimi gibi- örtük bir durumda olduğunu belirtmektedir.²⁷

Eleştirel söylem analiziyle ortaya konulmak istenen, anlamı çözümlmek ve bu çözümlme yoluyla söylemin yapısı hakkında yorumlama yapmaktır. Oluşturulan söylemin ideolojik-politik içeriğine odaklanan bu söylem analizi türü, söylemi üreten olayın bağlamı çerçevesinde gerçekleştirdiği çözümlme yoluyla metin aracılığıyla ulaşılmak istenen amacı ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.²⁸ Araştırmanın yöntemini oluşturan, dili ve diğer gösterge unsurlarını da kapsayacak biçimde ortaya koyan Ruth Wodak'ın Söylem-Tarihsel analizi, söylem ve toplumun ortaya koyduğu sosyal pratiklerin bileşenleri arasındaki tarihsel ilişki ve sürekliliğinin incelenerek ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Eleştirel söylem analizi geleneği içerisinde değerlendirilen Söylem-Tarihsel analiz yöntemi toplumsal felsefe temeli etrafında dilbilgisel unsurlarla sosyal teorilerin eklektik bir biçimde analize dahil edilmesinden oluşmaktadır. Bu kapsamda yöntem üçlü bir analiz mekaniği çerçevesinde şekillenmektedir. Metnin kendisinde ortaya çıkan tutarlılık ya da tutarsızlıklar, kendi içerisindeki ilişkiler çerçevesinde belirlenir. “Sosyal teşhisçi eleştiri” mantığıyla Söylem-Tarihsel analiz, söylemi oluşturan yöntemlerin sınırlarının ötesinde bağlamsal bir arka plan eşliğinde söylemin ideolojik-politik mahiyetini yorumlamaktadır.²⁹ Bu anlamıyla analiz yorumlayıcı bir perspektif içermektedir. Bu yöntemin özellikleri disiplinlerarası, eklektik, çeşitli türler arasında bağlantılı bir biçimde sürdürülen, tarihsel bağlamlı ve pratik hedefli oluşuyla karakterize olmaktadır.³⁰ Eleştirel mekanizması içerisinde söylem ve iletişimin geliştirilmesine dönük öneriler getirebilmektedir.³¹ Bu çerçevede Söylem-Tarihsel analiz yöntemi metinler içerisindeki stratejileri deşifre ederek teorik bir yorumlama alanıyla birleştirmektedir. Bu kapsamda kullanılan stratejiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

²⁶ Lilie Chouliaraki ve Norman Fairclough, *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999):16.

²⁷ Norman Fairclough, *Language and Power* (New York, Longman Group, 1989):49.

²⁸ Levent Doyuran, “Medyatik Bir Çalışma Alanı Olarak Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Televizyon Dizileri Örneğinde)”, *Erciyes İletişim Dergisi* 5, (Temmuz 2018): 315.

²⁹ Ruth Wodak, *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual* (New York, Palgrave Macmillan, 2009):35.

³⁰ Ruth Wodak, “The Discourse-Historical Approach.” *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde, ed. Ruth Wodak ve Michael Meyer (Londra: Sage Publication, 2001):68-70.

³¹ Wodak, “The Discourse-Historical Approach,” 64-65.

Tablo 1: Söylem Stratejileri³²

Strateji	Amaçlar	Araçlar
Gösterim/Adlandırma	İç-Dış Grup İnşası	Üyelik özellikleri, metaforlar, birlikte kullanımlar.
Niteleme	Sosyal aktörleri pozitif ve negatif biçimlerde etiketleme. Küçümsem ya da takdir etmek.	Örtü/açık yüklemeler, olumlu olumsuz özelliklere yapılan atıflar.
Argümantasyon	Olumlu veya olumsuz atıfların gerekçelendirilmesi.	siyasi içerme veya dışlama, bakış açısını haklı çıkarmak için kullanılan topoiler.
Perspektifleştirme/Çerçeveleme	Konuşmacının bakış açısından olayları konumlandırma.	Olayların ve sözlerin raporlanması, tanımlanması, anlatılması veya alıntılanması
Yoğunlaştırma/Hafifletme	Önermenin sunumunu modifiye ederek güçlendirmek ya da zayıflatmak.	İfadelerin gücünü arttırmak ya da azaltmak.

Adalet Söyleminin Anlamsal Çerçevesi

Söylem-Tarihsel analiz yöntemi kapsamında öncelikle “adalet” kavramının metinler içerisindeki anlamsal çerçevesinin ortaya çıkarılması yerinde olacaktır. Bu bağlamda “adalet” kavramı hangi konular ekseninde kullanılmıştır ve bu kavramın çerçevesi nasıl oluşturulmuştur sorusunun cevabını vermek gerekmektedir. İlgili yöntem içerisinde söylemlerin ortaya çıkarıldığı eylem alanları ve türler önem arz etmektedir. Adalet Yürüyüşü süresince ortaya konulan konuşma türlerinin Söylem-Tarihsel analiz yöntemi içerisinde işaret edilen “Kamuoyu Oluşturma ve Kendini Tanıtma” konuşma türü içerisinde yer aldığı görülmektedir.³³ Bu araştırma kapsamında ele alınan üç farklı örneklem konuşması içerisinde adalet söyleminin “hukuki,” “siyasi” ve “toplumsal” olmak üzere üç temel konu kategorisi çerçevesinde ve özellikle 15 Temmuz darbe girişimi ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen OHAL uygulamasını hedef alarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yürüyüşün devam ettiği süre içerisinde bu temel konu çerçevesinin çeşitli başlıklarda adalet konusunu içeren bir genişleme ile biçimlendiği görülmektedir.

Araştırma kapsamında adalet söylemi bu üç temel konu çerçevesinde örneklenmiş konular üzerinden inşa edilmektedir. Bu bağlamda ele alınan metinler arasındaki söylemsel tutarlılık Söylem-Tarihsel analiz yöntemi çerçevesinde işaret edilen adlandırma, niteleme, argümantasyon, çerçeveleme, yoğunlaştırma/hafifletme stratejileri çerçevesinde analiz edilmektedir.

³² Wodak, “The Discourse-Historical Approach,” 73.

³³ Wodak, “The Discourse-Historical Approach,” 68.

Söylem Stratejileri

1-Adlandırma Stratejileri (İç-Dış Grup İnşası)

Örnekleme dahil edilen konuşmalar çerçevesinde konuşmacı Kemal Kılıçdaroğlu adalet söylemini ortaya çıkan bir durumu “reddetme” veya “hakını talep etme” üzerinden yürütmekte, iç grubu “talep edenler” ve dış grubu ise “adaleti bozucu unsurları oluşturanlar” biçiminde kurgulamaktadır. Bu bağlantılar ile adalet söylemi içerisinde çerçeveselenen iç grubun “hukuki,” “siyasi” ya da “toplumsal” haklar ekseninde herhangi bir biçimde haksızlığa uğrayan bir kişi, grup ya da kitleyi işaret ettiği açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda iç grubu en geniş biçimde tanımlayan çerçevenin adalet talebi olan herkes ile çerçeveslendiği görülmektedir:

“Bu yürüyüşümüzün bir siyasal partiyle ilgisi yok. Bu yürüyüş kutlu bir yürüyüştür. Bu yürüyüş adalet yürüyüşüdür. Adaleti isteyen herkes bu yürüyüşe destek vermek zorundadır.”³⁴

Dış grup inşası tutarlı bir biçimde 20 Temmuz 2016 tarihinde OHAL yetkisinin hükümete verildiği gün olması sebebiyle ithamlarında açık biçimde bu yetkiyi kullanan hükümet hedef alınmaktadır. Negatif bir biçimde adlandırılan farklı katmanlarıyla siyasi bağlamda iktidar mensuplarının dış grubu ve itham boyutuyla hedefini oluşturduğu görülmektedir. Bu dış grubun yukarıda zikredilen “haksızlık” koşullarından herhangi birini ortaya çıkaran kimliğiyle grup özelliklerinin öne çıkarıldığı görülmektedir.

2- Niteleme Stratejileri

İç grup olarak tanımlanan haksızlığa uğrayan insan, grup ya da kitle için metin genelinde “adalet arayışçıları,” “adalete susayanlar,” “mağdurlar,” “mazlumlar” tanımlamaları yapılmaktadır. İşaret edilen grup için “özgürlük,” “barış,” “bir arada yaşam,” “demokrasi,” “mücadele,” nitelemeleri kullanılmakta ve bu nitelemeler çerçevesinde pozitif atıflarla donatıldığı görülmektedir.

Öte yandan dış grup olarak tanımlanan biçimiyle iktidar ve mensupları “diktatörlük,” “darbeciler,” “20 Temmuz darbesini yapanlar” biçiminde nitelenmektedir. Bu bağlamda dış grup tanımlamasını ilk yaptığı konuşma çerçevesinde belirlemiş bulunmakta ve mevcut yönetimi şu şekilde çerçevelemektedir:

“Biz Türkiye’de kendi topraklarımızda bir dikta yönetimiyle karşı karşıyayız. Dikta istemiyoruz, darbecileri istemiyoruz. 20 Temmuz darbesini yapanları istemiyoruz. Kendi ülkemizde demokrasi istiyoruz, özgürlük istiyoruz.”³⁵

³⁴ “Kılıçdaroğlu “Adalet Yürüyüşü”ne Başladı,” Bianet, son güncelleme, 17 Haziran 2017 <https://bianet.org/haber/kilicdaroglu-adalet-yuruyusu-ne-basladi-187456>

³⁵ “Kılıçdaroğlu “Adalet Yürüyüşü”ne Başladı.”

3- Adalet Söyleminin Argümantasyon Stratejileri

Argümantasyon stratejileri Söylem-Tarihsel analiz yöntemi içerisinde merkez önemdeki açıklama birimlerinden birini oluşturmaktadır. Argümantasyon stratejileri ortaya konulan ana söylem temasının konular ekseninde destekleyici gerekçelerinin oluşturulduğu dilsel birimlere karşılık gelmektedir. Bu kapsamda olumlu veya olumsuz anlamda yapılan nitelermeler argümantasyon stratejileri yoluyla gerçekleştirilmektedir. Olumlu ya da olumsuz olarak kurulan nitelme biçimlerinin teyidi bu çerçevede ortaya konulmaktadır. Bu dilsel destekleme birimleri belirlenen “topoiler” (geleneksel temalar) yoluyla argümanın sağlamaştırılması amacıyla gerçekleştirilmeler üretmektedir. Belirlenen söylem alanı konuları topoiler çerçevesinde argümanlaştırıldığı ve bunların üç konuşma metni içerisinde de metinlerarasılık özellikleri gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda “adalet” topoisi ve söylem temasının işaret edilen konuları çerçevesinde üç konuşmanın içeriğinde argümantasyon kurucu özelliklerin kullanıldığı görülmektedir. Söylem-Tarihsel analiz yöntemi içerisinde açıklanan topoilerden biri olan “adalet” topoisi bir tür koşullu ifade olarak tanımlanmaktadır. Buna göre eğer kişi/durum/eylemler belirli açılardan eşit ise aynı biçimde muamele görmeleri gerekmektedir.³⁶ Bu bağlamda “Siyasal Adalet” vurgusunun metinler içerisinde yargı mekanizmasının OHAL yetkisi bulunan hükümet tarafından siyasal kararlar çerçevesinde şekillendirildiği ileri sürülmektedir. Kanun Hükmünde Kararname yetkisinin bu saiklerle çalıştırıldığına vurgu yapılarak işten atılma, fişlenme, tutukluluk hâli çerçevesinde sunulan mağduriyet konuları ile adaletsizlik arasında bağlantı kurulmuştur. Bu argümantasyon başlığı adalet topoisi çerçevesinde benzer örnekler tekrarlanmaktadır:

“Herkesin düşüncesine saygılıyız. Herkesin siyasi görüşüne saygılıyız. Ama herkes yargının bağımsızlığını ve adaleti savunmak zorundadır. Biz üzerimize düşeni yapıyoruz adaleti savunuyoruz.”³⁷

“Kararnameler çıktı arka arkaya. 105 bin 836 kamu görevlisinin işine son verdiler. Bunlar mı darbeyi yaptı? Sorgusuz sualsiz, kimse sormadı “ya arkadaş bunları hangi gerekçeyle atıyorsun devlet memuriyetinden...” Binlerce işçinin işine son verildi. Hangi gerekçeyle işçinin işine son veriyorsun? Ve kolektif suç ilan ettiler, oluşturdular, tezgahladılar.”³⁸

“Neden yürüdük? Bu sorunun cevabını da izin verirsiniz vereyim. Olmayan adalet için yürüdük, mazlumların hakkı için yürüdük, hapisteki milletvekilleri için yürüdük, tutuklu gazeteciler için yürüdük. Üniversitelerden atılan hocalar için yürüdük, Kanun Hükmünde Kararnameyle üniversite hocalarının kapının önüne konulması, görevlerine son verilmesi tam bir demokrasi ayıbıdır.”³⁹

³⁶ Wodak, “The Discourse-Historical Approach,” 75.

³⁷ “Kılıçdaroğlu “Adalet Yürüyüşü”ne Başladı.”

³⁸ “TBMM Grup Konuşması,” chp.org, son güncelleme 20 Haziran 2017, <https://chp.org.tr/haberler/20-haziran-2017-tarihli-tbmm-grup-konusmasi-adalet-yuruyusunun-6-gununde-camlidere-yol-ayrimi>.

³⁹ “Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun Maltepe Adalet Mitingi Konuşması,” son güncelleme 9 Temmuz 2017, <https://chp.org.tr/haberler/genel-baskan-kemal-kilicdaroglundun-maltepe-adalet-mitingi-konusmasi-9-temmuz-2017>.

“Sarayın 15 Temmuz, 5 gün sonra 20 Temmuz’da sivil darbe yapıldı, TBMM’nin yetkileri alındı. Adalet mekanizması tamamen siyasi otoriteye bağlandı.”⁴⁰

4- Adalet Söyleminin Çerçevesi

Söylem-Tarihsel analiz içerisinde çerçeveleme olay, olgu ya da eylemlerin konuşmacının bakış açısından aktarılması, tanımlanması ya da raporlanmasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda farklı bakış açılarından yorumlanabilecek olan olayların konuşmacının ortaya koyduğu çerçeve içerisinde nasıl değerlendirilmekte olduğu açıklığa kavuşturulmaktadır. Adalet Yürüyüşü’nün gerçekleştirilmesindeki ana eksenin milletvekili tutuklanmalarını, işten çıkarmaları ve yargı kararlarını da etkilediği işaret edilen OHAL yetkisinin hükümete verilmesi çerçevesinde oluşması sebebiyle Kemal Kılıçdaroğlu’nun konuşmalarındaki adalet söyleminde OHAL yetkisinin nasıl çerçvelendiğini ortaya koymak araştırma açısından perspektifleştirme birimini oluşturmuştur. Bu bağlamda tüm metinlerde hükümete verilen OHAL yetkisinin bir “darbe,” “sivil darbe,” “20 Temmuz darbesi,” “dikta rejimi” tanımlamalarıyla çerçvelendiği görülmektedir. Aynı şekilde iktidara yönelik olarak “Diktatör” ve “Diktatörlük” tanımlaması kullanılmıştır:

“20 Temmuz’da bir darbe yaptılar. 20 Temmuz darbesini hiç unutmayın. 20 Temmuz OHAL kararname çıkarma yetkisinin hükümete verildiği tarihtir 20 Temmuz darbesi.”⁴¹

5- Adalet Söyleminin Yoğunlaştırma Stratejileri

Analizin bu aşamasında adalet söylemini güçlendiren ve hafifleten biçimleriyle ifadeleri güçlendiren kullanımlar ortaya çıkarılmaktadır. Konuşmaların kelime evreninin “adalet,” “demokrasi,” “darbeci,” “özgürlük,” “mücadele” kavramları çevresinde temellendirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra “kutlu,” “soylu” gibi manevi çağrışımları olan kavramlar yürüyüşün anlamını derinleştirmek niyetiyle kullanılmış görülmektedir. “Dikta” ve “demokrasi,” “darbe” ve “özgürlük” gibi zıt anlamları çağrıştıran kavramlar art arda ve tezatlık yaratacak biçimde kullanılmıştır. Bu şekilde kavramların çağrıştırdığı iki farklı seçeneğin yarattığı zıtlık etkisinden yararlanılmıştır. Konuşmaların çoğunluğunda “darbe” ve “darbecilik” kavramları negatif algılarından yararlanmak üzere 15 Temmuz 2016’da gerçekleşen darbe girişimine gönderme yapacak biçimde kullanılmıştır. Bu özelliklerin yanı sıra konuşmalarda yoğunlaştırma stratejileri kapsamında değerlendirilebilecek dinî referansların kullanımı görülmektedir. Bu kullanımın farklı hedef kitlelerin anlam dünyalarıyla bağlantı kurmak üzere öne çıkarıldığı düşünülebilir:

⁴⁰ “Genel Başkan Kılıçdaroğlu’nun Maltepe Adalet Mitingi Konuşması.”

⁴¹ “TBMM Grup Konuşması.”

“Bakın şunu söyleyeyim, şunu ifade edeyim. Bütün peygamberler adaletten yana olmuştur, bütün peygamberler, evliyalar, enbiyalar adaleti savunmuştur. Adalet bu kadar soylu bir kavramdır diyoruz.”⁴²

“Adaleti savunmak için kimseden izin alınmaz. Adalet Allah'ın emridir.”⁴³

“Haksızlıklar karşısında susan dilsiz şeytandır.”⁴⁴

Sonuç

Bu çalışma, Adalet Yürüyüşü'nün ana teması olan “adalet” söyleminin kamuoyu oluşturma eylemi kapsamında inşasını analiz etmektedir. Çalışmada gerçekleştirilen analiz, eleştirel söylem analizi anlayışının Söylem-Tarihsel analiz yöntemi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Söylem-Tarihsel analiz yöntemi, söylemin inşa edilmesine yönelik uygulanan dilsel stratejiler ve ele alınan konu, olay ya da olguyu açıklayıcı kuramların ortak kullanımıyla oluşturulan eklektik bir yapı arz etmektedir. Bu bağlamda dilsel stratejilerin deşifre edilmesiyle elde edilen analizler kamuoyu oluşturma yöntemleri çerçevesinde açıklanmaktadır. Söylem-Tarihsel analiz yönteminin dilsel stratejilerin çözümlenmesi aşamaları beş temel birim üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu birimler, adlandırma stratejileri, nitelendirme stratejileri, argümantasyon stratejileri, çerçeveleme stratejileri ve yoğunlaştırma/hafifletme stratejileridir.⁴⁵ Bu birimler çerçevesinde öncelikle iç ve dış grup inşası gerçekleştirilmiştir. Konuşmalar içerisinde tutarlı olarak iç grup öncelikle OHAL uygulamaları olmak üzere “hukuki,” “siyasi” ve “toplumsal” haklar çerçevesinde bir adaletsizlik ile karşılaşmış olan kişi, grup ya da kitle işaret edilmektedir. Kemal Kılıçdaroğlu yürüyüş çerçevesindeki en geniş iç grubu işaret etmek üzere yürüyüşün partisiyle sınırlı olmadığına, adalet talebi olan herkesin yürüyüşe destek vermesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Dış grup olarak OHAL yetkisinin kullanımı kapsamında iktidar işaret edilmiştir. Oluşturulan iç grup “adalet arayışçıları,” “adaletle susayanlar,” “mağdurlar” ve “mazlumlar” çerçevesinde nitelenirken dış grup olarak işaret edilen iktidar mensupları “diktatörlük,” “darbeciler,” “dikta yönetimi” olarak dönemin en negatif algı yaratan kavramlarıyla nitelenmişlerdir. Bu özellikleriyle Adalet Yürüyüşü pozitif bir çerçevede ve en geniş kitleye ulaşmak üzere nitelenirken, iktidar mensupları negatif ve dar bir yönetim blokunu işaret edecek bir noktadan inşa edilmektedir.

Söylem-Tarihsel analiz yönteminin merkez analiz birimlerinden biri olarak argümantasyon stratejileri metinler içerisinde üç temel varyasyondaki olay ve olgular etrafında temellendirilmektedir. Bu bağlamda işaret edilen olay ve olgular “hukuki,” “siyasi” ve “toplumsal” başlıkları altında ve üç konuyu ortak olarak kesen “adalet” topoi çerçevesinde analiz

⁴² “TBMM Grup Konuşması.”

⁴³ “TBMM Grup Konuşması.”

⁴⁴ “Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun Maltepe Adalet Mitingi Konuşması.”

⁴⁵ Martin Reisinger ve Ruth Wodak, *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism* (London: Routledge, 2001), 45.

edilmiştir. Bu bağlamda hukuki olarak OHAL çerçevesinde verilen işten çıkarma, mahkûmiyet gibi kararların adaletsiz sonuçlar doğurduğu argümente edilirken, aynı çerçevede alınan siyasi kararların muhalif siyasetçi ve kamuoyunun bastırılması için kullanıldığı savunulmuştur. Toplumsal olarak gerçekleştirilen argümantasyon ise sosyo-ekonomik eşitsizlikler, cinsiyet ayrımı vb. toplumsal sorunlar çerçevesinde inşa edilerek oluşturulmuştur. Perspektifleştirme (çerçeveleme) stratejileri kapsamında yürüyüşün ortaya çıkış sebebi ve argümanlarının yoğunlaştığı nokta olan OHAL uygulamasının Kemal Kılıçdaroğlu'nun bakış açısından nasıl çerçvelendiği ortaya konulmuştur. Bu kapsamda OHAL, "Darbe", "Sivil darbe", "Dikta Rejimi" olarak çerçvelenmiş ve bu yolla meşruiyeti sorgulamaya açılmaya çalışılmıştır. Son olarak ele alınan yoğunlaştırma stratejileri olarak "demokrasi," "darbeci," "özgürlük," "mücadele" gibi kavramların zıtlık oluşturacak kontrast gücü ile konumlandırıldığı görülmektedir. İşaret edilen üç alanı -hukuki, siyasi ve toplumsal- kapsayan "Hak, Hukuk, Adalet" sloganı yürüyüşün merkez sloganı hâline getirilmiştir. Öte yandan yürüyüşün kendisi ve adalet kavramı "kutlu," "soylu," gibi manevi kavramlar çerçevesinde nitelenmesinin yanı sıra adalet kavramı dinî peygamber, halife ve ileri gelen başka dinî figürlerin sözleri çerçevesindeki referanslar yoluyla yoğunlaştırılmaya çalışılmıştır.

Analiz çerçevesinde ulaşılan bulguları özetlemek gerekirse "Adalet Yürüyüşü" çerçevesinde "hukuki," "siyasi" ve "toplumsal" anlamda adaletsizliğe uğradığını düşünen her bireyin katılımına açık, partiler üstü biçimde en geniş katılım sınırlarının hedeflediği görülmektedir. Buna binaen OHAL dönemi yönetimi ortaya koyduğu aksiyonlar sebebiyle hukuksuzluk manasıyla adaletsiz olarak çerçvelenmektedir. Bu bağlamda yürüyüş ve katılımcıları "adalet," "özgürlük," "barış" gibi kavramlarla pozitif yüklenirken OHAL yönetimi darbe ve diktatörlük kavramları etrafında negatif anlamlarla yüklenmiştir. Bu çerçevede kamuoyu nezdinde hükümetin siyasi pozisyonunun meşruiyetinin sorgulanması hedeflenmiştir. Argümantasyon stratejileri bağlamında verilen mahkûmiyet kararları, işten çıkarmalar ve geniş anlamda toplumsal eşitsizlik vurguları adalet söylem teması içerisinde inşa edilmiştir. Bu kapsamda mahkeme kararları ve hükümet tarafından çıkarılan KHK'ların adaletsiz olmasının yanında toplumsal muhalefetin zayıflatılması yönünde kullanıldığına işaret edilmiştir. Tespit edilen çerçeveleme stratejilerinin ise OHAL dönemi kararlarına yönelik olarak "TBMM'nin işlevsiz kılınması," "20 Temmuz sivil darbesi" kalıplarını söylem inşasının parçası olarak kullandığı görülmüştür.

Bir kamuoyu oluşturma eylemliliği olarak Adalet Yürüyüşü gerçekleştirildiği süre boyunca gündem kurma kabiliyetine ulaşabilmiştir. Bu süreç içerisinde çeşitli partiler, sivil toplum kuruluşları, dernek ve sivil vatandaşlar yürüyüşe katılım sağlayarak ya da açıklama yaparak desteklerini göstermişlerdir. Bu bağlamda kamuoyu oluşturma kapsamında gerçekleştirilen Adalet Yürüyüşü'nün hedeflediği amaca ulaştığı söylenebilir. Gerçekleştirilen bu eylemlilik ile ortaya çıkan farklı siyasi sonuçlar gelecek çalışmaların konusu olarak ele alınabilecektir.

KAYNAKÇA

Abadan, Nermin. *Halk Efkarı Mefhumu ve Tesir Sahaları*. Ankara: Yeni Matbaa, 1956.

Allport, Floyd H.. Toward a Science of Public Opinion. *Public Opinion Quarterly* 1, (Ocak 1937): 7-23.

Anık, Cengiz. "Siyasi Rejimler ve Kamuoyu." *Selçuk İletişim Dergisi* 1, (Mayıs 2014): 78 83.

- Anık, Cengiz. "Kamuoyunu Oluşturan Araçlar." *Gazi İletişim Dergisi* 1-2, (1994): 83-110.
- Atabek, Necdet ve Erdal Dağtaş. *Kamuoyu ve İletişim*. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları,1998.
- Aziz, Aysel. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2008.
- Barker, Chris ve Galasinski Dariusz. *Cultural Studies and Discourse Analysis: A Dialogue on Language and Identity*. Londra: Sage Publications, 2001.
- Bektaş, Arsev. *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık,1996.
- Bernays, Edward. "Manipulating Public Opinion: The Why and The How." *American Journal of Sociology* 33, (Mayıs 1928): 958-971.
- Bianet. "Kılıçdaroğlu "Adalet Yürüyüşü"ne Başladı." Erişim 17 Nisan 2024, <https://bianet.org/haber/kilicdaroglu-adalet-yuruyusu-ne-basladi-187456>
- Chouliaraki, Lilie ve Fairclough, Norman. *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.
- Childs, Harwood L., "By Public Opinion I Mean," *Public Opinion Quarterly* 3, (Nisan 1939): 327-336.
- Chp. "20 Haziran 2017 Tarihli TBMM Grup Konuşması (Adalet Yürüyüşü'nün 6. Gününde Çamlidere Yol Ayrımı.)" Erişim 20 Nisan 2024, <https://chp.org.tr/haberler/20-haziran-2017-tarihli-tbmm-grup-konusmasi-adalet-yuruyusunun-6-gununde-camlidere-yol-ayrimi>
- Chp. "Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun Maltepe Adalet Mitingi Konuşması." Erişim 18 Nisan 2024, <https://chp.org.tr/haberler/genel-baskan-kemal-kilicdaroglunun-maltepe-adalet-mitingi-konusmasi-9-temmuz-2017>
- Dacheux, Eric. *Kamusal Alan*. Çeviren: H. Köse, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Dijk, Teun, Van. "Critical Discourse Analysis." *The Handbook of Discourse Analysis* içinde, Editörler: Deborah Schiffrin, Deborah Tannen ve Heidi E. Hamilton, 352-372. Massachusetts: Blackwell Publishers, 2001.
- Dijk, Teun Van, "Principles of Critical Discourse Analysis", *Discourse & Society* 4, (Nisan 1993): 249-283.
- Donsbach, Wolfgang ve Traugott, Michael W. (editör). *The SAGE Handbook of Public Opinion Research*, London: Sage Publications, 2008.
- Doyuran, Levent. "Medyatik Bir Çalışma Alanı Olarak Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Televizyon Dizileri Örneğinde)". *Erciyes İletişim Dergisi* 5, (Temmuz 2018): 301-323.
- Fairclough,Norman. *Language and Power*, New York: Longman Group, 1989.
- Fairclough,Norman. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, New York: Longman Group Ltd., 1995.
- Fairclough,Norman. "Söylemin Diyalektiği" *Söylem ve İdeoloji, Mitoloji-Din-İdeoloji içinde*, Hazırlayanlar: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, 175-184, İstanbul: Su Yayınları, 2003.
- Freire, Paulo. *Ezilenlerin Pedagojisi*. Çeviren: Dilek Hattatoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008.
- Habermas, Jürgen. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. Çeviren: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul:İletişim Yayınları, 2021.
- Kapani, Münci. *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007.
- Milburn, Michael. *Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset*. Çeviren: Ali Dönmez ve Veli Duyan, İstanbul: İmge Yayınları,1998.
- Reisigl Martin ve Wodak Ruth. *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*, Londra: Routledge, 2001.

Uğur Can AYMELEK

Sezer, Duygu. *Kamuoyu ve Dış Politika*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, 1972.

Shapiro Robert Y. "Public Opinion and American Democracy". *Public Opinion Quarterly* 75, (Aralık 2011): 982–1017.

Shepard, Walter J., "Public Opinion," *American Journal of Sociology* 15, (Temmuz 1909): 35-60.

Soroka Stuart. N. ve Wlezien Christopher. *Degrees of Democracy: Politics, Public Opinion and Policy*, New York: Cambridge University Press, 2010.

Sözen, Edibe. *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç Ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

Wodak, Ruth "The Discourse-Historical Approach." *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde, Editörler: Ruth Wodak ve Michael Meyer, 63-93. Great Britain: Sage Publication. 2001.

Wodak, Ruth. *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.

İbn Rüşd'de Din, Schelling'de Sanat: Felsefe-Din ve Felsefe-Sanat İlişkilerinin Tarihinde Ortak Felsefi Refleksler (*)

Halil İbrahim İŞLİYEN (**), Hümeyra ÖZTURAN (***)

Öz

Bu makalenin amacı, İbn Rüşd'de felsefe-din, Schelling'de felsefe-sanat ilişkilerinin inşasını, birbirleriyle olan benzerlikleri çerçevesinde ortaya koymaktır. Her iki filozofun da, kendilerinden önceki dönemde oluşmuş, felsefenin taraf olduğu bir gerilimi devraldıkları görülmektedir. Bu gerilimi çözmek üzere felsefelerini inşa ederken benzer bir hikayeye sahip olup olmadıkları bir soru olarak belirmektedir. Bu perspektifle, İbn Rüşd'ün ve Schelling'in, tevarüs ettikleri bu sorunu nasıl çözmeye gayret ettikleri, gerilimin tarafı olan din ve sanatı felsefeyle nasıl uyumlu hâle getirdikleri incelenmiştir. Öncelikle her iki filozofun da yüzleştiği gerilim kısaca özetlenmiş, sonrasında bu gerilimi çözmek üzere sunulan uyumun kuruluşunda ortaya koydukları felsefi reflekslerin aşamaları mukayeseli olarak gösterilmeye çalışılmıştır. İncelememiz neticesinde her iki filozofun da attığı adımların, "ortak felsefi refleksler" olarak nitelendirilebilecek ölçüde benzer bir hikayeyi oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Rüşd, Schelling, Felsefe, Din, Sanat.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 09.01.2024

Kabul Tarihi: 31.05.2024

(*) Bu makale, "Hakikate Ulaşmada Ötekini Tanımak: İbn Rüşd'de Din, Schelling'de Sanat" başlıklı yüksek lisans tezinden (Halil İbrahim İşliyen, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı, Danışman: Doç. Dr. Hümeyra Özturan, İstanbul, 2023) üretilmiştir.

(**) Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri.

E-posta: h.isliyenibrahim@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0838-3363>

(***) Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı.

E-posta: humeyrakaragozoglu@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4586-629X>

Halil İbrahim İşliyen ve Hümeyra Özturan, "İbn Rüşd'de Din, Schelling'de Sanat: Felsefe-Din ve Felsefe-Sanat İlişkilerinin Tarihinde Ortak Felsefi Refleksler," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 61-80.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.138>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Religion in Ibn Rushd, Art in Schelling: Shared Philosophical Reflexes in The History of Relations Between Philosophy-Religion and Philosophy-Art (*)

Halil İbrahim İŞLİYEN (**), Hümeyra ÖZTURAN (***)

Abstract

The aim of this article is to elucidate the construction of the philosophy-religion relationship in Ibn Rushd and the philosophy-art relationship in Schelling within the framework of their similarities. It is observed that both philosophers inherited a tension involving philosophy from the preceding era. A pertinent question arises as to whether they share a similar narrative in constructing their philosophies to resolve this tension. From this perspective, the study examines how Ibn Rushd and Schelling endeavored to resolve this inherited issue and how they harmonized religion and art, which are the sources of this tension, with philosophy. Initially, the nature of the tension faced by both philosophers is succinctly delineated. Following this, a comparative analysis of the philosophical reflexes exhibited by Ibn Rushd and Schelling in their efforts to establish the proposed harmony to resolve this tension is conducted. Our examination concludes that the steps taken by both philosophers form a narrative that can be described as "shared philosophical reflexes."

Keywords: Ibn Rushd, Averroes, Schelling, Philosophy, Religion, Art.

Original Research Article

Submission Date: 09.01.2024

Acceptance Date: 31.05.2024

(*) This article is derived from the Master's thesis titled "Recognizing the other at reaching to the truth: Religion in Averroes, art in Schelling" (Halil İbrahim İşliyen, Marmara University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hümeyra Özturan, Istanbul, 2023).

(**) PhD Student, Marmara University, Institute of Social Sciences, Philosophy and Religious Studies.

E-mail: h.isliyenibrahim@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0838-3363>

(***) Assoc. Prof. PhD., Marmara University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, History of Philosophy Programme.

E-mail: humeyrakaragozoglu@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4586-629X>

Halil İbrahim İşliyen and Hümeyra Özturan, "Religion in Ibn Rushd, Art in Schelling: Shared Philosophical Reflexes in The History of Relations Between Philosophy-Religion and Philosophy-Art," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 18 (May 2024): 61-80.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.138>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Birbirinden coğrafi ve kronolojik olarak uzak ve bağımsız olan bu iki filozofun ortak bir çalışmada bir araya getirilmesi ile ne amaçlanabilir? Bu yaklaşım tarzı öncelikle felsefe tarihinin geneline dair ilkeler devşirmeye katkı sunabilir, felsefe tarihinde benzer diyalektik süreçler olup olmadığına dair bir perspektif sunabilir. Böyle bir perspektif ise, felsefe tarihinin tarihsel ve sistematik anlatımlarına alternatif olabilecek yeni yöntemler geliştirme potansiyeli taşıyacaktır. İkinci ve daha özel olarak da felsefenin diğer disiplinlerle olan ilişkisinin felsefi bir teoride nasıl kurgulandığı ve bu minvaldeki kurguların benzerliklerini ortaya sermeye yarayabilir. Son olarak da, iki farklı geleneğin filozoflarına farklı bir açıdan bakarak dönemlerin ve filozofların daha iyi anlaşılmasına katkı sunabilir. İşte bu makale; İbn Rüşd'ün felsefe-din ilişkilerinde bir gerilim hattını tecrübe ederek oluşturmaya çalıştığı uyumu ve Schelling'in felsefe-sanat ilişkilerindeki gerilimi çözmek için kurguladığı sentezini, yukarıda verilen bağlam gözetilerek incelemektedir.

Mukayesenin aktörleri olarak İbn Rüşd ve Schelling'in tercih edilmesinin sebebi, her iki filozofun da, kendilerinden önceki dönemde felsefeye karşı oluşmuş bir sorgulama ve eleştirel bakışı tevarüs etmiş olmaları, başka bir ifadeyle felsefenin taraf olduğu benzer bir gerilimi devralmış olmalarıdır. Bu mukayeseli inceleme, şüphesiz muhtelif derinlik ve perspektiflerde gerçekleştirilebilir. Filozofların ürettikleri kavramlar, teoriler, savunmacı pasajlar ve benzeri içerikler bu niyetle analiz edilebilir. Ancak bu makalede, İbn Rüşd'ün ve Schelling'in kendi dönemlerinin kültür olaylarından devraldıkları ve çözüm aradıkları gerilimin hikâyesine odaklanan bir inceleme yapılacaktır. Bu sayede filozofların cevaplarının benzerliğinin, ilk olarak gerilimlerin hikâyesinde ortaya çıktığına işaret edilecektir. Bu nedenle makalede, ele alınan filozofları önceleyen yakın dönem düşünce zinciri özellikle işlenmiştir. Sonrasında da yine bu hikâyeden hareketle her iki filozofun da kendi sentezlerini temellendirdikleri zemine genel olarak işaret edilecek, son bölümde ise karşılaştıkları gerilime karşı ürettikleri çözümlere odaklanılacaktır. Dolayısıyla mümkün perspektifler arasında bu makale esas olarak, tarihsel arka plan ve bu tarihe karşı verilen ortak refleksler bağlamını hedeflemiştir.

1. Gerilimin Arka planı

Hem İbn Rüşd (1126-1198) hem de Schelling'in (1775-1854) düşünce yapısını anlamak gaye edinildiğinde, her iki filozofun da felsefeyi konumlandırışının kilit bir noktada olduğu görülecektir. Söz konusu konumlandırma, İbn Rüşd'de din, Schelling'te ise sanat ile felsefe ilişkisi bağlamında işlenmiştir. Çünkü her iki filozof da, dikkate aldıkları bağlam çerçevesinde oluşmuş bazı tartışmaları tevarüs etmiş ve tabiri caizse bir gerilim ilişkisi içerisinde felsefe-din ve felsefe-sanat anlayışlarını devralmıştır. Burada öncelikle söz konusu gerilimin arka planını özetleyecek, sonrasında ise her iki filozofun bu gerilimi çözmeye dair hamlelerini mukayeseli olarak konu edineceğiz.

İbn Rüşd'de felsefeyle ilişkisi konu edilen, elbette İslam dinidir. İslam dini, "Allah, Kuran ve Peygamber"den oluşan üç ana kurucu öğesiyle birlikte mutlak ve kuşatıcı bir yapı sunar. Herhangi bir zaman ve dönemde Müslüman bir fert için İslam, mutlak doğruyu ve gerçeği sunan kurtuluştur, insanın doğal ve sosyal bağlarından daha üstündür. Öncelikle İslam'ın bu

kuşatıcı mutlaklık iddiası, İslam'ı, felsefenin akla dayalı soruşturma etkinliğinin görmezden gelemeceği bir muhatap kılmıştır. İkinci olarak tarihte yaşanan gelişmeler, bu muhataplığı kaçınılmaz hale getirmiştir. Ayetlerin yorumlanmasındaki teşbih ve teccim tartışmaları, mihne olayı gibi hadiselerde akıl ve nakil, farklı İslami düşünce ve inanç akımlarınca öne çıkarılmış, buna bağlı olarak farklı eğilimler oluşmuştur. Fetihlerle genişleyen topraklarda felsefe faaliyetleriyle karşılaşmış, akıl temelinde insan ve âlemi açıklamaya çalışan antik metinlerle tanışılmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak İslam felsefesi, başlangıcından itibaren din-felsefe ilişkisini soruşturma konusu edinmiştir. İslam felsefesinin kurucu figürü Fârâbî'ye göre, felsefe evrensel doğruları verirken; din (mille) felsefede tümel ve burhanî olarak ifade edilmeye çalışılan doğruları halka öğretmek için tikel, sembolik ve iknaî metotlarla somut olarak sunar. Felsefenin din ile amaçları ve konuları aynıdır, ama metotları ve *hakikate* yaklaşım biçimleri farklıdır.¹ Felsefe *hakikati* olduğu haliyle kavramaya imkân verirken din onu imgelemde işlenmiş şeklinde sunar.² Felsefe aracılığıyla ortaya konan teorik ve pratik sonuçların, ayrı ayrı veya beraber olarak ikna etme ve hayal ettirme yöntemleriyle halka öğretilmesiyle görevli olan kişi ise peygamberdir. Fârâbî, bahsedilen dönüşümü peygamberin nasıl gerçekleştirdiğini izah etmek için felsefi sisteminin içerisinde peygambere özel bir konum atfeden nübüvvet teorisini oluşturmuştur. Ona göre insanın, akledilir şeyleri kavramaya yetenekli ve hazır bilkuve aklı, bu potansiyelin gerçekleşmesi ile ortaya çıkan bilfiil akla dönüşür. Fakat çok az insan, Faal Akıl'dan bütün tümelleri alarak müstefâd akla sahip hale gelir ve filozof olur. Filozofun yanında peygamber de bu bilgiğe sahiptir³ ancak peygamberin ayırt edici yönü, ulaşabildiği yüksek derecede edindiği kavrayışı, tahayyül gücüne aldığı bilgilerle temsili formda ifade edebilmesidir.⁴ İbn Sînâ'da da mesele aynı bağlamda değerlendirilmiştir.⁵ Farklı olarak o, dinin geniş halk kitlelerine ulaşma yeteneğini din için bir üstünlük olarak görmüştür. Felsefenin az sayıdaki insana hitabı da felsefenin zayıf yanındır.⁶ Kısacası felsefe hakikati olduğu gibi verirken din, toplumun ihtiyacı nedeniyle aynı hakikatin duyusal hale getirilmiş şeklini sunar.⁷

Klasik dönem İslam filozoflarınca felsefe ve din arasında kurulmak istenen bu ilişki, bir direnç ile karşılaşmıştır. Bu direnç, İslami ilimlerin kendi zirvelerine ulaştığı dönemde yaşamış olan⁸ ve bu ilimlerde iyi yetişmiş olan Gazzâlî'de ifadesini bulmuştur. Gazzâlî; filozofları, önermelerini hedef olarak yahut bu önermelerin ulaştıracağı sonuçları göstererek yahut da önermelerin

¹ Ömer Mahir Alper, *İslam Felsefesinde Akıl-Vahiy Felsefe-Din İlişkisi* (İstanbul: ayışığı kitapları, 2000), 84.

² Fehrullah Terkan, *Çatışmanın Dinamikleri Din ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine* (Ankara: Elis Yayınları, 2007), 31.

³ Muammer İskenderoğlu, "Felsefi Nübüvvet Teorisi," içinde *Metafizik*, ed. Ömer Türker, c. 3 (İstanbul: Ke-tebe Yayınları, 2021), 1418.

⁴ İskenderoğlu, 1419.

⁵ Alper, *İslam Felsefesinde Akıl-Vahiy Felsefe-Din İlişkisi*, 156.

⁶ Alper, *İslam Felsefesinde Akıl-Vahiy Felsefe-Din İlişkisi*, 123.

⁷ Terkan, *Çatışmanın Dinamikleri Din ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine*, 47; Terkan, 53.

⁸ Hasan Aydın, *İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu* (İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2016), 124.

ispatının yapılmadığını ya da eksik olduğunu söyleyerek eleştirmiştir.⁹ Gazzâlî bu eleştirilerini dini bir motivasyonla yaptığı için eleştirilerini tekfire kadar götürmüştür. O, filozofları hata yaptıklarına kanaat getirdiği üç meseleden dolayı (alemin ve bütün cevherlerin ezeliyeti, Allah'ın cüziyyatı (tikelleri) bilmemesi, cismani haşrin [bedensel yeniden dirilmenin] inkârı) tekfir etmiştir. Gazzâlî, filozofların nübüvveti insanların kavrayış güçlerindeki derecelendirmeye tabi kılmalarına ve peygamberi evrensellerin temsili formda üreten olarak tanımlamalarına karşı çıkmıştır. Ona göre peygamberin ulaştırdıkları, insanların bir bölümü için oluşturulan misaller değildir, bilakis tüm insanlık için geçerli olan gerçeklerdir.¹⁰ İşte İbn Rüşd'ün tevarüs ettiği felsefe-din ilişkisi böyle olup, hem kendisinden önceki İslam filozoflarının tesis etmek için çabaladıkları uyumu hem de Gazzâlî'nin buna yönelik sert eleştirilerini içermektedir.

Felsefe-din ilişkisinin İbn Rüşd'ün ömrünü geçirdiği Endülüs'teki serüvenine de bakılacak olursa; Endülüs'e hâkim olan Mâlikî mezhebinin yaklaşımının, Endülüs'teki ilimlerin kaderini belirlediği görülecektir.¹¹ Fakihlerin etkisiyle, akli ilimlerle meşgul olan alimler kimi zaman kovuşturmaya dahi uğramıştır.¹² Yine de Endülüs'te, İbn Rüşd'ün hayatını da kapsayan süredeki İslam hakimiyetinde, akli ilimlere karşı alınan tavır için tek bir yargıya varmak mümkün değildir. Endülüs'ün tarihinde II. Hakem gibi büyük kütüphaneler kuran ve bilginleri destekleyen bir hükümdar da vardır.¹³ Fakat siyasi mücadeleler ve ilimlerin kaderinin yöneticilerin şahsına bağlı olması devamlı süren gerilimler olarak kalmıştır. Bunun da Endülüs bilginlerine, buldukları çevrede güvensiz bir zemin hissettirmiş olduğu düşünülebilir. Netice olarak İbn Rüşd'ün felsefe-din ilişkilerindeki gerilimi hem teorik hem de pratik boyutta deneyimlediği söylenebilir.

Schelling söz konusu olduğunda, felsefi diyalogun yoğunlaştığı muhatap, din değil sanattır. Felsefe-sanat ilişkilerindeki gerilime giden yol, 18. yüzyıl Alman düşünürlerinin izleriyle oluşmuştur. 18. yüzyıl Almanya'sı, siyasi birliğini tesis edememiş, çevresindeki rakip devletlerin gelişmişlik düzeyine göre geri kalmış ve eğitim oranı düşük bir topluma sahip görüntüdedir. Bu koşullarda Almanya'nın bir arayış, yenilenme, mücadele ve atılım ihtiyacında olduğu söylenebilir. Bunların yolunun da komşu ve rakip toplumlarla ve onların idealleriyle hesaplaşmaktan geçtiği düşünülmüştür. O dönemde böylesi bir hesaplaşmanın muhatabı olan ideal şüphesiz Aydınlanma (Aufklärung) düşüncesi olacaktır. O dönemin ikliminde Almanya'daki bu hesaplaşma çok çeşitli fikirlere yol açmıştır. Bu dönemin önde gelen düşünürlerinden olan Hamann (1730-1788) ve Herder (1744-1803), Avrupa'nın akılcı kültüründen yüz çevirmiş ve Aydınlanma'ya açıkça tepki göstermişlerdir. Onlar varlığın bütünlüğünü parçalayan analitik kabiliyet yerine sezgiyi ve duyguyu öne çıkarmış, insanın akıl

⁹ Ebû Hâmid El-Gazzâlî, *Tehâfütü'l-Felâsife*, çev. Mahmut Kaya ve Hüseyin Sarıoğlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 40.

¹⁰ M. Cüneyt Kaya, ed., *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler* (İstanbul: İSAM, 2013), 196-306.

¹¹ Mehmet Özdemir, "Endülüs", TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim 09 Aralık 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus>.

¹² Ahmet Bozyiğit, "Endülüs'te Felsefi Düşüncenin Gelişmesini Engelleyen Faktörler: Fukaha Sultası Örneği", *Turkish Studies* 12, sy 35 (t.y.): 577-92, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12563>.

¹³ Mehmet Özdemir, "Hakem II", TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim 09 Aralık 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakem-ii>.

ile her şeyi kuşatma iddiasının gerçekleşmesi imkânsız olan bir ideal olduğunu söylemişlerdir.¹⁴ Ayrıca aklın evrensel ilkelere ulaşamayacağını iddia etmiş ve evrenselliğin yerine yerelliği öne çıkarmışlardır.¹⁵ Bu dönemin düşünürleri arasında bulunan Kant (1724-1804) ve Schiller (1759-1805), Hamann ve Herder'in Aydınlanma karşıtı ve duyu-iletişim merkezli fikirleri ile Aydınlanma'nın ideallerini sentezlemek anlamına da gelen, insanın özgürlüğü ve bilgisi arasındaki uyumu tesis etmek adına önemli felsefi girişimlerde bulunmuşlardır. Bahsedilen bu uyum için duyguların ve sezginin yoğun olarak işletildiği sanatı işaret etmişlerdir.¹⁶ Böylelikle aklın mekanik kullanımının eleştirisi ile başlayan duyguya ve söze dönme eğilimi, sanatın önemli vazifeler yüklenmiş olarak belirgin bir şekilde öne sürülmesi ile sonuçlanmıştır. Sanatın felsefenin temel iddialarına karşıt biçimde değerlendirilmesi ise bir sanat akımının temsilcileri tarafından, romantiklerce gerçekleştirilecektir.¹⁷

Hamann'ın *gizeme* duyduğu yöneliminden ve Aydınlanma'nın mekanik aklına olan karşıtlığından doğan "Şair Tanrı"sı, Herder'in canlı bir düşünme biçimi olarak akıl tasavvurundan ve iletişime yaslı kültürel göreliliğinden neşet eden tarihselliği, Sturm und Drang döneminin güçlü tutkularla dolu Werther'i, Kant'ın şeylerin esasına dair koyduğu yasaktan doğan parçalanmış aklı ve doğası, Fichte'nin Kant'ı radikalleştirerek oluşturduğu etik idealizmi ve Schiller'in insanın çatışma halindeki akıl ve duyu yönlerini dengeye getirmek için ileri sürdüğü sanata yönlendiren oyun dürtüsü şeklinde Alman düşünce ve sanat tarihinden romantiklere ulaşan öz, romantiklerin zihinlerinde şekil almış ve ironi, fragman ve romantik sanata dönüşmüştür.

Romantiklerin yaşadıkları döneme karşı duydukları memnuniyetsizlik,¹⁸ kendilerine ulaşan güçlü önermeleri hızla işlemelerine sebep olmuştur. Aydınlanma'nın diğer Batılı temsilcilerine karşıt olarak, düşüncenin şiir ile yeşerdiği Almanya'da¹⁹ doğan tüm bu fikirler, romantiklerde coşkun bir isyan ve melankoli şeklinde romantik sanatı doğurmuştur. Romantik sanat, klasik sanata karşıt olacak şekilde, mimetik (taklidi) olmayan bir sanat türüdür. Romantiklerde sanat, verili kurallara uyarak doğayı taklit etmek anlamına gelmez. Aksine sanatçı, doğada bulduğunu taklit eden değil, kendi içinde bulduğunu doğada özgürce oluşturandır.²⁰ Sanatçının yaratıcı

¹⁴ Isaiah Berlin, *Romantikliğin Kökleri*, ed. Henry Hardy, çev. Mete Tunçay, 1. bs (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1965), 61-65.

¹⁵ Berlin, *Romantikliğin Kökleri*, 79-88.

¹⁶ Gamze Keskin, "Kant Felsefesinden Romantisizme Özne ve Hayal Gücü", içinde *Romantizm Felsefe, Sanat, Siyaset*, ed. Fatma Sıla Sandal ve Ulaş Bager Aldemir, 1. bs (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2021), 80-81; Beril Karabudak, "Hölderlin ve Novalis Bağlamında Romantisist Felsefenin Kuruluşu" (Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016), 28-29.

¹⁷ Nil Avcı, "Fichte ve Alman Romantisizmi", içinde *Estetik Üzerine Yazılar*, ed. Gamze Keskin, 1. bs (İstanbul: Alfa, t.y.), 127; Besim F. Dellaloğlu, *Romantik Muamma Modernliğin Kökenleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 19.

¹⁸ Michael Löwy ve Robert Sayre, *İsyan ve Melankoli*, çev. Işık Ergüden, 1. bs (İstanbul: Alfa, 2016), 43.

¹⁹ Ş. Teoman Duralı, *Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi*, 4. bs (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 29.

²⁰ Frederick C. Beiser, *Aydınlanma, Devrim ve Romantizm*, çev. Aslı Önal (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), 408; Paul Redding, *Kıta İdealizmi Leibniz'den Nietzsche'ye*, çev. Kenan Mutluer, 1. bs (İstanbul: Say Yayınları, t.y.), 225-27.

yönünü öne çıkararak bu görüşün temelinde, “Mutlak’ın mantıksal yollarla kuşatılmasının imkânsızlığı”²¹ ve “kendinden öteyi işaret eden alegorilerin-ironilerin kullanımıyla Mutlak’ın temsilinin mümkünlüğü”²² şeklinde iki önerme yatmaktadır. Mantıksal yolların acizliğine dayanan bu iddialar ve sanatın telafi için öne sürülmesi, felsefe-sanat ilişkisindeki gerilimin en bariz olduğu fotoğrafı sunmaktadır. Romantik çevre ile yakın olan Schelling, felsefe-sanat ilişkisine yöneldiğinde geçmişin bakiyesi olarak bu gerilim ile yüzleşmek durumunda kalmıştır.

2. Çözümün Zemini: İbn Rüşd’ün Psikolojik Tasnifi, Schelling’in Sanat Ontolojisi

İbn Rüşd, felsefe ve din ilişkisini kurmaya çalışırken, dini felsefileştirmeyi tercih etmemektedir. Dinin, kendi uygulamasını ortaya koyduğu halini kıymetli bulmakta ve onu bu haliyle kavramaya çalışmaktadır. Bu nedenle dini malumatı yorumlayıp başka bir anlam çerçevesine yerleştirmek yerine, dinin muhatabı olan insanların tasnif edilmesi üzerinden bir yol çizmeye çabalamaktadır.²³ İbn Rüşd’ün kurgulamış olduğu tasnifte üç grup insan vardır. Bu gruplar *Faslü’l-Makâl*’da muhtelif yerlerde zikredilmiştir. İleri sürülen önermenin tasdiki (doğrulanması) bağlamında ifade edilen tasnif bunlardan bir tanesidir. Buna göre insanların yapıları birbirlerinden farklıdır. İnsanlardan bir grup düşünceleri, yargıları veya iddiaları kesin kanıtlar (burhan) kullanarak test etmekte ve bunun sonucuna göre hareket etmektedir. Diğer bir kısım diyalektik (cedeli) karakterdeki yargılarla iş görmektedir. Son kısım ise retorik (hatabi) yargılara dayanmakta, ele aldıkları konu hakkındaki düşüncelerini bu retorik yargılar üzerinden anlamlandırmaktadır. Bu üç grup; filozoflar, kelamcılar ve halk zümresini teşkil etmektedir.²⁴

Yukarıdaki üçlü sınıflandırmanın dışında, İbn Rüşd ikili bir sınıflandırmaya da gitmiştir. *Tehâfütü’t-Tehâfüt* adlı eserinde o, önceki filozoflara referans vererek, felsefe ve dinin fonksiyonlarının ne olduğuna ve kim için olduğuna dikkat çekmiştir: Dinler, bütün insanlığı kuşatacak şekilde bilgiye ve bilgeliğe yönelir ve genel amacı halkı eğitmektir. Felsefe ise bazı akıllı kimseleri mutluluğun bilgisine ulaştırmayı amaçlar. Dolayısıyla insanlar halk ve akıllı kimseler (filozoflar) olarak ikiye ayrılır.²⁵ Bu tasnifte cedeli yargılar yer almadığı için kelamın tasnif-dışı bırakıldığı görülmektedir.²⁶

²¹ Avcı, “Fichte ve Alman Romantisizmi,” 127.

²² Dellaloğlu, *Romantik Muamma Modernliğin Kökenleri*, 19.

²³ Esasında bu, İbn Rüşd’de özgü bir çözüm değildir, ondan önce de insanların farklı biçimlerde tasnif edilmesi İslam düşünürlerinde mevcuttur. Bu tasnifler ikili ve üçlü tasnifler olarak ikiye ayrılabilir: Fârâbi ve İbn Tufeyl ikili tasnifi sunarken, Gazzâlî üçlü tasnifi öne sürmüştür. İhvân-ı Safâ ise hem ikili hem üçlü tasnifi farklı bağlamlarda kabul etmiştir. İbn Rüşd, yapılan bu sınıflandırmalardan üçlü tasnifi benimsemiş ve ona yeni manalar yükleyerek kendi düşüncesine temel yapmıştır.

²⁴ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Te’vil Faslu’l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyne’ş-Şeria Ve’l-Hikme Mine’l-İttisâl*, çev. Mahmut Kaya (İstanbul: Klasik, 2020), 32-33; Bekir Karlıağa, “İbn Rüşd”, içinde *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1999); Bekir Karlıağa, “Faslü’l-Makâl”, TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim 29 Mayıs 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/faslul-makal>.

²⁵ İbn Rüşd, *Tehâfütü’t-Tehâfüt*, çev. Kemal Işık ve Mehmet Dağ (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 547.

²⁶ Bu bakımdan üçlü tasnif, ikili tasnif ile karşılaştırıldığında, polemik bir amaç taşır gözükmektedir: Gazzâlî’nin de içerisinde bulunduğu kelamcılarının, yapısal nitelikleri itibarıyla yetersiz olarak belirlenmesi

İbn Rüşd, tasnifine son şeklini verdikten sonra tasnifinden hareketle felsefe ve dinin varlık nedenine ve gerekliliğine ulaşmıştır. Bir filozof olarak İbn Rüşd, felsefeyi genel yapısıyla, varlık üzerine çıkar gözetmeyen soruşturma olması sebebiyle benimsemiştir. Kendi tercihini de insanların kesin kanıtlarla (*burhan*) yargı oluşturan grubunda meşrulaştırmış ve gerekçelendirmiştir. Esasında burada yapılan şey, felsefenin genel doğasını bu grubun yapısal nitelikleriyle özdeşleştirmek ve felsefeyi az sayıdaki seçkin insan grubunun doğal tavır olarak kabul etmektir. Din ise varlığının zeminini; avam sınıfının, İbn Rüşd'ün tabiriyle retorik ehlinin (hatabiyye) kendisinde bulmuştur. Şöyle ki, dinin gayesi aslında doğru fiil ve doğru inancı öğretmektir.²⁷ Fakat insanlar arasında farklılıklar mevcuttur ve insanların çoğu gerçeği olduğu haliyle kavrama kabiliyetinden ve imkânından yoksundur.²⁸ O halde dinin, gayesini gerçekleştirmek için kuşatıcı hitapta bulunması gereklidir. Kuşatıcı olmasının yöntemi de kavramlarını oluşturma şeklinde ve doğrulanma noktasında seçeceği metot ile mümkün olacaktır. Din, sayıca az olan seçkin zihinlere ipuçları bırakarak, kalabalıklara seslenecektir.²⁹

Son tahlilde, din avamın, felsefe havasının, ikisi arasında arafta kalmak da kelimcilerin payına düşmüş olmaktadır. Yapılan sınıflandırma, bir yandan felsefenin ve dinin muhataplarını ve muhataplarının niteliklerini belirleyerek meşruiyetlerini ve gerekliliklerini ortaya sermekte, diğer yandan kelimcileri ve görüşlerini kategorik bir mahkûmiyete tabi tutmaktadır. İbn Rüşd böylelikle, tasnifiyle felsefenin ve dinin özgür olarak kök salacakları zihinleri belirlemiş olmakta; buna karşı çıkanları da tabiatlarından kaynaklanan noksanlarından dolayı kusurlu addetmektedir.

Klasik dönemde felsefe yapmanın sadece aklen üstün ve imkanlar açısından rahat kimseler için mümkün olduğu genel kabul edilen bir varsayım olagelmıştır. İbn Rüşd de bu kabulü onaylamış, kendisinden önceki İslam filozoflarının felsefe-din ilişkisini açıklama zemini olarak kullandığı insan tasnifine o da başvurmuştur. Farklı olarak İbn Rüşd, bu tasnifini kelimcilerin tasfiyesi için temel haline getirmiş ve *hakikatin* avam-havas için imkânını (sırasıyla felsefe ve din yoluyla) seleflerine kıyasla daha eşitlikçi bir tonda dile getirmiştir. Böylelikle tevarüs ettiği gerilimin tarihi görüntüsünü izah etmiştir. Öte yandan, yapmış olduğu tasnifini felsefe-din uyumunun esas zemini haline getirmiştir.

Schelling'e bakılacak olursa, onda felsefe-felsefe olmayan ilişkisinin uyumunu sağlama girişimini önceleyen bir kaygı dikkati çeker: Felsefedeki özne-nesne ikiliğini aşma yahut diğer bir deyişle idealizm ve realizm karşıtlığını giderme kaygısı. Schelling, felsefenin nesnesi olarak öznenin yahut nesnenin yola çıkma ayırımını aşmak adına 1795 yılında yayınladığı *Dogmatizm ve Kritisizm Üstüne Felsefi Mektuplar*³⁰ adlı metninde yeni bir ihtimal sunar. Bu metinde Schelling, Kant'ın idealizmini (kritisizm) ve Spinoza'nın dogmatizmini, hakikate farklı

ve bu yapısal yetersizlikten dolayı görüşlerinin de değerden düşmesi amaçlanmıştır. Daha önce Gazzâlî'nin yapmış olduğu tasnifin bir benzeri İbn Rüşd tarafından yapılmıştır ve farklı görüş sahipleri, bilhassa kelimciler, ikili tasnifin arasına konumlandırılarak ilmen mahkûm edilmiştir.

²⁷ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Têvil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyneş-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*, 48.

²⁸ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Têvil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyneş-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*, 48.

²⁹ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Têvil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyneş-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*, 48.

³⁰ Ömer Naci Soykan, *Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları*, 1. bs (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016), 44.

başlangıçlardan yola çıkarak ulaşmaya çabalayan ve birinin diğerine teorik olarak üstünlük sağlayamayacağı felsefi düşünceler olarak değerlendirmiştir. Bu felsefelerin karşıtlığıyla kendisini ortaya koyan tezatın çözümünü ise idealizmin özgürlüğünü ve dogmatizmin zorunluluğunu birlikte içeren yeni bir idealist felsefede ve özgürlüğü sonludan sonsuza geçiş olarak sunabilen estetikte bulmuştur.³¹ Böyle yapmakla o, daha sonra *Transandantal İdealizm Sistemi* kitabında ortaya koyacağı sisteme niyet mahiyetinde bir ön çalışma sunmuştur.

Felsefegelişiminin taslağını sunduğu bu erken metinlerinden sonra Schelling'in ilgisi, sunduğu ikiliğin (Spinoza'nın dogmatizmi ve Kant'ın idealizmi) Spinoza kutbunda yoğunlaşmıştır. Bu durum şöyle anlaşılabilir; Schelling, Kant'ın, kendi kritik felsefesi ile Spinoza'nın dogmatik felsefesi arasındaki sınırı çizemediğini düşünmüştür. Bu belirsizlik üzerine geçmişin yenilmiş anlatılarının yeniden güç kazanmasından endişe duymuş ve Spinoza'da mükemmel formunu bulan dogmatik felsefenin Kant sonrası yeniden ele alınarak felsefe sahnesindeki belirsizliğin giderilmesini amaçlamıştır.³²

Böylelikle Schelling'in ilgisi, *Mektuplar*³³ eserinden sonra doğa felsefesini (*Naturphilosophie*) konu edinen çalışmalarında yoğunlaştı. Kant'ta ve bilhassa Fichte'de noksanlık olarak addettiği doğanın geri kalmış konumunu, başka bir deyişle nesnel olanın hiç haline getirilmesini kabul etmeyen Schelling, özne-nesne, özgürlük-zorunluluk ikiliklerinin zıt kutuplarından başlayan felsefelerin diğerine ulaşacağı bir yol takip etmesi gerektiğini düşünüyordu.³⁴ Spinoza'dan aldığı *Natura Naturans* (üretici doğa)-*Natura Naturata* (üretilen doğa) kavramları ile özne-nesne ikiliğinin nesne kısmından başlayarak bir sistem inşa etti. Bu sistemi "fiziğin Spinozacılığı" olarak da isimlendirmiştir.³⁵ Schelling yeni sistemini, yani *Naturphilosophie*'sini, *Transandantal İdealizm Sistemi*'ni yayımladığı 1800 yılına kadar, 1798 tarihli *Bir Doğa Felsefesi Üstüne Düşünceler*, yine 1798 tarihli *Evren-ruhu Üstüne* ve 1799 tarihli *Bir Doğa Felsefesi Sisteminin İlk Tasarımı*³⁶ adlı metinlerinde açıklamıştır.³⁷ Felsefede nesneden başlayarak özneye, başka bir ifadeyle sonludan başlayarak sonsuza ulaşan yolculuk tamamlandıktan sonra, sıra zıtlığın diğer tarafından hareket etmeye gelmiştir. Çünkü halkanın bu bölümü daha önce Kant ve Fichte

³¹ Oya Esra Bektaş, "Özgürlüğün Olanacağı Olarak Yaratıcı Eylem: Schelling'in Dogmatizm ve Kritisizm Üzerine Felsefi Mektuplar'ı Üzerine Bir Analiz", *Temaşa Felsefe Dergisi*, sy 17 (Haziran 2022): 165.

³² Bektaş, "Özgürlüğün Olanacağı Olarak Yaratıcı Eylem: Schelling'in Dogmatizm ve Kritisizm Üzerine Felsefi Mektuplar'ı Üzerine Bir Analiz," 160-61.

³³ Tam adı: Dogmatizm ve Kritisizm Üzerine Felsefi Mektuplar. Soykan, *Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları*, 44.

³⁴ Merve Ertene, "Çevirmen Önsözü", içinde *Transandantal İdealizm Sistemi*, kitap editörü F. W. J. Schelling, çev. Merve Ertene (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022), 11.

³⁵ F. W. J. Schelling, "Doğa Felsefesinin Bir Sisteminin Tasarısına Giriş ya da Nazari Fizik Kavramı ve Bu Bilimin Bir Sisteminin İç Örgütlenimi Üstüne", kitap editörü Ömer Naci Soykan, çev. Ömer Naci Soykan, 1. bs (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016), 96.

³⁶ F. W. J. Schelling, *First Outline of a System of the Philosophy of Nature*, çev. Keith R. Peterson (New York: State University of New York Press, 2004).

³⁷ Soykan, *Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları*, 44-45; Andrew Bowie, "Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von (1775–1854)", içinde *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (London: Routledge, 2016), <https://doi.org/10.4324/9780415249126-DC068-1>.

tarafından ortaya konmuş olsa da, Schelling'e göre, hatalıdır. Hatalarından arınmış olarak felsefe halkasının bu bölümünü gerçekleştirme vazifesi Schelling'in önünde durmaktadır. Schelling, 1800 senesinde *Transandantal İdealizm Sistemi*³⁸ adlı kitabında da felsefenin öznenen başlayarak nesneye, diğer bir ifadeyle sonsuzdan başlayarak sonluya varma vazifesini yerine getirmeye çabalamıştır. Bu vazifesini gerçekleştirirken ilk olarak bilgi tanımından başlayarak özne-nesne özdeşliğini işlemiş, daha önce ortaya koyduğu doğa felsefesini kısaca özetlemiş ve sonra da transandantal sistemini açıklamıştır.

Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemini*'nin başlangıcında önceden oluşturduğu doğa felsefesini özetledikten sonra kitabın asıl meselesine, yani bilginin özne-nesne özdeşliğinin, felsefi soruşturmanın başlangıç nesnesi öznel olan yapıldığında nasıl sağlanacağına dönmüştür. Bu görev transandantal felsefenin görevidir ve Schelling, kendinden önce Kant ve Fichte'nin yürümüş olduğu yolu yeniden ve kendine has bir şekilde yürümüştür. Schelling'in en temel farkı, Fichte'nin Ben'inden vazgeçerek onun yerine yargı ile parçalanmaya uğramamış Mutlak'ı koymasıdır.³⁹ Schelling'in bakış açısından refleksiyon, bilen (özne) ve bilinen (nesne) ikiliğinden ibaret olan bilginin nesnel kısmına yönelirse (Spinoza'nın yaptığı gibi) özgürlük ortadan kalkar ve insanlığın yaşamının kader ürünü olduğu neticesine ulaşılır. Zira tersi yapılıdır da refleksiyon bilginin öznel kısmına yönelirse (Kant'ın yaptığı gibi), yasasızlığa ve kayıtsız özgürlüğe, dolayısıyla dinsizliğe ve ateizme ulaşılır. Bu seçeneklerden kurtulmak adına Schelling'in önerdiği yol ise; refleksiyonun, özgürlük ve zorunluluk arasındaki uyumu sağlayacak ve onların temeli olacak bir Mutlak kavrayışına yükseltilmesidir. Böylesi bir kavrayıştan hareket etmekle ortaya çıkacak olan felsefi sistem ise Schelling'e göre "takdir-i ilahî sistemi" olacaktır.⁴⁰ Bu yolla felsefe tarihinin öne çıkan iki ana yaklaşımının, nesneden yola çıkan dogmatizmin ve öznenen başlayan kriticizmin kazanımları muhafaza edilerek birliğe getirilebilecektir.⁴¹ Bu noktada sorulacak soru ise kendisine temel bir konum verilen bu Mutlak'ın ne olduğu sorusudur.

Hölderlin, Fichte'nin Ben'ine karşıt olarak, özne-nesne ayrımının ilkin yargıda oluştuğunu söyler. Yargıdan önceki durumda, varsayılması gereken özne-nesne birliği vardır. Yargıda ortaya çıkan özne-nesne ayrımı meydana gelmeden önce özne ve nesne birlik durumundadır. Schelling'in Mutlak'ı, Hölderlin'in bu değerlendirmesiyle anlaşılabilir.⁴² Schelling, bu eleştiriyi dikkate alarak Ben'in Fichte'nin atfettiği değerini ve konumunu sorgulamış ve Ben anlayışını değiştirerek Ben'in yerine özne-nesne birliği ve sürekli yaratan eylem olarak Mutlak'ı geçirmiştir.

³⁸ Soykan, *Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları*, 45.

³⁹ Andrew Bowie, *Schelling and Modern European Philosophy* (Taylor & Francis e-Library: Routledge, 2001), 26-27.

⁴⁰ F. W. J. Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, çev. Merve Ertene (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022), 290-91.

⁴¹ Merve Ertene, "Aisthesis'ten Estetiğe: Schelling'in Tersine Değerlenmiş Mimesis'i" (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019), 92.

⁴² Merve Ertene, "Çevirmenin Önsözü," içinde *Sanat Felsefesi*, kitap editörü F. W. J. Schelling, çev. Merve Ertene, 2. bs (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020), 14-15.

Fakat yargı ile dağılan Mutlak, kendi yapısında bilinemez.⁴³ Romantiklerin iddiası da bundan farklı bir şey değildir. Ancak Schelling, romantiklerin aksine, Mutlak'ı kavrayışını burada bırakmaz. Refleksiyon ile elde edilemeyen ve olduğu gibi bilinemeyen Mutlak, refleksiyonun öncesine uzanabilen bir sezgiyle ulaşılabilir olur.⁴⁴ Pekâlâ, refleksiyonun başaramadığı bu büyük vazifeyi başarabilen sezgi nedir?

Kant, bilmenin bir şartı olarak, düşüncenin içeriği ile var olan bir kendiliğindenlik eyleminden, düşünmenin farkındalığından bahsetmektedir. Tecrübede birliğe gelen ve bütünü içerisinde deneyimlenen çokluğun, parçalanmayan böylesi bir farkındalıkla birlik haline geldiğini ifade etmektedir.⁴⁵ Fichte, Kant'ın tarif ettiği bu daimi farkındalıkla, empirik bilinçten başlayıp sadece eylem olan Ben'e kavuşur. Tasarımları birlikte tutan ve ardışık ilerlemelerinde onları tek bir merciye ait hale getiren bu daimi farkındalık, Fichte'nin söz konusu geçişi yapması için ihtiyaç duyduğu imkânı sağlamıştır. Tasarımlara eşlik eden bu farkındalık, yaratıcı eylem olarak genelleştirilmiş ve Fichte'nin Ben'i (Ich) doğmuştur. Schelling ise Kant ve Fichte'den farklı olarak, tasarımlara eşlik eden söz konusu farkındalığı; Mutlak'ın öznel-nesnel özdeşliğinden kaynaklanan esas etkinliğinin, taklidi, fikri ve özgür olarak yeniden filozofça inşa edilmesinin metoduna dönüştürmüştür. Burada sözü edilen metot, yani refleksiyonun başaramadığını başarabilen sezgi "entelektüel sezgi"dir. Schelling'e göre *entelektüel sezgi*, felsefenin metodu olmalıdır.⁴⁶ Daha önce bahsedilen, refleksiyonun dolayısıyla yargının parçalayıcı etkisini aşmanın yolu *entelektüel sezgi*dir. Mutlak'ı sezebilme olarak *entelektüel sezgi*, Mutlak'ın eylemini en başından tecrübe etmenin ve bu yolla da keyfiyetini kavramanın alternatifsiz yoludur.⁴⁷

Schelling'in felsefi soruşturmasına özgün istikametini veren Mutlak ve *entelektüel sezgi*, onun transandantal felsefesinin en temel belirlemeleridir. Nesneli başlangıç noktası yaparak öznel olana değin sürdürülen doğa felsefesinin aksine transandantal felsefe, özneyi başlangıç noktası yaparak ve nesneyi kasten dışlayarak başlar.⁴⁸ Nesneli dışlamanın yolu da "aşırı şüphecilik"tir. Aşırı şüpheyeye gereksinim duyulmasının nedeni, şüphe edilecek yargıların insana doğadan geçmiş olmasıdır. İnsana doğal gelen yargılardan şüphe edilmelidir. Yalnızca bu yolla nesne dışarıda bırakılabilir. Doğanın, bilincin günlük kullanımına yerleştirdiği tüm önyargılar tek bir önyargının çeşitlenmiş halleridir. Bu kaynak önyargı, dışsal gerçekliğin var olduğu yanılıdır. Transandantal filozof için sadece öznelin "kökensel" gerçekliği söz konusudur. Transandantal bakış açısı için yalnızca bu öznel olanın sürekli olarak "kendine nesne haline gelmesi" söz konusudur. Transandantal felsefede, öznelin karakteri bilgi ile tanımlandığı için ve öznel kendisini araştırma nesnesi kıldırdığı için transandantal felsefe "bilginin bilmesidir."⁴⁹

⁴³ Ömer Naci Soykan, *Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat Schelling Felsefesinde Bir Araştırma* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016), 65.

⁴⁴ Ertene, "Aisthesis'ten Estetiğe: Schelling'in Tersine Değerlenmiş Mimesis'i," 103-4.

⁴⁵ Ertene, "Çevirmenin Önsözü," 11-13.

⁴⁶ Ertene, "Aisthesis'ten Estetiğe: Schelling'in Tersine Değerlenmiş Mimesis'i," 162-63.

⁴⁷ Ertene, "Aisthesis'ten Estetiğe: Schelling'in Tersine Değerlenmiş Mimesis'i," 103-4.

⁴⁸ Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 33.

⁴⁹ Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 33-35.

Öznel, transandantal soruşturmanın yöneldiği yegane nesne olduğundan ötürü “bilmenin bilmesi”nin metodu da dış nesnelere bağımsız olarak iş gören *entelektüel sezgidir*.⁵⁰ Doğa felsefesinin, doğayı başlangıç nesnesi yaparak onun çeşitliliğini soyut ilkelerde toplamasıyla doğayı “tinselleştirme”sine karşı transandantal felsefe, öznel olandan diğer deyişle zekânın içeriminden doğayı üretir. Bu yolla bu iki karşıt felsefi etkinlik, realizmi idealizm ve idealizmi de realizm haline getirmiş olur.⁵¹

Schelling, doğa felsefesiyle ürettiği felsefe halkasının ilk yarısından sonra diğer yarımı da bu şekilde ortaya koymuştur. Ne var ki Schelling’e göre felsefe hala tamamlanmış değildir. O, üretilen bu iki yarım felsefe halkasını kaynatacak ek bir faaliyete ihtiyaç duymuştur. Bu ek faaliyeti de öznel-nesnel karşıt etkinlikleri ve insan özgürlüğü arasında bağlantı tesis ederek izah edecektir. Öznel ve nesnel etkinliklerin, diğer deyişle ideal-reel etkinliklerin karşıt faaliyetlerinden türetilen insan zihni, bu iki karşıt etkinliğin dengeye kavuştuğu bir durum değildir. İnsanın özgür olabilmesi adına, bu iki zıt etkinlik insanda karşıt olarak mevcuttur. İnsanda bilme ve eylemde bulunma olarak iki yetenek vardır. Zihindeki tasarımlar ile doğayı bilme ve zihindeki tasarımları doğaya aktarma, ideal ve reel etkinliklerin insandaki karşılıklarıdır. Edilgen (bilme) ve etkin (aktarma-üretme) olan iki zihinsel etkinlik, insanda dengeye kavuşmadan, yani özdeş hale gelmeden bir arada bulunur. İnsan özgürlüğü de zıtların bu birlikteliği ile mümkün olmuştur. Fakat insanda karşıt halde bulunan bu etkinlikler doğada dengede, özdeş olarak bulunurlar. Doğa ‘kör ve mekanik erekselliğinde’ etkin ve edilgen faaliyetlerin özdeşliğini temsil eder. Bu özdeşlik de doğanın hem ürün olmasında hem de üretici olmasında karşılığını bulur. Ancak Mutlak’tan gelen özdeşliğin bir temsili olan doğadaki özdeşlik, insana dışsal olarak kalır. Oysaki bu özdeşlik insan zihni aracılığıyla temellenmeli ve öznel-nesnel özdeşliği insana nesne haline gelmelidir. Yalnızca böyle Mutlak’ın ideal-reel etkinlikler ile çeşitlenen özdeşliği, insan için, yeniden özdeşlik olarak sezilebilir. Bunu başaracak sezgi, yeni bir sezgi türü olmalıdır. Hem öznel olanı hem de nesnel olanı aynı zamanda da onların özdeşliğini kendisine nesne haline getirebilecek bir sezgiye ihtiyaç vardır. Bu sezgi Schelling’e göre “sanat sezgisidir.”⁵² Bu sezginin de iş görmesiyle Mutlak’ın özdeşliğini temsil eden iki farklı dünya ortaya çıkar. Bunlar doğa ve sanat dünyasıdır. Doğa, özne-nesne özdeşliğinin bilinçsiz haliyken; sanat sezgisi ile kurulan dünya özne-nesne özdeşliğinin bilinçli ifadesidir. Özdeşlik olarak doğa, bilinçsiz bir şiir (poesis); özdeşlik olarak sanat dünyası, bilinçli bir şiirdir. Sanat felsefesi de “felsefenin evrensel organonu ve tüm kubbesinin kilit taşıdır.”⁵³

Sanat dünyasının doğa dünyasının bilinçli bir hâli olarak değerlendirilmesi sanat ürünlerinin ontolojisini yeniden tanımlamak anlamına gelmektedir. Bu yeni tanıma göre, estetik sezginin ürünü olan sanat ürünleri, varlığın nihai etkinlik sahnesi olarak ontolojik bir imtiyaz elde

⁵⁰ Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 40.

⁵¹ Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 42.

⁵² Atfı yapılan eserden alıntı yapıldığı için sanat sezgisi ifadesi kullanılmıştır. Burada geçen sanat sezgisi ifadesi ile metnin genelinde tercih edilen estetik sezgi kavramı aynı anlamlara gelmektedir. Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 298-301.

⁵³ Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 39-41.

etmektedir. Maddeden tine doğru doğa felsefesini, tinden maddeye doğru transandantal felsefeyi ortaya koyan Schelling, bu felsefelerin birbirlerine dikişini sanat ile atmıştır. Bunu yaparken de felsefe-sanat ilişkisindeki uyumu, sanatın yeni ontolojik konumu üzerine inşa etmiştir.⁵⁴

3. Çözüm: İbn Rüşd'de Felsefe ve Din, Schelling'te Felsefe ve Sanat Uyumu

İbn Rüşd, felsefe-din arasındaki uyumu öncelikle din veçhesinden tesis etmeye başlamıştır. O, felsefenin ne olduğu ve dinde bu keyfiyete dair ne söylendiği çerçevesinde açıklamasını geliştirir: Din, var olanların incelenmesini (*en-nazaru fi'l-mevcudat*) öğütlemiş ise, felsefe isminin denk düştüğü şey din zaviyesinden zorunlu veya tavsiye edilen bir faaliyettir.⁵⁵ Dinin felsefeyi onayladığını izah etmek için yapılan bu açıklama, dinin esas kaynaklarından getirilen delillere gereksinim duymaktadır. İbn Rüşd de bu noktada düşünmeyi öğütleyen ayetleri referans verir. İbn Rüşd açısından, kendisinin zikrettiği ayetler ve benzeri diğer ayetler, varlık üzerinde akli bir soruşturmayı (*en-nazaru bi'l-akl*) ve değerlendirmeyi (*i'tibar*) zorunlu kılmaktadır. İbn Rüşd bu izah ile dinî açıdan felsefe yapmanın zorunluluğunu ve meşruiyetini göstermeyi arzulamıştır. Dinin felsefe nezdindeki konumu ise filozofun dini onaylamasında, dolayısıyla Hz. Muhammed'in *peygamberlik* iddiasını kabul etmesinde aranmalıdır.⁵⁶ Çünkü *peygamberlik* iddiasının onaylanmasıyla dinin gerçekliğinin ve doğruluğunun kabul edilmesi, varlık üzerinde inceleme (*nazar*) olarak tanımlanan felsefenin de dinin gerçekliğini ve doğruluğunu kabul etmesini gerektirecektir. İbn Rüşd, Hz. Muhammed'in *peygamberliği*ni, kelimcilerin aksine mucize temelinde açıklayarak kabul etmemiştir. Aksine o, bu açıklamanın yetersiz olduğunu söylemiş ve doğaüstü hadiselerin bir kimseye nispet edilmesinin o kimsenin nübüvvetine delalet etmeyeceğini söylemiştir.⁵⁷ İbn Rüşd *peygamberlik* kavrayışını iki temel üzerine inşa etmiştir: *Peygamberliğin* varlığı⁵⁸ ve Kuran'ın ilahi kaynaklı olması.⁵⁹ *Peygamberliğin* varlığı, istisnalar dışında herkesin onun var olduğunu kabul etmesinde geçerliliğini bulmaktadır. *Peygamberlerin* ana özelliği ise Allah'tan vahiy ile alınan dinleri insanlığa ulaştırmaktır.⁶⁰ İbn Rüşd, Kuran'ın vahiy olduğunu gösterdiğinde Hz. Muhammed'in de bir peygamber olduğu ortaya çıkacaktır. Kuran'ın vahiy olduğunun delili ise, dinlerde tanım itibarıyla yer alması gereken meselelerin en üstün şekilde Kuran'da mevcut olması⁶¹ ve Kuran'ın var olan diğer dini metinlerden üstün

⁵⁴ Andrew Bowie, "Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling," içinde *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2024), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/schelling/>

⁵⁵ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Te'vil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyneş-Şeria ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*, 27.

⁵⁶ Zeynep Gemuhluoğlu, *Teoloji Olarak Yorum Gazzali ve İbn Rüşd'de Tevil* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 318.

⁵⁷ İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkileri*, ed. Süleyman Uludağ, 13. bs. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 227.

⁵⁸ İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkileri*, 229.

⁵⁹ İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkileri*, 233.

⁶⁰ İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkileri*, 229.

⁶¹ İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkileri*, 232-33.

olmasıdır.⁶² Bu yolla Hz. Muhammed'in *peygamberliği*, diğeri bir deyişle yargılar bütünü olarak dinin *hakikati* içermesi İbn Rüşd tarafından onaylanmış olmaktadır.

Dinin felsefe tarafından onaylanmasının bir diğeri sebebi, insanların yapısal tasnifidir. Dinlerin bütün insanlığı düşünerek ortak bir tarzda bilgelige yönelmesi, dinin zorunluluğunu göstermektedir.⁶³ Felsefenin dini ve dinin de felsefeyi onaylaması açıklandıktan sonra netice kendiliğinden açık olmaktadır: Kesin delile (*burhan*) yastı soruşturmanın (*nazar*) ulaştırdığı sonuç, dinin ortaya koyduğu ile çatışamaz. Çünkü "gerçek gerçeğe zıt olamaz."⁶⁴ Felsefe ve din birbirlerinin "sütkardeşidirler"⁶⁵

İbn Rüşd'e göre felsefe ve din yapısal olarak birbirinden bağımsız olduğu gibi pratikte de birbirinden bağımsız olmalıdır. Bunun yolu da farklı insan sınıflarının kendi sınıflarına denk gelen davranışı benimsemeleridir. Seçkin zekâlar (*havâs*) için bu davranış, yorumlanan (tevil edilen) dini metinlerin yorumlarının gizlenmesidir. Avam içinse -kendilerinde yorum yapma yeteneği olmadığından- yorumlama faaliyetinden uzak durarak metinlerin görünür manaları ile yetinmeleridir. Avamın teville erişimi yokken havasın da teville paylaşmaya hakkı yoktur.⁶⁶ Böylelikle farklı insan zihinlerinde köklenen teorik etkinlik olarak felsefe ve hatabî etkinlik olarak din de pratikte birbirlerinden bağımsız alanlar olarak kurulmak istenmiştir. Uygulamadaki bu ayrılık, İbn Rüşd'ün yapmış olduğu tasnife yastılanmaktadır. O, tasnifini Kuran'ı onaylamanın türleri olarak (tasdik çeşitleri) ortaya koymuştur. İnsanlar yapılarından ötürü dini metni onaylarken farklı metotlar izlemek zorundadır. Kesin delillerle (*burhan*) dini metinleri anlayacak kişiler ilim ehlidir (havâs). Havas, tevil denilen metot ile metinleri aklın gerekleri ile uyumlu hale getirerek kabul edebilecektir. Diyalektik (*cedeli*) metot ve retorik (*hatabî*) metot ile onaylamada (tasdik) bulunabilecek kişiler de kendilerine uygun olarak metni olduğu gibi kabul edeceklerdir.⁶⁷ Felsefe ve dinin yapılarından kaynaklanan özgürlüklerini uygulamaya geçireceği yer de bu sınıfların sınırlanmaları yoluyla olacaktır. İbn Rüşd, oluşturduğu kurallara uymayanları, kendi döneminde siyasi kudretin ilmi ifadesi ve dini otorite kaynağı olan şeriâtın en üst derece suçlaması olan küfür ile nitelendirmiştir.⁶⁸ İnsan sınıflandırması üzerinden açığa çıkarılan felsefe-din özgürlüğü, böylece yine insanların doğal çeşitliliğinden ileri gelecek tehlikelerden muhafaza edilmek istenmiştir. Fakat meşruiyetleri ve özgürlükleri tanınan bu iki alanın esas kaynaklarından neşet eden bir çatışma olduğu durumda ne olacaktır? İbn Rüşd için bu sorunun cevabı *tevil* kavramında ve kendi *tevil* teorisinde yatmaktadır.

İbn Rüşd, felsefe-din ilişkisini tevarüs ettiğinde, metni yorumlamak manasına gelen *tevil*, yorumun metinde bağımsızlaşmasını sağlayan zahir-batın ikiliği ve bu yorum etkinliğini başarılı bir şekilde işleteceği avam-havas tasnifi zaten ortaya konmuştu. İbn Rüşd'ün katkısı ise, elinde mevcut olan bu malzemelerin arasında bağlantılar inşa ederek kendi *tevil* teorisini

⁶² İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkileri*, 234.

⁶³ İbn Rüşd, *Tehâfütü'l-Tehâfüt*, 547.

⁶⁴ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Tevil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyneş-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*, 33.

⁶⁵ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Tevil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyneş-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl* 56.

⁶⁶ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Tevil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyneş-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*, 45.

⁶⁷ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Tevil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyneş-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*, 32-33.

⁶⁸ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Tevil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyneş-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*, 45.

geliştirmek olmuştur. İbn Rüşd'e göre din ile felsefenin ortaya koymuş oldukları malumatın birbirleriyle olan ilişkileri farklılık arz eder. Felsefenin, bilgisini ortaya koyduğu varlık ile ilgili olarak din ya sessiz kalmış yahut da bir yargıda bulunmuştur. Din, söz konusu varlık hakkında sessiz kalmışsa herhangi bir çatışmadan bahsedilemez. Fakat din bu varlık ile ilgili bir yargıda bulunmuşsa, ya zahiri olarak felsefi yöntem (*burhan*) ile uyumludur yahut da onunla çelişir. İki sonuç arasında uyum varsa konuşulacak bir durum yoktur. Şayet bu iki sonuç birbiri ile çelişiyor ise, dini nassın/metnin *tevil* yapılmalıdır. *Tevil* ile kastedilen ise, metnin delaletini asıl anlamından alarak mecazi anlamına taşımaktır.⁶⁹ Bu şekilde ortaya çıkan çelişkiler giderilecek ve din-felsefe arasında bir çatışma meydana gelmeyecektir.

İbn Rüşd, İslam dini ve felsefenin tabiatlarından kaynaklanan farklılıklarını *tevil* teorisi ile gidermiştir. İslam'ın toplumsallığının filozoflarla uyumunu, havasa *tevil* ehil olmayana açıklamama ve avama *tevil* yapmayı denememe kuralları koyarak temin etmiştir. İslam-felsefe arasında çıkan çatışmanın sorumlusu olarak da kelamcılarını işaret etmiş ve onları yeterli nitelikleri hâiz olmamakla eleştirerek ve insan tasnifini bu kaygı ile inşa ederek felsefe-din çatışmasının tarihsel görüntüsünü açıklamıştır. Nihai olarak İbn Rüşd felsefe-din uyumunu ilan etmiştir. Din ve felsefe *hakikate* giden iki farklı yol olarak kendi bağımsızlıklarında tanınmış, *tevil* teorisi yoluyla da filozofun felsefesi, yalnız filozof için olacak şekilde korunmuştur.

İbn Rüşd; *peygamberi*, insan sınıflarının tümüne *hakikati* ileten kimse olarak belirlemiştir. Tabiatı itibarıyla özel niteliklere sahip olan seçkin bir kişinin aracılığı ile *hakikatin* temsilî formu ortaya çıkmıştır. Schelling'de de bu tarz özel niteliklere sahip seçkin bir şahsiyet kavrayışı mevcuttur. Schelling'in felsefesinde; bütün gerçekliğin kök aldığı Mutlak'ın yapısını insan için erişilebilir hâle getiren sanattır. O halde sanat, kavramsal manada bilme olarak değil fakat tümü sezme olarak *hakikati* insan için erişilebilir kılar. Sanatın *hakikate* ulaştırın bu özelliği yalnızca, *peygamberlere* benzer şekilde, *dehalar* sayesinde mümkün olmaktadır.

Schelling'in Mutlak'ının, özdeşliğinin iki tarafı olan özne ve nesnenin etkinliklerinin zıtlığında çeşitlenmesi ve farklı şekillerde kendi dengesine ulaşması, organizma olarak doğada ve organizmanın en mükemmel örneği olan insanın ürettiği sanat eserinde gerçekleşir. Sanat ürünündeki özdeşlik, filozofun tabiatın kendisini ayırdığı ilk refleksiyondan sonra ortaya çıkan parçalanmanın telafi edildiği yerdir. İnsan, sanat dünyasıyla refleksiyonun kendisini kopardığı nesnele geri döner ve bu nesnel ile bütün haline gelir. Bu bütünleşmenin insanda gerektirdiği şey, insanın özgürlük-zorunluluk yönleri olarak da ifade edilebilecek, insandaki bilinçli-bilinçsiz faaliyettir. İnsanın tüm üretmelerinde çalışır halde olan bilinçli-bilinçsiz etkinlik, sanat üretiminde, öznel-nesnel özdeşliğinin sonsuzluğuna karşılık gelecek bir sonsuz öznel-nesnel çelişisini çözerek insanın öteki üretimlerinden farklılaşır. Böylelikle Mutlak'ın kökensel özdeşliğinden kök alan "sonsuz çelişki" insan için çözülmüş olur. Bu çözüm ancak tabiatın üstün özellikler verdiği *deha* aracılığıyla mümkün olur. *Deha*, sanat eseri yaratacağı vakit, onda bilinçli faaliyetin yanında bilinçsiz faaliyet de işler durumdadır. Sanat üretimi sonsuz bir çelişkiyi çözeceği için *dehanın* etkinliği tam anlamıyla kavranamaz.⁷⁰ Fakat onun insanüstü bir özellikten kaynaklandığı ifade edilebilir. Schelling, Mutlak'ın özdeşliğini tekrar üretecek olan

⁶⁹ İbn Rüşd, *Felsefe, Din ve Tevil Faslu'l-Makal Fi Takrîr Mâ Beyne'ş-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*, 33.

⁷⁰ Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 306-9.

dehaya Tanrısal bir nitelik yakıştırır. *Deha* sanat üretiminde Mutlak'tan, yani Tanrı'dan gelen ve sadece estetik etkinlik süresince devam eden bir etkinin altındadır.⁷¹

İbn Rüşd'ün toplumdaki sınıfların arasındaki çatışmayı çözmesi *peygamber* olmadan mümkün değildir. Çünkü sadece *peygamber*, *hakikati* temsili şekilde elde etme yeteneğine sahiptir. Aynı şekilde Schelling'in Mutlak'ın özdeşliğini, öznel-nesnel faaliyetlerin üretimlerinde yeniden meydana getirmesi de *deha* olmadan mümkün değildir. Çünkü sadece *deha*, *hakikati* nesnel olarak üretme ve tüm varoluşun kendisinden doğduğu çelişkiyi nihayet insan için çözme yeteneğine sahiptir. İbn Rüşd'ün felsefesinde *peygamber*, çeşitli insan gruplarına hitap eden bir *hakikat* dili ile insan farklılıklarından kaynaklı problemleri çözmüş; Schelling'in felsefesinde ise *deha*, kriticizm ve dogmatizmin birbirine karşıt olduğu yerde, onları birleştirecek bir felsefi modelin iki yanını kaynaştıracak bir faaliyette bulunarak mevcut zıtlığı ortadan kaldırmıştır.

Schelling, *entelektüel sezgi* ile Mutlak'tan başlayarak Mutlak'ın açılımının en sondaki kavuşması olarak sanata kadar tüm süreci türetmiştir. Bu türetimde, organizma olarak doğa, insan, zekâ, bilgi, özgür eylem ve nihayet sanat eseri ortaya çıkmıştır.⁷² Fakat sanat eserinin yeri *entelektüel sezgi* ile sezilmiş olsa bile onun deneyimi bu sezgiyle gerçekleştirilemez. Çünkü *entelektüel sezgi* nesnel dışlayan içsel bir sezgidir, nesneldeki sonsuza ulaşmak için kullanılamaz. Mutlak'ı sonlu bir üründe temsil edecek sanat ürününün kavranması, başka hiçbir etkinlikte kullanılamayan bir sezgi çeşidiyle gerçekleştirilir. Bu sezgi çeşidi, *estetik sezgidir*. *Estetik sezgi*, “nesnelleşmiş transandantal sezgi” yani nesnel hale gelmiş *entelektüel sezgidir*. *Entelektüel sezginin* sürekli ideal olarak gösterdiği ama nesnelleştiremediğini *estetik sezgi* nesnelleştirebilir, nesnelde sezebilir. Nesnelde sonsuzu görmek ve Mutlak'ın temsilini tecrübe etmek *estetik sezgiyle* mümkündür. Bu sebeple sanat, filozof için vazgeçilmezdir. Buna karşılık filozof, *deha* olmasa da onun ürünlerini kullanmalıdır. Bir başka ifadeyle sanat, felsefenin yaptığını nesnel alanda yapar.⁷³ Kısacası Schelling; felsefenin nesnel kılınması ile sanatın, sanattan nesnelin çıkartılması ile felsefenin elde edileceğini söylemektedir.⁷⁴

Sanatın felsefede bu derecede mühim bir konuma kavuşması nasıl anlaşılabilir? Çok daha önce sanat ile ilgili olumsuz yargıya varan Platon ile Schelling'in kıyası bu sorunun cevaplanmasına katkı sunabilir. Schelling ile Platon'un, sanatı farklı şekilde değerlendirmeleri sembol üzerinden anlaşılır olmaktadır. Platon'un modern olmayan mitik bir dünyada henüz parçalanmaya ve ayrılmaya yabancı olması, sanatı, zaten derece olarak aşağı olan maddeyi daha da aşağı bir derecede çoğaltmak olarak anlamasına ve bu sebeple reddetmesine yol açmıştır. Schelling ise modern dünyanın getirdiği parçalanmışlığı deneyimlemiştir. O, bu deneyimden hareketle Mutlak'ın aşkın olana gönderimle anlaşılabilceğini ifade eden romantik anlayışı benimsemiştir. Sanatı, Mutlak'a en yakın özdeşlik olarak tanımlamıştır. Platon'dan farklı olarak Schelling'de sanat, varlıksal aşağılık doğuran gereksiz bir taklit değil, Mutlak'ı sembolik olarak görünür kılan yeniden üretimdir.⁷⁵

⁷¹ Soykan, *Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat Schelling Felsefesinde Bir Araştırma*, 115-16.

⁷² Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 321-22.

⁷³ Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 317-18.

⁷⁴ Schelling, *Transandantal İdealizm Sistemi*, 320.

⁷⁵ Ertene, “Aisthesis'ten Estetiğe: Schelling'in Tersine Değerlenmiş Mimesis'i,” 193-95; Jason M. Wirth, *Schel-*

Sanat eseri, öznel-nesnel etkinliklerin, özgürlüğün ortaya çıkmasından sonra beliren daimi çelişkinin çözer. Bu şekilde Mutlak'ı temsil eder ve *hakikate* bir yol açar. Filozofun, refleksiyonla tabiatın kopan insanı, *entelektüel sezgi-refleksiyon* ikili yeteneklerini kullanarak getirdiği yer sanat eserinin karşısıdır. Filozofun bütün felsefe soruşturması boyunca aradığı ancak bulamadığı Mutlak, sanat eseriyle nesnel olarak bulunmuş olur. Sanat eserini, *dâhi* sanatçı yaratır. Bu bir çalışıp üretme ve başarma değil, serbest bırakma, açığa çıkarmadır.⁷⁶ Ancak sanatçı hem yaratmasını hem de yaratusunu anlayamaz ve başkalarına da anlatamaz. Sanat eseri bir kere yaratıldıktan sonra artık onu kavrayacak kimse filozoftur. Sanat eserinin "aydınlatılması" filozof sayesinde gerçekleşir. Mutlak'ın nesnel-öznel karşıt faaliyetlerinde tüm çeşitlenme sürecinin ve özdeşlik olarak ortaya çıktığı yerlerin bilgisine sahip olduğu için sadece filozof, sanat eserinin özüne vâkıf olabilir. Çünkü sanat eserinde, sanat eseri nesnel bir varlık olmasına rağmen, ideal bir şey görünüşe çıkmıştır. Bu, ideal olanın, reel bir şey olarak yaratılması anlamına gelir. Filozof, *dâhinin* sanat eserini yaratırken kat ettiği yolu tersinden yürür. Yani sanat eserinde somut bir şey olarak, bir görünüş olarak ortaya konan ideal unsuru, idealliginde yani Mutlak'ın faaliyetinde yakalar, kavrar. Böylelikle sanat eserinin esas manası filozofça malum olur. Filozof, Mutlak'ın temsili olan, yeniden üretimi olan sanat yapıtına bakarak onun "ilk-örneğini görür", yani ondaki manayı kavrar.⁷⁷

İbn Rüşd, oluşturduğu *tevil teorisiyle* dinin *peygamberde* temelini bulan bağımsız faaliyetini, oluşum esnasında değil ancak yorumlama esnasında filozofa bağlamıştır. Böylelikle din; hem olduğu haliyle herhangi bir değişime maruz bırakılmadan kabul edilmiş hem de dinin olduğu haliyle benimsenmesi filozofun özgürlüğüne ve felsefi ilkelerine zarar vermemiştir. Din, kendi etkinliğini ortaya koyduktan sonra, yorumlanması filozofa bırakıldığı için, felsefe dinin yorumunda devam edebilmiştir. İbn Rüşd, insan tasnifi ile de hem dinin *hakikat* olmasını hem de ne türden bir *hakikat* olduğunu ifade etmek için imkân bulmuştur. Bu tasnifinde filozofları, toplum sınıfları arasında üstün bir derecede addederek felsefeyi en üst konuma yerleştirmiştir. Schelling de *entelektüel sezgi-estetik sezgi* yetenekleri üzerinde ayırttığı felsefe ve sanatı, *hakikate* ulaşmada birbirinin tamamlayıcısı olarak belirlemiştir. Felsefe, mevcutta tecrübe edilen çelişkileri, en altta yatan sebepten itibaren takip ederek yaşananın kavranmasını temin ederken; sanat, felsefenin başlangıçtan itibaren bugüne kadar getirdiği ancak huzura erdiremediği insanı, varlığın temelinde yatan çelişkiyi ve onun değişik şekillerini çözererek huzura kavuşturur ve mevcut olan tüm çelişkileri çözer. Ancak nihayetinde sanat eserinin bu manasıyla kavranması da felsefenin işidir. Sanat eserinin sunduğunu, sadece onun yaptığının farkına varan filozof anlayabilir. Schelling de İbn Rüşd gibi filozofu, kavramanın yegâne gerçek temsilcisi olarak belirlemiş ve bu yolla felsefeyi kavrama hiyerarşinin en tepe noktasına konumlandırmıştır.

Nasıl ki İbn Rüşd, Gazzâlî ile zirvesine ulaşan, dinin bağımsız olarak öne sürülüşünün felsefesinde onaylamış ve felsefenin kendi problemlerini çözmek için kullanmışsa; Schelling

ling's Practice of the Wild: Time, Art, Imagination (New York: SUNY Press, 2015), 127-34.

⁷⁶ Jason M. Wirth, *The Conspiracy of Life: Meditations on Schelling and His Time* (New York: SUNY Press, 2003), 132.

⁷⁷ Soykan, *Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat Schelling Felsefesinde Bir Araştırma*, 105-6.

de benzer tarzda, romantikler ile zirvesine ulaşan, sanatın bağımsız olarak öne sürülüşünü felsefesinde kabul etmiş ve felsefenin kendi problemlerini çözmek için kullanmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak denilebilir ki, İbn Rüşd ve Schelling, felsefenin diğer alanlarla olan diyalogunun gerilim taşıdığı zamanlarda, bu gerilime önerdikleri çözüm şekliyle birlikte okunabilirler. İslam düşüncesinde felsefe-din ilişkisinin gerilim hattının, İbn Rüşd tarafından kendisinden önce yapılmış tasnifin geliştirilip kullanılması suretiyle çözüme dönüştürüldüğü iddia edilebilir. Nitekim Gazzâlî'nin hücumunda ifadesini bulan karşıtlık, insanların yapısal farklılıkları ile birlikte değerlendirildiğinde uyuma dönüşmektedir. Aynı zamanda insanların çeşitliliğinin gerektirdiği açıklama çokluğu, felsefe-din farklılığının da gerekçesini oluşturmaktadır. Öte yandan, Schelling de kendisinden önce Alman düşüncesinin geliştirdiği poetik fikirlerin ve onlara dayanan romantizmin, akli tahtından ederek duyguyu ve sezgiyi öne çıkardıkları düşünce birikimini tevarüs etmiştir. Özellikle romantiklerce felsefenin/aklın, varlığı asla kuşatamayacağı ve yapılması gerekenin sanat ile onu temsil etmek olduğu düşüncesi, felsefe-sanat ilişkisinde gerilim olarak değerlendirilebilecek bir resim çizmektedir. Schelling bu gerilimi uyuma dönüştürerek felsefenin kendi hizipleri arasında yaşanan ayrılıkları çözmek için kullanmıştır. Tamamen karşıt felsefe yapma biçimleri olan idealizmi ve realizmi sanat sayesinde felsefenin birbirine muhtaç iki halkası olarak değerlendirmiştir. Böylelikle tevarüs ettiği gerilimi felsefenin kendi problemlerini çözmeye kullanmıştır. Hem İbn Rüşd hem de Schelling, felsefenin diğer alanlarla girdiği diyalogun gerilimli tonundan uyuma doğru ilerlemeye çalışmıştır. Bunu yaparken de sentezlerini, felsefeyi ileri taşıyacak şekilde tasarlamışlardır.

İki filozofun felsefeyi diğer alan ile uyumlu hale getirirken önerdikleri çözümler de içerik olarak olmasa da biçim olarak birbirine benzemektedir. İbn Rüşd'de *peygamberin* üstlendiği önemli rol, Schelling'de *dâhi* ile karşılanmıştır. İbn Rüşd psikolojik tasnife dayanarak felsefenin ve dinin birbirlerine dönüşmeden, özsel nitelikleri ile değerli olduklarını ve bu şekliyle kabul edilmeleri gerektiğini söylemektedir. Schelling de sanat ürünlerinin ontolojik konumlarını yeniden tayin ederek sanat eserlerinden oluşan sanat dünyasını doğanın daha üst derecede karşılığı olarak tespit etmiştir. O böyle yapmakla sanatı, sanatçıları ve sanat eserlerini bir bütün olarak özgür ve değerli olarak kabul etmiştir. İbn Rüşd dini metinlerin asıl anlamına ulaşacak kişinin filozof olduğunu söylerken, Schelling de sanat eserinin esasını yalnız filozofun kavrayabileceğini söylemektedir. İki filozof da kavramanın otoritesi olarak filozofu belirleyerek felsefeyi, anlama hiyerarşinin zirvesine konumlandırmışlardır.

İki farklı dönemde, iki farklı filozofta tebarüz eden bu benzerlik, felsefe tarihinin bir diyalektiğinin olup olmadığı, felsefenin bir meydan okumayla yüzleştiği dönemlerde filozofların benzer refleksler verip vermediği sorularına cevap sunması açısından anlamlıdır. Bu sorularla felsefe tarihinin okunması, felsefe tarihinin geleneksel anlatımlarına yeni alternatifler ekleyebilir. Ancak unutmamalıdır ki biçim olarak bu benzerlik, esasında iki farklı felsefede ortaya çıkmıştır. Çünkü her ne kadar paralel okunabiliyor olsalar da İbn Rüşd'ün ve Schelling'in felsefeleri farklı zaman, mekân ve kültürlerin felsefeleri olarak birbirlerinden oldukça farklıdır. Farklılıktaki benzerliğin ayırıcılığına varmak, farklılıkların idrâkinin devam etmesi ile anlamlı olacaktır. Nihâyet,

bu makalenin amacı da, farklı sahnelerdeki benzer olay örgüsünü ve monologları yakalamak ve kendi özgünlüklerini kaybettirmeden onları karşılaştırmaktan ibarettir.

KAYNAKÇA

- Alper, Ömer Mahir. *İslam Felsefesinde Akıl-Vahiy Felsefe-Din İlişkisi*. İstanbul: ayışığı kitapları, 2000.
- Avcı, Nil. "Fichte ve Alman Romantisizmi". İçinde *Estetik Üzerine Yazılar*, editör Gamze Keskin, 1. bs. İstanbul: Alfa, t.y.
- Aydın, Hasan. *İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2016.
- Beiser, Frederick C. *Aydınlanma, Devrim ve Romantizm*. Çeviren Aslı Önal. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.
- Bektaş, Oya Esra. "Özgürlüğün Olanığı Olarak Yaratıcı Eylem: Schelling'in Dogmatizm ve Kritisizm Üzerine Felsefi Mektuplar'ı Üzerine Bir Analiz". *Temaşa Felsefe Dergisi*, sy 17 (Haziran 2022): 158-70.
- Berlin, Isaiah. *Romantikliğin Kökleri*. Editör Henry Hardy. Çeviren Mete Tunçay. 1. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1965.
- Bowie, Andrew. "Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling". İçinde *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, editör Edward N. Zalta ve Uri Nodelman. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2024. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/schelling/>.
- . *Schelling and Modern European Philosophy*. Taylor & Francis e-Library: Routledge, 2001.
- . "Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von (1775–1854)". İçinde *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London: Routledge, 2016. <https://doi.org/10.4324/9780415249126-DC068-1>.
- Bozyiğit, Ahmet. "Endülüs'te Felsefi Düşüncenin Gelişmesini Engelleyen Faktörler: Fukaha Sultası Örneği". *Turkish Studies* 12, sy 35 (t.y.): 577-92. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12563>.
- Dellaloğlu, Besim F. *Romantik Muamma Modernliğin Kökenleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Duralı, Ş. Teoman. *Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisininin Teşrihi*. 4. bs. İstanbul: Dergah Yayınları, 2020.
- El-Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Tehâfütü'l-Felâsife*. Çeviren Mahmut Kaya ve Hüseyin Sarioğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Ertene, Merve. "Aisthesis'ten Estetiğe: Schelling'in Tersine Değerlenmiş Mimesis'i". Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019.
- . "Çevirmen Önsözü". İçinde *Transandantal İdealizm Sistemi*, kitap editörü F. W. J. Schelling, çeviren Merve Ertene. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022.
- . "Çevirmenin Önsözü". İçinde *Sanat Felsefesi*, kitap editörü F. W. J. Schelling, çeviren Merve Ertene, 2. bs. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020.
- Gemuhluoğlu, Zeynep. *Teoloji Olarak Yorum Gazzali ve İbn Rüşd'de Tevil*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- İbn Rüşd. *Felsefe, Din ve Tevil Faslı'l-Makal Fi Takrir Mâ Beyne's-Şeria Ve'l-Hikme Mine'l-İttisâl*. Çeviren Mahmut Kaya. İstanbul: Klasik, 2020.
- . *Felsefe-Din İlişkileri*. Editör Süleyman Uludağ. 13. bs. İstanbul: Dergah Yayınları, 2020.
- . *Tehâfütü't-Tehâfüt*. Çeviren Kemal Işık ve Mehmet Dağ. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- İskenderoğlu, Muammer. "Felsefi Nübüvvet Teorisi". İçinde *Metafizik*, editör Ömer Türker, C. 3. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

- Karabudak, Beril. “Hölderlin ve Novalis Bağlamında Romantisist Felsefenin Kuruluşu”. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016.
- Karlıağa, Bekir. “Faslı'l-Makâl”. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 29 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/faslul-makal>.
- . “İbn Rüşd”. İçinde *İslam Ansiklopedisi*, 20:257-88. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1999.
- Kaya, M. Cüneyt, ed. *İslam Felsefesi Tarih ve Problemler*. İstanbul: İSAM, 2013.
- Keskin, Gamze. “Kant Felsefesinden Romantisizme Özne ve Hayal Gücü”. İçinde *Romantizm Felsefe, Sanat, Siyaset*, editör Fatma Sila Sandal ve Ulaş Bager Aldemir, 1. bs. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2021.
- Löwy, Michael, ve Robert Sayre. *İsyân ve Melankoli*. Çeviren Işık Ergüden. 1. bs. İstanbul: Alfa, 2016.
- Özdemir, Mehmet. “Endülüs”. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 09 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus>.
- . “Hakem II”. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 09 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakem-ii>.
- Redding, Paul. *Kıta İdealizmi Leibniz'den Nietzsche'ye*. Çeviren Kenan Mutluer. 1. bs. İstanbul: Say Yayınları, t.y.
- Schelling, F. W. J. “Doğa Felsefesinin Bir Sisteminin Tasarısına Giriş ya da Nazari Fizik Kavramı ve Bu Bilimin Bir Sisteminin İç Örgütlenimi Üstüne”. kitap editörü Ömer Naci Soykan, çeviren Ömer Naci Soykan, 1. bs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- . *First Outline of a System of the Philosophy of Nature*. Çeviren Keith R. Peterson. New York: State University of New York Press, 2004.
- . *Transandantal İdealizm Sistemi*. Çeviren Merve Ertene. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022.
- Soykan, Ömer Naci. *Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat Schelling Felsefesinde Bir Araştırma*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- . *Schelling Yaşamı Felsefesi Yapıtları*. 1. bs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- Terkan, Fehrullah. *Çatışmanın Dinamikleri Din ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine*. Ankara: Elis Yayınları, 2007.
- Wirth, Jason M. *Schelling's Practice of the Wild: Time, Art, Imagination*. New York: SUNY Press, 2015.
- . *The Conspiracy of Life: Meditations on Schelling and His Time*. New York: SUNY Press, 2003.

Platon ve Aristoteles'te Philia: Dostluk Üzerine

Erman KAR^(*)

Öz

İnsan hem Aristoteles hem de Platon tarafından politik bir varlık olarak tanımlanır. Bu ortaklığın temelinde, insanın diğer insanlarla bir arada yaşamayı arzulaması vardır. Bir arada yaşama arzusu insanın bir şehir devletinde yaşamasına, bir polis'e sahip olmasına, yani onun zoon politikon, politik bir hayvan olarak tanımlanmasına sebep olur. İnsanın politik varlık olması, yani bir toplum içinde yaşaması; doğası gereği bir ailenin içinde doğmasıyla başlar ve ardından insan ihtiyaçlarını paylaşmak amacıyla diğerleriyle bir arada olmasıyla devam eden bir süreç üzerinden tanımlanır. Aynı zamanda hem Platon hem de Aristoteles için insanlar doğaları gereği belli özelliklere sahiptir. Her iki düşünür için de insanların doğuştan getirdikleri yetenekleri vardır ve bu yetenekler onların aldıkları eğitimle geliştirebilme potansiyeline sahiptir. İnsanların doğalarına uygun yaşam sürebilmeleri onların iyi bir yaşama erişmesinin temel kriteridir. Dolayısıyla tek tek bireylerin yurttaşı olduğu devletlerin yegâne görevi insanlara doğası gereği uygun olabilecek bir toplum sunmak ve onları iyi yaşama eriştirmek adına eğitmektir. Ancak yalnızca eğitim değil diğer insanlarla bir arada yaşam da insanın erdemli bir yaşam sürmesi için önem arz eder. Bu çalışma Aristoteles ve Platon'un dostluk -philia- anlayışını hem sistematik hem de etik bağlamlarla karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Sistematik analiz, özellikle dostluk kavramını her iki düşünürün ontolojisi ve epistemolojisi ile bağlantısı üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Etik analiz ise insanın doğası gereği eylemde bulunan ve erdemlere sahip bir varlık olmasından hareketle dostluk kavramının insan yaşamındaki işlevi üzerinde durmayı amaçlamaktadır. Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik ve Eudemos'a Etik çalışmalarında üzerinde durduğu dostluk kavramına Platon'un Lysis diyalogunda rastlıyoruz. Dolayısıyla söz konusu kıyas, metinler üzerinden analitik bir yaklaşımı da gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Platon, Philia, Etik, Dostluk.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 30.08.2023

Kabul Tarihi: 21.02.2024

^(*)Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü.

E-posta: ermankar@karatekin.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6013-7805>

Erman Kar, "Platon ve Aristoteles'te Philia: Dostluk Üzerine," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 81-99.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.139>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

On Friendship: Philia in Plato and Aristotle

Erman KAR^(*)

Abstract

Human being is defined as a political being by both Aristotle and Plato. The basis of this common definition of human being is about the desire of them to live together with other people and to live in a city-state, or having a polis. This is the reason to define them as a zoon politikon, as a political animal. Their political state corresponds to their living in a society, and it naturally begins with being born into a family and is then defined through a process that continues with his being together with others in order to share human needs. At the same time, for both Plato and Aristotle, people have certain characteristics by nature. For both philosophers, people have innate talents and these talents have the potential to be developed with the education they receive. The ability of people to live a life in accordance with their nature is the basic criterion for them to reach a good life. Therefore, the only duty of the states is to offer people a society that is suitable by nature and to educate them in order to lead them to a good life. However, not only education but also living together with other people is important for a person to lead a virtuous life. This study aims to compare Aristotle and Plato's understanding of friendship -philia- with both systematic and ethical contexts. The systematic analysis especially aims to deal with the concept of friendship through its connection with the ontology and epistemology of both thinkers. Ethical analysis, on the other hand, aims to focus on the function of the concept of friendship in human life, based on the fact that man is a being who acts by nature and has virtues. We encounter the concept of friendship, which Aristotle emphasized in his Nicomachus Ethics and Eudemos Ethics, and also we do in Plato's Lysis dialogue. Therefore, the aforementioned comparison also requires an analytical approach through texts.

Keywords: Aristotle, Plato, Philia, Ethics, Friendship.

Original Research Article

Submission Date: 30.08.2023

Acceptance Date: 21.02.2024

^(*) Asst. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy.

E-mail: ermankar@karatekin.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6013-7805>

Erman Kar, "On Friendship: Philia in Plato and Aristotle," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 18 (May 2024): 81-99.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.139>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Dostluk, birçok düşünür tarafından, insanın ahlaki ve politik konumunu tanımlayabilmek adına önem arz eden bir kavramdır. Özellikle Antik Yunan toplumlarında bir duygu durumundan fazlasını ifade eder. İnsana toplumsal bir rol veren ve insan eylemlerinin yönünü belirleyen bir içerik ile tanımlanır. Doğası gereği toplumsal bir varlık olan insan, doğasına uygun olarak diğerleriyle bir arada yaşamayı arzular. Söz konusu arzu, insanın tek taraflı isteğinden ve hazza dayalı gelip geçici duygulanımlarından ayrılır. Bu ayrımın en önemli sebebi dostluğun karşılıklı sorumluluk ilkesi ile birlikte adalet duygusunun aranması üzerinden tanımlanmasından geçer. Dolayısıyla dostluk diğer bütün arzu ve gereksinimlerden ayrı bir duygu durumudur. Dostluk, eski Yunanca *philia* sözcüğü ile tanımlanmaktadır. *Philia*, herhangi bir şeye duyulan sevgi anlamına gelir ve aynı zamanda dostluk anlamını da karşılamaktadır. Homeros'tan itibaren dostluk kavramı Antik Yunan düşünürleri tarafından adaletin ve toplumların oluşmasında ve insanların bir araya gelmelerinde önem arz eden bir kavram olarak değerlendirilir.¹ Dolayısıyla sadece Aristoteles ve Platon için değil aynı zamanda diğer filozoflar ve politikacılar için de dostluk kavramı önemlidir.

Klasik Yunan toplumlarında; insanların arasındaki dostluk, duygulardan ziyade onların birbirlerine karşı olan sorumluluklarını kapsamaktadır. *Philia* öyle bir ilişki biçimi olarak anılır ki, toplumları bir araya getirir, onları oluşturur ve kısacası tek tek bireyleri birbirine bağlayıp adaleti sağlar. O aynı zamanda, bireylerin karşılıklı duygulanımlarını birbirlerine ifade eden bir eylemdir. Aristoteles'e göre dostluk bir erdemdir, dolayısıyla bir huydur; bu huy aracılığıyla insanlar bir araya gelmiş ve şehirler kurmuşlardır. Bu sebeple dostluk kavramı, Yunanların toplumsal-siyasal dünyasında bir erdem olarak tanımlanır. Erdem ya da erdemli bir yaşam ise bireyin mutlu olabilmesi yani iyi yaşama ulaşması için gerekli olan temeldir. O halde iyi yaşamdan ve onun mümkün olup olmadığından söz etmek dostlardan ayrı ve bağımsız bir şekilde mümkün değildir.

Bunun şüphesiz en önemli sebebi politikanın temelinde, faydaya dayalı bir araya gelme ve yoldaşlık etme duygularının olmasıdır. Çünkü insanın doğası gereği bir arada yaşama isteği ya da diğerleriyle bir arada yaşama arzusu; öteki canlıların sürüler halinde yaşama dürtüsünden ayrılan bir arzudur. Tam da bu sebeple Aristoteles'in insan tanımlarından birisi olan *zoon politikon* (sosyal hayvan) tanımı, insanın bir *polis'i* olmasına, onun bir şehir düzeninde ve normlar doğrultusunda diğer insanlarla bir arada yaşamasına karşılık gelir. O halde politik anlamda dostluk insanın tek başına yeterli olamadığı durumlarda diğerleriyle bir araya gelme arzusu ile, faydaya dayalı olması üzerinden tanımlanır. Nitekim Aristoteles için siyasetin ya da toplumun asıl işi dostluğu sağlamakla birlikte her bir yurttaşın erdemini ve erdemli olmanın da aranması gereken şey olduğunu göstermektedir.²

Kısaca özetlemek gerekirse, Klasik Yunan toplumlarında dostluk iki temel prensip üzerinden değerlendirilir. Hem Aristoteles'in hem de Platon'un dostluk öğretilerinde bu iki temel prensibin izlerini görmek mümkündür. Bu prensiplerden ilki dostluğun "yararlı olma"

¹ Hatice Nur Erkızan, *Aristoteles'ten Nussbaum'a İnsan* (İstanbul : Sentez Yayın, 2012), 94.

² Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, çev. Saffet Babür, (Ankara : Bilgesu Yayınları, 2020), 1234b20.

ilkesine bağlı olmasıdır. İnsan düşmanına zarar vermeyi ve dostlarına faydalı olmayı kendisine ilke ederek yaşamını sürdürür ve yaşama faydası dokunan insanlar dostlar olarak tanımlanır. Faydalılık ilkesi karşılıklı ölçüde devam edip sorumluluk duygusu haline dönüştükçe daha da güç kazanır.³ İkinci temel prensip ise dostluğun politika ile olan bağlantısı üzerine kurulur. Çünkü siyasi etkinlik dostlar arasında var olan bağlantılar ile sürdürülür. Bu bağlantılar sayesinde siyasi etkinliklerde daha fazla rol edinmek mümkün hale gelir ve zaten yurttaşlık tanımı, siyasette etkin rol almayı gerektirir. Dolayısıyla yurttaşlık siyasal hayatta var olan ve bu yaşam içinde olmayı arzulayan, bu yaşamı erdem olarak gören kişileri tanımlamak için kullanılır.⁴ Aristoteles için bu arzu insanın doğası gereği sahip olduğu bir özelliği olarak tanımlanır ve bu tanımlamada dostluk önemli bir etkidir.

Bu sebepten dolayı belirtilmelidir ki dost ve arkadaş anlamına gelen *philos* sözcüğü ve herhangi bir şeye duyulan sevgi anlamında *philia* kavramı sadece iki ya da daha fazla kişinin birbirine duyduğu bağlılık ya da bildiğimiz manada sevgiyi ifade etmez. Bu anlamları aşar ve bu anlamların ötesinde bir mahiyete sahiptir. Çünkü *philia*, aile bireylerini, iş arkadaşlarını ve hatta aynı toprakta yaşayan yurttaşları işaret etmek için de kullanılır. Bu kullanımın da göstereceği üzere *philia* saf sevgi (*erosun* karşılık geldiği) anlamı aşar; bağlılık, ortaklık gibi anlamlara da gelir. *Philia*'yı *eros*'tan ya da yoğun bir şekilde birine duyulan sevgiden ayıran budur. Bu anlamlarıyla birlikte *philia*; etkinlik anlamında sevmek ya da sevmeye eyleminde bulunmak tanımlarını da karşılar. Ancak bununla birlikte *eros* ve *philia*'nın ortaklığı da söz konusudur. Örneğin Platon'a göre *eros* dostluğun daha coşkulu hali olarak tanımlanır. Çünkü her ikisinde de amaç sonsuz iyi olana, iyi ideasına ulaşmaktır.⁵ Aristoteles *philia* kavramını *eros*'tan ayırmak amacıyla da kullanır. Ona göre *philia*, *erosta* var olan cinsel ve fiziksel çekim anlamını bir kenara bırakarak değerlendirilmelidir. Ancak Platon'un çalışmalarında *eros* güzele duyulan arzu olarak tanımlanır.⁶ Sevmeye eyleminde bulunan, eylemin öznesi olan insan, herhangi bir şeye dair eylem barındıran bir aktivite ile dostluk duygusunu yaşar. Söz konusu kavramın eylem ve aktivite ile de tanımlanması onun etik ve politikadan ayrı ve bağımsız düşünülmemeyeceğini gösterir.

Felsefenin pratik disiplinleri olarak etik ve politika ortak bir soru üzerinde durur: İyi nedir? Çünkü Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* yapıtında da oluşturduğu ereksel-amaçsal ahlak öğretisi gereğince de her eylem ya da aktivite iyi olanı arzular.⁷ Bu bakımdan da eylem ve aktivite barındıran her şeyin doğasını anlamak iyinin mahiyetini ortaya çıkarmaktan geçer. Bu bakımdan da birini sevmek söz konusu olduğunda ya da sevmeye eyleminin mahiyeti tartışıldığında aynı soruyu sormak gerekecektir: İyi olarak tanımlanabilecek, ideal dostluk nedir? Bu çalışmanın temel amacı, Platon ve Aristoteles'in ahlak öğretileri açısından öneme sahip olan *philia* kavramının karşılaştırmalı bir analizini vermektir. Her iki düşünür de diğer

³ Ceyda Keyinci, "Aristoteles'in Philia Kavrayışı ve Modern Felsefi Tartışmalar," *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 34, (Haziran, 2017): 517-534.

⁴ Aristotle, "Politics" *The Complete Works of Aristotle* içinde, ed. Jonathan Barnes, (New Jersey: Princeton University Press, 1991), 1275a20.

⁵ Platon, *Yasalar*, çev. Candan Şentuna, Saffet Babür, (İstanbul : Kabcacı Yayınevi, 2007), 837c.

⁶ Erkızan, *Aristoteles'ten Nussbaum'a İnsan*, 80.

⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, (Ankara : Bilgesu Yayıncılık, 2009), 1094a1-3.

Yunan filozoflarından farklı olarak bu kavrama, ahlak teorilerinde geniş yer ayırmışlar ve bir arada yaşamanın ve adaletin temeli olarak dostluk kavramının önemine işaret etmişlerdir. Bu bakımdan ilk olarak onların ahlak öğretilerinin temel kriterleri değerlendirildikten sonra dostluk kavramının bu öğretilerdeki yeri ve önemi saptanacaktır. Bu serimlemenin temel amacı ise söz konusu soruya; iyi dostluğun ne olduğu ve ne derece mümkün olduğu sorusuna verilen Platoncu ve Aristotelesçi yanıtları analiz etmek ve güncel yaklaşımlar ile bu sistemleri incelemektir.

Platon'un Etik Öğretisinde *Philia*

Platon sistematik bir filozof olarak tanımlanır. Bu tanımlamanın temelinde onun bütün öğretisini birbirine paralel, uyumlu bir sistem üzerinden kurması yatmaktadır. Platon'un öğretisi bir varlık problemi üzerine kuruludur. *Hakiki anlamda var olanın* ne olduğunu irdelerken, onun bilgisine nasıl ulaşacağını sorması da gerçek anlamda bilgi meselesinin peşine düşmesine sebep olur. Dolayısıyla Platon'un varlık ve bilgi problemini paralel sorular üzerinden oluşturması, diğer disiplinleri de aynı sistem üzerinden ele almasına dolayısıyla Platoncu öğretinin tek bir sistem üzerinden değerlendirilmesine sebebiyet vermektedir. Platon'un hakiki anlamda varlıklar olarak tanımladığı şeyler idealardır. Varlık; değişmeyen, özsel olan *idealar* ve değişime tabii olan özsel olmayan, geçici olan *fiziksel-duyusal varlıklar* üzerinden ikiye ayrılır. Söz konusu ayırım aynı zamanda Platon'un *Devlet* adlı yapıtında bölünmüş çizgi analojisi üzerinden de analiz edilir. Platon'a göre kesinlikle var olan şey, hakiki anlamda varlık, kesinlikle bilinebilir ya da en bilinebilir olandır. Hiçbir türlü var olmayan şeyse hiçbir türlü bilinemez.⁸ Dolayısıyla hakiki anlamda varlık hakiki anlamda bilginin konusu olarak değerlendirilir. Bu bağlantılı yaklaşım aynı zamanda onun etik ve politika görüşü ile de yakından bağlantılıdır. Platon'u sistematik bir düşünür yapan da bu bağlantıdır.⁹

Gerçek anlamda bilgi ancak ideaların kavranmasıyla mümkündür. Onun bilgisine erişmek ise duyular aracılığıyla değil ancak akıl ve ruh ile mümkün olacaktır. Ruh idealara ait bir varlıktır ve duyular dünyasında bir bedenle birlikte var olduğu için ideaları kavraması ancak derin bir kavrayış gücü ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla Platon'a göre ruhun yegâne görevi daha doğrusu onu iyi yapan, iyi bir ruh olarak tanımlayan şey ideaları bilmesidir. Ruh ne kadar kendisini duyusal dünyadan arındırır ve hakikatin peşine yönelirse o derece iyi olarak tanımlanır. Platon'un ahlak öğretisi de bu amaç üzerine odaklanır. Bu öğreti duyusal olan (fiziksel dünya) ve düşünüldür olan (ideal) arasında yaptığı fark üzerinden ayırdığı ruh-beden analizine dayanır. Platon ruhu akıl ya da karakter anlamlarına gelecek şekilde kullanır ve aynı zamanda ruh ona göre akıl bilgisinin öznesi, ideaların peşine düşen şeydir. Bununla birlikte ruh anlayışını devlet öğretisine paralel bir şekilde kurgular. Bir devleti meydana getiren toplumsal

⁸ Platon, *Devlet*, çev. Selahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz. (İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 477a.

⁹ Sevginin ve dostluğun felsefi olarak ele alınabilmesi için onun her şeyden önce ontolojik ve epistemolojik temellerinin sorgulanması gerekir. Çünkü sevgi ve dostluk üzerine olan tartışma insanın doğasından, etik-politik ve metafizik belirlenimden ayrı bir şekilde sürdürülemez (Erkızan, *Aristoteles'ten Nussbaum'a İnsan*, 78).

sınıfları insan ruhunun üç temel özelliği üzerinden ayırır. Bu üç ayrı özellik ya da sınıf sırasıyla, akıl, irade ve istek olarak isimlendirilir.

Devlette de buna karşılık gelen üç sınıf vardır; akli temsil eden yönetici sınıfı, iradeyi temsil eden askerler ve isteği temsil eden işçiler ya da köleler.¹⁰ Platon'un bu üçlü sınıflandırması en başta da temel soru olarak işaret edilen *ideal olan nedir?* sorusuna birey ve toplum açısından yanıt verir. İyi ya da mutlu bir insan olmak, ruhun bu üç yetisi arasında bir dengeyi bulması ve idealara yönelmesi, dolayısıyla akıl ile mümkündür. Aynı şekilde ideal bir toplum nedir sorusuna da paralel bir yanıt vermek gerekirse söz konusu üç toplumsal sınıfın dengeli bir şekilde yaşaması, çalışması ve her sınıfın kendi üzerine düşeni yapması ideal toplumun anahtarı olarak işaret edilir. Elbette hem insan ruhu hem de toplum için söz konusu üçlü ayırım bir hiyerarşiye karşılık gelir. Yönetici sınıfı aklın temsilcisi olarak ideal toplumun en ayrıcalıklı sınıfıdır. Yalnızca aklını en etkin şekilde kullanan, ideaların peşine düşen kişiler toplumu da en iyi yönetecek olanlardır. Sözüne ettiğimiz ruhun kısımları arasında dengeyi sağlayarak yaşamak için erdemli olmak gerekir. Erdem ise ancak bilgi aracılığıyla oluşur. *Yanlış bilen ya da hiç bilmeyen hem erdemsizdir hem de mutsuzdur.* Dolayısıyla mutlu olmak ya da iyi bir yaşama sahip olmak ilk olarak bilgili olmaktan geçer. Özgür olmanın tek yolu bilgili olmaktır çünkü bilgi en yüce erdemdir.

Bütün bu düşünceden hareketle Sokrates, Platon'un dostluk üzerine en temel çalışması olan *Lysis* diyalogunu bu durumu vurgulayarak açar. Diyalog bilgeliğin sevgisinin öneminden dostluğun tanımlanmasının önemine doğru evrilir. Sokrates diyalog boyunca ardı arkası kesilmeden sorduğu sorularla tartışmayı yönlendirir. İlk soru da dostluk kavramının mahiyetini belirlemek üzerine sorulur: "İnsan birini sevince dost hangisidir? Seven mi sevilen mi? Yoksa ikisi arasında bir fark yok mu?"¹¹ İlk olarak Platon dostluğun seven ve sevilen ikiliğinden ayrı bir şekilde ele alınması gerektiğini aktarır. Dostlukta söz konusu olan sevgi karşılıklı olmalıdır. Bu karşılıklı sevmeye eylemi seven ve sevilen arasındaki bariz farkı da ortadan kaldırmalıdır. Çünkü dostluğu diğer sevmeye durumlarından ayıran budur. Dostlukta iki tarafta sevilendir. Ancak Sokrates dostun seven değil, sevilen olduğunu kabul ederek ilk sorgulamasını sonlandırmaktan yanadır. Bu sorgulama onu bir başka soruya yönlendirecektir; eğer dost sevilense, bizim düşmanımızı sevmemiz, sevdiğimizizin de bizden nefret etmesi mümkündür; yani düşmanlarımızın dostu, dostlarımızın düşmanı olabiliriz.

Bu sebeple söz konusu sorgulama, ikinci olarak, bizi yeni bir soruya yönlendirir: İnsan düşmanını da sevebilir mi? Eğer sevebilir ise sevilen olarak o düşman kişinin dostu olarak tanımlanabilir mi?¹² Söz konusu soruda üzerinde durulan mesele şöyle özetlenir: Açık ki kişinin düşmanı dostu olamaz. Ancak eğer dostluğu karşılıklı bir şekilde birbirini sevmek üzerinden tanımlarsak (elbette düşmanı sevmek karşılıklı olma ilkesini ortadan kaldırır!) ve bu tanımlama üzerinden dostluğun bir sevmeye eylemi olduğunu vurgularsak kişinin düşmanını sevmesinin de mümkün olduğu göz önüne alındığında bu bizleri bir tutarsızlığa düşürür. Bu

¹⁰ Platon, *Devlet*, 412c.

¹¹ Platon, *Şölen-Dostluk*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022), 212ac.

¹² Platon, *Şölen-Dostluk*, 210ac.

soruyu Platon'un ruh anlayışı üzerinden analiz etmeliyiz: Bu öğreti gereğince insanın tek amacı iyi yaşamak ve mutlu olmaktır. İnsanın dostlara ihtiyaç duymasının da temel sebebi dostların insanı iyiye ulaştırmaya, iyinin peşinden ayrılmamaya sevk etmeye yardımcı olmalarıdır. O halde dost-düşman ikiliği üzerinden sorulan ve absürt sayılabilecek soru şöyle sorulabilir: Bize zarar veren ve iyinin peşine düşmekten alıkoyan birisi bizim dostumuz olabilir mi? Platon bunun mümkün olmayacağını Sokrates'in yeni bir soruya yönelmesi ile açığa kavuşturur. İnsan ancak kendine faydası olabilecek olanla, kendisine iyiye ulaşmaya yardımcı olacak olanla dost olabilirse eğer, bu aynı amaca odaklanan, aynı iyinin peşine düşen iki ya da daha fazla benzerin mi dost olacağı anlamına gelir? Düşman, bizlerin iyiye ulaşmamızı, haliyle mutlu olmamızı istemez o halde yine onun -bir ihtimal- sevilen olması onu dost kılmar. Dostluğun ikinci temel kriteri budur, *dostluk ortak iyiye ulaşmak isteyen benzerler arasında mümkündür.*

Sözünü ettiğimiz iki dostluk kriteri; *karşılıklık* ve *ortak iyiye yönelme arzusu* üçüncü temel kriterine yönlendirir. Platoncu dostluk öğretisinin en önemli noktalarından birisi de kişilerin kendi benzerleri ile dostluk kurduğuna vurgu yapan *benzer benzerin dostudur* ifadesidir. İnsan ancak ortak iyiyi, kendisine benzer şekilde amaç edinenlerle dostluk kurabilir. Dolayısıyla aynı oranda birbirine benzeyenler ancak karşılıklı duygulanımlar içerisinde bulunabilir. O halde bütün kriterler üzerinden şu soru sorulabilir: Kötü kötünün benzeri olduğuna göre kötü ile kötü dostluk kurabilir mi? Platona göre; benzerin benzerle dost olması önemli bir kriterken, iyiyi amaçlamakta dostluğu güçlü kılan bir etkidir. Bu bakımdan kötü kişi iyi olanı amaçlamaz. Dolayısıyla kötü kimseyle iyi bir amaca ulaşmak uğruna dost olunamayacağı gibi, kötü kişi kendine benzeyen bir başka kötü ile de dost olamaz. Sokrates'e göre de insan her şeyden önce kendi içindeki dengeyi bulmalıdır. Oysa kötüler her gün değişirler ve onların günleri günlerine uymaz. Bu sebeple kendi içlerindeki dengeyi bulamayanların kendi benzerleriyle dost olması da mümkün değildir.¹³ O halde vardığımız sonuç bizlere yeni bir dostluk tanımı da vermektedir. *Dostluk erdeme dayalıdır, çünkü o iyiyi amaçlar ve bu bakımdan erdem sahibi olmayan birisi ile dostluk kurulamaz.* Çünkü bu kişilerle dost olabilmek için ne ortak amaca sahip olmak ne de onlara benzer olmak yeterli değildir, onun erdemi amaçlaması da elzemdir.

Benzerin benzerle dost olması ve kötünün kötü ile bile dost olamayacağı sonuçları üzerinden Sokrates, *Lysis* diyalogunda yeni bir soruşturmaya yönelir. İki veya daha fazla kişinin bir araya gelmesi dolayısıyla dost olarak tanımlanabilmeleri için aynı şeyi istiyor olmaları, aynı şeyi istemeleri bakımından birbirlerine benziyor olmaları, onları tam anlamıyla benzer kılar mı? Bununla birlikte iyi ya da erdemli olmak aynı zamanda kendine yeterli olmak demek midir? Bu iki sorunun kesişim noktası üzerinden esas mesele şöyle özetlenir. İyi ve erdemli olmak kendine yetmek demekse, kendine yeten birisi kendisinin istediği şeyi de arzulayan, aynı ortak iyiye ulaşmak isteyen başka birisine neden ihtiyaç duyar? Açıktır ki bu final sorgulaması Sokrates'in dostluğu en temelde, *faydaya dayalı* olduğu görüşünü güçlendirmesi için tartışılır. Ancak bu yarar kriteri, şimdiye kadar Platoncu anlayışın belirlenimleri üzerinden verilen diğer dostluk kriterleri ile bir çelişkiye götürür. Çünkü eğer iyi bir insan kendine yeten bir insansa neden bir başka iyiyle dost olsun ki? Sokrates bu sorgulamayı belli ki, şimdiye kadar çizdiği

¹³ Platon, *Şölen-Dostluk*, 212ab.

benzerin benzerle dost olabilme kriterinden vazgeçerek sürdürür. Bu sorgulama gereğince birbirine benzeyenlerin birbirine faydası olmayacağı gibi aynı şeyi arzulamalarından dolayı rekabet ve kıskançlık duygusunun da ortaya çıkacağı vurgular. “Sağlam bir beden ne hekim ister ne de yardım; kendi başına kalabilir. Bir insan sağlam oldukça sağlığından ötürü hekimin dostu olamaz.”¹⁴

O halde dostluk nedir ve dost kime denir sorularıyla, *Lysis* diyalogu üzerinden sürdürülen sorgulama şöyle bir sonuca ulaştırır: “Dost ne iyi ne de kötü iken herhangi bir kötülükten dolayı iyi olma arzusuna düşendir.”¹⁵ Aynı şekilde dostluk kimin kimle benzediğı, kimin iyi ya da kötü olduğu üzerinden tanımlanmaz. Dostluk ne iyi ne de kötü olma haline bağlı kalmaksızın belli bir sebeple belli bir kötülüğün içinde olan birisinin bu kötülükten kurtulma amacına hizmet etmesi, fayda sağlaması açısından tanımlanır. Arzu eden kişi emeline ulaşmadıkça dosta ihtiyaç duyar. Dolayısıyla Sokrates’in temel argümanı arzu edenin, arzu duyduğu sürece, arzu ettiği şeyin dostu olduğudur.¹⁶

Özetle gerçek dostluk bizlerin iyi bir yaşama, yani mutluluğa erişebilmemiz için yardımcı olabilir. Bunu sağlayabilecek olan kişinin zaten tutarlı ve zararsız, yani iyi bir kişi olması gerekliliğı de aşıkardır. O halde ortak iyiyi amaçlayan benzerlerin, iyilerin dostluğu gerçek anlamda dostluk olarak tanımlanır. Aynı şekilde iyi bir yaşama ulaşmak sadece kişilerin değil toplumların da en büyük ereğidir. Dolayısıyla ideal bir devletin kurulması ve onun sağlam kalması da bilgelik erdemine sahip, söz konusu iyi ideasına ulaşmış kişi ya da kişiler tarafından yönetilmesine bağlıdır. Sözüünü ettiğimiz gibi Platoncu etik anlayışı onun toplumsal erek ya da ideal devlet anlayışı ile de paralel ilerler. Dostluk sadece kişinin iyi bir yaşama erişmesi için gerekli değildir, aynı zamanda devletlerin temellerini oluştururken de bilgelik erdemine sahip kişilerin bir araya gelmesinde de en önemli etkidir. Platon’un *eudaimonia*¹⁷, iyi yaşam anlayışı temelinde, etik öğretisinin önemli bir kavramı olarak *phila* söz konusu kriterler ile irdelenmiştir.

Aristoteles’in Etik Öğretisinde *Philia*

Aristoteles tıpkı Platon gibi insanların doğaları gereğı belli özelliklere sahip olduklarını söyler. İnsanların doğuştan getirdikleri yetenekleri olduğunu ve bu yeteneklerin aldıkları eğitimler sonucunda geliştirebileceğini vurgular. İnsanların doğalarına uygun yaşam sürebilmeleri onların iyi bir yaşama erişmesinin temel kriteridir. Dolayısıyla tek tek bireylerin yurttası olduğu devletlerin yegâne görevi insanlara doğası gereğı uygun olabilecek bir toplum sunmak ve onları iyi yaşama eğitirmek adına eğitmektir.¹⁸ Kısacası insanın doğası gereğı sahip olduğu yeteneklerin gelişebilmesi için önemli olan şey; yöneticilerin onlara yeteneklerini

¹⁴ Platon, *Şölen-Dostluk*, 217a.

¹⁵ Platon, *Şölen-Dostluk*, 219ab.

¹⁶ Platon, *Şölen-Dostluk*, 221ae.

¹⁷ Kelime anlamı bakımından entelektüel bir temaşa olarak tanımlanan bu kavram Yunanca *eu* ve *daimon* kelimelerinin birleşmesinden türemiştir. İyi şans, talih veya hayat anlamlarına gelen bu kavram Türkçeye mutluluk olarak çevrilir.

¹⁸ Aristoteles, “Politics,” 1254a35.

geliştirmek üzere vereceği eğitimidir. O halde Aristoteles tıpkı Platon gibi etik ve politika arasında bir paralellik kurar. Ona göre insan doğasını anlamak, aynı zamanda toplumsal yapının nasıl şekillendiğini anlamayı da gerektirir. Sadece eğitimin gerekliliği için insan, bir toplumun yurttaşı olarak diğer insanlarla bir arada yaşamaz. Aynı zamanda kendi doğası gereği; toplumsal bir varlık olması bakımından da insan bir toplum içinde yaşar ve diğerlerine yani dostlara ihtiyaç duyar.

İlk olarak Aristoteles'in dostluk öğretisini analiz etmeden önce, insan tanımına dolayısıyla etik anlayışına değinmeliyiz. Onun insan öğretisini incelemek için insan nedir sorusuna verdiği yanıtı ele almak gerekmektedir. Varlığı olduğu gibi inceleyen bilim olarak tanımladığı *İlk Felsefe*'nin, varlık nedir sorusuna yanıt arayan başyapıtı *Metafizik*'te insan tanımına dair önemli bir noktayı, henüz açılış cümlesiyle bizlere gösterir. Aristoteles'e göre *insan, doğası gereği bilmek ister*.¹⁹ İnsanın doğası gereği bilmek istemesi aynı zamanda onu diğer canlılardan ayıran en temel özelliğidir. Doğası gereği bilmek istemesi ve merak duygusu insanı rasyonel kılan, doğal ve doğasına ait bir özelliktir. Bu tanımlamaya ek olarak Aristoteles bir diğer insan tanımlamasında daha bulunacaktır. Bu tanımlama onun doğası gereği bilmek istemesinin, rasyonel bir varlık olmasının yanında yine onun doğal olarak sahip olduğu bir özelliğini vurgular. İnsan *zoon politikon*'dur.²⁰ İnsanın toplumdan, topluluktan ya da kolektif oluşumdan ayrı bir şekilde yaşamını sürdürmesi mümkün değildir ve bu bakımdan insan doğası gereği bilmek istemesinin yanında, sosyal bir varlıktır da.

Aristoteles'e göre ruh Platon'da olduğu gibi bedenden ayrı değildir. Ruhu, canlıların işlevleri doğrultusunda ele alan Aristoteles, hiyerarşik bir düzen ile ruh öğretisini temellendirir. Platon'un ruh anlayışından farklı olarak Aristoteles ruhu canlılık ilkesi olarak da tanımlar. Ruh bütün canlıların sahip olduğu onların özüne ve *formuna* karşılık gelen şey olarak tanımlanır. Bu bakımdan Platon'dan farklı olarak Aristoteles hayvansal ve bitkisel ruhtan da söz eder. Ruh öğretisi gereğince insanı hiyerarşik olarak ruhların en tepesine koyan Aristoteles ona, hareket etmek ve beslenmek ile birlikte düşünmek veya rasyonel çıkarımlarda bulunmak gibi özellikleri de verir. Aynı şekilde Aristotelesçi ruh anlayışına göre her bir ruh (bitkisel, hayvansal ya da akılsal ruh) belli bir amaca yani bir ereğe sahiptir. Bitkilerin temel amacı beslenmek, hayvanların beslenme ve hareket etmektir. İnsan ise ruhuna uygun bir etkinlikte bulunarak; düşünerek ve rasyonel eylemlerde bulunarak kendi amacını gerçekleştirir. Platon'da olduğu gibi Aristotelesçi etik öğretisinde de onun ruh öğretisine paralel olarak belli bir *ereksellik* söz konusudur. Yani insan ancak kendi ereğine yani işlevine uygun şekilde eylemde bulunarak mutlu olabilir. İnsanın mutlu olabilmesi onun kendi ruhuna uygun yani ereğine- amacına uygun eylemde bulunması anlamına gelir. Ve bu amaç Aristoteles tarafından insanın doğası gereği bilmesi, aklını etkin bir şekilde kullanabilmesi ve diğer insanlarla belli bir sosyal ilişki içerisinde olması ile mümkündür. Onun dostluk kavramının etik öğretisi için önemi de bu gereklilik üzerinden açığa çıkmaktadır.

İnsanın iyi bir yaşama sahip olması onun, aklını etkin bir şekilde kullanması, ruhuna uygun yaşaması ve eylemde bulunması ile mümkündür. Ancak Aristoteles Platon'un bilgelik ve

¹⁹ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, (İstanbul : Sosyal Yayınlar, 2006), 980a.

²⁰ Aristoteles, *Politics*, 1265b37.

iyilik üzerinde kurduğu denklığı *eylem* vurgusu üzerinden yeniden gözden geçirir. Daha önce de değindiğimiz gibi Platon'a göre bilgelik, iyi olmak ile eşdeğerdir. İyi bir insan olmak bilge olmaktan geçer. Örneğin; cesaretin bilgisine sahip olmak aynı zamanda cesur olmak demektir. Aristotelesçi ahlak öğretisinin bu konuda temel itirazı ahlaki iyiliğin eylemde bulunmak ile mümkün olacağına vurgulanmasıdır. İnsanın doğası gereği akıl sahibi olması onun mutlu bir yaşam sürmesi için yeterli değildir, aklını etkin bir şekilde, etkili bir biçimde kullanabiliyor olması da gerekir. Bu bakımdan Aristoteles'in insan analizinin ikinci boyutu; onun eylemde bulunması ve bu eylemde bulunmayı diğer insanlarla bir arada gerçekleştirmesidir.

Aristoteles bütün bu noktaları açığa çıkarmadan önce *Nikomakhos'a Etik* adlı yapıtını temel bir soru ile açar: *İyi nedir?* "Her sanat ve araştırmamanın, aynı şekilde her eylem ve tercihin de bir iyiyi arzuladığı düşünülür. Bu nedenle iyiyi her şeyin arzuladığı şey diye dile getirir. O halde iyinin ne olduğunu ve özellikle eylemler kapsamında ne olduğunu araştırmamız gerekir."²¹ Platoncu iyi tanımına benzer bir şekilde Aristoteles de iyinin kendisi için istenen ve arzulanan şey olduğunu vurgular. Aristoteles'in *iyi* tanımı, aynı zamanda her şeyin kendi türüne özgü ereğini gerçekleştirme arzusuna karşılık gelir. Örneğin, birleşik varlık olarak tanımladığı madde ve formdan meydana gelmiş her bireysel varlığın, kendi ereğine ulaşma arzusu mevcuttur. Bakırdan yapılmış bir vazunun ereği onun formuna, vazo olma ereğine karşılık gelir. Aynı şekilde insanın ereği de onun formuna uygun eylemde bulunması üzerinden analiz edilmelidir. O halde ontolojik açıdan değerlendirildiğinde de her bir nesnenin, bireyin, birleşik varlığın işlevi; kendi iyisine ulaşması yani kendi iyisini tam olarak gerçekleştirmesidir. Her ereğin kendisine özgü bir erdem ile ortaya çıkması da meselenin etik boyutuna karşılık gelir. Kısacası erdem, kendi ereğine erişmeyi doğası gereği arzulama anlamında kullanılmaktadır.²² Aristoteles'in iyi tanımlamasının da *eudaimonia*, yani ruhun erdemine uygun etkinlikte bulunması olarak ifade edilmesinin de temeli böylece ifade edilir.

İnsan kendisi için iyi yaşam tanımına uygun hayatı da doğası gereği sahip olduğu işlevi ile belirleyecektir. İnsan özü ve işlevi gereği rasyonel olan ve aynı zamanda kendisi için iyi olan yaşamı mükemmel bir biçimde etkin hale getiren varlıktır. Ancak buna ek olarak Aristoteles kendine yeterli olan bir iyinin ya da iyi yaşamın şöyle tanımlanması gerektiğini de vurgular; biz kendi kendine yeterli olandan insanın tek başına olan yaşamını değil, fakat anne ve babası çocukları ve eşi dostları ve yurttaşları ile birlikte olmasını kastederiz. Çünkü insan doğası gereği politik bir varlıktır.²³ İnsanı insan yapan işlev kendi doğasına uygun olan akıl yaşamını *gerçekleştirmesidir*. Bu aktüellik kazanma durumu iyi yaşam anlamına gelen *eudaimonia* kavramı üzerinden analiz edilir. Aristoteles'e göre mutluluk ruhun bir etkinliğidir. Aynı zamanda kendisi amaç olan ve kendisi için istenen şey, iyi olandır.

Eudaimonia ne haz yaşamı ne geçici bir ruh hali ne de başımıza şans eseri gelen bir durumdur, dahası o tanrı vergisi de değildir. Bir kişiye hayatı boyunca eşlik eden *daimon*'un yönünü iyiyeye çevirmesi anlamına gelen *eudaimonia* insanın işini iyi yapması, ruhun erdemine uygun

²¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1094a.

²² Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1219a.

²³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1097b.

etkinliğidir.²⁴ Ruhun etkinliği ve ruhun erdeme uygun etkinliği ne anlama gelmektedir bunu açıklamak faydalı olacaktır. Ruhta bulunanlar; etkilenimler (*pathos*), olanaklar (*dynamis*) ve huylar (*heksis*) olduğuna göre erdem bunlardan birisi olarak tanımlanacaktır. Erdem etkilenim değildir, çünkü erdem tercihe dayalı olması beklenir. Oysa etkilenimlerin temelinde tercihler değil duygulanımlar vardır. *Pathos* bu anlamı itibariyle haz ya da acının içerdiği duygulanımlara (öfke, sevgi, özlem..) karşılık gelir. Bununla birlikte *pathos* kavramı *Metafizik*'te tözde bulunan değişme potansiyeli ya da niteliksel değişmenin bizzat kendisi anlamında kullanılır. Aristoteles'e göre *pathos* şu anlama gelir: "Kendisinden dolayı bir varlığın değişebileceği, başkalaşabileceği bir nitelik ve/veya bu niteliklerin fiil halleri ve bundan doğan değişmelerin, başkalaşımaların kendileri".²⁵ Aynı şekilde olanak da erdem olarak tanımlanmaz çünkü olanaklar da harekete geçme potansiyeli olarak tanımlanırlar ve bu sebeple onlar doğal olarak bizde mevcuttur, fakat kimse doğal olarak erdemli olamaz.²⁶

Dolayısıyla Aristoteles ruhta olup bitenler olarak sıraladığı *pathos*, *dynamis* ve *heksis* arasındaki bağlantıyı erdem mahiyetini ortaya çıkarmak açısından şöyle özetler: *pathos*, *dynamis*'i ortaya çıkaran ilineksel özelliklerdir. Örneğin öfke (öfkeli biri olmak değil, geçici bir his, anlık bir tepki) bir *pathos* ise karşısında öfke duyduğumuz olay da *dynamis* olarak tanımlanır. Söz konusu olay karşısında öfke duygusunun iyi veya kötü olarak tanımlanabilir hale gelmesi ise *heksis*'tir; aşırı veya eksik öfkelenme kötü, orta şekilde öfkelenmek ise iyi olarak tanımlanır.²⁷ Dolayısıyla; erdem huydur, insanın erdemi insanın iyi olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlayan huydur. Karakter erdemleri ise ruhun, akıl sahibi yanının akıldan bağımsız olan istekler ve hazlar ile dengelenmesiyle oluşur. Bu erdemler akıl tarafından belirlenen, bizle ilgili olarak, orta olanda bulunma huyudur.²⁸ Kısacası erdem insanın ruhun halleri (duygulanımlar ve olanaklar) itibariyle bir orta olana erişmesi durumu olarak tanımlanır.

O halde Aristoteles ahlak öğretilerinde temel olarak insan için iyi olan *eudaimonia*'nın ya da iyi yaşam tanımına karşılık gelebilecek olan yaşam tarzının neliğini irdeler. Çünkü mutluluk Aristoteles için bir yaşam biçimidir ve hangi yaşam biçiminin insanı daha çok mutlu ettiğini belirlemek elzemdir. Ona göre iyi yaşam üç farklı yaşam tarzından sadece bir tanesine karşılık gelebilir. Bunlar sırasıyla haz yaşamı, siyaset yaşamı ve *theoria* yaşamıdır. Mutluluk kendi başına ve amaç olarak iyi olan bir şey olduğuna göre en mutlu eden yaşam biçimi *theoria* yaşamı olmalıdır. Çünkü kendisi için istenen tek yaşam tarzı *theoria* yaşamıdır. Haz yaşamı hazzın sağladığı keyfin aracı haline gelir, siyaset yaşamı ise şehir devletinin ve onurun aracıdır. Kendinde amaç olan sadece *theoria* yaşamıdır ve insan yaşamını mutlu bir yaşam olarak tanımlayabilecek tek yaşam budur.²⁹

²⁴ Nazile Kalaycı, "Daimondan Eudaimonia'ya Aristoteles'te Mutluluk," *Cogito*, Aristoteles Özel Sayısı, (2014): 257-275.

²⁵ Aristoteles, *Metafizik*, 1022b15.

²⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1105b19.

²⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1105b29.

²⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1106b35.

²⁹ Kalaycı, "Daimondan Eudaimonia'ya Aristoteles'te Mutluluk," 269.

Aristoteles'e göre; daha öncede vurguladığımız insan tanımlarından ve insanın ruhuna uygun bir yaşamın en iyi yaşam olarak belirlenmesi gerekliliğinden dolayı, insan için iyi olan ve insanın mutlu bir hayat sağlamasının tek ve kalıcı yolu *theoria* yaşamına sahip olmaktır. Sadece *böylesi bir yaşam* insanın düşünme ve rasyonel varlık olma etkinliğini gerçekleştirebildiği yani kendi ereğine uygun yaşam sürebildiği bir yaşama karşılık gelir.

Kısacası Aristotelesçi ahlak öğretisi temelinde insanın iyi bir yaşama erişmesinin kendi ruhuna uygun etkinliğe sahip olması ile mümkün olacağı düşüncesine dayanır. Ancak bu noktada önemli bir ayrım söz konusudur. Eğer insanı diğer canlılardan ayıran şey onun akıl sahibi olması ya da eylemlerini rasyonel yapısı doğrultusunda belirleme kapasitesi ise doğası gereği akıl sahibi olan her insanın erdemli olması gerekmez mi? Aristoteles bu problemi insan ruhunu akıl sahibi ve akıl-dışı olmak üzere ikiye ayırarak çözümler. İnsanın bitkiler ve hayvanlarla paylaştığı beslenme, hareket etme gibi etkinlikleri gerçekleştirdiği yön akıldışı ya da akılsal olmayan ruhun işidir.³⁰ Bununla birlikte insanın akılsal yönü de akıldan pay alan ve akla sahip olan yön olmak üzere sınıflandırır. Bu sınıflandırmanın önemi şöyle özetlenebilir: İnsanda var olan arzulama ve iştah duyma yetileri, akıldan tamamen bağımsız değildir. Çünkü insan arzu ve iştahları doğrultusunda da kararlar verir ve tercihlerde bulunabilir. Bu tercih ve karar verme yetisi hayvansal veya bitkisel ruha ait olmayan özellikleridir. İnsan davranışlarını hayvan davranışlarından ayırt eden ve o davranışlara ahlaki eylemsellik yükleyen akılsal yönün bizzat kendisi olmakla birlikte akılsal yönün akıldan pay alan tarafı olarak da işaret edilebilir. Aristoteles bu durumu kısaca şöyle ifade eder: “Madem insanla ilgili erdemi inceliyoruz, kabulümüz şu olsun: ruhun akıldan pay alan iki yanının ikisi de aynı tarzda akıldan pay almaz: biri buyurmakla, öteki boyun eğmekle, söz dinlemekle akıldan pay alır.”³¹ O halde doğası gereği rasyonel bir varlık olan insanın her eyleminin bu rasyonel ilkeler doğrultusunda gerçekleşmeyeceği aşıkârdır. Çünkü kimi eylemler ruhun akıldan pay almayan kısmı tarafından belirlenebilir.

Ancak, yine de bu yaşama sahip olmak demek insanın iyi yaşama erişmiş olması anlamına gelmektedir ancak bu durum tek başına insan için yeterli olamaz. İnsanlar kendi mutluluklarını ancak başkalarıyla ilişki kurarak olgunlaştırabilirler; bunun açık bir örneği dostluktur. Çünkü sadece dostluk, bizim tek başımıza başaramayacağımız bir iyilik katar yaşamımıza.³² Mutluluk sadece kendine yeter olmak ve iyi şeylere sahip olmakla mümkün olmaz. Mutluluk için dostlara da ihtiyaç vardır çünkü mutluluk doğru ve yakışır eylemlerde bulunma üzerinden tanımlanır. Dolayısıyla insanın eylemde bulunması ve dolayısıyla mutlu bir yaşama erişmesi dostlarıyla mümkün olacaktır.³³ Aristoteles için tek başına yaşamın bir değeri ya da çekiciliği yoktur, yaşam sevgi ve dostluk ile anlam kazanır.³⁴

³⁰ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, çev. Zeki Özcan, (Ankara: Birleşik Yayınları, 2011), 407a25.

³¹ Aristoteles, *Eudemoşa Etik*, 1219b27-30.

³² Olkan Senemoğlu, “Antik Yunan Siyasal Düşüncesinde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles,” *İnsan&İnsan*, 10, (2016): 42-63.

³³ Ceyda Keyinci, “Aristoteles’in Solon’u: Mutluluk ve Akıbeti Üzerine,” *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi* 57-2 (2017), 1463-1473.

³⁴ Erkızan, *Aristoteles'ten Nussbaum'a İnsan*, 91.

Aristoteles dostluk kavramına dair tartışmayı hem *Nikomakhos'a Etik* hem de *Eudemos'a Etik* adlı yapıtlarında açar. Onun dostluk öğretisinin, dostluğun mahiyetine dair yapmış olduğu analizin Platon'un analizinden daha geniş ve daha sistematik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Platoncu öğreti, dostluk kavramını ortak iyiye erişme, aynı iyiyi arzulanı üzerinden tanımlamasından dolayı Aristotelesçi anlayışa benzer. Ancak Aristoteles bu kavramın önemini onun *erdem* olarak tanımlanmasıyla açıkça ilan eder. Henüz tartışmanın başlarında, *Nikomakhos'a Etik*'in sekizinci kitabının ilk cümlesinde şunları söyler: Dostluk erdem ya da erdemle giden bir şeydir. Bütün öteki iyilere sahip olsa dahi insan dostlarından ayrı bir yaşamı tercih etmese gerek.³⁵ İnsanın doğası gereği sosyal bir varlık olması, en iyi yaşam formuna ulaşmış olsa dahi, onu dostlarından ayrı yaşamayı tercih etmeye götürmez. En iyi yaşam formu ancak dostlarla birlikte kurulabilir.

Bu bakımdan Aristoteles ilk olarak insan neden dostlara ihtiyaç duyar sorusunu sorar. Toplumsal veya sosyal bir canlı olmak diğer hayvanlar gibi sadece bir arada yaşamak, beslenmek ve göç etmekten ibaret değildir. Bu sebepten dolayı insan, ruhuna uygun eylemde bulunurken dostluğa ve dostlarına ihtiyaç duymaktadır. *Politika* adlı yapıtında bunu şu benzetme üzerinden ifade eder: “İnsan arının ya da topluluk içinde yaşayan başka bir hayvanın olmadığı anlamda siyasal bir hayvandır. Çoğu kez dediğimiz gibi doğa hiçbir şeyi boşuna yapmaz insanı siyasal bir hayvan yapmak amacıyla da bütün hayvanlar arasında yalnız ona dili, anlamlı konuşma yetisini vermiştir.”³⁶ Bir arada olma arzusu en az insanın bilmek istemesi kadar doğasına uygun bir durumdur. O halde insanın tek amacı *theoria* yaşamına uygun yaşamak değildir, *theoria* yaşamına uygun yaşamı yani iyi yaşamı dostlarıyla birlikte inşa etmektir. Bu birlikte inşa edilmesi gereken *theoria* yaşamı ancak dostların refakati ve onların desteği ile mümkün hale gelecektir. Aristoteles bu durumu, yani neden dostlara ve dostluğa ihtiyaç duyabileceğimizi şu sözlerle ifade eder: “Dostluk gençlere yanılığa düştüklerinde, yaşlılara bakım için ve güçsüzlük yüzünden ortaya çıkan eylem eksikliğine yardım için, yetişkinlere ise güzel eylemler için gereklidir. Çünkü iki kişi birlikte olunca hem daha iyi düşünebilir hem de daha iyi eyleyebilir.”³⁷

İkinci olarak, dostluğa neden ihtiyaç duyulduğunu insan doğası üzerinden açıkladıktan sonra onun ne olduğunu ve nihayetinde hangi türden dostluğun ideal dostluk olarak anılması gerektiği sorularına yönelir. Aristoteles'e göre kimileri dostluğu anlamaya çalışırken kötülerin değil sadece iyilerin dost olabileceğinden söz eder, kimileri ise yalnızca faydalı olanın dostluk ile tanımlanabileceğini ifade eder.³⁸ Benzerin benzeri istemesi, dost olarak seçmesi ilk aşamada fayda elde etmek amacı söz konusu olduğunda anlamsızdır. Bu Sokrates'in itirazına ve sorgulamasına benzer bir yol olarak görülebilir. Dostluğun tanımında Platon'un da ilk kriter olarak verdiği benzerin benzer ile mi yoksa kendine benzemeyen ile mi dost olmalı sorusu üzerinde durulmalıdır.

³⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1155a.

³⁶ Aristoteles, “Politics,” 1252b10.

³⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 155a15.

³⁸ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1235b35.

Aristoteles bu meseleyi, bir kişiyi dost olarak tanımlamak için onun refahını istemek gerekliliği üzerinden ele alıyor. Dolayısıyla her iki tarafın da birbirinin refahını istemesi gerekir ki onları dost olarak tanımlayabilelim. Çünkü ancak birbirinin refahını isteyene dost deriz, eğer bu tek taraflı ise bu duygu durumunu yakınlık duymak olarak ifade etmeliyiz. Bu sebeptendir ki birbirine zıt insanın birbiri için iyi olanı temenni etmesi absürttür. Hekim hasta için sağlık diler ama hasta zaten sağlıklı olan hekim için aynı şeyi temenni etmez. Veya hizmetkârın görevi efendisini memnun etmektir.³⁹ Birbirine karşıt sosyal veya fiziksel durumlarda olan kişiler birbirinin dostu olamaz sadece birbirine yakınlık duyabilir. Öyle görünüyor ki Platon'un *Lysis*'te içinden çıkamadığı benzerin benzeri sevme meselesi Aristoteles tarafından ilk dostluk tanımı olarak veriliyor. Ancak bunun daha net bir şekilde anlaşılması için dostluk türlerine bakmalı ve verilen örneklerin de bu dostluk türlerinden birine uyup uymayacağı göz önüne alınmalıdır.

Aristoteles'e göre dostluk üç farklı sınıf üzerinden tanımlanmalıdır. Bu sınıflama sırasıyla; yarara dayalı dostluk, hazza dayalı dostluk ve erdeme dayalı dostluktur. Yarara dayalı dostluklarda taraflar birbirini, kendileri için bir iyiyi arzulamaktan dolayı severler. Hazza dayalı dostlukta da aynı şekilde taraflardan birinin kendisine hoş gelen üzerinden, onu mutlu eden duygu durumundan dolayı diğer tarafa duyduğu sevgi söz konusudur. Her iki dostluk durumunda da iyi olan veya hoş olan, kendisi için arzulanan şeyler olarak tanımlanmaz onlar ya karşılıklı iyiliği isteme ya da tek taraflı hoşluk duygusunu amaç edinerek ortaya çıkan dostluk türleridir. Aynı zamanda eğer bir hiyerarşi üzerinden ele almak gerekirse; yarara dayalı dostluk hazza dayalı dostluk ile birlikte Aristoteles için en alt kategoride yer alan dostluk türleridir. Çünkü bu dostluk, tarafların bızatihi kendilerine değil birbirlerinden elde ettikleri başka bir iyiyeye bağlıdır. Aynı zamanda bu dostluk türlerinin en az iyi olarak sınıflandırılmasının temel sebebi fayda elde etmenin değişkenliğidir. Böyle dostluklar geçici, kısa süreli ve hatta ilinekseldir. Çünkü dostluğun sebebi olan fayda ortadan kalktığında, erekte ortadan kalkacağı için dostluk kısa sürede sonlanacaktır.⁴⁰ Haz söz konusu olduğunda bunun yarara dayalı dostluktan daha üstün ya da önemli olmamasının sebebi de aynı şekilde haz almanın beden için gelip geçici olmasıdır. Aristoteles için gençlerin dostluğu hazza dayalıdır ve onlar bunun farkındadırlar. Bu sebeple onların dostluğu çabuk değişir ve uzun süreli olamaz. Oysa uzun süren dostluk iyilerin dostluğudur ve o erdeme dayalı dostluk olarak tanımlanır. Aristoteles *Retorik* adlı eserinde de bu anlamda bir dostluk tanımı verir: Dostluğu yaratan şeyler iyilikte bulunmak ve bu iyiliği istenmeden ve sorulmadan yapmaktır. Aynı şekilde bu yapılan iyiliğin herkese ilan edilmemesi de dostluğun temelidir.⁴¹

Üçüncü olarak, Aristoteles için dostluk bilinçli ve karşılıklı bir tercihtir, *prohairesis*'tir. *Prohairesis*, bir insanın kendi hayatına ve amaçlarına dair etraflıca düşündükten, rasyonel olarak seçenekleri değerlendirdikten sonra vereceği bir karardır. Bizler de hazza veya faydaya dayalı dostluğu değil de bir erdem dostunu tercih ederiz ve onun seçimiyle hayata dair bütün sorumluluklarımızı ve amaçlarımızı paylaşacağımız bir başka kişiyi de seçmiş oluruz. Böylesi

³⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1155b30.

⁴⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1156a5-10.

⁴¹ Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 105.

bir tercih ancak bizlere bütün faydaların göz kamaştırıcı cazibesinden sıyrılmış, değerlenmiş ve kalıcı bir hale gelmiş bir dostluk verir. “Asıl önde gelen dostluk iyilerin dostluğudur, karşılıklı dostluk, karşılıklı tercihtir. Seven için sevilen sevilir, ama karşılık veriyorsa dost olur”.⁴² O halde Aristoteles için bütün dostluk türlerinin temeli benzerliktir. Kimi dostluklar haz elde etmek ve fayda sağlamak açısından kimileri ise erdem açısından benzer. Kendi içinde tutarlı olan, belli bir karakter bütünlüğüne sahip kişiler dostuna karşı da tutarlı davranır. Bu bakımdan Aristoteles için de kötü insanın dostluğu mümkün değildir. Kötü kişiler kendi içlerinde tutarlı kalamazlar, kısa zaman için dost olurlar ancak birbirlerine birbirlerinin kötülüğü çekici gelmiştir. Yarar ve hazza dayalı dostluklar kötülerin dostluğundan daha uzun sürer ama yine de onların dostluğu da birbirlerine fayda sağlayabildikleri süredir.⁴³

Nihayetinde, eylemi erdemli kılacak olan şey, onu ortaya çıkaran arzu ve isteğin akli takip etmesidir. Aristoteles'e göre bir eylemi ya da etkinliği erdemli bir eylem ya da etkinlik olarak tanımlamak daha önce de vurgulandığı üzere duygulanımlar ve olanaklardan ayrı tutulması bakımından; eylemi gerçekleştiren öznenin (*agent*) bu eylemi bilerek ve tercih ederek yapması ile mümkündür. Aynı durum dostluk söz konusu olduğunda da geçerlidir. Aristoteles bu ayrımı kötü kişi ve iyi kişi arasındaki fark üzerinden yukarıda verilen dostluk bağı analogisine sadık kalarak gösterir. Ona göre kötü kişinin yapmak istedikleri ve yaptıkları arasında fark vardır, zira kötü kişi, daha önce de değinildiği üzere, tutarsız eylemlerde bulunan olarak tanımlandı. Öte yandan; iyi (ya da doğru) kişi ise yapmak istediği ne ise onu yapar ve her akıl kendisi için en iyi olanı tercih eder ve doğru kişi akla boyun eğer; nitekim erdemli kişinin dostları için pek çok şey yapmayı tercih ettiği de doğrudur. ⁴⁴ Çünkü “insan olduğu için ve pek çok kişi ile birlikte yaşadığı için erdeme uygun olanları yapmayı tercih eder; demek ki insanca yaşamak için böyle şeylere gerek var.”⁴⁵

Son olarak, Aristoteles dostluğu dışı ait iyilerin en büyüğü olarak işaret eder ve şöyle ifade eder: “Bütün iyileri mutlu kişiye ayırmak ve dostları bunun dışında tutmak garip görünüyor. Oysa dışı ait iyilerin en büyüğü dostlar olsa gerek.”⁴⁶ Bununla birlikte, Aristoteles dostluğun nedeninin sevilen şey (*philēton*) olduğunu söyler. Sevilen şey ise iyi, hoş ya da yararlı olan olması bakımından sınıflandırılır. Söz konusu dostluk sınıflandırması da bu ayrıma dayanır.⁴⁷ Aristoteles'in tam veya mükemmel olarak saydığı dostluk türü karakter erdemine dayalı dostluk olarak işaret edilir ve bu dostluk türü iyi ve erdem bakımından benzer kişiler arasında görünür. Aristoteles bu durumu “kendileri nedeniyle”, iyi kişiler sadece birbirleriyle dost olur ifadesi ile özetler.⁴⁸ Bu kişileri dostluğu başka herhangi bir şeyden (hoş olma ya da yararlı olma) dolayı değil erdeme dayalı olduğu için tam ve mükemmel dostluktur. Erdem kalıcı olduğundan

⁴² Aristoteles, *Eudemoşa Etik*, 1236b5.

⁴³ Aristoteles, *Nikomakhosa Etik*, 1159b5.

⁴⁴ Aristoteles, *Nikomakhosa Etik*, 1169a15-20.

⁴⁵ Aristoteles, *Nikomakhosa Etik*, 1178b5.

⁴⁶ Aristoteles, *Nikomakhosa Etik*, 116b10.

⁴⁷ Keyinci, “Aristoteles'in Philia Kavrayışı ve Modern Felsefi Tartışmalar,” 522.

⁴⁸ Aristoteles, *Nikomakhosa Etik*, 1157a20.

dolayı bu tarz dostluklar da kalıcıdır.⁴⁹ Madem erdeme dayalı dostluk en mükemmel dostluktur ve karakter bakımından kişinin tam veya mükemmel olması da onun iyi olması üzerinden tanımlanır, o halde iyi insanın başka iyi insanlarla kurduğu dostluk söz konusu tam ve mükemmel dostluk tanımına karşılık gelir.

O halde, Aristoteles'e göre iyi kişilerin ve erdeme uygun olarak birbirine benzer kişilerin dostluğu mükemmeldir.⁵⁰ Dostluğun gerçek anlamda ideal hali ve mahiyeti erdeme dayalı olmasıdır. Bunun bariz birkaç sebebi mevcuttur. İlkin, bu dostluklar karşılıklı fayda veya bireysel haz elde etmek için değil, bizzat dostun kendisine duyulan sevgi için inşa edilirler. Dostlar birbirlerine sağladıkları bazı geçici ve önemsiz çıkarlar veya hazlar için değil, karakterleri itibarıyla sevgiyle birbirlerine yaklaşırlar. Bu dostluğu önemli kılan şey, bu tarz bir dostluğu kıymetli gören kişinin, sahip olduğu karakterin yani erdemli olmanın bizzat kendisidir. Söz konusu dostlukta birisini karşılıklı bir şekilde sevmek ancak güçlü bir karakter oluşturmuş olmak ve dostluğun kendisi için iyi, kendinde değer olarak görülmesiyle mümkündür.⁵¹ Bu sebeple bu dostluk erdeme dayalı dostluk olarak anılır, ya da Aristoteles'in etik öğretisi boyunca öğütlediği gibi erdemli bir şekilde eylemde bulunmak bizleri iyi bir yaşama yakınlaştırır. Böylesi dostluk erdem dostluğudur ve hatta dostluk bizzat erdemdir. "Öte yandan dostluk üzerine şöyle denir: Dostluk eşitliklidir, gerçek dostlar tek ruhtur. Bütün bunlar hep teklige doğru götürüyor. İşte kişi kendisi için bu tarzda iyi şeyler ister. Hiç kimse başka bir şey adına ya da sevimli olmak için kendine iyilik etmez."⁵²

Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı Antik Yunan felsefesinin en önemli iki filozofunun *philia* kavramına kendi ahlak öğretilerinde ne derece yer verdiklerini ve bu kavramı nasıl tanımladıklarını karşılıklı bir şekilde analiz etmektir. Hem Platon hem de Aristoteles ahlak ve politika öğretilerine paralel şekilde dostluk kavramından söz eder ve bu kavramı değerlendirirler. Her iki dostluk öğretisinden de dostluğun temel işlevinin ortak bir iyiye erişmek olduğu sonucu kaçınılmaz bir şekilde çıkmaktadır. Çünkü her iki düşünür için insanın yegâne amacı iyi bir yaşama erişmektir. Dolayısıyla bu yaşamın eşlikçisi olarak ele alınacak iyi dostların da buna uygun bir tanıma karşılık gelmesi beklenir. Bu sebepten iyi bir yaşamı aynı ölçüde arzu eden, erdemli bir yaşam sürmeyi kendine görev edinen ve bu çabası bakımından amacını aynı kılan kişiler ideal dostluğa sahip olabilir. Kısacası her iki öğreti için benzerin benzer olanla dost olması anlayışı önem arz eder. Bununla birlikte bazı farklılıklar üzerinde de durulabilir.

İlk olarak, Aristoteles'in Platon'a göre dostluk kavramına daha büyük ölçüde yer verdiği, dostluk kavramını daha sistematik bir yol üzerinden analiz ettiği açıktır. Platoncu dostluk öğretisinin diyalog yönteminin de gerektirdiği kadarıyla, belli bazı sorular üzerinden

⁴⁹ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1237b11.

⁵⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1156b10.

⁵¹ Hatice Nur Erkızan, "Çağdaş Aristotelesçi Düşüncede İnsanın Bir Değer Varlığı Olarak Kavranımı," *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri* içinde ed. Şahabettin Yalçın, (İstanbul: Sentez Yayınları, 2002), 236.

⁵² Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1240b.

değerlendirildiğini görmekteyiz. Örneğin söz konusu sorular dost seven mi sevilen midir, dostluk karşıtlar ya da benzerler arasında mı olmalıdır gibi sorulardır. Platon'un *Lysis* diyalogu sonunda hem dostluk anlayışını özetleyen temeli oluşturmadığını hem de üzerinde durulan kısıtlı sayıların bile yanıtlanmadan *toparlandığını* Sokrates'in şu mahcup sözleriyle ifade ettiği görülmektedir: "Siz de gülünç oldunuz çocuklar, bu yaşımda ben de gülünç oldum. Bizi dinleyenler buradan giderken diyecekler ki, birbirine dost diyen bu insanlar daha dost nedir bulup çıkaramıyorlar."⁵³ Fakat Annas'a göre Aristoteles de *philia* kavramını kendi içinde sistemleştirmeye çalışırken onu bir bütün olarak Etik'in sistemine oturtmakta başarılı sayılmaz. Bunun en önemli sebebi Aristoteles'in dostluk kavramının analizinde öne çıkan temel fikir veya varsayımın, *Lysis*'ten ya da Platoncu dostluk öğretilerinden, devraldığı fikirdir. Aynı zamanda iyi insanların içsel olarak tutarlı ve birlik içinde olduğunun resmedilmesi ve dolayısıyla kötü insanların içsel olarak çelişkili ve erdemli olmayan şekilde tanımlanması söz konusu tanımlamanın *Lysis*'i hatırlatan terimlerle sınırlı kalmasının dışına çıkamıyor.⁵⁴ Ancak Annas'ın bu argümanı Aristoteles'in dostluk kimler arasında olur ve mükemmel dostluk nedir sorularına dair verdiği yanıtların *Lysis*'in temel ve tekrara düşen tartışmasının dışına çıktığını gösterdiği iddiası üzerinden kritize edilir.

İkinci olarak ulaşılan sonuç (söz konusu iddiayı da kritize etmek amacıyla) Aristoteles'in hem *Nikomakhos'a Etik* hem de *Eudemos'a Etik* çalışmalarında Platon'un yarıda bıraktığı ve *bulup çıkaramadığı* meseleyi, tamamlamayı amaçladığı da kolaylıkla görülebilir. Söz konusu yapıtlarda, dostluğun mahiyetini belirlemeye ve dostluğa dair soruları yanıtlamaya geniş bir yer vermesiyle birlikte Aristoteles, dostluk kavramını kendi etik öğretisi üzerinden temellendirmeyi de amaç edinmiştir. İyi, erdem, *eudaimonia* gibi kavramlar üzerinden dostluk bir erdem olarak tanımlanmış ve insanın diğer insanlarla bir arada yaşama gayesini, mutlu/ideal yaşam tanımlamasından ayırmadan irdelemiştir. Kısacası, Aristoteles dostluk anlayışını erdem kavramı üzerinden oluşturur. Dostluk bir erdem olarak tanımlanırken en iyi ve en kıymetli dostluğun da erdeme dayalı dostluk olduğu üzerinde durulur. Aynı zamanda, örneğin; mükemmel dostluk ancak iyiler arasında olur⁵⁵ önermesi ile de Platon'un cevap aradığı ancak ulaşmadığı temel sorulardan birisi de Aristotelesçi etik öğretisi üzerinden temellenir.

Öte yandan Platon'un *Lysis*'te analiz ettiği dostluk kavramı, Sokratesçi sorgulamalar üzerinden irdelenir ancak dostluğun tanımından, ideal haline kadar hemen her konuda net bir sonuca varılmaz. Örneğin; ilk olarak dostluğun yarar kavramı üzerinden tanımlanması gerektiği söylenirken ardından esas mesele kötüler iyiler ve ne iyi ne kötüler olmak üzere üçlü bir insan ayırımına kadar uzanır. Aynı zamanda *Lysis* diyalogunda Sokrates, dostluk paradigmasını yarar ekseninde ele almasına karşın, Aristoteles bu iddiayı yani dostluğun yarar odaklı bir etkinlik olma durumunu, dostluğun bir biçimi olarak ele alıp değerlendirir. Böylesi bir dostluğu ancak dostluğun geçici bir hali olarak tarif eder. Buna ek olarak *Nikomakhos'a Etik*'in sekizinci kitabında, Platoncu sorgulamalardan birisi üzerinden itirazını belirtir. Platon'un seven mi

⁵³ Platon, *Şölen-Dostluk*, 223b.

⁵⁴ Julia Annas, "Plato and Aristotle on Friendship and Altruism," *Mind*, 86 (344), 532-554.

⁵⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1155a1.

yoksa sevilen mi dosttur sorgulamasına Aristoteles, sevilmekten çok sevmenin dostluğa özgü olduğunun altını çizerek dostluk erdeminin temelinde sevme eyleminin olduğunu işaret etmiştir.⁵⁶

Kısacası her iki düşünür ve onların insan tanımlaması açısından önem arz eden bir kavram olan dostluk bugün de etik öğretileri için cazip bir konu olmayı sürdürür. Platon'un sorular ve diyaloglar ile sunmaya çalıştığı kavram, Aristoteles için insan mahiyeti açısından önem arz eden ve çözümsüz bırakılmaması gereken bir meseleye dönüşür. Nihayetinde Aristoteles'e göre dostlar ile bir arada yaşamak insanın kendi ereğini, iyi yaşama amacını gerçekleştirmesi için gerekli görülür. "Birlikte var olmak, birlikte yaşamak, birlikte sevinip, birlikte üzülmek; tek ruh olmak, birbirleri olmadan yaşayamamak değil, birlikte ölmek"⁵⁷, dostluk Aristotelesçi perspektif ile böylesi bir erdem olarak tanımlanır. Çünkü mutlu bir insanın hayattaki tüm güzel şeylere sahip olduğu, dolayısıyla başka hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı kabulüne bir itiraz olarak dostluğun önemini altı çizilir. Whitting'e göre Aristoteles'in bu tanımı şöyle özetlenebilir: "Oysa ikinci benlik olan bir dostun işlevi, kendimiz için sağlayamayacağımız şeyleri sağlamaktır."⁵⁸ Mantıksal olarak mutluluğu yüksek olan bir insan, dış iyiliklerin en büyüğü olarak gördüğü dostluk dâhil hiçbir şeye ihtiyaç duymayabilir, ancak tek başına bütün iyilere sahip olsa bile insanın dostlara ihtiyaç duyduğu gerçeği aşikârdır.

KAYNAKÇA

- Annas, Julia. "Plato and Aristotle on Friendship and Altruism," *Mind* 86, (1977): 532-554.
- Aristoteles, "Politics" *The Complete Works of Aristotle* içinde, Ed. Jonathan Barnes, New Jersey: Princeton University Press, 1991.
- Aristoteles. *Retorik*. Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Aristoteles. *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan, İstanbul : Sosyal Yayınlar, 2006.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009.
- Aristoteles. *Ruh Üzerine*. Çev. Zeki Özcan, Ankara: Birleşik Yayınları, 2011.
- Aristoteles. *Eudemos'a Etik*. Çev. Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yayınları, 2020.
- Erkızan, H. N. Çağdaş Aristotelesçi Düşüncede İnsanın Bir Değer Varlığı Olarak Kavranımı. *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, Editör: Şahabettin Yalçın, 235-248. İstanbul: Vadi, 2002.
- Erkızan, H. N. *Aristoteles'ten Nussbaum'a İnsan*. İstanbul: Sentez Yayın, 2012.
- Kalaycı, Nazile. "Daimon'dan Eudaimonia'ya Aristoteles'te Mutluluk," *Cogito-Aristoteles Özel Sayısı*, (2014): 257-275.
- Keyinci, Ceyda. "Aristoteles'in Solon'u: Mutluluk ve Akıbeti Üzerine," *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi* 57-2, (2017): 1463-1473.
- Keyinci, Ceyda. "Aristoteles'in Philia Kavrayışı ve Modern Felsefi Tartışmalar," *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 34, (Haziran, 2017): 517-534.
- Platon. *Yasalar*. Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür, İstanbul : Kabcacı Yayınevi, 2007.

⁵⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1159b1.

⁵⁷ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, 1240b8.

⁵⁸ Jennifer Whitting. "The Nicomachean Account of Philia". *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics* içinde, ed. Richard Kraut. (Oxford: Blackwell: 2006), 276-304.

- Platon. *Devlet*. Çev. Selahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Platon. *Şölen-Dostluk*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.
- Senemoğlu, O. Antik Yunan Siyasal Düşüncesinde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles. *İnsan&İnsan 10*, (2016): 42-63.
- Whitting, Jennifer. "The Nicomachean Account of Philia" *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics* içinde, Editör: Richard Kraut, 276-304. Oxford: Blackwell, 2006.

Strauss ve Howe Kuşak Paradigması ve Verili Kuşak Kimliklerinin Sosyal Kimlik Bağlamında Analizi: Verili Kuşak Kimlikleri Sorunsalı^(*)

Sema ÇINAR ALEVLI^(**)

Öz

Bu çalışmada, Strauss ve Howe kuşak paradigması incelenmiş ve paradigma içinde yer alan kuşak kategorilerinin ve kuşak kimliği tanımlarının hangi kriterlere göre belirlendiği ortaya konulmuştur. Çalışmanın analiz bölümünde Strauss ve Howe kuşak denklemi, biçim ve içerik yönüyle kuşak ve sosyal kimlik tanım ve teorileri çerçevesinde analiz edilmiş ve Milenyum Kuşağı, X Kuşağı, Y Kuşağı, Z Kuşağı, Alfa Kuşağı gibi verili kuşak kimliklerinin kuşakları ne ölçüde temsil ettiği değerlendirilmiştir. Çalışmanın teorik çerçevesini kuşak ve sosyal kimlik tanım ve teorileri oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, günümüzde kuşakları tanımlamak için sıkça kullanılan verili kuşak kimliklerinin kuşakları tanımlama sınırlılığını ortaya koymak ve sosyal ve kültürel yapılar temelinde kuşak anlayışının gelişimine katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuşak, Sosyal Kimlik, X, Y, Z, Milenyum gibi verili Kuşak Kimliği.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 24.07.2023

Kabul Tarihi: 26.04.2024

^(*) Bu makale, 20 Mayıs 2023 tarihinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü tarafından düzenlenen “Türkiye’den Avrupa’ya Gençlik Araştırmaları: İşsizlik, Göç, Dijitalleşme ve Aktivizm” temalı Gençlik Araştırmaları Konferansı’nda sunulmuş olan Kuşak Kimliği Problemi (ISBN: 978-605-399-618-7) başlıklı bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş biçimidir.

^(**) Dr. Bağımsız Araştırmacı.

E-posta: semacinaralevli@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3968-7594>

Sema Çınar Alevli, “Strauss ve Howe Kuşak Paradigması ve Verili Kuşak Kimliklerinin Sosyal Kimlik Bağlamında Analizi: Verili Kuşak Kimlikleri Sorunsalı,” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 101-122.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.140>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Strauss and Howe Generation Paradigm and The Analysis of Assigned Generational Identities in the Context of Social Identity: The Problem of Assigned Generation Identities ^(*)

Sema ÇINAR ALEVLI^(**)

Abstract

In this study, Strauss and Howe generation paradigm has been examined, and it has been elucidated how the generational categories and the generational identities within the paradigm are determined based on which criteria. In the analysis section of the study, the Strauss and Howe generation equation was analyzed in terms of form and content within the framework of generation and social identity definitions and theories, and it was evaluated to what extent given generation identities such as Millennium Generation, Generation X, Generation Y, Generation Z, Generation Alpha represent the generations. The theoretical framework has been determined as definitions and theories of generation and social identity. The aim of this study is to reveal the limitations of assigned generation identities, which are frequently used to define generations today, and to contribute to the development of a generation understanding based on social and cultural structures.

Keywords: Generation, Social Identity, Assigned Generational Identity such as X, Y, Z, Millennial.

Original Research Article

Submission Date: 24.07.2023

Acceptance Date: 26.04.2024

^(*) This article is an expanded and rearranged version of the paper titled "The Problem of Generation Identity" (ISBN: 978-605-399-618-7), which was presented at the Youth Research Conference themed "Youth Research from Turkey to Europe: Unemployment, Migration, Digitalization, and Activism" organized by Istanbul Bilgi University, European Union Institute on May 20, 2023.

^(**) PhD. Independant Researcher.

E-mail: semacinaralevli@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3968-7594>

Sema Çınar Alevli, "Strauss and Howe Generation Paradigm and The Analysis of Assigned Generational Identities in the Context of Social Identity: The Problem of Assigned Generation Identities," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 18 (May 2024): 101-122.
DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.140>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Kuşaklar olgusu, bireylerin sosyal düşünce, tutum ve davranışlarının yorumlanması, kuşaklar arası yapıcı etkileşimin sağlanması ve toplumsal değişim yönünün öngörülebilmesi gibi önemli konularda referans alınacak teori, tanım, veri ve analizler içeren bir araştırma alanını temsil etmektedir. Toplumsal gelişme ve değişimin hızının kontrol altında tutulması amacıyla, yeni kuşakların eski kuşaklarla olan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinin gerekliliğini savunan Auguste Comte, kuşaklar konusunu metodolojik bir yaklaşımla ele alan ilk araştırmacıdır. Comte'un çalışmalarıyla başlayan kuşak araştırmaları, o günden bugüne çeşitli yöntemlerle devam etmiştir.¹

Kuşak çalışmaları, kuşak kimliği bağlamında incelendiğinde açıklayıcı ve tanımlayıcı olmak üzere iki farklı inceleme biçimi göze çarpmaktadır. Açıklayıcı kuşak çalışmaları türünde kuşaklar, olgusal olarak ele alınmaktadır. Bu türde, kuşak kavramının çerçevesi belirlenmekte, kuşakları oluşturan faktörler tartışılmakta, dönemsel aralıkları belirleyici kriterler üzerinde durulmakta ve kuşaklar olgusunu anlamaya yönelik perspektifler geliştirilmektedir. İkinci tür olan tanımlayıcı kuşak çalışmalarında ise kuşaklar, X kuşağı, Y kuşağı, Z kuşağı gibi tanımlayıcı kavramsallaştırmalarla öne çıkmaktadır. Bu kavramlar, sadece kuşak kategorilerinin adı olmayıp kuşakları kimlik, kişilik ve karakteristik olarak da tanımlamaktadır. Bu yönüyle kavramlar, verili kuşak kimliği özelliği taşımaktadır. Kuşakları anlama yerine adlandırma; kuşak kategorilerinin nasıl oluştuğunu açıklama yerine kategoriler inşa etme niteliğindeki tanımlayıcı kuşak çalışmaları, son dönemde hızla artmış ve en başta pazarlama, reklam, trend analizi, moda, tüketim olmak üzere daha birçok alanda kuşakların tanımlanması, kuşak kimliklerinin ve farklılıklarının belirlenmesi, iş yerlerinde çalışma planlarının düzenlenmesi ve organizasyon şemalarının oluşturulması konularında referans oluşturmaya başlamıştır.

Kuşakların X, Y, Z, Beta, Alfa gibi kavramlarla tanımlanması, günlük etkileşimlerde de özelden kamusal geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yaklaşım, kimlik tanımlarının kuşaklar üzerinden tamamen mekanik bir hale gelmesine, tanımlanan kuşaktaki bireylerin özgürlük ve özgünlüklerinin sınırlanmasına ve kişiliklerin koşullu bir şekilde değerlendirilmesine neden olmaktadır. Ayrıca kuşak olgusu kategorik bir temele dayandığı için bu tür tanımlar kuşaklar arasındaki farklılıkları daha da belirgin hale getirmekte ve özellikle anlayış, değer ve iletişim tarzları açısından kuşaklar arasında boşluk ve çatışma olasılığını artırmaktadır.

Bu çalışmada, kuşakları tanımlayıcı ve yapılandırıcı biçimde ele alan kuşak araştırmaları ve verili kuşak kimlikleri sorunsallaştırılmıştır. Bu bağlamda, verili kuşak tanımlarının ve açıklayıcı kuşak araştırmaların gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Araştırma birimi olarak Strauss ve Howe'ın kendi isimleriyle tanımlanan *Strauss ve Howe Kuşak Paradigması*

¹ "Kuşaklar sosyolojisinin metodolojik açıdan genişlemesinin izini süren" önemli bir çalışma olarak bk.: Halil Çakır ve Ayşe Azman, "Sosyal Kuşaklar: Kuşaklar Sosyolojisinde Metodolojik Bir Açılım," *İmgelem* 6, sayı: 11 (Aralık: 2022): 335. Konu hakkında bir diğer önemli çalışma Hans Jaeger'a aittir; Hans Jaeger, "Generations in History: Reflections on a Controversial Concept," *History and Theory* 24, sayı: 3 (Kasım 1985): 273-292.

tercih edilmiştir. Bu tercih, Strauss ve Howe kuşak ve kohort denklemi içinde verilen kuşak tanımlarının verili ve inşacı nitelik taşıması ve tanımların hem popüler nitelikteki kuşak çalışmalarında hem de akademik nitelikteki kuşak kimliği araştırmalarında yaygın olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır.² Ayrıca, Strauss ve Howe kuşak paradigması, kuşaklara yönelik verili kimlik tanımlarını bütünlük içinde görerek sorunun net bir şekilde ele alınmasına olanak sağlayacak olması açısından da tercih edilmiştir.

Çalışmanın teorik çerçevesi, kuşak ve sosyal kimlik teorileri üzerine kurulmuştur. Kuşak teorileri incelemesinde, kuşaklar olgusunu açıklayıcı bir kuşak çalışması örneği olarak Mannheim'ın kuşak teorisine daha geniş yer verilmiştir. Verili kuşak kimliklerinin analizini yapmak için ise H. Tajfel ve J. Turner tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Kimlik Kuramı (Social Identity Theory), çalışmanın teorik çerçevesine dahil edilmiştir. Sosyal Kimlik Kuramı, kategori temelli bir kimlik kuramıdır.³ Kuşaklar da kategori temelli sosyal yapılar olduğu için teorik bağlam olarak bu kuram tercih edilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, günümüzde kuşakları tanımlamak için sıkça kullanılan verili kuşak kimliklerinin kuşakları tanımlama sınırlılığını ortaya koymak ve sosyal ve kültürel yapılar temelinde kuşak anlayışının gelişimine katkı sağlamaktır. Bu çalışma, akademik literatürde son dönemde artan kuşak kimliği çalışmalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Operasyonel Tanımlar:

Bu çalışmada, kavramların sosyolojik tanımları temel alınarak “kohort” kavramının Türkçe karşılığı olarak “kuşak”, “generation” kavramının Türkçe karşılığı olarak ise “nesil” kavramı kullanılmıştır. Ancak, doğrudan alıntılarda ve kitap isimlerinde orijinal kullanıma sadık kalınmıştır.

Bu çalışmada, kuşak konusunu ele alan araştırmalar açıklayıcı ve tanımlayıcı olmak şeklinde iki kategoride ele alınmış ve tanımlayıcı kuşak çalışmaları kapsamında X, Y, Z, Alfa, Beta, Millennial gibi kuşakları kimlik ve kişilik açısından yapılandıran kavramlar “verili kuşak kimliği” olarak adlandırılmıştır.

Literatür Taraması:

Kuşak kimliği, son dönemde sosyal kimlik teorisine artan ilgi ve örgütsel davranış alanındaki kimlik kavramının popülerliğinin artmasıyla birlikte daha fazla araştırma alanı haline gelmiştir.

M. J. Joshi ve meslektaşları, “Unpacking Generational Identities in Organizations” (Organizasyonlardaki Kuşak Kimliklerinin Ayrıştırılması) adlı makaleleri aracılığıyla kuşak kimliğini bir bireyin belirli bir kuşak grubuna ait hissetmesi ve bu kuşak grubunun birey için taşıdığı anlamın farkında olması olarak tanımlamışlardır. Araştırmacılar bu çalışmayla kuşaklar konusunu kimlik ve sosyal kimlik teorileri bağlamında ele almış ve kuşakların nasıl

² J. Bret Becton ve L.A. Jones-Farmer, “Generational Differences in Workplace Behavior,” *Journal of Applied Social Psychology* 44, (Şubat 2014): 175–189.

³ Jan E. Stets ve Peter J. Burke, “Identity Theory and Social Identity Theory,” *Social Psychology Quarterly* 63, no. 3, (Eylül 2000).

kavramsallaştırılabileceği, önceki ve sonraki kuşakların nasıl tanımlanabileceği ve ne tür kuşaklar arası etkileşimlerin ortaya çıkabileceği konusunda yöntemler ortaya koymuşlardır.⁴

Kuşak ve kimlik ilişkisi üzerine yapılan bir diğer çalışma M. Urich'e aittir. Urich, *Exploring Generational Identity: A Multiparadigm Approach* (Kuşak Kimliğini Keşfetmek: Çok Paradigmatlı Bir Yaklaşım) başlıklı makalesinde, kuşak kimliklerini sosyal kimlik teorisi bağlamında ele almış ve çoklu bakış açılarını kullanarak kuşak kimliğinin anlaşılmasının önemini vurgulamıştır.⁵

Kuşak Tanım ve Teorileri

J. Scott, kuşak (generation) kavramının kullanımındaki farklılıkları beş şekilde ortaya koymaktadır. İlk şekilde kuşak kavramı, genişletilmiş akrabalık yapısı çerçevesinde, bireylerin aile bağları ve çevrelerini içine alan kuşakları belirlemek için kullanılmaktadır. İkinci şekilde belirli bir grup insanın (örneğin, üniversite öğrencileri) yaşamlarının hangi aşamasında olduklarını ve hangi dönemleri deneyimlediklerini tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Üçüncü şekilde, Büyük Buhran Kuşağı gibi belirli bir tarihsel dönemi paylaşan insanları tanımlamak için kullanılmıştır. Bir başka şekilde belirli bir siyasi veya kültürel kimliği paylaşan insanları alt gruplara ayırmak için kullanılmaktadır. Son şekilde ise kuşak kavramı, popülasyondaki sınırlı bir yaş grubunu vurgulamak için kullanılmaktadır ki bu kullanım Scott'a göre kohort (cohort) kavramına karşılık gelmektedir.⁶

Scott'ın tanımına göre, kuşak kavramı belirli bir zaman diliminde, birlikte hareket eden bireylerin toplamını ifade etmektedir. Doğum yılı ise kuşağın tanımlayıcı ögesidir. Kohort olgusunu nesil olgusundan (generation) ayıran N. Ryder ise *kohort* kavramını aynı olayı aynı zaman aralığında yaşayan bireylerin toplamı olarak tanımlamaktadır.⁷ Ryder, kohort verilerinin elde edilmesinde gözlemin önemine dikkat çeker ve kuşağın tanımlayıcı ögesi olarak doğum yılının tek başına ele alınmasını, kuşak kategorilerinin sınırlandırılması olarak değerlendirir.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere, kuşak kavramı farklı sosyal birimleri işaret etmek için kısmen değişen anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak, her kullanım bağlamında ortak olan özellik, kavramın belirli bir zaman dilimine referansla oluşmasıdır. Belirlenen zaman dilimi, aynı yaştaki özel bir grubu kapsıyorsa bunun için *nesil* (generation) kavramı kullanılmakta; belirlenen zaman dilimi aynı yaştaki genel kategoriye kapsıyorsa bu durumda ise *kuşak* (cohort) kavramı tercih edilmektedir. Bir nesil, özel bir grup insanın doğumu ile çocuklarının doğumu arasında geçen yıl sayısı ile tanımlanmakta ve bu süre yaklaşık 29 yıl olarak belirlenmektedir.⁸ Kuşak

⁴ Aparna Joshi vd., "Unpacking Generational Identities in Organizations," *The Academy of Management Review* 3, sayı: 35 (2010): 284.

⁵ Michael J. Urich, "Exploring Generational Identity: A Multiparadigm Approach," *Journal of Business Diversity* 3, sayı: 12 (Ocak, 2012).

⁶ Jackie Scott, "Generations," *The Cambridge Dictionary of Sociology* içinde, ed. Bryans S. Turner (Cambridge [England]: Cambridge University Press: 2006), 233.

⁷ Norman B. Ryder, "The Cohort as a Concept in the Study of Social Change," *American Sociological Review* 6, sayı: 30 (1965): 845.

⁸ A. G. Johnson'a göre bu süre teknik olarak "ortalama nesil uzunluğu" olarak bilinmekte ve hesaplanırken

için ise 5 ve 30 yıl arasında bir zaman dilimi tanımlanmaktadır. Bununla birlikte son dönemde yapılan kuşak çalışmalarında, 18 ilâ 22 yıl arası bir sürenin tercih edildiği görülmektedir.

Kuşaklar konusu, sosyal bilimler alanında yer alan çeşitli disiplinler içinde önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Kuşaklar alanında yapılan çalışmalar, kuşakların sınıflandırılmasında temel alınacak kriterlere, bağlamına ve kullanılacak metodolojiye bağlı olarak çeşitli yaklaşımlar içermektedir. Kuşaklar konusunu pozitivist bir metodoloji ile toplumsal evrim ve sosyal değişme bağlamı içinde ele alan A. Comte, uygarlığın sürekli ilerlediğini ve ilerlemesinin ortalama yaşam süresine bağlı olduğunu savunur. Comte, kuşakları toplumsal değişim ve evrimin dönemsel aktörleri olarak görür ve bu nedenle kuşak dönemini 30 yıl olarak önerir. Comte, 30 yılın altındaki kuşak değişimlerinin hızlı toplumsal değişimlere yol açarak istikrarı tehdit edebileceğini, toplumda yüzeyselleşmeye ve yaşamsal kaynakların azalmasına yol açabileceğini ifade etmektedir.⁹

Romantik-tarihselci paradigma içinde konuyu ele alan W. Dilthey, kuşak olgusunu biyolojik faktörlerden çok kültürel unsurlarla açıklamaya odaklanarak kuşaklar sosyolojindeki pozitivist perspektife bir alternatif sunmuştur. Dilthey'e göre, belirli yaş gruplarının görünürdeki tek biçimliliğinden yola çıkarak kuşaklara ilişkin genelleme yapılamaz.¹⁰ Kuşak birimi bireylerin paylaştığı deneyim alanına dayanır. Bu deneyim alanı, bir kuşağın etkileyici zamanı içinde meydana gelen tarihi olaylar ve süreçlerle şekillenir. Bu yaklaşım, zaman algısını niteliksel ve deneyimsel boyutlarıyla ele alarak ölçülebilir niceliksel zaman yerine kuşakları bir arada tutan deneyimleri vurgulamaktadır.¹¹

Kuşak olgusunu ardışık düzen içinde ele alan bir diğer düşünür K. Mannheim'dır. Çağdaş kuşak teorilerinin temelini oluşturan Mannheim, biyolojik yaşam süreci ile sosyal yaşam sürecini bir araya getirilerek pozitivist ve romantik-tarihselci paradigmayı sentezlenmeye çalışmıştır.¹² Kendisi de romantik-tarihselci paradigma geleneğinin içinden gelen Mannheim, kuşakların sadece çizgisel bir ilerleme ölçütü olarak değil biyolojik etkenlerin sosyolojik bağlamı içinde ve tarihsel-toplumsal süreçlere gömülü olan özel bir yerleşim özdeşliği türü olarak ele alınması gerekliliğini belirtir.¹³

Mannheim'a göre, toplumsal değişime yön veren kültürel üretim ve yaratım hep aynı bireylerin ve aynı kuşağın başarabileceği bir şey değildir. Kültürel mirasla yeni temas süreci

annelerin ilk kızlarını doğurdukları andaki ortalama yaşları dikkate alınmaktadır. Ortalama nesil uzunluğu için belirlenen sayısal değerler genellikle 29 yıl civarında bir aralıktadır; Allan G. Johnson, "Generation," *The Blackwell Dictionary of Sociology A User's Guide to Sociological Language* içinde, ed. Allan G. Johnson (Blackwell 2000), 132.

⁹ Auguste Comte, "Auguste Comte on the Natural Progress of Human Society: Population and Development Review," *Population Council* 37, no. 2 (Haziran 2011).

¹⁰ Hans Jaeger, "Generations in History: Reflections on a Controversial Concept," *History and Theory* 24, sayı: 3 (Kasım, 1985): 275.

¹¹ Astrid Erll, "Generation in Literary History: Three Constellations of Generationality, Genealogy, and Memory," *New Literary History* 45, no. 3 (Yaz. 2014).

¹² Bryan S. Turner ve Ron Eyerman, "Kuşaklar Sosyolojisi," *Klasik Sosyoloji* içinde, ed. Bryan S. Turner, çev. İdil Çetin. (İstanbul: İletişim Yayınları 2014), 385-6.

¹³ Karl Mannheim, *Bilgi Sosyolojisi*, çev. Mustafa Yalçınkaya (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018), 326-27.

kültürün yeni baştan temasa geçen bireyler tarafından yaratılma sürecidir. Yeni kuşakların kültürle teması olmasaydı herhangi bir temel toplumsal kalıp korunur ve toplumda tek yanlılıktan doğan ölümcül tehlike baş gösterirdi.¹⁴ “Eğer bir toplum varlığını sürdüreceyse, yeni bir başlangıç noktasından eyleme geçmek ve bazı öğeleri unutmak zorunlu toplumsal gayedir.” diyen düşünürü göre, kuşakların kültürel mirasa yeni teması neticesinde;

- Bireysel bilincin kısıtlı ve kısmi doğasının getirmiş olduğu eksiklikler telafi olur.
- Yeni kültürel seçim olanağı oluşur.
- Kültürel mirasın yeniden değerlendirilmesi kolaylaşır.
- Kullanışlı olmayan kültürel öğelerin terk edilmesi öğrenilir.
- Henüz elde edilmemiş olana azmetme öğrenilir.¹⁵

Mannheim’da kuşaklar eski kuşak, yeni kuşak ve aracı kuşaklar şeklinde kategorize olunmaktadır. Yeni kuşak, mevcut zamanda yaşayan çocuk ve gençlerin içinde yer aldıkları kuşaktır. İleri yaş gruplarının oluşturduğu kuşak eski kuşak olarak nitelendirilir. Aracı kuşaklar ise eski kuşağa yakın olan orta yaş bireyler ve yeni kuşağa yakın olan genç yetişkin bireyler olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır.¹⁶ Bu aracı kuşaklar, kuşaklar arasındaki biyolojik kaynaklı farkları silip atamazlar ancak yaklaşık 30 yıllık farkın sonuçlarını hafifletebilirler.¹⁷ Zira kültürel mirasın sürekli aktarımı zorunludur ve aracı kuşakların en önemli fonksiyonu yığılan kültürel mirasın bir kuşaktan diğerine kesintisiz aktarımını sağlamaktır.

Düşünürü göre, ortak bir kuşağın üyeleri, tarihsel-kültürel işleyiş sürecinin zamansal açıdan kısıtlı bir diliminde katılabilirler. Bu nedenle eski kuşak ve aracı kuşaklar, yeni tarihsel süreci ve dönemsel olayları yeni kuşaklarla beraber deneyimlese de yeni kuşak konumuna sahip olamaz. Bu demektir ki eski ve yeni kuşaklar aynı dönemsel olaylardan pay alsalar da yaşamları farklı katmanlaşmış olduğu için aynı kuşak konumuna dâhil olunamazlar. Mannheim bu durumu, insan bilincinin niteliğinin kendine özgü içsel diyalektik içinde olması ile açıklar. İlk izlenim çocukluk deneyimidir. Yaşamın gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık evreleri bu ilk izlenimin üzerine katmanlaşır. Erken izlenimler doğal bir dünya görüşüyle hercümerç olmaya eğilimlidir. Bu nedenle bütün katmanlar ilk deneyimin izlenimini takip eder. Sonraki tüm deneyimler, ister ilk deneyimlerin doğrulanması yönünde olsun isterse antitezi olarak gelişsin, temel anlamlarını bu asli kurulumdan yani çocukluk devri izlenimlerinden almaktadırlar.¹⁸ Mannheim’ın bu görüşü, kuşakları karakteristik açıdan tanımlamaktadır.

Mannheim’a göre, kuşaklara karakterini veren temel unsur dönemsel tarihsel olaylardır. Düşünür, kuşaklara karakterini veren dönemsel tarihsel olayları göç, kıtlık ve dünya savaşları gibi tarihin akışını kesen trajik olaylarla sınırlar. Küçük yaşta maruz kalınan bu trajik tarihsel olaylar, o dönemde yaşayan yeni kuşağın bütününe kişilik ve bilinç yapısının temel katmanını

¹⁴ Karl Mannheim, *From K. Mannheim: The Problem of Generation*, ed. Kur H. Wolff. (London: Routledge Taylor & Francis Group, 2017).

¹⁵ Mannheim, *Bilgi Sosyolojisi*, 337.

¹⁶ Mannheim, *Bilgi Sosyolojisi*, 341-45.

¹⁷ Mannheim, *Bilgi Sosyolojisi*, 341-45.

¹⁸ Mannheim, *Bilgi Sosyolojisi*, 441.

oluşturur ve bu ilk katman, duygusal olarak sonraki katmanlar üzerinde sürekli bir etkiye sahiptir.¹⁹ Ancak bu etki bir kuşağın sosyal değişimi tetikleyebilmesi için yeterli bir sebep değildir. Kuşakların sosyal değişime etkisi, dönemsel etki karşısında ortak bir bilinç geliştirmeleri, yeni yaşam koşullarına uygun kültürel bir yaratım sağlamaları ile mümkündür. Mannheim ortak bilinç (entelekya sahibi) sahibi bu kuşağı *kuşak birimi* olarak konumlandırmaktadır.

Mannheim'in sentezci ve çoklu kuşak teorisi, kendisinden sonra gelen kuşak çalışmalarının dayandığı teorik bağlamı oluşturmuştur.²⁰ Mannheim'in sentezci kuşak metodolojisinin yanı sıra kuşak çalışmalarında nicel ve nitel veri analizi yöntemlerinin kullanılması ve hipotezlerin test edilmesi, kuşaklar literatürünü daha da zenginleştirmiştir. Strauss ve Howe kuşak paradigması, pozitivist, tarihselci, yorumsamacı ve neopozitivist perspektiflerin bir arada sentezlendiği önemli bir kuşak yaklaşımıdır. Paradigmanın şekli, içeriği ve metodolojisi daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, Strauss ve Howe kuşak paradigmasının, bu araştırma kapsamında *verili kuşak kimlikleri* olarak ifade edilen X, Y, Z, Alfa, Beta gibi kuşak kimliği kavramsallaştırmalara temel teşkil etmiş olmasıdır. Bu yönüyle, kuşak kimliği çalışmalarında da çokça atıfta bulunulan kuşak paradigması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal Kimlik Teorisi

Sosyal Kimlik Teorisi, H. Tajfel'in algıdaki sosyal faktörler ve ırkçılık, önyargı ve ayrımcılığın bilişsel ve sosyal inanç yönleri üzerine yaptığı erken çalışmalara dayanmaktadır. Teori, 1970'lerin ortalarından sonlarına kadar J. C. Turner ve diğerleri ile iş birliği içinde geliştirilmiş ve tamamen formüle edilmiştir.²¹ Sosyal kimlik yaklaşımı, Tajfel'in *sosyal kimlik kuramı* ve Turner'ın, *kendini kategorizasyon teorisini* içine alan bir yaklaşımıdır.

J. C. Turner ve P. J. Oake'nin tanımına göre, sosyal kimlik bir kişinin benlik kavramının grup veya kategori üyeliklerine ve duygusal, değerlendirici ve diğer psikolojik ilişkilerine dayanan yönlerini tanımlamaktadır.²² M. A. Hogg ve D. Abrams sosyal kimlik teorisindeki sosyal kimliği, kişinin bir sosyal kategoriye veya gruba ait olduğu bilgisidir şeklinde tanımlamaktadır.²³

Sosyal kimlik kuramında, sosyal kimliğe ek olarak bir de kişisel kimlik kategorisi yer almaktadır. Sosyal kimlik, gruplar arası ilişkilerde temsil edilirken kişisel kimlik, kişiler arası

¹⁹ Mannheim'in yaklaşımı, kuşaklar konusunu tarihsel ve sosyolojik bakış açısının yanı sıra psikolojik bir perspektifle ele almasıyla dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, Mannheim'in kuşak teorisinin disiplinlerarası bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

²⁰ Bryan S. Turner ve Ron Eyerman, *Kuşaklar Sosyolojisi, Klasik Sosyoloji içinde*, ed. Bryan S. Turner, çev. İdil Çetin. (İstanbul: İletişim Yayınları 2014), 385-6.

²¹ Michael A. Hogg, Deborah J. Terry ve Katherine M. White, "A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory," *Psychology Quarterly* 58, sayı: 4 (Aralık, 1995): 260.

²² John C. Turner ve Penelope J. Oake, "The Significance of the Social Identity Concept for Social Psychology with Reference to Individualism, Interactionism and Social Influence," *British Journal of Social Psychology* 28, (1986): 240.

²³ Michael A. Hogg ve Dominic Abrams, *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*, (London: Routledge 1988).

ilişkilerde temsil edilmekte ve duyguları ve kişisel anıları içermektedir.²⁴ İnsan etkileşimi ise bir yandan tamamen kişiler arası olmaktan diğer yandan tamamen gruplar arası olmaya kadar geniş bir spektrumda değişmektedir. Kişiler arası bir etkileşim, sosyal kategorilerin ve grupların farkında olmadan tamamen birey olarak ilişki kuran insanları içerirken; kategoriler ve gruplar arası bir etkileşim, insanların tamamen kendi gruplarının temsilcileri olarak ilişki kurdukları bir etkileşimdir. Grup ve kategori temelli etkileşim, kişinin kendine özgü, bireyselleştirici niteliklerinin grup üyeliklerinin belirginliği tarafından boğulduğu bir etkileşimdir. Bu durum, duyarsızlaşma/kişiliksizleşme (depersonalization) süreci olarak tanımlanmaktadır.²⁵

Sosyal kimlik teorisindeki merkezi temel süreç olan depersonalization, kişinin sosyal kategoriyle ilişkilendirdiği anlam ve normları içerir ve sosyal kategorinin bilişsel bir temsiliyi ifade eder. Sosyal stereotipleme, grup bağlılığı, etnosentrizm, iş birliği ve fedakârlık, duygusal bulaşıcılık ve kolektif eylem gibi grup olgularının altında yatan temel süreç olan depersonalization, sosyal kimliğin aktivasyonu ile etkinleşmektedir. Bu süreçte kişi, prototipteki grup üyeliğinin normatif yönlerini algılamakta ve daha sonra bu normlara uygun hareket etmektedir.²⁶

Sosyal kimlik teorisinde, kişisel kimlik türüne rağmen, Horney'in belirttiği üzere, tamamen kişilerarası etkileşim Tajfel ve Turner'ın da nadir gördüğü bir etkileşim biçimidir. Çünkü sosyal kimliğin temeli olan kategorizasyon, kişinin benlik kavramının farklı bir seviyesini harekete geçirdiği için aynı zamanda, insanların kendilerini görme şeklini de değiştirmektedir.²⁷

Sosyal kimlik kuramının dayandığı temel argüman, bireylerin motivasyonel ve bilişsel olarak kategorik bir benlik inşa etme temayülünde olmalarıdır. Motivasyonel temayül, olumlu benlik oluşturarak öz-saygı (self-esteem) kazanma temayülüdür. Turner'a göre bir grup kimliği etkinleştirildiğinde, bireyler grup üyeleri olarak dış gruba göre iç grubun değerlendirmesini artırmakta ve dolayısıyla kendi öz-değerlendirmelerini (self-evaluation) artıracak şekilde davranmaktadırlar. Öz değerlendirme süreci, temelde benlik saygısı kazanma güdüsüne dayansa da sosyal etkileşim sürecinde öz-saygının yerini kolektif benlik saygısı güdüsü (a collective self-esteem motive) almakta ve duruma göre öz-bilgi (a self-knowledge motive), öz tutarlılık (a self-consistency motive), öz-yeterlik (a self-efficacy motive), belirsizliği azaltma (an uncertainty reduction motive) ve öz düzenleme (a self-regulation motive) gibi güdüler, grup içi ve gruplar arası etkileşimde temel motivasyon oluşturmaktadır.²⁸

²⁴ Henri Tajfel ve A. L. Wilkes, "Classification and Quantitative Judgement," *British Journal of Psychology* 54, (1963).

²⁵ Stets ve Burke, "Identity Theory," 231.

²⁶ Stets ve Burke, "Identity Theory," 232.

²⁷ Matthew J. Hornsey, "Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review, Social and Personality," *Psychology Compass* 2, sayı: 1 (2008): 207.

²⁸ Stets ve Burke, "Identity Theory," 232; Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası* (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, Aralık 2023), 143, 155.

Sosyal kimlik kuramında sosyal kimlik olgusu sosyal kategorizasyon, benlik kategorizasyonu ve sosyal karşılaştırma olmak üzere üç süreçte ele alınmaktadır. Kimliklenme sürecinin temelinde sosyal kategorizasyon yer almaktadır. Tajfel'e göre, bireyler sosyal "gerçekliğin" kendi "inşasını" kurmasına olanak tanıyan belirli araçlara sahiptir. Sosyal kategorizasyon bu araçlardan biridir.²⁹ Kategorizasyon, sosyal dünyayı sistemleştirmekte ve kişinin toplumdaki yeri olan kendine referans için bir yönlendirme sistemi sağlamaktadır. Hogg ve Abrams'ın³⁰ ifadesine göre kategoriler bir toplumun parçalarıdır ve yalnızca diğer karşıt kategorilerle ilişkili olarak var olurlar.

Sosyal kategorizasyon, fiziksel kategorizasyondan ayırt edici bir yön olarak bireyin kendisini de kategorilere dahil etme eğilimini içerir. Kişi, kendi kimliğini tanımlayabilir, kategorize edebilir ve adlandırabilir. Bu nedenle kategorizasyon, benlik kategorizasyonunun temelini oluşturmaktadır. Benlik kategorileri, uygun şekilde algılanan kategori içi benzerlikler ve kategoriler arası farklılıklar temelinde oluşur ve aynı zamanda bu benzerlikleri ve farklılıkları belirgin hale geldikçe vurgular.³¹ Bu süreçte birey içinde bulunduğu kategoriler ile güçlü bir şekilde özdeşleşir. Burke'e göre her insan kişisel tarihi boyunca benzersiz bir kategorizasyonun üyesidir. Bu nedenle kişinin benlik kavramını oluşturan sosyal kimlikler kümesi de benzersizdir.³²

Sosyal kategorizasyon ve özdeşleşme ile donanmış olan bireyler, daha sonra kategoriler arası sosyal karşılaştırmaya yönelirler. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu karşılaştırma süreci, genellikle olumlu bir sosyal kimliği sürdürme çabasıyla gerçekleşir ve gruplar arasında bir rekabet ortamı oluşturur. Gruplar, prestij, güç ve statü açısından üstünlüklerini vurgulamak için benzerlikleri ve farklılıkları abartma eğilimi gösterirler. Yine aynı motivasyonla birlikte dış grup üyelerini kendi gruplarından farklı veya daha az önemli olarak algılayabilirler. Bu algı, iç gruplar ile dış gruplar arasında güç, statü ve prestij ilişkilerini de şekillendirir. Bu süreçte, sadece bir dış grubun varlığının farkında olmak bile iç grup içinde rekabetçi veya ayrımcı tepkilere yol açabilir, bu da gruplar arasında çatışma potansiyelini artırabilir.³³

Sosyal kimlik kuramına göre, bir birey, toplumda çeşitli kategoriler ve gruplar içinde yer alabilir. Bu nedenle bir kişi birden fazla hatta birbirine zıt kimlikler edinebilir ve bu kimlikler arasında çatışma yaşanabilir. Bu durum, toplumsal düzeyde olduğu gibi bireysel benlik yapısında da rekabet ve çatışma olasılığını artırır. Bu olasılığa, teori içinde, L. Festinger'nın bilişsel uyumsuzluk (cognitive dissonance) çalışmalarından elde edilen sonuçlar üzerinden çözüm oluşturulur. Bilişsel uyumsuzluk sonuçlarına göre insanlar, bilişsel uyumsuzluklarını azaltmak için davranışlarını değiştirme, çelişkili düşünceleri haklı çıkarma, yeni davranışlar veya düşünceler ekleyerek gerekçelendirme ve çelişen bilgileri yok sayma gibi yöntemler

²⁹ Henri Tajfel, "Individuals and Groups in Social Psychology," *British Journal of Social and Clinical Psychology* 18, Sayı: 2 (1979).

³⁰ Hogg ve Abrams, *Social Identification*.

³¹ Henri Tajfel, "Cognitive Aspects of Prejudice," *Journal of Social Issues* 25, sayı: 4 (1969): 79.

³² Stets ve Burke, "Identity Theory," 225.

³³ Henri Tajfel, *Differentiation between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. (New York: Academic Press: 1978).

kullanılmaktadırlar.³⁴ Farklı kimlik türleri arasında rekabet ve çatışma olasılığına yönelik teori kapsamında belirlenen bir diğer çözüm ise kimlik belirginliği (identity salience) yöntemidir. Stryker ve Serpe'ye göre sosyal durumlar, bir kimlik yerine diğerini gerektiren yorumlara veya tanımlara "açık" olma derecelerine göre kesinlikle farklılık gösterecektir.³⁵ Bu durumda bir kimlik diğeri ile çatışmaksızın belirginleşecektir.³⁶

Kimlik belirginliği yöntemi, bireyin sahip olduğu kimliklerin düzenlenmesi ve organize edilmesinin bir yolu olarak görülür. Sosyal kimlik teorisinde, kimliklerin bir tür hiyerarşi içinde düzenlendiği fikri öne sürülür. Her bir kimliğin belirli bir durumda ortaya çıkma olasılığı hiyerarşik düzenlemenin bir parçasıdır ve hiyerarşik düzene göre gerçekleşir. Bu durumda *kimlik belirginliği hiyerarşisi*, her kimliğin farklı durumlarda nasıl etkili olabileceğiyle ilgili bir bakış açısı sunmaktadır. Bu hiyerarşide bir kimliğin konumu, o kimliğin çekiciliğini ve etkinliğini belirleyen önemli bir faktördür.³⁷

Strauss & Howe Kuşak Paradigması ve Kuşak Kimliği Tanımları

W. Strauss ve N. Howe'in kendi isimleri ile kavramsallaştırılan kuşak paradigması, insanın biyolojik ve tarihsel bir varlık olarak değerlendirildiği ve insan ömrünün değişen evrelerine dayalı olarak oluşturulan bir kuşak teorisidir. Bu paradigma, tarihi yaklaşık 80-90 yıl süren periyotlara böler ve her periyotta dört farklı devir bulunduğunu öne sürer.³⁸ Her devirde farklı bir kuşak bulunmaktadır ve Strauss ve Howe, bir kuşağı, yaşamın ilk aşamalarına, yani bebeklik, çocukluk ve genç yetişkinlik dönemlerine denk gelen ve yaklaşık 22 yıl süren özel bir popülasyon grubu olarak tanımlar.

³⁴ Leon Festinger, "Cognitive Dissonance," *Scientific American Magazine* 207, sayı: 4 (Kasım 1962).

³⁵ Sheldon Stryker ve Richard T. Serpe, "Identity Salience and Psychological Centrality: Equivalent, Overlapping, or Complementary Concepts?" *Social Psychology Quarterly* 57, sayı:1 (Mart, 1994): 18.

³⁶ Stryker ve Serpe'nin kimlik belirginliği (identity salience) olarak tanımladığı bu kavramsallaştırmada, kimlik belirginliği durumlararası olarak ve kişiler tarafından durumlar arasında hareket ederken ve belirli bir durumda tepki verirken taşınan bir "kişilik" değişkenidir.

³⁷ Sheldon Stryker ve Richard T. Serpe, "Commitment, Identity Salience and Role Behavior: Theory and Research Example," *Personality, Roles, and Social Behavior içinde*, ed. W. Ickes ve E. S. Knowles (New York: Springer-Verlag 1982).

³⁸ William Strauss ve Neil Howe, *Generations: the History of America's Future, 1584 to 2069*, (New York: William Morrow and Company Inc., 1991).

Tablo 1: Strauss ve Howe Kohort ve Kuşak Denklemi³⁹

KUŞAK ADI	KUŞAKSAL ARKETİPLER	KOHORT ARALIĞI	DÖNGÜLER-DÖNGÜSEL KARAKTERLER-DÖNGÜSEL OLAYLAR	KUŞAK DOĞUM YILI ARALIĞI
Geç Orta Çağ Periyodu (Late Medieval)				
Arthur Kuşağı	Kahraman - Sivil	1435–1459 (24)	3.Dönüş: Sonbahar-Çözülme: Fransa'dan Geri Çekilme	1433–1460 (28)
Hümanist Kuşak	Sanatçı -Uyarlanabilir	1459–1487 (28)	4.Dönüş: Kış-Kriz: Güllerin Savaşı	1461–1482 (22)
Reform Periyodu (Reformation): 103 Yıl				
Reformasyon Kuşağı	Peygamber - İdealist	1487–1517 (30)	1.Dönüş: Bahar-Yüksek: Tudor Rönesansı	1483–1511 (28)
Misilleme Kuşağı	Göçebe - Reaktif	1517–1542 (25)	2. Dönüş: Yaz-Uyanış: Protestan Reformu	1512–1540 (29)
Elizabeth Kuşağı	Kahraman - Sivil	1542–1569 (27)	3.Dönüş: Sonbahar-Çözülme: Intolerance ve Martydom	1541–1565 (24)
Parlamento Kuşağı	Sanatçı -Uyarlanabilir	1569–1594 (25)	4.Dönüş: Kış-Kriz: Armada Krizi	1566–1587 (21)
Yeni Dünya Periyodu (New World Saeculum): 101 yıl				
Püriten Kuşak	Peygamber - İdealist	1594–1621 (27)	1.Dönüş: Bahar-Yüksek: Merrie England	1588–1617 (29)
Şövalye Kuşağı	Göçebe - Reaktif	1621–1649 (28)	2. Dönüş: Yaz-Uyanış: Püriten Uyanış	1618–1647 (29)
Şanlı Kuşak	Kahraman - Sivil	1649–1675 (26)	3. Dönüş: Sonbahar-Çözülme: Restorasyon	1648–1673 (25)
Aydınlanma Kuşağı	Sanatçı -Uyarlanabilir	1675–1704 (29)	4.Dönüş: Kış-Kriz: Görkemli Devrim	1674–1700 (26)
Devrimci Periyodu (Revolutionary Saeculum): 92 yıl				
Uyanış Kuşağı	Peygamber - İdealist	1704–1727 (23)	1.Dönüş: Bahar-Yüksek: Augustan Age of Empire	1701–1723 (22)
Özgürlük Kuşağı	Göçebe - Reaktif	1727–1746 (19)	2. Dönüş: Yaz-Uyanış: Büyük Uyanış	1724–1741 (17)
Cumhuriyet Kuşağı	Kahraman - Sivil	1746–1773 (27)	3. Dönüş: Sonbahar-Çözülme: Fransız ve Kızılderili Savaşı	1742–1766 (24)
Uzlaşma Kuşağı	Sanatçı -Uyarlanabilir	1773–1794 (21)	4. Dönüş: Kış- Kriz: Amerikan Devrimi	1767–1791 (24)

³⁹ Strauss ve Howe Kohort ve Kuşak Denklemi şablonunun oluşturulmasında Strauss–Howe generational theory - Wikipedia sitesinde yer alan şablondan yararlanılmıştır. Şablonda yer alan kategori ve bilgiler, Strauss ve Howe'nin "The Fourth Turning: an American Prophecy" adlı çalışmaları kullanılarak yeniden düzenlenmiştir; William Strauss ve Neil Howe, *The Fourth Turning: an American Prophecy*, (New York: Broadway Books, 1997).

Sivil Savaş Periyodu (Civil War Saeculum): 82 yıl

Aşkın Kuşak	Peygamber - İdealist	1794–1822 (28)	1.Dönüş: Bahar-Yüksek: İyi Duygular Çağı	1792–1821 (29)
Yıldızlı Kuşak	Göçebe - Reaktif	1822–1844 (22)	2. Dönüş: Yaz-Uyanış: Aşkın Uyanış	1822–1842 (20)
	Kahraman - Sivil	1844–1860 (16)	3.Dönüş: Sonbahar- Çözülme: Meksika Savaşı, Bölgecilik	1844–1860 (16)
Aşamalı Kuşak	Sanatçı -Uyarlanabilir	1860–1865 (5)	4. Dönüş: Kış-Kriz: İç Savaş	1843–1859 (16)

Büyük Güç Periyodu (Great Power Saeculum): 81 yıl

Misyoner Kuşak	Peygamber - İdealist	1865–1886 (21)	1.Dönüş: Bahar-Yüksek: Yeniden İnşa, Yıldızlı Çağ	1860–1882 (22)
Kayıp Kuşak	Göçebe - Reaktif	1886–1908 (22)	2. Dönüş: Yaz-Uyanış: Misyoner Uyanış / Aşamalı Dönem	1883–1900 (17)
GI Kuşak	Kahraman - Sivil	1908–1929 (21)	3.Dönüş: Sonbahar- Çözülme: Birinci Dünya Savaşı, Yasak	1901–1924 (23)
Sessiz Kuşak	Sanatçı -Uyarlanabilir	1929–1946 (17)	4.Dönüş: Kış-Kriz: Büyük Buhan, 2. Dünya Savaşı	1925–1942 (17)

Bin Yıllık Periyodu (Millennial Saeculum): 81 yıl

Baby Boomers Kuşağı	Peygamber - İdealist	1946–1964 (18)	1.Dönüş: Bahar-Yüksek: Yüksek Amerikan Mısyonu	1943–1960 (17)
13. Kuşak	Göçebe - Reaktif	1964–1984 (20)	2. Dönüş: Yaz-Uyanış: Bilinç Devrimi	1961–1981 (20)
Bin Yıllık Kuşak	Kahraman - Sivil	1984-2005 (21)	3.Dönüş: Sonbahar- Çözülme: Kültür Savaşları	1982–2004 (22)
Vatan Kuşağı	Sanatçı -Uyarlanabilir	2005? – 2026?	4.Dönüş: Kış-Kriz: Bin Yıllık Kriz	2005 –

Strauss ve Howe'nin kuşak paradigmasını kavramak için tarihsel periyotları ve her periyot içindeki devirleri doğru anlamak önemlidir. Tablo 1'de detaylı olarak gözlemlendiği gibi, her tarihsel periyot genellikle dört devirden oluşmakta ve her devir, sırasıyla yükseliş, uyanış, çözülme ve kriz olmak üzere dört farklı toplumsal süreci içermektedir. Her bir süreç, bahar (yükseliş), yaz (uyanış), sonbahar (çözülme) ve kış (kriz) olarak adlandırılmakta ve her dönemde yeni bir kuşak tarih sahnesine girmektedir.

Tablodaki dikkat çekici bir diğer nokta, kuşakların temsil ettiği arketiplerdeki düzenli döngüselliktir. Toplumun yükseliş evresine denk gelen kuşak peygamber ve idealist, uyanış evresine denk gelen kuşak göçebe ve tepkisel, çözülme döneminde çocukluk evresini geçiren kuşak kahraman ve sivil, kriz evresinde ise çocukluk evresini geçiren kuşak artist ve uyumlu arketipi sergilemektedir.

Strauss ve Howe'nin kuşak paradigmasında, kuşaklara kimlik kazandıran tarihsel olayların belirli bir karakteri olduğu da gözlemlenmektedir. Her periyotta gerçekleşen olaylar farklı olmasına rağmen aynı karakter özelliklerini sergilemektedir. Kuşakları etkileyen olayların karakterlerinin benzer olması, her bir evrede tanımlanan kuşak isimleri farklı olsa bile kuşaklara aynı arketip özelliğini kazandırmaktadır.

Strauss ve Howe'nin kuşak paradigmasına göre, her periyodun birinci devri *yüksek devir* olarak adlandırılır ve *ilkbaharı* temsil eder. Bu devirde bulunan tüm kuşaklar *peygamber* ve *idealist* arketiplerine sahiptir. Her periyodun birinci devrinde toplumsal bilinç ve içgüdü yüksektir, bu nedenle kurumsallaşma düzeyinde bir artış yaşanır. Birinci devirdeki bu kuşaklar, bireyselliğin zayıf olduğu bir ortamda yetişirler ve bir sonraki devirde genç fetihçiler olarak rol alırlar. Bu sebeple birinci devir içindeki kuşaklar genellikle misyoner kuşak özelliklerini taşıır.⁴⁰

Sert yargı gücüne sahip olma, güçlü olma, iradeli olma, idealist olma ve kendini beğenme gibi karakteristik özelliklere sahip olan bu kuşaklar, tarihsel süreç içinde en belirleyici etkiyi yaşlılık döneminde gösterirler. Birinci devirde bulunan kuşaklar, sonraki devirdeki kuşağa güçlü bir kültürel miras bırakır. Bundan sonraki devirlerde toplumsal ahlakın genel kontrolünü genellikle birinci devirdeki kuşak üstlenir.

Her periyodun ikinci devri, uyanış devri olarak adlandırılır ve yaz mevsimini temsil eder. Bu devirde yetişen tüm kuşaklar göçebe ve tepkisel arketiplerine sahiptir. Tepkisellik, birinci devirdeki kurumsal ilerlemeye karşı gelişmiş bir tavır olarak ortaya çıkar. Bu döngü, genç yetişkinlik evresini temsil eder ve özerklik adına kurumlar saldırıya uğrar. Bu nedenle, bu döngüde yetişen tüm kuşaklar kültürel ve manevi açıdan eksik yetişirler.⁴¹

Tablo 1'de görüldüğü gibi, milenyum periyodu içindeki ikinci döngüde yer alan kuşak "13. Kuşak" olarak adlandırılmıştır ve 1962-1981 yılları arasında doğanları içerir, aynı zamanda X kuşağı olarak da bilinir.⁴² Strauss ve Howe kuşak paradigmasına göre göçebe arketipine sahip olan bu kuşak, eğlenceye düşkün olup topluma yabancılaşmış bireyler olarak büyürler. Kurumsal zafiyet nedeniyle yetersiz korunan X kuşağının toplum ve kuşak bilinci zayıftır.⁴³

Strauss ve Howe kuşak paradigmasına göre, üçüncü döngü *çözülme* ve *sonbahar* evresini temsil eder; bu döngüde yer alan kuşaklar *kahraman* ve *sivil* arketiplerine sahiptir. Bu kuşaklar, kendi periyodu içinde diğer kuşaklara göre önemli bir yer tutar, çünkü ikinci döngüdeki kuşakların oluşturduğu kurumsal ve toplumsal çözülmeye karşı kahramanca sivil bir direniş göstermişlerdir. İş birliği odaklı takım çalışması, bu dönemi karakterize eden özelliklerden biridir.⁴⁴

⁴⁰ Strauss ve Howe, *The Fourth Turning*.

⁴¹ Strauss ve Howe, *The Fourth Turning*, 102.

⁴² X ismi, Coupland'ın "Generation X: Tales for an Accelerated Culture (1991) isimli romanı ile popüler hale gelmiştir. Coupland ise, X kavramını sosyolog Paul Fussell'in "Class" isimli eserinden ödünç aldığını belirtmiştir: Douglas Coupland, *Generation X: Tales for an Accelerated Culture*, (New York: St. Martin's Press, 1991).

⁴³ Bu döngüde yayında olan *The Exorcist* ve *Rosemary'nin Bebeği* gibi filmler bu kuşağın kimlik duygularını ve benlik algılarını kalıcı olarak etkilediğini belirten Strauss ve Howe, X kuşağının çocuk ve kuşak algısının da bu nedenle olumsuz olduğunu belirtirler; Strauss ve Howe, *Generations*, 30.

⁴⁴ William Strauss ve Neil Howe, *The Millennials Rising; the Next Great Generation*, (New York: Vintage Books: 2007), 420.

Strauss ve Howe, son periyotta yer alan üçüncü döngü kuşağına *milenyum kuşağı* adını vermiştir.⁴⁵ 1982 sonrası doğan bu kuşağın en önemli özelliği, kolektif bir zihin yapısına ve yörunge duygusuna sahip olmalarıdır. Gelenek, kültür ve topluluk bilinci yüksek olan bu kuşak, sivil toplum kuruluşlarında daha fazla rol alarak toplumsal olaylarda inisiyatif sahibi olarak yetişmişlerdir. Strauss ve Howe'a göre, Milenyum kuşağı Amerika'nın geleceğini inşa edecek olan kuşaktır.

Strauss ve Howe'a göre dördüncü devir *kriz* evresi olup *kış* mevsimini temsil etmektedir. Bu devirde yer alan kuşaklar, artist ve sanatçı arketipine sahip olmaları nedeniyle toplumun içindeki dönemsel kriz karşısında aşırı korunmaktadır. Bu durum, sonraki periyot içinde kriz sonrası konformist ve sosyalleşmiş genç yetişkinler olarak yer almalarına yol açmaktadır. Bu devir, krizlerin ve yıkımların çağı olarak değerlendirilir ve ulusun bekası tehdit altındadır. Bu nedenle bireyler, kendilerini daha büyük bir grubun üyeleri olarak konumlandırma ihtiyacı hissederler.⁴⁶

Strauss ve Howe Kuşak Paradigmasının Biçim ve İçerik Analizi

W. Strauss, 1947-2007 yılları arasında yaşamış Amerikalı bir hukukçu ve kamu yönetim uzmanıdır. N. Howe ise 1951 doğumlu, Amerikalı bir tarihçi ve kamu yönetim uzmanıdır. LifeCourse Associates, Blackstone Group, Concord Coalition ve Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi (Center for Strategic and International Studies) gibi kuruluşlarda kuşaklar ve kuşaklararası ilişkiler konusunda sosyal ve siyasal danışmanlık görevlerinde bulunan bu düşünürler, sosyal tarih ve kuşaklar alanında önemli eserler yazmışlardır.⁴⁷ Strauss ve Howe'ın Amerikan küresel tarih ve kuşak analizine dayanan Strauss ve Howe Kuşak Paradigması, kuşak kimliği üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir yer tutmaktadır.

Strauss ve Howe'ın içinde yaşadığı ekonomik ve politik sistem, her ne kadar ileri demokrasi niteliğine sahip olsa da A. Gramsci'nin hegemonya,⁴⁸ L. Althusser'in ideolojik aygıtlar⁴⁹ tezinde ileri sürdükleri gibi, kapitalizmin gücünü devam ettirebilmek için bireysel ve toplumsal karar verme süreçlerine dâhil olduğu bir sosyal yapı niteliğine sahiptir. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar kapitalist sistemin, ikinci yarısından sonra ise hem kapitalist hem de politik sistemlerin bireyin tercihini etkileme amacıyla bireyi içten ele geçirme politikaları çerçevesinde yeni kişilik, benlik, kimlik, kuşak ve toplum tanımlarına gidilmiştir. Bu tanımların en belirgin özelliği ise *inşa edici kimlik tanımları* olmalarıdır. Yeniden çerçeveleme teknikleri ile bireyin, toplumun ve kuşakların

⁴⁵ Howe ve Strauss, *Milenyumcular Yükseliyor* (Millennials Rising, 2007) isimli kitabında 1982 sonrası doğanları milenyumcular kuşağı ismini vermiştir ancak Y alfabetik olarak X'ten sonra yer alması nedeniyle X kuşağından sonra gelen kuşağa Y kuşağı denilmiş ve bu isim daha çok benimsenmiştir.

⁴⁶ Strauss ve Howe, *The Fourth Turning*, 103-4.

⁴⁷ Generations (1991), 13th-GEN (1993), The Fourth Turning (1997), Millennials Rising (2000), Millennials Go To College (2003, 2007), Millennials and the Pop Culture (2006) ve Millennials and K-12 Schools (2008) başlıklı kitaplar, Strauss ve Howe'ın ortak yayımları arasında yer alan çalışmalardır.

⁴⁸ Antonia Gramsci, *Hapishane Defterleri*, çev. Adnan Cemgil (İstanbul: Belge Yayınları, 1997).

⁴⁹ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Mahmut Özışık ve Yusuf Alp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

politik ve ekonomik açıdan kontrolünün ve öngörülebilirliğinin sağlanması için E. Bernays'ın da belirttiği gibi, sosyal bilimler alanı da aktif olarak kullanılmıştır.⁵⁰ Strauss ve Howe'un kuşak çalışmalarında da bu karakterde yeniden çerçeveleme tekniğinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Düşünürler 1435-2069 aralığını içine alan bütün kuşakları idealist, reaktif, sivil ve uyarlanabilir şeklinde sadece dört kategoriye göre tanımlamışlardır. Bu yönüyle, Strauss ve Howe kuşak teorisi, geri ve ileri zamanlı kalıp arketipler belirlenip retrospektif ve prospektif analiz yöntemi kullanılarak geçmişten geleceğe bütün kuşakların çerçeve içine alındığı bir kategorik biçime sahiptir. Bu durum, sadece kuşakların değil kuşaklara yönelik toplumsal algının da belli stereotiplerle çerçeve içine alınması demektir ki; bu tanımlayıcı yaklaşım kuşakları verili kimliklere ve tanımlara mahkûm eden bir nitelik arz etmektedir.

Strauss ve Howe kuşak teorisinde kullanılan döngüsel kuşak modeli, Antik Yunan'dan günümüze toplumbilim alanında kullanılan toplumsal değişim teorilerinden *döngüsel değişim teorisine* denk düşmektedir. Döngüsel değişim teorisinin temel varsayımı; kendi içinde ezeli ve ebedi olan biçimlerin sürekli oluşup çözüldüğü, yükselen ve alçalan evrelerin sonsuz bir art arda gelişinde tarihin kendini sürekli yenilediği yönündedir.⁵¹ Doğanın ve insanın biyolojik sürecine dayanan bu makro ölçekli toplumsal teori, Strauss ve Howe kuşak teorisinde görülen döngüsel sosyal evrim anlayışının esasını oluşturmaktadır. Döngüsel kuşak teorisi çerçevesinde, her periyot içinde yer alan döngüler sırasıyla doğum, büyüme, çöküş ve ölüm sürecini simgelemektedir. Genel olarak bir toplumun gelişimi söz konusu olduğunda bu teori makul bir çerçeveye oturtulabilir ancak çöküş ve ölüm döngülerini de içine alan bir döngüsel teorisinin genç kuşakla ilintilendirilmesi, çöküş ve ölüm döngülerinde, gençliğin ve çocukluğun gelişim ve canlılık doğasına ters düşen bir nitelik taşımaktadır.

Strauss ve Howe kuşak teorisinde, devresel hareketler, döngüsel değişim gibi bilimsel toplumsal teorilerin yanı sıra bilimsel olmayan argümanların⁵² da kullanılması dikkat çekmektedir. Örneğin, Howe periyot içindeki devirlerin, karakterlerin, olayların ve arketiplerin her zaman dört döngü içinde gerçekleşmesini şu ifadelerle açıklamaktadır:

“İncil’de genellikle dördüncü kuşak boyunca süren lanetler ve günahlardan bahsederler. Genellikle üç demezler ve asla beş demezler. Bir sonraki kehanete veya bir sonraki kurucu imparatorluk gelene kadar bir imparatorluk kurma dönemini veya bir ruhsal kehanet dönemini tamamlayan dört kuşaklık bir döngünün, moderniteden çok önce kullanılan çok yaygın bir model olduğunu görüyoruz.”⁵³

⁵⁰ Adam Curtis, “The Century of the Self,” <https://www.bbc.co.uk/iplayer/episodes/p00ghx6g/the-century-of-the-self>.

⁵¹ Kenneth Bock, *İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları*, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi içinde, der. Tom Bottomore ve Robert Nisbet, haz. Mete Tuncay ve Aydın Uğur, (Ankara: Aytaç Yayınları, 1977), 57.

⁵² Bilimsel yöntem kullanılarak ortaya konulan verilere dayanmayan öncüllere dayalı ifadeler.

⁵³ Neil Howe, Brian Lamn, “Co-author of the new book,” erişim 10 Nisan 2023, <https://www.c-span.org/video/?17548-1/generations-history-americas-future>.

Bu ifadeler dikkate alındığında Strauss ve Howe kuşak teorisinin bilimsel bir teori olduğunu söylemek zordur. Bu durumda “Strauss ve Howe kuşak teorisi” ifadesindeki “teori” kavramı, bilimsel içerikli bir teori değil yaşam paradigması anlamında bir teori anlamına gelmektedir.⁵⁴

Strauss ve Howe kuşak teorisindeki tarihsel olayların her zaman tekrar eden periyotlara ve periyot içindeki devirlere taksim edilmesi kuşak olgusunun nedensellik düzleminden zorunlu nedensellik düzlemine çekildiğini göstermektedir ki bu durum da kuşak olgusunu doğal mecrasından çıkararak bir yaklaşımdır. Böyle bir yaklaşım analizlerin gerçekçiliğine de gölge düşürmektedir. Her periyodun dört devir döngüsü içinde ilerlemesi, teorisinin paradigma açısından indirgemeci bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Düşünürlerin her olgunun belli bir zamanda gerçekleşeceğini işaret eden şu cümleleri ise teorilerinin basitleştirici karakterini net olarak ortaya koymaktadır:

“Her şeyin mevsimi, göklerin altındaki her olayın zamanı vardır. Doğmanın zamanı var, ölmenin zamanı var. Dikmenin zamanı var, sökmenin zamanı var. Öldürmenin zamanı var, şifa vermenin zamanı var... Susmanın zamanı var, konuşmanın zamanı var. Sevmenin zamanı var, nefret etmenin zamanı var. Savaşın zamanı var, barışın zamanı var.”⁵⁵

Strauss ve Howe teorisinin problematik diğer bir yanı ise kuşakların doğum yılı aralıkları ve kohort aralıklarının belirlenme kriteridir. Kuşak olgusuna yönelik çalışmalar, genel olarak, “dönemsel faktörler kuşakların kimlik ve karakterini etkiler” varsayımı üzerine kuruludur. Bu nedenle herhangi bir kuşak hakkında yapılan çalışmada, kimlik açısından tanımlayıcı bir sonuca gidilecekse öncelikle ampirik araştırma yöntemi ile bu varsayımın ilgili kuşak özelinde test edilmesi gerekmektedir. Sadece varsayım dayalı olarak bir kuşak hakkında kimlik tanımı yapmak kuşakları dönemsel olaylara veya prototipleştirilmiş kategorilere mahkûm etmek olacaktır. Strauss ve Howe, her ne kadar çalışmalarının ampirik verilerle desteklendiğini belirtse de⁵⁶ 1435 yılından son periyot öncesine kadar geçmiş kuşaklar hakkında doğrudan saha araştırması yapılması mümkün olmadığı için bu dönemlere ait kuşak tanım ve analizlerin önyargıya dayanması ve stereotip üretmesi kaçınılmaz olacaktır. Geçmiş zamanda yaşamış insanları herhangi bir ampirik veriye dayanmaksızın dönemsel olaylara göre tanımlamak onları etiketlemek, yargılamak ve bu yargıya mahkûm etmek olacaktır. Bu sorun ise geçmiş kuşakların farklı ve özgün karakterlerinin, entelekyalarının keşfedilmesine mâni bir durumdur.

Strauss ve Howe paradigmasının kuşak kimlikleri, son döngü içinde ampirik verilerle desteklenmiş görünmektedir. Ancak Psikoloji disiplini içinde kuşak çalışmasına katkıda bulunan J. Twenge, düşünürlerin Milenyum Kuşağı için belirttiği kişilik özelliklerinin, saha araştırmalarından elde edilen bulgularla uyumlu olmadığını dile getirmektedir.⁵⁷ Strauss ve Howe’ın Milenyum Kuşağı olarak tanımladığı kuşağı Ben Kuşağı olarak kavramsallaştıran

⁵⁴ Bu nedenle, bu makalenin başlığında, *Strauss ve Howe Kuşak Teorisi* yerine *Strauss ve Howe Kuşak Paradigması* ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁵ Strauss ve Howe, *The Fourth Turning*, 461.

⁵⁶ Neil Howe, Brian Lamn, “Co-author of the new book,” erişim 10 Nisan 2023.

⁵⁷ Jean M. Twenge, *Ben Nesli*, çev. Esra Öztürk. (İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2013), 19.

Twenge'e göre, Ben Kuşağının en belirgin özelliği, Strauss ve Howe'ın belirtmiş olduğu gibi "toplumsallık" değil "bireysellik"tir. Bireysel tatmin ve kendi ihtiyaçlarını ilk sıraya koyan Ben Kuşağı, Milenyum Kuşağı için belirtildiği gibi toplumun ihtiyaçlarını önceleyen değil kendi ihtiyaçlarını önceleyen ve kendi memnuniyetine odaklı yaşayan bir kuşaktır.⁵⁸

Aynı coğrafi alanda saha araştırması yapılmış olmasına rağmen Twenge'in Y Kuşağı⁵⁹ için ortaya koyduğu bu bulguların Strauss ve Howe'ın ortaya koyduğu bulgularla çelişmesi her ne kadar bilimsel teorilerle ve bilimsel araştırma yöntemleri ile desteklenmiş olursa da kuşak analizlerinin ve kimlik tanımlarının yanlış, yanlış, spesifik ve subjektif karakterlerde olabileceğini net olarak ortaya koymaktadır. Bu durum, toplumsal yapı birimleri arasında en önemli yere sahip olan ve toplumsal değişim ve dönüşüm açısından en kritik yerde bulunan genç kuşakların sabit betimlemelerle ve verili arketip ve kimliklerle değil ilgili kuşağın içinde yaşamış olduğu tarihsel, toplumsal ve kültürel olgularla ve dinamiklerle uyumlu olarak tanınmasını gerekli kılmaktadır.

Strauss ve Howe Kuşak Paradigmasının Kuşak Teorileri ve Sosyal Kimlik Teorisi Bağlamında Analizi

Kuşak tanım ve teorileri bölümünde açıklandığı üzere kuşaklar (kohort), sosyal yaşam süreci içinde ardışık bir şekilde konumlanmış sosyal kategorilerdir. Dönemsel olayların etkisi ile oluşan kuşak kategorileri, kuşaklar olgusunu anlamak ve açıklamak amacıyla yapılan çalışmalarda, iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu kategorilerden ilki, Mannheim'ın işaret etmiş olduğu, kuşak birimleridir. 68 Kuşağı gibi kuşak birimleri, kuşakların oluşmasına etki eden dönemsel faktörlerden etkilenmiş ve bu etki karşısında organize bir duruş, düşünüş ve tavır sergilemiş bireylerden oluşmaktadır. Bu yönüyle kuşaksal birimler, toplumsal yapı içinde özerk bir konuma sahip olmakta ve sosyal kimlik grubu olma niteliği taşımaktadırlar.

Dönemsel olayların etkisiyle birlikte şekillenen bir diğer kategori biçimi ise genel kuşak kategorileridir. Genel kuşak kategorileri, kuşakların oluşmasına etki eden dönemsel faktörlerden etkilenmiş ancak bu etki kendilerinde organize bir duruş, düşünüş ve tavır haline dönüşmemiş bireylerden oluşmaktadır. Toplumsal yapı içinde enlemsel olarak yer alan genel kuşak kategorilerinin oluşum aşamasında, Mannheim açısından aksiyoner bir yön bulunmamakta; kategoriler enlemsel ve boylamsal olarak ortak duygu ve aynı ilksel izlenimi taşıyan bireyler olarak karakterize olunmaktadır. Bu yönüyle genel kuşak kategorileri, sosyal kimlik grubu olma potansiyeli taşımamaktadırlar.

Kuşakları anlama ve açıklamaktan ziyade yapılandırıcı ve tanımlayıcı yönüyle öne çıkan kuşak araştırmalarına gelince; çalışma kapsamında bu türde örnek olarak incelenen Strauss ve Howe kuşak paradigmasında kuşakların, tarihsel-toplumsal ve kültürel süreci enlemsel ve boylamsal olarak kesen ve periyodik aralıklarla kendini tekrarlayan genel ancak sistematik

⁵⁸ Twenge, *Ben Nesli*, 105.

⁵⁹ Y Kuşağı, Strauss ve Howe'da Milenyum Kuşağını, Twenge'de ise Ben Kuşağını içine almaktadır. Bu nedenle Milenyum Kuşağı ve Ben Kuşağının ortak ifadesi olarak Y Kuşağı kimlik tanımının kullanılması tercih edilmiştir.

kategoriler olarak yapılandırıldığı görülmektedir. Kuşak kimliklerini yapılandırıcı ve tanımlayıcı rol üstlenen Strauss ve Howe'ın ortaya koyduğu bu kuşak kategorilerinin her biri, belirli yaş aralığındaki bireylerin tarihsel olay üzerinden ortak deneyimlerini yansıtsa da kuşak periyonları içinde yer alan kuşak kategorilerinin birbirini tekrarlayan arketiplerle tanımlanmış olması esasen her bir kuşağın bir kalıp ve prototip üzerinden ele alındığını göstermektedir. Bu durum, kuşak kategorilerinin prototip üzerinden oluşan sosyal kimlik kategorileri ile aynı yapısal özelliklere sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Strauss ve Howe kuşak kategorileri, sosyal kimlik kategorileri gibi, belirli arketipler üzerinden tanımlanarak her bir kuşağa belirli bir güç, prestij ve statü yüklemiştir. Aynı şekilde sosyal kimlik kuramında olduğu gibi, Strauss ve Howe kuşak kategorileri de kuşaklar arasındaki farklılıklar temelinde oluşmuş yapılar olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra özdeşleşme ve depersonalizasyon motivasyonu da benzerlik göstermektedir. Sosyal kimlik kategorilerinde olduğu gibi, Strauss ve Howe kuşak kategorileri de bireysel kimliğin bastırılması yönünde kuşak içindeki benzerliklerin abartıldığı bir yapı arz etmektedir.

Strauss ve Howe paradigmasında görülmektedir ki yapılandırılmış kuşak kategorilerine dahil olan bireylerin kuşak kimlikleri, kalıp arketipler üzerinden dışsal olarak belirlenmektedir. Ancak kimlik aslında bireyin ve grupların bizzat kendi kendilerini tanımlama ve diğer kişiler veya gruplar arasında kendilerini konumlandırma sürecidir.⁶⁰ Kimlikler, bireylerin toplumsal, kültürel ve tarihsel çevrelerinde deneyimledikleri birincil ve ikincil sosyalizasyon süreçlerinin bir ürünü olarak dinamik bir şekilde oluşmaktadır. Başka bir deyişle kimlik oluşumu, algısal, bilişsel, motivasyonel, ilişkisel ve diyalektik bir süreçtir.⁶¹ Ancak Amerikan küresel tarih ve kuşak analizine dayanan X, Y, Z gibi, yapılandırılmış kavramlarla tanımlanan kuşaklar, kimlik açısından yapılandırılmış olmalarıyla, bu dinamik ve diyalektik doğanın mekanik ve sabit bir düzleme indirgenmesine neden olmaktadır. Bu tür kavramsallaştırmalar, kimlikleri tek boyutlu ve değişmez sabiteler olarak ele alarak hem sosyal gerçekliği sınırlamakta hem de pygmalion mitosunda olduğu gibi, kuşakların kendilerini, gerçeklikten ziyade stereotiplere dayalı algı ve kalıplara uydurmasıyla kendini gerçekleştiren kehanete dönüşüp gerçekliğin tersyüz olması riskini taşımaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Kuşaklar (kohort), dönemsel faktörlerin etkisi ile oluşmuş sosyal kategorik yapılarıdır. Bu çalışmada, kuşak kategorilerinin sosyal kimlik kategorisi olma potansiyeli üzerinde durulmuş ve açıklayıcı ve tanımlayıcı kuşak araştırmalarında yer alan kuşak analizleri incelenmiştir. Mannheim'ın kuşak araştırmasında, tarihin akışını kesintiye uğratan trajik olaylar gibi dönemsel etkilerin genel olarak çocuklar ve gençlerden oluşan yeni kuşağın karakterini şekillendirdiği ancak özel bir sosyal kimlik kategorisi oluşturmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte Mannheim'ın dönemsel etkenlerin sosyal kimlik oluşturma kapasitesini takdir etmiş

⁶⁰ Bilgin, Kimlik, 19.

⁶¹ Kimlik, içerik ve süreç bileşeninden oluşmaktadır; Sheldon Stryker ve Peter J. Burke, "The Past, Present, and Future of an Identity Theory," *Social Psychology Quarterly* 63, sayı: 4 (Aralık 2000): 284-297.

olduğu ve bu etkiyle oluşan kuşak yapılarını kuşak birimleri olarak genel kuşak kategorisinden farklı bir yerde konumlandığı görülmektedir.

Strauss ve Howe kuşak paradigması incelemesinde, bütün kuşakların genel kategoriler biçiminde ele alındığı, bu kategori içinde yer alan bireylerin sadece ortak duygu ve aynı ilksel izlenim gibi kategorik özellikler taşımadığı, buna ek olarak, ortak bilinç, tutum ve davranış gibi sosyal kimlik özelliklerini de taşıdığı belirlenmiştir. Arketipler üzerinden güç, statü ve prestij kazandırılan genel kuşak kategorilerinin kuşak kimliğinin oluşmasından motivasyonel güç taşıyıcı özelliğe sahip olarak yapılandırıldığı tespit edilmiştir. Dahası milenyum, misyoner, baby boomers gibi kuşak kavramlarının sadece bir kuşak adını değil, aynı zamanda verili haliyle o kuşağın kimlik ve değerlerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığı anlaşılmıştır.

Çalışma kapsamında, Tajfel ve Turner'ın geliştirmiş olduğu sosyal kimlik kuramı temel alınarak Strauss ve Howe kuşak paradigmasının kuşak kimliği oluşturma potansiyeli sorgulanmış ve paradigmanın yapılandırıcı, tanımlayıcı, verili ve inşa edici özellikleri ile sosyal kimlik kuramında açıklanan prototip geliştirme, stereotiplerle kimliklerin sınırlandırılması, bireysel kimliğin bastırılması, kişiler arası ilişkilerin verili kuşak kimlik özellikleri ile saptırılması, aşırı özdeşleşme, özgürlüklerin ve özgünlüklerin sınırlandırılması, farklılıkların ve benzerliklerin abartılması, kuşaklar arası çatışmanın artması, gerçekliğin sınırlandırılması ve rosenthal (pygmalion) etkisi ile tersyüz edilmesi gibi riskler taşıdığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda verili kuşak kimliği tanımlarının, kuşakların belirlenmesi, kuşak kimliklerinin ve farklılıklarının tanımlanması, iş yerlerinde çalışma planlarının düzenlenmesi ve organizasyon şemalarının oluşturulması gibi konularda referans oluşturması hususunda yanlıtıcı olduğu değerlendirilmesine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çeviren: Mahmut Özışık ve Yusuf Alp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Becton J. Bret ve Jones-Farmer, L.A.. "Generational Differences in Workplace Behavior," *Journal of Applied Social Psychology* 44, (Şubat 2014): 175-189.
- Bilgin, Nuri. *Kimlik İnşası*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, Aralık 2023.
- Bock, Kenneth. İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. Derleyen: Tom Bottomore ve Robert Nisbet. Hazırlayan: Mete Tuncay ve Aydın Uğur, Ankara: Aytaç Yayınları, 1977, 51-92.
- Comte, Auguste. "Auguste Comte on the Natural Progress of Human Society: Population and Development Review," *Population Council* 37, sayı: 2 (Haziran 2011): 389-394.
- Curtis, Adam. "Happiness Machines (1 of 4): The Century of the Self." erişim 12 Nisan 2023, <https://www.bbc.co.uk/programmes/p0720m7r>.
- Çakır, Halil ve Azman, Ayşe. "Sosyal Kuşaklar: Kuşaklar Sosyolojisinde Metodolojik Bir Açılım," *İmgelem* 6, sayı: 11 (Aralık: 2022): 331-350. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1150010>.
- Erll, Astrid. "Generation in Literary History: Three Constellations of Generationality," *Genealogy, and Memory*," *New Literary History* 45, sayı: 3 (Yaz. 2014): 385-409.
- Festinger, Lcon. "Cognitive Dissonance," *Scientific American Magazine* 207, sayı: 4 (Kasım 1962): 93-106.

- Gramsci, Antonia *Hapishane Defterleri*, Çeviren: Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları, 1997.
- Hogg, Michael A. ve Abrams, Dominic. *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. (London: Routledge 1988).
- Hogg, Michael A., Terry Deborah J., ve White, Katherine M.. "A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory," *Psychology Quarterly* 4, sayı: 58, (Aralık, 1995): 255-269.
- Hornsey, Matthew J. "Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review, Social and Personality," *Psychology Compass* 2, sayı: 1 (2008): 204–222.
- Howe, Neil. "Co-author of the new book "Generations: The History of America's Future, 1584-2069," what's it all about?" Brian Lamn, erişim 10 Nisan 2023, <https://www.c-span.org/video/?17548-1/generations-history-americas-future>.
- Jaeger, Hans. "Generations in History: Reflections on a Controversial Concept," *History and Theory* 24, sayı: 3 (Kasım 1985): 273-292.
- Johnson, Allan. G.. "Cohort," *The Blackwell Dictionary of Sociology A User's Guide to Sociological Language içinde*, Editör: Allan G. Johnson (Blackwell 2000): 47.
- Johnson, Allan. G.. "Generation," *The Blackwell Dictionary of Sociology A User's Guide to Sociological Language içinde*, Editör: Allan G. Johnson (Blackwell 2000): 132.
- Joshi, Aparna., Dencker, John C., Franz, Gentz, ve Martocchio, Joseph J. "Unpacking Generational Identities in organizations," *The Academy of Management Review* 35, sayı: 3 (2010): 392-414.
- Mannheim, Karl. *Bilgi Sosyolojisi*, Çeviren: Mustafa Yalçinkaya, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Mannheim, Karl. *From K. Mannheim: The Problem of Generation*. Editör: Kur H. Wolff, London: Routledge Taylor & Francis Group, 2017.
- Ryder, Norman B. "The Cohort as a Concept in the Study of Social Change," *American Sociological Review* 30, sayı: 6 (1965): 843-861.
- Scott, Jackie. "Generations," *The Cambridge Dictionary of Sociology içinde*, Editör: Bryans S. Turner (Cambridge: Cambridge University Press: 2006), 233-235.
- Stets, Jan E., ve Burke, Peter J. "Identity Theory and Social Identity Theory," *Social Psychology Quarterly* 63, sayı: 3 (Eylül 2000): 224-223.
- Strauss, William ve Howe, Neil *Generations: the History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow and Company Inc., 1991.
- Strauss, William ve Howe. *The Fourth Turning: an American Prophecy*. New York: Broadway Books, 1997.
- Strauss, William ve Howe. *The Millennials Rising; the Next Great Generation*. New York: Vintage Books: 2007.
- Stryker, Sheldon ve Serpe, Richard T. "Commitment, Identity Salience and Role Behavior: Theory and research example," *Personality, Roles, and Social Behavior içinde*, Editör: W. Ickes ve E. S. Knowles (New York: Springer-Verlag 1982).
- Stryker, Sheldon ve T. Serpe, Richard "Identity Salience and Psychological Centrality: Equivalent, Overlapping, or Complementary Concepts?" *Social Psychology Quarterly* 57, sayı: 1 (Mart, 1994): 16-35.
- Stryker, Sheldon ve Burke, Peter J. "The Past, Present, and Future of an Identity Theory," *Social Psychology Quarterly* 63, sayı: 4 (Aralık 2000): 284-297.
- Tajfel, Henry, ve Wilkes, A. L.. "Classification and Quantitative Judgement," *British Journal of Psychology* 54, (1963): 101–114.
- Tajfel, Henri. "Cognitive Aspects of Prejudice," *Journal of Social Issues* 25, sayı: 4 (1969): 79–97.

- Tajfel, Henri. *Differentiation between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. (New York: Academic Press: 1978).
- Tajfel, Henri. "Individuals and Groups in Social Psychology," *British Journal of Social and Clinical Psychology* 18, sayı: 2 (1979):183–190.
- Turner, Bryan S. ve Eyerman, Ron. "Kuşaklar Sosyolojisi," *Klasik Sosyoloji* içinde, Editör: Bryan. S. Turner, Çeviren: İdil Çetin. (İstanbul: İletişim Yayınları 2014), 385-409.
- Turner, John C., ve Oake, Penelope J. "The Significance of the Social Identity Concept For Social Psychology with Reference to Individualism, Interactionism and Social Influence," *British Journal of Social Psychology* 28 (1986): 231-252.
- Twenge, Jean M. Ben Nesli. Çeviren: Esra Öztürk, İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2013.
- Urick, Michael J. "Exploring Generational Identity: A Multiparadigm Approach," *Journal of Business Diversity* 13, sayı: 3 (Ocak, 2012): 103-115.
- Wikipedia, "Strauss–Howe generational theory," https://en.wikipedia.org/wiki/Strauss-Howe_generational_theory

Ideology, Utopia and Practice: Rural Development in Turkey Until the Late 1940s (*)

Selami Mete AKBABA (**)

Abstract

In this study, rural development policies implemented in a country with a large proportion of its population living in rural areas are evaluated with their ideological justifications and practices. The period considered is from the end of the Empire to the post-World War II period, which can be considered the first phase of the nation-state, when industrialization efforts were still quite weak and economic expectations were focused on rural production. In order not to reduce the early republican period to a narrative of top-down policies, the following three elements were considered in the background: capitalism, progressivism, and the international conjuncture. In this context, this study first examines the ideology of statism, which can be considered as the ideology of the period, and then its manifestation in the countryside, peasantism. For this purpose, both the organic intellectuals and the leaders of the period were consulted, and the rural activities of the Halkevleri (People's Houses) were analyzed. The implementation of this discourse is discussed through the Model Villages, a kind of visual modernization project, and the Village Institutes, which aimed to radically transform the countryside through education. It is concluded that rural development policies played an important role and were decisive in the nation-building process.

Keywords: Rural Development, Statism, Peasantism, Model Villages, Village Institutes.

Original Research Article

Submission Date: 11.04.2024

Acceptance Date: 31.05.2024

(*) This article is based on the third chapter of the author's doctoral dissertation, which is currently in progress at Hacettepe University, Political Science PhD Program.

(**) PhD Candidate, Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Political Science; Research Assistant, Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology.

E-mail: s.meteakbaba@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9406-0252>

Selami Mete Akbaba, "Ideology, Utopia and Practice: Rural Development in Turkey Until the Late 1940s," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 18 (May 2024): 123-146.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.141>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

İdeoloji, Ütopya ve Pratik: 1940'ların Sonuna Dek Türkiye'de Kırsal Kalkınma (*)

Selami Mete AKBABA (**)

Öz

Bu çalışmada, nüfusunun büyük bir bölümü kırsalda yaşayan bir ülkede uygulanan kırsal kalkınma politikaları -ideolojik gerekçeleri ve uygulamaları ile- değerlendirilmiştir. Zaman aralığı olarak imparatorluk sonundan ulus-devletin ilk aşaması sayılabilecek İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayileşme çabalarının henüz oldukça cılız olduğu ve ekonomik beklentilerin kırsaldaki üretime yoğunlaştığı dönem belirlenmiştir. Cumhuriyet'in erken dönemini tepeden inen politikalar anlatısına indirgememek için arka planda şu üç unsur göz önünde bulundurulmuştur: Kapitalizm, ilerlemecilik ve uluslararası konjonktür. Bu bağlamda, bu çalışmada öncelikle dönemin ideolojisi olarak kabul edilebilecek devletçiliğin ne olduğu, akabinde, bunun kırsaldaki tezahürü köycülük tartışıldı. Bunun için bir yandan hem dönemin organik aydınlarına ve liderlerine başvuruldu hem de Halkevleri adlı uygulamanın kırsala yönelik çalışmaları ele alındı. Bu söylemin nasıl somutlaştığı ise bir tür görsel modernleştirme projesi olan model köyler uygulaması ve kırsalın eğitim ile kökten dönüşümünün hedeflendiği köy enstitüleri üzerinden tartışıldı. Sonuç olarak, kırsal kalkınma politikalarının ulus-inşası sürecinde önemli rol oynadığı ve belirleyici olduğuna ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Devletçilik, Köycülük, Numune Köyler, Köy Enstitüleri.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 11.04.2024

Kabul Tarihi: 31.05.2024

(*) Bu makale yazarın Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora Programında süreci devam etmekte olan doktora tezinin üçüncü bölümünden üretilmiştir.

(**) Doktora Adayı, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı; Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

E-posta: s.meteakbaba@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9406-0252>

Selami Mete Akbaba, "İdeoloji, Ütopya ve Pratik: 1940'ların Sonuna Dek Türkiye'de Kırsal Kalkınma," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 123-146.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.141>

Bu eser [Creative Commons Atıf-Gayri-Ticari-Türetilmez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Introduction

The intellectual origins of developmentalism can be traced back to the concept of progress in modern Western philosophy. In economic terms, its execution, involving political intervention in the market or vice versa, finds its roots in the early stages of capitalism. However, the distinct field of development studies emerged after World War II.¹ To offer a comprehensive definition of developmentalism, it encompasses state intervention in the market for economic reasons, where this intervention has not only economic practices but also legal, political, and social implementations. Developmentalism cannot be considered in isolation from capitalism and the need to intervene in it. In fact, it can be said that developmentalism, as the ‘fetishization of development,’ is an ideological product of capitalism.² Moreover, it is well known that capitalism does not spread throughout the world by emergence or export, but by diffusion. In other words, the premise of developmentalism is capitalism, and how this developmentalism takes shape is also influenced by regional differences in the development of capitalism. It should also be kept in mind that agrarian capitalism has been transformed in a very different way from industrial capitalism, that is, from the mainstream narrative of capitalist development. Therefore, in order to study the origins of market interventionism and developmentalism in rural Turkey, it is necessary to look at specific historical context rather than engaging in a theoretical discussion of developmentalism.

The historical context for understanding the origins and development of the rural developmentalism in Turkey involves three intertwined transformations. One is the development of capitalism from the Ottoman Empire to Turkey and its impact on the countryside. Another is the idea of development that began as progressivism in late Ottoman thought and was inherited by Republican cadres. The fact that the political and bureaucratic cadres of the early Republic era were also bureaucrats or soldiers in the Ottoman Empire makes this situation less surprising. The last is that state policy was shaped according to the international conjuncture. These three historical formations are essential to comprehend the phenomenon of rural transformation, which is frequently marginalized in comparison to urban development and industrialization in the context of developmentalism. Nevertheless, the relative importance of these formations is not the primary organizing principle of this discussion; rather, they are organized thematically. As this is a thematic discussion, the historical material is not presented in a linear way under the main headings. Instead, there will be a degree of back-and-forth transpositions for specific events, which will cover the period of nation-building. Moreover, as there is no linear progression from thought to politics, or from the international structure to thought and politics, and it is not possible to determine the degree of their importance, it is necessary to consider these historical formations in a thematic manner. It is evident that capitalism has been a precursor to developmentalism. However, it is

¹ Ayşe Trak et al., “Development Literature and Writers from Underdeveloped Countries: The Case of Turkey [and Comments and Reply],” *Current Anthropology* 26, no. 1 (1985): 90.

² Arif Dirlik, “Developmentalism: A Critique,” *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies* 16, no. 1 (2014): 30-31.

crucial to avoid the trap of local exceptionalism, as local transformations have also played a role in shaping capitalist development. In other words, there is no need for a capitalized narrative of capitalism. For this reason, rather than treating theory and practice as distinct entities, I examine their interrelationship in the context of rural practice.

Although it represents the most significant development within the nation-building process in Turkey, rural developmentalism, in particular, was unfortunately addressed by outdated rural sociological studies.³ A brief examination of the literature reveals that developmentalism is frequently discussed in the context of industrialization. Conversely, the nation-building period cannot be considered independent of rural developmentalism, given that the majority of the population and the dominant factor in production is rural. In order to gain insight into this period, I have primarily applied to seminal works in the field of Turkish modernization. However, the significance of this study lies in its reexamination of themes emerging at the nexus of rural developmentalism and nation-building through the consultation of various publications in books and journals that are currently out of print. This choice is intended to facilitate an original contribution to the existing body of literature.

From a more comprehensive perspective, the research question of this study can be formulated as follows: How was rural developmentalism functionalized in the process of nation-building in Turkey during the early republican period? Investigating this comprehensive question indirectly allows us to answer the following fundamental question, which is beyond the scope of this study: How did rural communities in Turkey survive as small commodity producers until the 1980s? As is well known, until the mid-1980s Turkey was an exceptional country in both Europe and the Middle East, where the overwhelming majority lived in rural areas.⁴ The origin of this exceptional situation can be traced back to the developmentalist approach to the countryside during the nation-building process. To address the main question, I examine three main themes. The first is the rural manifestation of Kemalist ideology in the context of nation-building, which can be seen in the concept of peasantry. The second distinction is the utopian vision of the village based on this ideology. The model village represents this vision in its most “visual” form. The third is the village institutes, which

³ Although it is the subject of another study, it is worth briefly mentioning that the village monographs studies that began with Mehmet Ali Şevki’s attempts and his followers continued until the late 1940s were essentially an attempt to map rural society, rather than offering an analytical analysis. In essence, they remain silent with regard to nation-building and rural transformation. In the 1950s, an attempt was made to analyze rural society through its social structure. Marxist studies were also highly prevalent during this period. The Erdost-Boratav debate represents the pinnacle of this theoretical discourse. Nevertheless, although these studies have evaluated the rural with different theoretical frameworks, they have focused on class, status, and social change rather than on nation-building. Furthermore, by the end of the 1980s, its value as a rural research unit had been lost due to the implementation of neoliberal policies. There are many studies that present and discuss the literature review on the subject. Özügürü’s study can be regarded as a significant critical overview: Metin Özügürü, *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı: Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler* (Ankara: NotaBene Yayınlar, 2013).

⁴ Eric Hobsbawm, *Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991* (London: Abacus Book, 1995), 291.

represent the most important and arguably one of the most successful implementations of rural developmentalism in nation building. In which theoretical framework will these three elements (ideology as peasantism, utopia as model villages and practice as village institutes), that started in the 1920s and continued until the end of the 1940s, make sense? In other words, which theory of modernization can assist in this debate?

It is evident that in order to discuss rural developmentalism through nation-building, it is necessary to adopt a theoretical framework. This framework is predicated on Ernest Gellner's emphasis on the peasantry in his analysis of nationalism.⁵ It is first necessary to note that Gellner does not have a specific work on rural development. Nevertheless, Gellner has developed some general views and conceptual frameworks regarding the relationship between nation-building and rural transformation. In general, it is believed that nations are the product of modern industrial societies. In these societies, nationalism is the dominant ideology. Peasants residing in rural areas typically exhibit a strong attachment to their local communities and traditions, whereas nations are typically associated with the process of urban modernization and industrialization. Nevertheless, Gellner posits that the peasantry plays a pivotal role in nation-building. According to Gellner, during the construction of modern nations, peasants are endowed with a national identity. This is accomplished through the implementation of educational programs, language standardization initiatives, media campaigns, and other modernization tools. The transformation of peasants into a modern national identity is typically the result of an active intervention by the state and the implementation of educational and cultural policies. Gellner elucidates the interconnections between the transformation of rural communities and the formation of national identity and nationalism. He also examines the impact of the nation-building process on the lifestyles and identities of peasants. Furthermore, he emphasizes that during the process of nationalization, peasants were regarded as the purest ethnic source of the nation. In other words, while the peasants were nationalized, they were also mythically assumed to be the source of the nation.

Gellner's theoretical approach represent a contrasting to the prevailing perspective theories of modernization and nationalism studies, which are largely informed by the processes of industrialization and urbanization. Moreover, it is of significant importance for elucidating the modernization process in Turkey, where the rural plays a pivotal role.⁶ If it is necessary to specify in this study, in the early years of the Turkish Republic, these nationalist developments emerged in the context of nation-building as a peasantist ideology, manifesting as both utopian and practical designs. As such, this article addresses the ideological and practical aspects of the incorporation of rural populations into the nation through development policies. As

⁵ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford: Basil Blackwell, 1983).

⁶ I would be remiss if I did not share the intriguing anecdote in this context. Gellner did not focus his research on rural Turkey, but in an article on Kemalism, he presented his observations following his invitation to Turkey for a political science conference. At the end of the conference, which centered on the significance of religion in social life, he concludes that the main topic of the conference was the prevention of Anatolian peasants from casting their votes for a political party offering religious promises. Ernest Gellner, *Encounters with Nationalism* (Oxford: Blackwell, 1995), 84.

I conclude this section on the methodological aspects of the research, I feel compelled to briefly mention that the theoretical framework that will be utilized in this study is presented herewith. A separate theoretical discussion will not be attempted. This debate will be evaluated in the context of Turkish modernization, with historical data referring to primary sources. In a word, this research examines the subject of rural developmentalism in the nation-building process of Turkish modernization in the early republican period. It falls under the umbrella of modernization-nationalism research, while the concepts of statism and its offshoot peasantry are discussed in historical context.

The Origins and Development of Rural Development

The second half of the 18th century is important for understanding the integration into the capitalist market economy that began in the Ottoman Empire. During this period, the fact that the Ottoman Empire became part of the interstate system and was located on the periphery of capitalist Europe radically changed the old form of agricultural production. In a sense, production shifted from subsistence to cash crops, and distribution networks were renewed. Especially in the western provinces of the Ottoman Empire, non-Muslim merchants and their financial relations in the metropolises constituted the productive forces instead of the old bureaucratic elites.⁷ In addition, developments in transportation, such as the construction of railroads have integrated the domestic market and accelerated the incorporation of agricultural production into the foreign market.⁸ Undoubtedly, the fact that farmers produce for the market, in addition to their subsistence, is an indicator of the development of a market economy. However, it is necessary to consider its size and territoriality. For example, in Erzincan province, where I conducted part of the fieldwork for doctoral research, the share of production for the market was 2 per cent even in the 1920s.⁹ For a number of reasons, this period of relatively liberal economic policies proved to be relatively short-lived. The first is that the late Ottoman Empire was a state essentially identified with debt to the extent that some scholars picture it as a 'semi-colony'.¹⁰ Indeed, the very existence of the state was at stake. Second, late Ottoman economic challenges are often attributed to non-Muslims. With the rule of the Union and Progress Party (CUP), the name of the intervention in the economy became 'national economy'.¹¹ The main goal was to replace the non-Muslim bourgeoisie with the local bourgeoisie, i.e., Turkish and Muslim businessmen. This goal was sometimes achieved indirectly. For example, one of the main aims of the cooperative movement in the Second Constitutional Era was to promote

⁷ Reşat Kasaba, *The Ottoman Empire and the World Economy* (Albany: State University of New York Press, 1988), 35.

⁸ Zafer Toprak, "Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950," in *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, ed. Şevket Pamuk and Zafer Toprak (Ankara: Yurt Yayınları, 1988), 20.

⁹ İlhan Tekeli and Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1977), 38.

¹⁰ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2015), 19-20.

¹¹ See Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918* (İstanbul: Doğan Kitap, 2012).

the Turkification of the capital.¹² On the other hand, it is worth recognizing that some of these practices were direct and harsh. The Armenian massacre of 1915, the Greek population exchange of early Republic, the 1942 Wealth Tax and the 6-7 September 1955 Istanbul Pogrom are the concrete results of this policy from the late Ottoman Empire through the Republic of Turkey.¹³

While efforts to nationalize the economy have been ongoing since the final years of the Ottoman Empire, the rural and its agricultural sector remained the focus of state support and intervention until the 1980s. Given that the majority of the population lived in rural areas and worked in agriculture, the state had compelling reasons to support the agricultural sector. In 1930, according to some sources, the agricultural sector accounted for ninety percent of GDP, while others estimated it at between forty and fifty percent, employing 50 per cent of the workforce.¹⁴ The share of agriculture in foreign trade was slightly more than 70 per cent in 1970, while there was a dramatic decline after 1980.¹⁵ Along with its significant economic contribution, the tax revenue from agriculture amounted to 29 per cent of the total budget in the early years of the Republic. One of the most important steps taken to support agriculture during the Republican period was the abolition of the tithe tax (*aşar*),¹⁶ which was one of the most important sources of state revenue. Decisions on state intervention in the agricultural sector, including the abolition of this tax, were first taken at the Izmir Economic Congress in 1923. Among the most notable issues were the reactivation of the Agricultural Bank (*Ziraat Bankası*), the provision of credit to small farmers, the promotion of mechanization in agriculture, and the provision of agricultural education.¹⁷ It can be asserted that this period, which began with the Republic and ended with the Great Depression of 1929, was characterized by liberal economic policies, at least in comparison with the period that lasted until the 1950s. The constraints of the Treaty of Lausanne, such as the maintenance of low tariffs, also played a

¹² Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, 368.

¹³ Ayşe Buğra, "Two Lives of Developmentalism: A Polanyian View from Turkey," in *Development As A Battlefield*, ed. I. Bono and B. Hibou (Leiden: Brill, 2017), 45

¹⁴ İbrahim İnci, "1923-1960 Döneminde Türkiye'de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler," *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi* 11, no. 1 (2009): 111. Burcu Durak and Neslihan Coşkun Karadağ, "Türkiye'de Tarım Politikaları ve Vergilendirilmesi-1," *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 9, no. 1 (2017): 93.

¹⁵ Alper Demirdöğen and Emine Olhan, "Türkiye Tarımının Kısa Tarihi: Destekleme Politikası Özeli," *Tarım Ekonomisi Dergisi* 23, no.1 (2017): 4.

¹⁶ The abolition of the tax in 1925, which accounted for 28.6 per cent of budget revenues in 1924, cannot be explained solely in terms of creating an economic advantage for agricultural progress. There is another important reason: in the early years of the Republic, a significant portion of the members of parliament were large landowning farmers. To compensate for the lost budget revenue resulting from the abolition of *Aşar*, it was later replaced by the *Ağnam* tax on livestock, but this too failed to generate more than 5.9 per cent of the revenue. It is claimed that additional taxes were imposed on sugar and kerosene in order to close this gap. See Nevzat Evrim Önal, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e Geçişte Büyük Toprak Sahiplerinin Sınıfsal Rolü ve Dönüşümü," *ODTÜ Gelişme Dergisi* 39, no.1 (2012): 155-157.

¹⁷ Oğuz Esen, "1. İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)," in *İzmir İktisat Kongresi ve Gelecek 10 Yıl*, ed. Oğuz Esen and Ercan Enç (İzmir: İzmir İktisat Kongresi, 1992), 1-9.

role in the economic liberalism of this period. In addition, as will be discussed in the section on land, the adoption of the Swiss Civil Code gave peasants the right to own land as individuals.¹⁸ As a result, peasants who had been cultivating a form of state-owned land known as *mîrî* land for centuries found themselves in more autonomous production conditions.

Statism as the Development Ideology

The brief period of this relatively liberal environment was to be short-lived. During the Great Depression that started in 1929, interventionist policies called statism began to be implemented.¹⁹ In general terms, statism can be defined as the state producing not only public goods and services but also market goods and services.²⁰ Yet it must be pointed out that the predominance of statist policies in the 1930s cannot be explained by economic reasons alone. There is also the case of the establishment of the Liberal Republican Party as an experiment in transition to a multi-party system and sudden rise of the opposition. After this brief experience with the multi-party system, the ruling party realized that if something was not done immediately to accelerate economic development, not only the welfare of the people but also the political security of the regime would be jeopardized.²¹ In other words, statism served as the government's political apparatus, albeit often idealized as protecting the state's interests over liberal economic freedom. Some groups consistently found profitable opportunities within the market economy. For instance, 74 per cent of the founders of companies established between 1931 and 1940 were bureaucrats.²² It should also be underlined that there was no distinct ideological differentiation and conflict of interest between bureaucrats and politicians during the single party period.

One of the results of the statist policies of the 1930s was the emphasis on state-led industrialization. In fact, this debate goes back a long way. The question was about the priority for the country's development: industrialization or agriculturalization? The debate stems from the roles of agriculture and industry as saviors of the economy.²³ The former idea was to support agriculture and import industrial goods. In the 1920s, when countries introduced protective policies for their agricultural products, resulting in 'overproduction', the prices of agricultural products fell more than industrial products during the Depression.²⁴ In addition,

¹⁸ Demirdöğen and Olhan, "Türkiye Tarımının," 6.

¹⁹ Kaleb Herman Adney and Michael O'Sullivan, "Capitalism, Growth, and Social Relations in the Middle East: 1869-1945," in *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, (Oxford: Oxford University Press, 2023), 14.

²⁰ İlhan Tekeli and Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1982), 320.

²¹ Arzu Varlı, "Devletçilik Politikalarının Tarım Kesimi Üzerindeki Etkileri (1930-1940)," *Öneri Dergisi* 10, no. 38 (2012a): 114.

²² Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 135-149.

²³ Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat*, 332-337.

²⁴ Nadir Özbek, "Kemalist rejim ve popülizmin sınırları: Büyük Buhran ve buğday alım politikaları, 1932-1937," *Toplum ve Bilim*, no. 96 (2003): 220.

worsening climate conditions after the Depression reduced cereals production, which accounts for a significant share of agricultural output in Turkey.²⁵ Since Turkey's foreign trade consisted mainly of exports of agricultural products and raw materials as well as imports of industrial goods, Turkey's agricultural sector was much more affected by the Depression.²⁶ During this period, three industrial plans were implemented throughout the country in the years 1934-1938, 1939-1943, and 1945-1946.²⁷ On the other hand, unlike industrialization, agricultural development is not planned and is driven by social and economic concerns.²⁸ Therefore, rural policies were highly fragmented.

In the 1930s, industrialization was on the agenda and there were claims that taxes from the agricultural sector were being used for industrialization. In fact, these were indirect taxes on agricultural products, but they were not ploughed back into agriculture as investment, they were used for industrialization.²⁹ Nevertheless, the government has not failed to intervene when it comes to agriculture. For example, in 1929, one hundred thousand acres of land were expropriated, a quarter of which was taken from big landowners. The expropriated land was distributed to landless peasants.³⁰ Furthermore, throughout the 1930s, in parallel with the increase in agricultural employment, innumerable lands opened for cultivation.³¹ The reason for this was that during the long war period that started with the Balkan Wars in 1912, villagers were displaced for military reasons and therefore there was a problem of land scarcity during the Republican period.

The statism of the 1930s has even been described as 'the most important experiment in the economic formation of the history of the Republic.'³² Moreover, it is even claimed that the most important function in the commodification of this era of the Republic was performed by the *Kadro* journal during this period. The reason for such a characterization is the utopian dream of the *Kadro* writers, who characterized the new nation-state as a classless state and their goal as the construction of a classless society. *Kadro*, published by a group of 'patriotic leftist' bureaucrat-intellectuals in 1932-1934 in a total of 36 issues, is an important document with its proposals for rural areas and their development.³³ Feudalism was the most frequently cited agrarian

²⁵ Şevket Pamuk "War, State Economic Policies and Resistance by Agricultural Producers in Turkey 1939-1945" in *Peasants And Politics In The Modern Middle East*, ed. F. Kazemi and J. Waterbury (Florida: University Press of Florida, 1991), 127.

²⁶ Mehmet Kayıran and Mustafa Yahya Metintaş, "Türkiye'nin Tarım Politikaları (1918-1938)," *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, no. 1 (2021): 121.

²⁷ B. Ali Eşiyok, "Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü," *Memleket Siyaset Yönetim* 4, no. 11 (2009): 88.

²⁸ İlhan Tekeli and Selim İlkin, (1988). "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)," in *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, ed. Şevket Pamuk, & Zafer Toprak (Ankara: Yurt Yayınları, 1988), 37.

²⁹ Arzu Varlı, "Devletçilik Politikalarının," 116.

³⁰ Kayıran and Metintaş, "Türkiye'nin Tarım," 123.

³¹ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)* (Ankara: Yurt Yayınları, 1982), 325.

³² Yalçın Küçük, *100 Soruda Planlama, Kalkınma ve Türkiye* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1971), 209.

³³ Mustafa Türkeş, "The ideology of the Kadro [cadre] movement: a patriotic leftist movement in Turkey," *Middle Eastern Studies* 34, no. 4 (1998): 92-119.

problem. However, they addressed it not only from an economic point of view but also from an ethnic one. For example, they claimed that Turks were becoming Kurds because of feudalism. Ironically enough, they contended that this was not a question of nationality but of class.³⁴ This claim also coincides with the vision of the nation-state. Because of this attitude, they were criticized quite harshly by the socialists³⁵ Nevertheless, the journal is an important document as it reflects the views of the nation-state's organic intellectuals on rural development. The writers advocated the need for land reform and argued that planned development should not be limited to industry but should also be applied to agriculture.³⁶ In a sense, the government's statist policies were criticized even by these organic intellectuals for concentrating on industry while agriculture was left out. In summary, the journal reflected the idea of peasants producing for the market and it developed their proposals on how this could be done in a systematic way.³⁷ In producing for the market, they envisioned that peasant producers would remain within the limits of production and distribution plans set by the state. It is also said that they added a planned economy to the national economy, thus inventing a statist socio-economic discourse.³⁸ Although characterized as a leftist intellectual movement at the time, they envisioned adapting statist planning to capitalist market conditions.

The issue of rural policies, which the *Kadro* writers also sought a solution through planning, is in fact an important indicator of the huge gap between discourse and practice. On the one hand, the discourse of Kemalist populism glorifies the peasantry and agriculture. There are many examples. For instance, the founding father of the Turkish Republic made the following remarks in his speech he delivered at the opening of the parliament in 1922:

“Who is the owner and master of Turkey? Let us answer this question together: The real owner and master of Turkey is the peasant, the real producer. Therefore, it is the peasant who deserves and is worthy of prosperity, happiness, and wealth more than anyone else. Therefore, the economic policy of the government of the Grand National Assembly of Turkey is aimed at achieving this important goal.”³⁹

Fifteen years after this speech, Mustafa Kemal Atatürk said the followings in another

³⁴ Temuçin Faik Ertan, “Kadroculara Göre Türkiye’de Tarımsal Kalkınma ve Toprak Sorunu,” in *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler (Cilt 1)*, ed. E. Ünlen (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017), 635-638.

³⁵ Muhammet Ali Sağlam, “Kadro Dergisinin/Hareketinin Kırsala Bakışı,” *Tarih Okulu Dergisi*, no. 48 (2020): 3457.

³⁶ Ertan, “Kadroculara Göre,” 653.

³⁷ Eşiyok, “Sanayi Planlarından,” 88

³⁸ Arzu Varlı, “Kadro Dergisi Üzerinden Bir Deneme: “Milli İktisat’tan Devletçiliğe,” *Öneri Dergisi* 10, no. 37 (2012b): 167-174.

³⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları,” *Millet Meclisi Tutanak Dergisi* 18, no. 2 (1922). It should be noted that the block quotations from the official journals (*Millet Meclisi Tutanak Dergisi* and *Resmî Gazete*) were translated from Turkish to English by the author.

opening speech to the parliament:

“Agriculture is the foundation of the national economy. Therefore, we attach great importance to the development of agriculture. Programmed and practical efforts to be extended to the villages will facilitate the achievement of this goal. However, in order to achieve this important goal in a proper manner, it is first necessary to formulate an agricultural policy based on serious studies and to establish an agricultural system that can be easily understood and implemented by every farmer and citizen.”⁴⁰

In 1930, İsmet İnönü, also a prominent member of the founding cadre of the nation-state and the first prime minister and the second president of the Republic, said: ‘We are a peasant government established in the middle of Anatolia.’⁴¹ In the early years of the Republic, it is easy to find statements by the political elite glorifying the peasantry and claiming to prioritize their development. On the other hand, in practice, except for the abolition of the *Aşar*, the First Agricultural Congress,⁴² and the Agricultural Bank’s wheat procurement policy⁴³ and Agricultural Sales Cooperatives that prevented price fluctuations, there was no practical remedy for the village and agriculture in the 1920s and 1930s.⁴⁴

Peasantism as the Ideology of Rural Development

Although Turkey was not involved in World War II, statist policies were further tightened. Measures were intensified to provide food for one million soldiers and the big cities, while the National Protection Law (*Milli Koruma Kanunu*) was enacted in 1940. According to this law, all rural production relations were regulated by the state, including the quantities of production and consumption, the setting of prices, and the prevention of the free market.⁴⁵ However, the transformation of rural Turkey until the end of the 1940s cannot be explained by agricultural production alone because this economic practice of the state was accompanied by ideological interventions. The concept of peasantism (*köycülük*) as a Kemalist sub-ideology in the early years of the Republic, along with its outcomes, such as the village institutes and the ideal

⁴⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, “Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 3. Yasama Yılına Açış Konuşmaları,” *Millet Meclisi Tutanak Dergisi* 20, no. 3 (1937).

⁴¹ “Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış,” *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi* (İstanbul: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, 1938), 277.

⁴² In 1931, the First Agricultural Congress was organized, which was attended by farmers and produced 120 final reports, but the outcome of this workshop only influenced the First Five-Year Industrial Development Plan in terms of raw material requirement of industries and was a precursor to the First Rural and Agricultural Development Congress in 1938. See Selma Yavuz, “Birinci Ziraat Kongresi, Alınan Kararlar ve Cumhuriyet Dönemi Ziraat Politikalarına Yansımaları” (MA diss., Niğde Üniversitesi, 2012). 110-111.

⁴³ In 1938, this practice was separated from the Bank and institutionalized as the Turkish Grain Board (*Toprak Mahsülleri Ofisi, TMO*). See Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), 72.

⁴⁴ Tekeli and İlkin, *Uygulamaya Geçerken*, 331. Özbek “Kemalist rejim,” 237.

⁴⁵ Sefer Şener, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları,” *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, no. 1 (2004): 73-92.

republic village project, are significant socio-political developments. In a way, they can be seen as precursors to the socio-political and 'intellectual' aspects of rural developmentalism.

The origins of peasantism can be traced back to the Second Constitutional Era and the Turkish Hearth (*Türk Ocağı*) the institutional form of nationalism at the time. Some of the important intellectuals of this period had come to Turkey from Tsarist Russia and were impressed by Panslavism and the Russian *Narodniks'* ideologies of populism and peasantism. They published the magazines Turkish Homeland (*Türk Yurdu*) and Towards the People (*Halka Doğru*) as publications of Turkish Hearth in order to reach out to the Anatolian people.⁴⁶ They aimed to foster a stronger connection between working public and those working for the public. When they referred to 'the people,' they had in mind peasants with minimal or no land, small business owner, and laborers.⁴⁷ Peasantism makes its first official appearance with the Association of Peasantism (*Köycüler Cemiyeti*), founded by a group of doctors who were also members of the Turkish Hearth after World War I.⁴⁸ However, the ideology gained influence in the 1930s. In fact, the ideology of peasantism gained strength as an anti-communist third way against the influence of liberalism in European countries during the interwar period. While the economic reason for this was the impact of the Great Depression, the socio-political reason was the spread of nationalist ideologies which viewed villages and their peasants as the source of ethnic and national foundation.⁴⁹ In the case of Turkey, Kemalism necessitated the adoption of territorial nationalism. On the one hand, the founding cadre of the new state was involved in nation-building through citizenship. On the other hand, there were ongoing discussions about the origin of the term 'Turk,' where every citizen was considered to be a Turk. In a sense, the founding cadre was compelled to establish the ethnic origin of this nation, as theories were being developed to assert that those residing in Anatolia who were not Turkish had, in fact, originated as Turks but had deviated from this identity due to degeneration. Various theories were proposed, suggesting that many communities from antiquity to modern Anatolia could be considered as the ethnic ancestors of the Turks, the founding nation of the new-born state. Anatolia became the focal point for establishing this form of nationalism. Several intellectual or academic at first glance, but essentially highly ideological attempts emerged during this period. One should refer to the Turkish History Thesis, the Sun-Language Theory, Anatolianism, the Turkish renaissance or Anatolian humanism, and peasantism, aimed at addressing the issue of ethnic identity within the borders of the Republic. Nevertheless, in small towns and villages, individuals' primary identity remained religious.⁵⁰ For this reason, Kemalist intellectuals undertook the mission of enlightening the rural population, a mission of modernization that

⁴⁶ Zafer Toprak, "Osmanlı Narodnikleri: "Halka Doğru" Gidenler," *Toplum ve Bilim*, no. 24 (1984): 69-81.

⁴⁷ See Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

⁴⁸ M. Asım Karaömerlioğlu, "Türkiyede Köycülük," in *Kemalizm Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2*, ed. A. İnsel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009a), 285.

⁴⁹ M. Asım Karaömerlioğlu, "Agrarian Populism as an Ideological Discourse of Interwar Europe," *New Perspectives on Turkey* 26, (2002): 59-93.

⁵⁰ Anthony D. Smith, *Millî Kimlik*, trans. B.S. Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 164.

would bring out the pure Turkishness in them. The claim that the rural population is less degenerate than the urban population is also in the background of this equation.

During the interwar period, *Ülkü*, one of the journals of *Halkevleri*⁵¹, became the advocate of the ideology of peasantism in Turkey. According to the authors of the journal, the peasant is an object that needs to be modernized, from democracy to agricultural production. For example, they believed that the peasants were not ready for democracy and needed to be educated. When talking about this civilizing mission to be brought to the villages, ‘American missionaries’ and ‘colonists who brought civilization to Africa’ were directly cited as successful examples.⁵² In addition, the development of villages instead of urbanization was the main issue.⁵³ In 1936, after the then prime minister Celal Bayar harshly criticized the journal for giving priority to agriculture in the question of industry or agriculture, the journal’s advocacy of peasantism decreased.⁵⁴ Although the peasantism in the journal has lost its importance, the debates on peasantism were gaining practice at the socio-political level.

The Peasantist Branches (*Köycülük Kolları*) and its subgroup Village Chamber (*Köy Odası*) were set up as a branch of the People’s Houses, with the task of ‘enlightening’ the villagers by going to the villages. The members of the division had two main tasks. One was to contribute to the social, sanitary, and artistic development of the villages. The other was to promote feelings of love and understanding between the villagers and the townspeople.⁵⁵ The main activity of this branch, which grew to 154,000 members in 1940, was for urban intellectuals to visit the villages and educate the peasants on every subject from agricultural production to health.⁵⁶ It would not be unfair to characterize these intellectual developments as the Turkish version of ‘white man’s burden’. Although most of the interventions were no more than intellectual sketches, at their core was not socio-economic development, but the idea of a social revolution of the peasants. When this utopic revolution is realized, the already pure peasant will form

⁵¹ Halkevleri (the People’s Houses) were opened by the Republican People’s Party in 1932. Also, Halkevleri were established in place of *Türk Ocakları* (Turkish Hearths), founded in 1912 by nationalists who had played an active role in the Second Constitutional Era, which was perceived as a political threat in the early Republican Era. Halkevleri was an important initiative of the Kemalist enlightenment project. Their purpose was to educate ideal citizens for the nation-state. See Kemal H. Karpat, *Social Effects of Farm Mechanization in Turkish Villages*, *Social Research* 27, no. 1 (1960): 83-103. Moreover, the Halkevleri initiative was one of the measures taken after the success of the Liberal Republican Party. See M. Asım Karaömerlioğlu, “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey,” *Middle Eastern Studies* 34, no. 4 (1998): 68. As I briefly mentioned above, the political aspect of statism in the 1930s was also shaped by the fear of losing power that the government experienced after this short-lived experiment with a multi-party system.

⁵² Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür* (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 125.

⁵³ Funda Gençoğlu Onbaşı, “Halkevleri ve *Ülkü* Dergisi: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycülük Tartışmaları,” *Çağdaş Yerel Yönetimler* 20, no. 3 (2011): 80-84.

⁵⁴ Karaömerlioğlu, “The People’s Houses,” 81-82.

⁵⁵ Türkan Çetin, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası” (PhD diss., Dokuz Eylül Üniversitesi, 1997), 110.

⁵⁶ Karaömerlioğlu, “The People’s Houses,” 70-71.

the core of the classless utopian society. The task of the intellectuals is to eliminate the feudal residue and bring out the essence of the peasant. It is a very direct example of essentialism; the peasants are an object waiting for brave Kemalist intellectuals to reveal their pure but contaminated nature. Furthermore, it is reasonable to evaluate this debate by examining two projects of peasantism, namely the Ideal Republican Village Project and the Village Institutes.

Model Villages as the Utopia of Rural Development

The first concrete example of the discussions on the transformation of the village can be seen in the proposal of the Association of Peasantism to create a model village in 1919. According to this proposal, a group of peasantists comprising doctors, engineers, teachers, and agriculturalists would build a village in Anatolia and show the peasants how to produce more efficiently.⁵⁷ This project was rejected by the headquarters due to the proposal that peasantists should also work in the village.⁵⁸ However, during the Republican period, as an implementation of the 1924 Village Law, the Model Villages Project was put into practice. The primary reason for the establishment of new villages in the early years of the Republic was the settlement of immigrants who arrived in Anatolia following World War I and the Greek-Turkish War.⁵⁹ It is known that a total of 69 model villages (*numune köyler*) were built for immigrants until 1934.⁶⁰ This migration was called population exchange between Turkey and Greece. An architect described the situation as follows: "Every day, people of Turkish blood are coming to the mother country, caravan after caravan, to fill the population that Turkey needs. This phenomenon is a matter of internal colonization."⁶¹ The emphasis on 'internal colonization' is important because it enables the Turkification of the rural as part of the nation-state's settlement policy. In another article, the architect-author provides examples of internal colonization in various countries, citing Germany, during the National Socialist era, as one of the most successful instances.⁶² It is also claimed that ideal village plans are an implementation of the 19th century European ideal city plans. In accordance with the nation-building mentality, the mosque is excluded. In the center there is a public square, a café with a library and a school.⁶³ There are various interventions to popularize secular nation-building in the countryside. For example, when

⁵⁷ Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete*, 116-118.

⁵⁸ Türkan Çetin, "Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler," in *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, ed. O. Baydar (İstanbul: Tarih Vakfı, 1999), 232.

⁵⁹ Özge Sezer, "Forming the Rural Settlements in Early Republican Turkey," *SHS Web of Conferences* 63, no. 1004 (2019): 3.

⁶⁰ Hilal Tuğba Örmecioğlu, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köyçülük Tartışmaları ve Numune Köyler," *Bellekten* 83, no. 297 (2019): 735

⁶¹ Zeki Sayar, "İç kolonizasyon (Kolonisation interieure)," *Arkitekt*, no. 02-62 (1936a): 46.

⁶² Zeki Sayar, "İç Kolonizasyon (Başka memleketlerde)" *Arkitekt*, no. 08-68 (1936b), 231-235.

⁶³ Özge Sezer, "Turkey's Modernization and Nation-Building Processes," in *Mapping Nations, Locating Citizens: Interdisciplinary Discussions on Nationalism and Identity*, ed. D. Hambly (Toronto: Humber Press, 2017), 61.

drawing a grid-like village plan, the name of Ahi Mesud is changed to Etimesut.⁶⁴ In another example, the originally Arabic name of *Zulfazl* is now made into *Solfasol*. This is an attempt to reinvent and reconstruct the history by erasing the Islamic past.

In fact, at the core of this nation-building as social engineering is found a significant rationalization project. Similar to the position of the peasant in the ideology of peasantism, the village is not a living subject with its own dynamics, but rather an object awaiting rationalization through the intervention of architects. In essence, the desired outcome involves reconstructing the 'archaic' peasant and village by removing them from their historical contexts. For example, the two figures below show two village projects designed during the Kemalist period. The first is a grid plan prepared to be implemented as a model village according to the conditions of the time. The second is the Ideal Village Project, which seems to have been taken from a utopian text. Although the architect of the Ideal Republican Village (Figure 2) is unknown, it was presented in 1937 by Kazım Dirik to Afet İnan, one of the most important organic intellectuals of the time and the inventor of the Turkish History Thesis. Having served as governor and general supervisor, Dirik was one of the most important bureaucrats of his time. Moreover, Ideal Republican Village is included in the appendix of the book written by Afet İnan on the occasion of the 50th anniversary of the Republic.⁶⁵ In other words, although it may seem utopian today, this project was designed to be put into practice. It is an important document that is an affirmation and reflection of what a village should be like in the Kemalist discourse.

The village was designed in the shape of a circle. In the center of the circle there is an area for the monument. In the first ring around the monument, there are the cooperatives, the school, the studying room, the conference hall, the village hall, and the Republican People's Party mansion, as well as businesses that meet daily needs such as barbers, tailors, grocers, blacksmiths, carpenters, bakeries, and hotels. The mosque, bathhouse, agricultural and handicraft museum, village casino, veterinarian, midwife, and youth club are located in the second ring. The houses in the other rings are also arranged at regular intervals. The production units are the factories and the collective nursery in the last ring around the village, and outside the village there is a fairground, a sports field, a grove, a dairy farm, lime, and stone quarries. The map suggests that this village is designed as a self-sufficient unit, from construction to production to heating. The education of the villagers is as important as their daily needs. While the school and public education provide this, the party is also there. The fact that the largest production unit on the map is the factory is a claim that the village is also a center of industrialization, as some of the peasantists had previously argued.

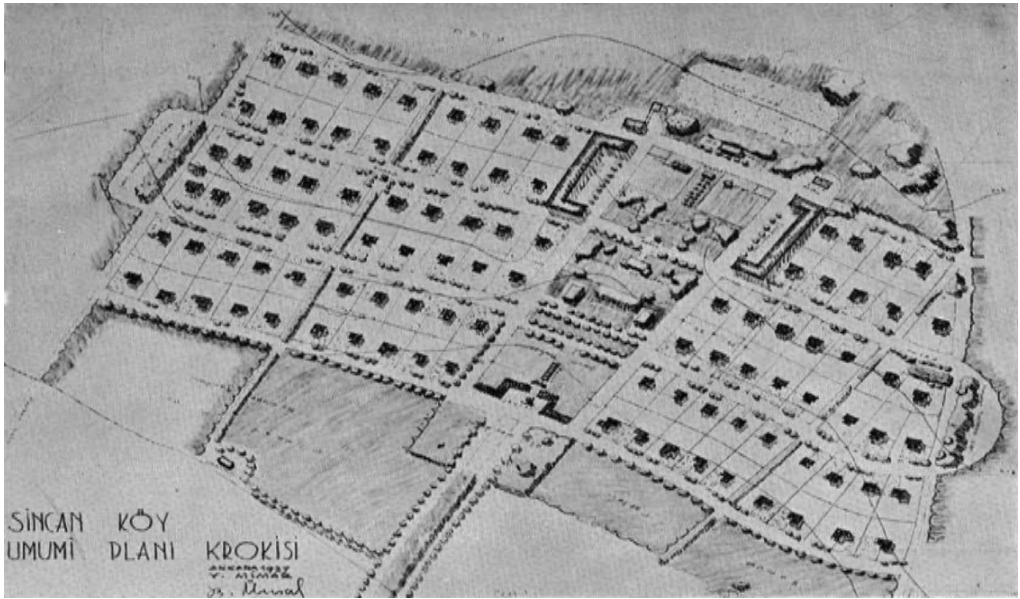
In a setting where everything is measurable, the rationalization mechanism places the villagers in a village, almost like a chess piece. A mechanism that even works like a clock is envisioned for the countryside. However, what is not taken into account here is that rural

⁶⁴ Zeynep Eres, "Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu" (PhD diss., İstanbul Teknik Üniversitesi, 2008), 134-135.

⁶⁵ See Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972).

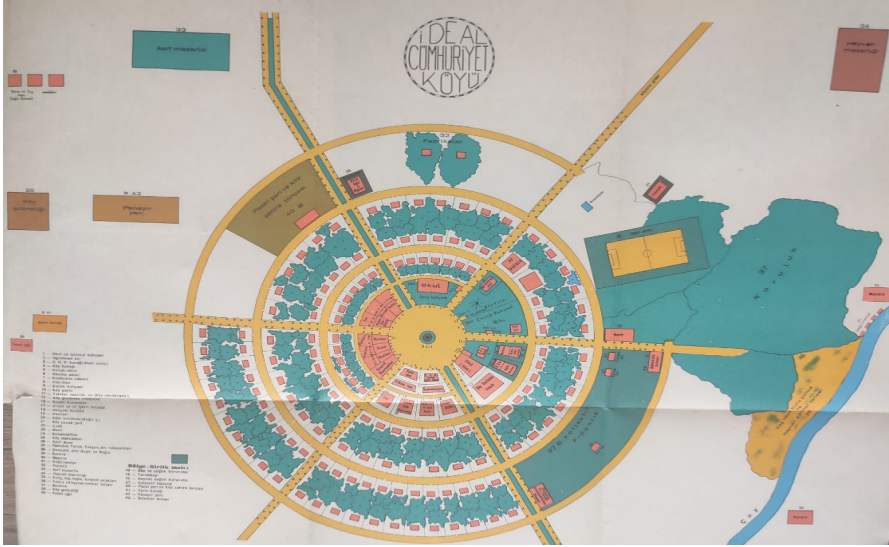
production is based on agriculture and its determinant is often environmental and non-human conditions. For example, even today in villages the barn and the house are together, not because animal husbandry is a job with a shift schedule, but because it is a profession with emergencies and rituals that go on at all times of the day. In this project, however, the barn is on the outermost ring of the village and is a very small unit. Moreover, there are no farms and threshing floors. In fact, it looks more like a plan of a European city than a village. While researching whether rural planning projects similar to this utopian design were implemented in Turkey, I discovered the village of Atça in Aydın. At the forefront of this initiative was an engineer from Atça⁶⁶ who had studied in Paris at the time. He undertook the reconstruction of his war-damaged hometown in 1926, basing his approach on imitating the urban planning model of Paris. However, the reason why a village in Turkey could merit the application of a city plan can be understood in terms of the mission that the Kemalist ideology imposes on the people. In short, it is 'for the people despite the people.' Intervening without consent, especially in rural areas, as an object, is one of the main reasons why the Republican People's Party lost power in the multi-party period as a return of the repressed.

Figure 1. Today a district with a population of around 600,000, Sincan was re-designed in 1937 as a village outside Ankara for those who immigrated to Turkey from Romania.⁶⁷

⁶⁶ For further information in Turkish regarding the village planning: Selma Çelikyay and Tuğçe Yurtkulu, "Atçadaki Peyzajı Biçimlendiren Planlı Kentsel Gelişim Üzerine İrdelemeler," *Bartın University International Journal of Natural and Applied Sciences* 1, no. 1 (2018): 18-28.

⁶⁷ Behçet Ünsal, "Sincan Köyü Plânı," *Arkitekt*, no. 1-2(109-110) (1940): 15-18.

Figure 2. Ideal Republic Village (İdeal Cumhuriyet Köyü).⁶⁸

In the 1930s, Kemalism worked intensively on the production and dissemination of a “visual culture of modernity,” from clothing to architecture.⁶⁹ Architecture was an important pillar of this visual modernity. In the rural, however, with the exception of a few examples built for immigrants, model villages remained a utopia for the Kemalist modernization mission. On the other hand, Kemalism has been very effective in the education of the peasants. The Village Institutes are the most important institution with this kind of effectiveness. The Institutes (1940-1954) were one of the most important state interventions for rural development in the early Republican period. Also, for the ‘left-wing’ Kemalists, it is the most important artifact of Kemalism.⁷⁰ Hasan Ali Yücel emphasized that the Village Institutes, which were opened during his term as the Minister of Education, were inspired by the love of the nation and that their principles were not based on pedagogical books and educational theories, but on the development of the nation.⁷¹

Village Institutes

Professional agricultural education has been practiced since the mid-19th century, and during the Single Party period. Courses were opened in villages.⁷² However, such a comprehensive

⁶⁸ İnan, *Devletçilik İlkesi*, appendix II-7.

⁶⁹ Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası*, 80-81.

⁷⁰ M. Asım Karaömerlioğlu, “Köy Enstitüleri,” in *Kemalizm Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2*, ed. A. İnsel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009b), 286.

⁷¹ Gül Şimşek and Cansın Mercanoğlu, “Bir ‘Planlama Örneği’ Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi,” *Planlama* 28, no. 3 (2023): 263.

⁷² Toprak, “Türkiye Tarımı,” 26-28.

attempt to transform the village socially and economically is unprecedented. One of the peculiarities of these schools, which were intended to educate the peasants in practical matters, was that their teachers were also chosen from among the peasants.⁷³ Assuming that a teacher trained in the city would not adapt to the village, the idea was to realize national education by employing someone who knew the village and lived there.⁷⁴ The conditions of service within these educational institutions, specifically designed to prepare teachers for rural environments, were characterized by a level of rigidity comparable to mandatory military service. However, it is important to note that these teachers are not recruited for military service; they are required to work for 20 years in locations designated by the Ministry of Education. The purpose of their service is outlined in the law as follows:

“Teachers who have graduated from village institutes are assigned to various teaching and educational roles in the villages to which they are designated. Their responsibilities include guiding villagers and ensuring that they benefit from the facilities, such as model farms, vineyards, gardens, workshops, etc., which the teachers themselves will establish to promote scientific agricultural practices.”⁷⁵

Due to the budgetary constraints of the World War II era, the Institutes were designed with minimal expense and primarily as self-sufficient organizations. Schools were established on large campuses in the countryside. Each institute had a regional sphere of influence and was specialized to serve and produce for the region. For example, the area of influence of the Cılavuz Village Institute (Susuz, Kars), which I visited by chance during the field research of my doctoral study, is Artvin, Ardahan, Kars, and Iğdır. Its local-specific productions are as follows: Cherry trees, cattle and sheep breeding, potato cultivation, beekeeping, orchards, hydroelectric power plant construction and electricity generation.⁷⁶ On the one hand, the production in accordance with the conditions of the region and, on the other hand, the technological advancement of the region. With this characteristic, the Institutes were one of the most important initiatives for the planned development of the rural areas in this period.

It is necessary to look at the framework of the formal responsibilities of their teachers to understand the mission of these schools. The duties of the teachers, who were responsible for everything from building the school to caring for the animals, were as follows:

1. To improve the national culture of the villagers, to educate them in accordance with the conditions and requirements of the century in the field of social life, to take the necessary measures to disseminate and strengthen the positive values of the village culture, to hold ceremonies on national holidays, school openings, and working days in

⁷³ Pakize Türkoğlu, “Köy Enstitülerinde Köyden Alma-Köye Gönderme Politikası,” in *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, ed. O. Baydar (İstanbul: Tarih Vakfı, 1999), 220-224.

⁷⁴ Zeynep Kalyoncuoğlu, “Köy Enstitüleri’nde Hasan Ali Yücel’in Yeri,” *folklor/edebiyat* 16, no. 64 (2010): 239.

⁷⁵ Resmî Gazete “Köy Enstitüleri Kanunu,” *Resmî Gazete*, no. 4491 (1940): 13682.

⁷⁶ Şimşek and Mercanoğlu, “Bir ‘Planlama Örneği,’” 275-276.

accordance with local and national customs and to organize, regulate and conduct them on the basis of folk songs, dances, marches and musical instruments, and to enable the villagers to benefit as much as possible from the radio.

2. To carry out exemplary work in the fields of agriculture, art, and technology to improve the economic life of the village; to open exhibitions in schools and help organize fairs in other suitable places; to provide necessary assistance to villagers in taking measures to increase production, add value to products and revitalize the business life of the village; to interest the public and students in organizations related to the development of economic life such as markets, exhibitions, fairs, museums, etc., to try to increase the knowledge of forestry and to explain the benefits and protection of forests; to help in the protection of existing village forests and the establishment of new ones.

3. To cooperate with the village head, villagers, and other relevant organizations in the restoration of historical monuments and artifacts that have natural and technical value that constitute the beauties of the country; to identify and protect animal and plant species that should not be exterminated and atrophied.

4. To provide all possible assistance in all matters relating to the welfare and disaster of the villagers, to take the necessary protective measures, and in such cases to notify the governmental authorities in writing or to go and report to them in a timely manner.

5. To cooperate with the villagers in matters relating to the public interest and the survival of the State and the people of the village, such as national defense, cooperative work, helping soldiers' families, extinguishing forest and village fires, acquiring agricultural and transportation vehicles in partnership, establishing and operating all kinds of cooperatives, and to work according to the requirements of these works.

6. According to the environment and the equipment to be provided, to make all kinds of attempts, take possible measures and work for the realization of these issues in order to train the village youth in active and lively qualities such as swimmers, skiers, wrestlers, riders, shooters, hunters, bicycle, motorcycle, and tractor users.⁷⁷

In view of these broad terms of reference, it is not difficult to argue that the Institute's mission was to take care of everything rural. It could even be said that the state has placed the burden of rural services on the Institutes.

Culture is the most important issue in this model of education. It is even claimed that only culture-based subjects are taught twice as much as in regular schools.⁷⁸ In this context, culture aligns with the concept of technical progress. There are three main topics in the curriculum of these schools: cultural courses (50 percent), agricultural courses and practices (25 percent), and technical courses and practices (25 percent).⁷⁹ Designed as a catalyst for the cultural

⁷⁷ Resmî Gazete, "Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu," *Resmî Gazete*, no. 5141 (1942): 3244-3245.

⁷⁸ Mevlüt Kaplan, *Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 69.

⁷⁹ Alexandre Vexliard and Kemal Aytaç, "The "Village Institutes" in Turkey," *Education and Culture* 30, no.

development of rural communities, this educational endeavor is also expected to transform the existing social order. However, the idea that the institute changed social relations is highly controversial. In fact, one of the main purposes of the institutes is to take the village out of a stable state and make it dynamic.⁸⁰ In this context, the village itself is not a fragmented structure, but a unified unit. In sum, the role of the Institutes is one of cultural transmission. Karaömerlioğlu even stated that ‘there was also a hostile attitude towards abstract knowledge in the institutes, which can be defined as anti-intellectualism.’⁸¹ As can be seen from the intensity of the practical courses in the curriculum, the aim of the school was not to change the established social order, but to produce peasants who struggled against nature. This was an idea inherited from peasantry.⁸² The aim was to develop the peasants technically and make them a master against nature. The planned technical development includes the knowledge and use of agricultural and mechanical tools and the knowledge of the rules of etiquette. In this case, as Norbert Elias explains its development in detail, the struggle against nature essentially stems from a dichotomy between humanity/culture/civilization vs. nature.⁸³ In this narrative of progress, modernization gains value as a result of humanity’s achievement and struggle against nature. The Institutes also undertook the mission of civilizing the peasants through education. There is an implicit but fundamental assertion that the peasants are still in the state of nature. In any case, at the time and in later debates, the Institutes was characterized as an enlightenment project.⁸⁴ This enlightenment was not meant to be philosophical, but to train ‘enlightened’ peasants for rural development.

By 1948, 21 Village Institutes were in operation and had more than 20,000 graduates.⁸⁵ However, it is imperative to acknowledge that the prevailing zeitgeist has exerted a discernible influence upon this establishment. Founded during World War II, the Village Institutes were directly affected by the bipolar world conditions of the Cold War that followed. In national politics, the establishment of the Democrat Party in 1946 and the transition to a multi-party system, made these institutes, the most important institution of official ideology in the countryside, the target of accumulated opposition. Due to this national and international political situation, communism was easily derived as a pretext for blame. For example, the founders Hasan Ali Yücel and İsmail Hakkı Tonguç⁸⁶ were dismissed in 1946 on the grounds

1 (2014): 44.

⁸⁰ Toprak, “Türkiye Tarımı,” 26.

⁸¹ Karaömerlioğlu, “Köy Enstitüleri,” 287.

⁸² Karaömerlioğlu, “Köy Enstitüleri,” 290. It is not correct to say that these institutes are the direct legacy of peasantry. For example, the founder of the institutes İsmail Hakkı Tonguç criticizes the peasantists as romantics. See Türkoğlu, “Köy Enstitülerinde,” 221.

⁸³ See Norbert Elias, *The Civilizing Process*, trans. E. Jephcott (Cornwall: Blackwell Publishing, 2003).

⁸⁴ See Fay Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri* (Ankara: İmece Yayınları, 1962); Kaplan, *Aydınlanma Devrimi*; Necet Aysal, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, no. 35-36 (2005): 267-282; İsa Eşme, *Köy Enstitüleri: Yarım Kalan Aydınlanma Atılımı* (İstanbul: İKÜ Yayınevi, 2021).

⁸⁵ Muzaffer Sencer, “Türkiye’de Köye Yönelme Hareketleri,” *Sosyoloji Dergisi* 2, no. 17-18 (1962): 234

⁸⁶ The important bureaucrat of the Republican era was even the author of a book in which he denied

that these schools were spreading communism. Another allegation is that there have been immoral incidents with an emphasis on male and female students. In 1947 the curriculum was changed and reformed. In 1948, the Higher Village Institute, which trained teachers for these institutes, was closed. In 1954, they were completely closed and replaced by primary teachers schools.⁸⁷ Still, The designation of 21 village institutes as education-based rural development zones represented a significant milestone in the history of rural development planning.⁸⁸

Conclusion

In the process of nation-building, until the late 1940s, there were many factors at play in the context of rural development, which initially took a rudimentary form through state intervention in rural areas, and consequently in the transformation of rural Turkey. Intellectually, the new manifestation of Turkish nationalism within the framework of the nation-state proved to be highly influential. In line with the nation-building efforts of the regime, there was a concerted effort to establish an ancestral lineage exclusive to Anatolia, accompanied by a deliberate erasure of historical religious antecedents. Since a significant portion of the population resided in rural areas, this process of identity construction had a direct impact on rural communities. At the international level, the Great Depression, World War II, and the subsequent anti-communist policies of the post-Cold War era played a central role. In particular, price fluctuations in agricultural production directly affected agricultural producers and policies toward them. In national politics, the fear of losing power caused by the attempts to establish a multi-party system was an influential factor in shaping the policies of the Republican People's Party. For example, the dysfunctionalization of the village institutes, one of the most important institutions of Kemalist ideology, began under the Republican People's Party.

the accusation of being a communist. See Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 699. In fact, this accusation of communism is based on a historical fact. One of the intellectual influences on Tonguç was Ethem Nejat who was one of the founders of the Turkish Workers and Peasants Socialist Party of Turkey, which was established in Germany in 1919. Nejat was also the secretary general of the Communist Party of Turkey in 1920. However, other thinkers who influenced Tonguç were Pestalozzi, Kerschensteiner, and Dewey. See Mehmet Anık, "Bir modernleş(tir)me projesi olarak köy enstitüleri," *DİVÂN İlmî Araştırmalar* 20, (2006): 279-309. These are pragmatists and pedagogues. It can be argued that John Dewey, an educationalist and philosopher who was invited to Turkey in 1924 to evaluate the education system and subsequently published a report on Turkish National Education, was the most influential figure on the Institutes. It is even claimed that Dewey's most explicit impact was the establishment of the Village Institutes see. Raşit Çelik, "Unity vs. Uniformity: The Influence of Ziya Gökalp and John Dewey on the Education System of the Republic of Turkey," *Education and Culture* 30, no.1 (2014): 30.

⁸⁷ Vexliard and Aytaç, "The "Village Institutes"" 45. Anık, "Bir modernleş(tir)me," 300.

⁸⁸ In order to underscore the significance of this educational institution, it is essential to highlight one final point: that the institutes are still remembered fondly in Kemalist and center-left narratives of Republican history almost 70 years after their closure. This indicates the ideological significance of this comprehensive initiative.

REFERENCES

- Adney, Kaleb Herman, and Michael O'Sullivan. "Capitalism, Growth, and Social Relations in the Middle East: 1869–1945." In *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, 1-32. Oxford: Oxford University Press, 2023.
- Anık, Mehmet. "Bir modernleş(tir)me projesi olarak köy enstitüleri." *DÎVÂN İlmî Araştırmalar* 20, (2006): 279-309.
- Aysal, Necet. "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, no. 35-36 (2005): 267-282
- Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2015.
- Buğra, Ayşe. "Two Lives of Developmentalism: A Polanyian View from Turkey." In *Development As A Battlefield*, edited by Irene Bono and Béatrice Hibou, 37-60. Leiden: Brill, 2017.
- Çelikyay, Selma and Tuğçe Yurtkulu. "Atça'daki Peyzajı Biçimlendiren Planlı Kentsel Gelişim Üzerine İrdelemeler." *Bartın University International Journal of Natural and Applied Sciences* 1, no. 1 (2018): 18-28.
- Çetin, Türkan. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası." PhD diss., Dokuz Eylül Üniversitesi, 1997.
- Çetin, Türkan. "Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler." In *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, edited by Oya Baydar, 231-240. İstanbul: Tarih Vakfı, 1999.
- Demirdöğen, Alper, and Emine Olhan. "Türkiye Tarımının Kısa Tarihi: Destekleme Politikası Özeli." *Tarım Ekonomisi Dergisi* 23, no. 1 (2017): 1-12.
- Dirlik, Arif. "Developmentalism: A Critique." *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies* 16, 1 (2014): 30-48.
- Elias, Norbert. *The Civilizing Process*. Translated by E. Jephcott. Cornwall: Blackwell Publishing, 2003.
- Eres, Zeynep. "Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu." PhD diss., İstanbul Teknik Üniversitesi, 2008.
- Ertan, Temuçin Faik. "Kadroculara Göre Türkiye'de Tarımsal Kalkınma ve Toprak Sorunu." In *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler (Cilt 1)*, edited by Erdem Ünlen, 629-654. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017.
- Esen, Oğuz. "1. İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)." In *İzmir İktisat Kongresi ve Gelecek 10 Yıl: 1. ve 2. İzmir İktisat Kongreleri (Değerlendirmeler)*, edited by Oğuz Esen and Ercan Enç, 1-9. İzmir: İzmir İktisat Kongresi, 1992.
- Eşiyok, B. Ali. "Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü." *Memleket Siyaset Yönetim* 4, no. 11 (2009): 86-131.
- Eşme, İsa. *Köy Enstitüleri: Yarım Kalan Aydınlanma Atılımı*. İstanbul: İKÜ Yayınevi, 2021.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell, 1983.
- Gellner, Ernest. *Encounters with Nationalism*. Oxford: Blackwell, 1995.
- Gençoğlu Onbaşı, Funda. "Halkevleri ve Ülkü Dergisi: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycülük Tartışmaları." *Çağdaş Yerel Yönetimler* 20, 3 (2011): 69-88.
- Hobsbawm, Eric. *Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991*. London: Abacus Book, 1995.
- İnan, Afet. *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.
- İnci, İbrahim. "1923-1960 Döneminde Türkiye'de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler." *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi* 11, no. 1 (2009): 109-130.
- Küçük, Yalçın. *100 Soruda Planlama, Kalkınma ve Türkiye*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1971.

- Kalyoncuoğlu, Zeynep. "Köy Enstitüleri'nde Hasan Ali Yücel'in Yeri." *folklor/edebiyat* 16, no. 64 (2010): 237-244.
- Kaplan, Mevlüt. *Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.
- Karaömerlioğlu, M. Asım. "The People's Houses and the Cult of the Peasant in Turkey." *Middle Eastern Studies* 34 no. 4 (1998): 67-91.
- Karaömerlioğlu, M. Asım. "Agrarian Populism as an Ideological Discourse of Interwar Europe." *New Perspectives on Turkey* 26, (2002): 59-93.
- Karaömerlioğlu, M. Asım. "Türkiye'de Köycülük." In *Kemalizm Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2*, edited by Ahmet İnel, 284-297. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009a.
- Karaömerlioğlu, M. Asım. "Köy Enstitüleri." In *Kemalizm Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2*, edited by Ahmet İnel, 286-293. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009b.
- Karpat, Kemal H.. "Social Effects of Farm Mechanization in Turkish Villages." *Social Research* 27, no. 1 (1960): 83-103
- Kasaba, Reşat. *The Ottoman Empire and the World Economy*. Albany: State University of New York Press, 1988.
- Kayıran, Mehmet, and Mustafa Yahya Metintaş.. "Türkiye'nin Tarım Politikaları (1918-1938)." *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, no. 1 (2021): 115-131.
- Kepenek, Yakup. *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Kirby, Fay. *Türkiye'de Köy Enstitüleri*. Ankara: İmece Yayınları, 1962.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. "Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları." *Millet Meclisi Tutanak Dergisi* 18, no. 2 (1922).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi. "Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları." *Millet Meclisi Tutanak Dergisi* 20, no. 3 (1937).
- Önal, Nevzat Evrim. "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e Geçişte Büyük Toprak Sahiplerinin Sınıfsal Rolü ve Dönüşümü." *ODTÜ Gelişme Dergisi* 39, no. 1 (2012): 137-169.
- Örmecioğlu, Hilal Tuğba. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler." *Belleten* 83, no. 297 (2019): 729-752.
- Özbek, Nadir. "Kemalist rejim ve popülizmin sınırları: Büyük Buhran ve buğday alım politikaları, 1932-1937." *Toplum ve Bilim*, no. 96 (2003): 219-240.
- Özuguurlu, Metin. *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı: Türkiye'de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler*. Ankara: NotaBene Yayınları, 2013.
- Pamuk, Şevket. "War, State Economic Policies and Resistance by Agricultural Producers in Turkey 1939-1945." In *Peasants And Politics In The Modern Middle East*, edited by Farhad Kazemi and John Waterbury, 125-142. Florida: University Press of Florida, 1991.
- Resmî Gazete. "Köy Enstitüleri Kanunu." *Resmî Gazete*, no. 4491 (1940): 13682-13683.
- Resmî Gazete. "Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu." *Resmî Gazete*, (1942): 3243-3250.
- Sayar, Zeki. "İç kolonizasyon (Kolonisation interieure)." *Arkitekt*, no. 02-62 (1936a): 46-51.
- Sayar, Zeki. "İç Kolonizasyon (Başka memleketlerde)." *Arkitekt*, no. 08-68 (1936b): 231-235.
- Sağlam, Muhammet Ali. "Kadro Dergisinin/Hareketinin Kırsala Bakışı." *Tarih Okulu Dergisi*, no. 48 (2020): 3450-3477.
- Sencer, Muzaffer. "Türkiye'de Köye Yönelme Hareketleri." *Sosyoloji Dergisi* 2, no. 17-18 (1962): 223-241.
- Sezer, Özge. "Forming the Rural Settlements in Early Republican Turkey." *SHS Web of Conferences* 63, no. 1004 (2019): 1-12.
- Sezer, Özge. "Turkey's Modernization and Nation-Building Processes." In *Mapping Nations, Locating Citizens: Interdisciplinary Discussions on Nationalism and Identity*, edited by Daniel Hambly, 56-74. Toronto: Humber Press, 2017.

- Smith, Anthony D.. *Millî Kimlik*. Translated by Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Şener, Sefer. "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları." *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, no. 1 (2004): 73-92.
- Şimşek, Gül, and Cansın Mercanoğlu. "Bir 'Planlama Örneği' Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi." *Planlama* 28, no: 3 (2018): 261-281.
- Türkeş, Mustafa. "The ideology of the Kadro [cadre] movement: a patriotic leftist movement in Turkey." *Middle Eastern Studies* 34, no. 4 (1998): 92-119.
- Türkoğlu, Pakize. "Köy Enstitülerinde Köyden Alma-Köye Gönderme Politikası." In *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, edited by Oya Baydar, 220-224. İstanbul: Tarih Vakfı, 1999.
- Tekeli, İlhan and Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1977.
- Tekeli, İlhan, and Selim İlkin. *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1982.
- Tekeli, İlhan, and Selim İlkin. "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)." In *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, edited by Şevket Pamuk and Zafer Toprak, 37-90. Ankara: Yurt Yayınları, 1988.
- Tezel, Yahya Sezai. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Ankara: Yurt Yayınları, 1982.
- Toprak, Zafer. "Osmanlı Narodnikleri: "Halka Doğru" Gidenler." *Toplum ve Bilim*, no. 24 (1984): 69-81.
- Toprak, Zafer. "Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950." In *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, edited by Şevket Pamuk and Zafer Toprak, 19-36. Ankara: Yurt Yayınları, 1988.
- Toprak, Zafer. *Türkiye'de Millî İktisat 1908-1918*. İstanbul: Doğan Kitap, 2012.
- Trak, Ayse, Michael C. Howard, Archie Mafeje, Maxwell Owusu, Robert Rhoades, and Robert Wade. "Development Literature and Writers from Underdeveloped Countries: The Case of Turkey [and Comments and Reply]." *Current Anthropology* 26, no. 1 (1985): 89-102.
- "Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış." *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi*. İstanbul: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, 1938.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Ünsal, Behçet. "Sincan Köyü Plânı." *Arkitekt*, no. 1-2 (109-110) (1940): 15-18.
- Üstel, Fusun. *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Varlı, Arzu. "Devletçilik Politikalarının Tarım Kesimi Üzerindeki Etkileri (1930-1940)." *Öneri Dergisi* 10, no. 38 (2012a): 113-124.
- Varlı, Arzu. "Kadro Dergisi Üzerinden Bir Deneme: "Millî İktisat'tan Devletçiliğe." *Öneri Dergisi* 10, no. 37 (2012b): 167-174.
- Vexliard, Alexandre and Kemal Aytaç. "The "Village Institutes" in Turkey." *Education and Culture* 30, no. 1 (2014): 41-47.
- Yavuz, Selma. "Birinci Ziraat Kongresi, Alınan Kararlar ve Cumhuriyet Dönemi Ziraat Politikalarına Yansımaları." MA diss., Niğde Üniversitesi, 2012.

Son Dönem Osmanlı Sefir ve Şehbenderlerinin Atama, Terfi ve Azilleri (1855-1921)

Ayda BEKTAŞ^(*)

Öz

Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyıl boyunca yaşanan kurumsallaşma süreci Hariciye bünyesinde görev yapacak diplomatların sahip olması gereken niteliklerin değişmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Osmanlı diplomatik kadrolarında nitelikli eğitimleriyle ön planda olan diplomatlar istihdam edilmeye başlanmıştır. Bu makalenin konusunu on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı diplomatik kadrolarında sefir ve şehbender olarak görevlendirilen diplomatların atamalarında, terfilerinde ve azillerinde belirleyici rol üstlenen faktörlerin incelenmesi oluşturmaktadır. Makalede son dönem Osmanlı sefir ve şehbenderlerinin atama, terfi ve azillerini etkileyen süreçler, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler üzerinden incelenmesi suretiyle, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı Hariciyesinde yaşanan dönüşüm ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Diplomat, Osmanlı Hariciye Nezareti, Sefir, Şehbender.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 01.04.2024

Kabul Tarihi: 29.04.2024

^(*) Öğr. Gör. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Rektörlük, Ortak Dersler Bölümü.

E-posta: abektas@gelisim.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5725-3525>

Ayda Bektaş, "Son Dönem Osmanlı Sefir ve Şehbenderlerinin Atama, Terfi ve Azilleri (1855-1921)," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 147-162.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.142>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Appointments, Promotions and Dismissals of the Late Ottoman Ambassadors and Consuls (1855-1921)

Ayda BEKTAŞ^(*)

Abstract

The qualifications needed for diplomats to work in the Ottoman Foreign Ministry changed as a result of the institutionalization process that took place in the Ottoman Empire in the nineteenth century. During this time, the Ottoman diplomatic service started hiring ambassadors and consuls who were highly educated and at the forefront of their field. The goal of this article is to examine the key elements that influenced the appointment, promotion, and dismissal of ambassadors and consuls from the Ottoman diplomatic service during the latter part of the 1800s. This article will explore the changes that occurred in the Ottoman Foreign Ministry during the nineteenth century by analyzing the procedures that affected the selection, advancement, and removal of the late Ottoman ambassadors and consuls using records from the Presidency Ottoman Archives.

Keywords: Diplomat, Ottoman Foreign Ministry, Ambassador, Consul.

Original Research Article

Submission Date: 01.04.2024

Acceptance Date: 29.04.2024

(*) Lec. PhD., İstanbul Gelişim University, İstanbul Gelişim University, Rectorate, Department of Core Curriculum.

E-mail: abektas@gelisim.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5725-3525>

Ayda Bektaş, "Appointments, Promotions and Dismissals of the Late Ottoman Ambassadors and Consuls (1855-1921)," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 18 (May 2024): 147-162.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.142>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Osmanlı Devleti, on dokuzuncu yüzyıl boyunca sosyal, iktisadi ve idari alanlarda düzenlemelere gitmiş ve kendi iç dinamiklerine uygun bir bürokratik yapılanma modeli geliştirmiştir. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde giderek kurumsallaşan Osmanlı bürokratik yapılanması içerisinde, bürokrasinin ihtiyaçlarını karşılamak için devlet hizmetinde görev yapan memur sayısında hızlı bir artış gözlemlenmiştir.¹ Bu dönemde tecrübe edilen bu idari dönüşüm sürecinde bürokraside görev yapan memur sayısı artırılırken, nitelikli ve uzman personel istihdamına yönelik bir atama usulünün takip edilmesi hedeflenmiştir. Usta-çırak ilişkisine dayalı, iltimas ve himayeciliğin olduğu düzen yerine liyakatin ön planda tutulduğu ve mesleki tecrübenin önem kazandığı bir döneme girilmiştir. Bu dönemde Hariciye Nezareti'ne eklenen yeni birimlerle hem merkez hem de yurt dışı teşkilatında çok sayıda diplomat istihdam edilmeye başlanmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda bürokratik modernleşme kapsamında devlet kurumları yeniden yapılandırılırken Hariciye'de görev alacak diplomatların da sahip olması gereken nitelikler değişmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yurt dışına görevlendirdiği diplomatlar gittikleri ülkelerdeki yetkililerle temas eden ve müzakerelerde bulunan resmî arabulucular konumunda olan kimseler oldukları için istihdam edilecek kişilerin mesleki donanım ve tecrübeye sahip olmaları beklenmiştir. Böylelikle son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye kadrolarında istihdam edilen personelin mesleki kariyerlerinde büyük bir dönüşüm yaşanmış ve ehliyet, liyakat ve mesleki tecrübesine göre atanan ve hiyerarşik bir nizam içerisinde atanan ya da terfi ettirilen yeni diplomat kadroları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda bu makalenin konusunu on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı idari yönetim sisteminde yaşanan dönüşüm neticesinde, diplomatların mesleklerine atanmaları, terfi süreçleri ve azledilmelerinde yaşanan değişim ve dönüşümlerin gösterilmesi oluşturmaktadır. Böylece Osmanlı diplomatlarının on dokuzuncu yüzyıldaki bürokratik dönüşüm sürecindeki statüleri gösterilmesi hedeflenmektedir. Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval fonunda bulunan sefir ve şehbenderlerin özlük bilgilerini içeren sicill-i ahval kayıtları incelenerek atama, terfi etme ve azledilme süreçlerine dair detaylı bilgi veren 37 diplomat üzerinden ortak bulgular ortaya konulacaktır.

Atanma ve Terfi

Osmanlı klasik dönem idari yönetim sistemi içerisindeki ihtisaslaşmanın önündeki engellerden biri memur atama düzeniydi. Osmanlı Devleti'nin bu döneme kadar takip ettiği memur atamalarında Findley'in 'çarkifelek hareketliliği' adını verdiği usule göre hareket edilmekteydi. Bu sistemde kalemiye sınıfına mensup memurlar yüksek rütbeli bir 'hacegan'

¹ Bu yüzyıl boyunca devlet hizmetinde görevli kişi sayısında sürekli bir artış olduğu bilinse de kesin sayı hakkında bilgimiz yoktur. Ancak Findley, on sekizinci yüzyıl sonunda 1.000-1.500 kişilik bir kadroyla hizmet veren kalemiye sınıfındaki bürokratların sayısının Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında 50.000-100.000'lere ulaştığını ifade etmektedir. Bkz. Carter Vaughn Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: the Sublime Porte, 1789-1922* (Princeton: Princeton University Press, 1980), 76.

a intisap ederek memuriyet hayatına başlamışlardır.² Memurlar dâhil oldukları haccanın durumuna göre çok hızlı bir şekilde yükselmekte ya da düşebilmekteydiler. Bu durum ise bürokratik yapıda sürekliliğin sağlanmasında engel teşkil etmekteydi.³ Ancak III. Selim döneminden itibaren 'modern devletin gerektirdiği büyük bir bürokratik organizasyon' oluşturulmaya çalışılırken idari alanda gerçekleştirilen düzenlemelerle memuriyet sisteminde ihtisaslaşmanın sağlanması amaçlanmıştır.⁴ Bu dönemde eğitimsiz ve güvenilmez memurlar tasfiye edilmiş ve memur atamalarında ehliyet ve liyakat önem kazanmaya başlamıştır. Böylelikle yeni yapılacak memur atamalarında nüfuzlu kişilerin gücü kırılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı hükümetinin on dokuzuncu yüzyıldaki idari yapılanması içerisinde diplomatların nitelikleri söz konusu olduğunda, önemli siyasal misyonlara sahip diplomatların özel ve modern bir eğitimle eğitilmesi gerekmektedir.⁵ On dokuzuncu yüzyılda eğitim alanında yapılan reformlarla, yeni atanacak diplomatların liyakatinin her şeyden üstün tutulduğu yeni bir düzene geçilmesi hedeflenmişti. Özellikle diplomatlar söz konusu olduğunda, modern eğitimin temel amacı, atamalarda diploması dili olan Fransızca başta olmak üzere yabancı dil bilmenin ön koşul olduğu, Batılı tarzda modern bir eğitim müfredatına sahip yeni bir düzene geçmekti.⁶

Diplomat adaylarından, diploması hizmetine girmeden önce asgari bir eğitimden çok daha fazlası isteniyor ve kapsamlı ve modern bir eğitime sahip olmaları bekleniyordu. Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı memurlarının diplomatik kadrolarda yer almalarını kolaylaştıran birinci faktör, nitelikli bir eğitime sahip olmalarıydı. Bu dönemde diplomat adaylarının yüksek rütbelere terfi edebilmeleri de çoğu zaman kendilerini geliştirmiş olmalarıyla mümkün kılınmıştı ki bunun yolu iyi bir eğitime sahip olmaktan geçmekteydi. Sosyal köken ya da ailenin refahından bağımsız olarak bir diplomat adayının sahip olduğu modern eğitim onun devlet kademesinde yüksek rütbeli pozisyonlara hızlı bir şekilde ilerlemesi anlamını taşımaktaydı.

² Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire, The Sublime Porte, 1789- 1922*, 32; Hoca, efendi anlamında kullanılan Hacc kelimesinin çoğulu Haccagan olarak adlandırılır. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2007), 305.

³ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 26-27.

⁴ Michael Mann, *The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 444.

⁵ Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu yüzyılla birlikte takip ettiği memur atama usulünün Weber'in tanımladığı modern idari yönetim sistemlerinin sahip olduğu atama anlayışıyla paralellik göstermekteydi. Weber, modern yönetim sistemine sahip olan devletlerde, devlet hizmetinde yer alacak kişilerin atamalarının eğitimleri ve niteliklerine göre yapıldığını belirtmektedir. Bkz. Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, çev. Bahadır Akın. (Ankara: Adres Yayınları: 2014), 43-45.

⁶ Fransızcanın uluslararası ilişkilerde iletişim dili olarak ön plana çıkmasıyla birlikte, bu dönem Osmanlı diplomatlarını Fransızca öğrenmeye zorlamıştı. Bkz. Roderic Davison, *Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms* (İstanbul: Isis Press, 1999), 320; Bernard Lewis'in deyimiyle bu dönemde Fransızca bilmek 'devlet içinde yükselmeyi sağlayan bir tılsım' olmuştur. Bkz: Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (Londra: Oxford University Press, 2002), 118. Ayrıca 6 Mart 1885 tarihli bir kararname ile sefirler ve şebhenderler ile bu kurumlarda görevli diğer memurlar ile Hariciye Nezareti'ne yeni atanacak memurların Fransızca bilme zorunluluğu getirilmiş ve Fransızca bildiklerine dair ya Lisan Mektebi ya da diğer okullardan alınmış diplomalarını beyan etmeleri istenmiştir. Bkz. Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 27/ 44, (2008), 77-98.

On dokuzuncu yüzyıl boyunca giderek kurumsallaşmaya ve modern bir bürokratik yapılanmaya sahip olmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomat olarak atanabilmek için en temel ölçüt elbette ki nitelikli bir eğitime sahip olmaktı. Ancak nitelikli bir eğitim tek başına diplomat olarak atanabilmek için yeterli değildi. Atanan diplomatların ön plana çıkan özelliklerinden ya da diğer bir söylemle sicill-i ahval kayıtlarında vurgulanan niteliklerinden, bir diplomatın sahip olması gereken temel özellikler hakkında yorumda bulunabilir. Buna göre diplomatlarda aranan temel nitelikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Hüsni Ahlak: Görevlerini en iyi şekilde yerine getiren diplomatlar 'hüsni ahlak, dirayet ve hareketleriyle' adlarından söz ettiren kimselerdir.⁷
2. Yeterlilik: Diplomatlar yeterliliklerini 'iktidar', 'muktedir', 'ehliyet', 'dirayet', 'liyakat' gibi farklı ifadelerle sicill-i ahval dosyalarına kaydetmişlerdir.⁸ Sicilli ahval dosyalarında

⁷ "Hüsni hal ve hareket" i vurgulanan diplomatlar için bkz. BOA. HR. SAİD. 13/ 5. 28 Rabiulahir 1324/ 21 Haziran 1906- Spiraki Floksinidis Efendi; "Hüsni hizmet" için bkz. BOA. HR. SAİD. 12/ 5. 28 Rabiulevvel 1324/ 22 Mayıs 1906- Kirkor Yaldızyan Efendi; BOA. HR. SAİD. 8/ 16. 16 Cemazeyilahir 1318/ 11 Ekim 1900- Dimitri Efendi; BOA. HR. SAİD. 7/ 23. 6 Cemazeyilahir 1317/ 12 Ekim 1899- Bahaddin Bey; BOA. HR. SAİD. 15/ 34. 13 Cemazeyilevvel 1325/ 24 Haziran 1907- Fahreddin Reşad Bey; "Hüsni hal" için bkz. BOA. HR. SAİD. 5/ 10. 22 Ramazan 1314/ 24 Şubat 1897- Mike Efendi; BOA. HR. SAİD. 16/ 22. 9 Şaban 1325/ 17 Eylül 1907- Mehmed Kadri Bey; "hüsni ahlak ve dirayet ve ehliyet" için bkz. BOA. HR. SAİD. 5/ 28. 17 Rabiulevvel 1315/ 16 Ağustos 1897- Seyyid Mehmed Feridun Bey; BOA. HR. SAİD. 2/ 11. 1 Cemazeyilahir 1308/ 12 Ocak 1891- Nasri Franko Bey; "Hüsni ahlak" için bkz. BOA. HR. SAİD. 2/ 9. 23 Rabiulevvel 1308/ 6 Kasım 1890- Yusuf Misak Efendi; "hüsni ahlak ve istidad" için bkz. BOA. HR. SAİD. 16/ 6. 16 Cemazeyilahir 1325/ 27 Temmuz 1907- Mustafa Asım Bey.

⁸ "liyakat" için bkz. BOA. HR. SAİD. 12/ 10. 12 Rabiulahir 1324/ 5 Haziran 1906- Ahmed Muhtar Bey; BOA. HR. SAİD. 4/ 15. 20 Zilkade 1313/ 3 Mayıs 1896- Fransuva Ros Terziyan Efendi; "iktidar" için bkz. BOA. HR. SAİD. 12/ 16. 23 Rabiulahir 1324/ 16 Haziran 1906- Şedid Ceys Efendi; BOA. HR. SAİD. 23/ 9. 29 Recep 1329/ 26 Temmuz 1911- İbrahim Hakkı Bey; BOA. HR. SAİD. 4/ 15. 20 Zilkade 1313/ 3 Mayıs 1896- Fransuva Ros Terziyan Efendi; "ehliyet" için bkz. BOA. HR. SAİD. 13/ 3. 27 Rabiulahir 1324/ 20 Haziran 1906- Selim Gürcü Efendi; BOA. HR. SAİD. 23/ 9. 29 Recep 1329/ 26 Temmuz 1911- İbrahim Hakkı Bey; BOA. HR. SAİD. 5/ 28. 17 Rabiulevvel 1315/ 16 Ağustos 1897- Seyyid Mehmed Feridun Bey; BOA. HR. SAİD. 4/ 3. 25 Safer 1313/ 17 Ağustos 1895- Ohan Efendi; "ehliyet ve dirayet" için bkz. BOA. HR. SAİD. 5/ 28. 17 Rabiulevvel 1315/ 16 Ağustos 1897- Seyyid Mehmed Feridun Bey; BOA. HR. SAİD. 16/ 6. 16 Cemazeyilahir 1325/ 27 Temmuz 1907- Mustafa Asım Bey; BOA. HR. SAİD. 2/ 9. 23 Rabiulevvel 1308/ 6 Kasım 1890- Yusuf Misak Efendi; BOA. HR. SAİD. 2/ 11. 1 Cemazeyilahir 1308/ 12 Ocak 1891- Nasri Franko Bey; "erbab-ı istidad" için bkz. BOA. HR. SAİD. 22/ 23. 8 Safer 1328/ 19 Şubat 1910- Mehmed Sadreddin Bey; özelliklere bildikleri yabancı diller söz konusu olduğunda "muktedir" kavramının kullanılması için bkz. BOA. HR. SAİD. 1/ 17. 1 Rabiulahir 1304/ 28 Aralık 1886- Danyal Saib Bey; BOA. HR. SAİD. 5/ 10. 22 Ramazan 1314/ 24 Şubat 1897- Mike Efendi; BOA. HR. SAİD. 8/ 8. 11 Zilhicce 1317/ 12 Nisan 1900- Kostantin Sersuk Bey; BOA. HR. SAİD. 9/ 20. 22 Şaban 1319/ 4 Aralık 1901- Mahmud Enver Bey; BOA. HR. SAİD. 12/ 21. 27 Rabiulahir 1324/ 20 Haziran 1906- Dimitraki Efendi; BOA. HR. SAİD. 17/ 19. 19 Ramazan 1325/ 26 Ekim 1907- Serkez Efendi; BOA. HR. SAİD. 3/ 6. 1 Ramazan 1311/ 8 Mart 1894- Bahaddin Bey; BOA. HR. SAİD. 6/ 14. 14 Muharrem 1316/ 4 Haziran 1898- Hüseyin Kadri Bey; BOA. HR. SAİD. 3/ 9. 27 Ramazan 1311/ 3 Nisan 1894- Nikola Gadakan Efendi; BOA. HR. SAİD. 4/ 1. 15 Şaban 1312/ 11 Şubat 1895- Mahmud Esad Paşa; BOA. HR. SAİD. 16/ 25. 11 Şaban 1325/ 19 Eylül 1907- Şemsi Bey; BOA. HR. SAİD. 2/ 9. 23 Rabiulevvel 1308/ 6 Kasım 1890- Yusuf Misak Efendi; BOA. HR. SAİD. 4/ 14. 29 Recep 1313/ 15 Ocak 1896- Kostaki Panciri Efendi. İbrahim Hakkı Bey'in Kardif'e şehbender olarak atanırken iktidar ve ehliyetinden başka yerel dile olan hâkimiyeti vurgulanmıştır. Bkz. BOA. HR. SAİD. 23/ 9. 29 Recep 1329/ 26

bu kavramlar yeterli donanım ve ihtisasa sahip olduklarını belirtmek anlamında kullanılmaktadır.

3. Gayret: Diplomatlar vazifelerini en iyi şekilde yerine getirmek için ‘gayret’ gösteren ve sebatla işlerini yürüten kimselerdir. Diplomatların vazifelerini yapmak için gösterdikleri ‘gayret’leri buldukları bölgenin sefir ya da diğer üst düzey diplomatik temsilcileri tarafından tasdik edilmiş ve diplomatların mesleğini en iyi şekilde yerine getirmek için gösterdiği ‘gayret’leri sicill-i ahval kayıtlarında vurgulanmıştır.⁹
4. Sadakat: Sadakat padişaha ve onun kurduğu devlet düzenine mutlak olarak itaat etmek anlamına gelmektedir. Özellikle gayrimüslim diplomatlar mesleğe ilk kez atanırken ya da tayin, nakil ve terfi durumlarında çalıştığı birimin hiyerarşik olarak en üst seviyede olan bürokrat ya da diplomatı tarafından padişaha sunulan arzda bahsi geçen diplomatın sadakatine olan vurgusu dikkat çekicidir. Bu çalışmada gayrimüslim şebender atamalarında, bölgede yetkili bulunan sefirin Hariciye Nezareti’nin ve sultanın dikkatini kişinin sadakatine çektiği gözlemlenmiştir.¹⁰

Buna göre diplomatların istihdamında en önemli nitelikler atanacak kişilerin eğitim ve mesleki açıdan yeterliliği, siyasi olarak güvenilirliği ve sadakatleriydi. Bunlardan başka erdem, yetenek, dış işleri konusundaki bilgi ve tecrübe ve disiplin de kadrolara seçilmek için temel kıstaslar arasındaydı. Yeterliliğini ve ahlakını ispat etmiş adaylar gayreti ve sadakati tasdik edildikten sonra Osmanlı yönetiminin onayıyla yurt dışında diplomat olarak görevlendirilebilmiştir. Atanan diplomatlar, görevlendirildikleri ülke yönetimi tarafından görevlerini yapabilmeleri için onaylandıktan sonra resmî olarak temsilci olabilmıştır. Osmanlı hükümetinin atadığı diplomat, atandığı ülke yönetimi tarafından kabul edilmediği müddetçe resmî temsilci olamamıştır.¹¹

Temmuz 1911- İbrahim Hakkı Bey.

⁹ “Gayret” için bkz. BOA. HR. SAİD. 8/ 8. 11 Zilhicce 1317/ 12 Nisan 1900- Kostantin Sersuk Bey; BOA. HR. SAİD. 13/ 5. 28 Rabiulahir 1324/ 21 Haziran 1906- Spiraki Floksinidis Efendi; BOA. HR. SAİD. 5/ 28. 17 Rabiulevvel 1315/ 16 Ağustos 1897- Seyyid Mehmed Feridun Bey; BOA. HR. SAİD. 4/ 3. 25 Safer 1313/ 17 Ağustos 1895- Ohan Efendi; BOA. HR. SAİD. 12/ 1. 26 Safer 1324/ 21 Nisan 1906- Maksim Efendi.

¹⁰ “Sadakat” için bkz. BOA. HR. SAİD. 13/ 5. 28 Rabiulahir 1324/ 21 Haziran 1906- Spiraki Floksinidis Efendi. Belgrad Sefiri Halid Bey, Yaşa şebender olarak atanmasını istediği Spiraki Floksinidis Efendi için yazdığı tavsiye mektubunda Spiraki Floksinidis Efendi’nin sadakatine vurgu yapmıştır: “Spiraki Floksinidis Efendi’nin bir seneden ziyade maiyetimde bulunub kemal-i gayret ve sadakatle hizmet ettiğini ve Almanca’ya vukufundan pek ziyade istifade eylediğimi ve kendisi hüsn-ü hal ve hareket ashabından olub nezd-i acizanemden müfarakatı tahran sefaret-i seniyesine tayinimden neşet ettiğini beyan ederim.” Ayamavra Şebenderi Mike Efendi ise sicill-i ahval dosyasında sadakatının sefir tarafından tasdik olduğunu beyan etmiştir. Bkz. BOA. HR. SAİD. 5/ 10. 22 Ramazan 1314/ 24 Şubat 1897- Mike Efendi. “Köstence müftü ve mutebera-ı ahali tarafından hüsn-i halimi mütezammın şehadetnameler olduğu gibi hidemat-ı kakeranemde gösterdiğime asar-ı sadakat ve intizam ve infisalim sebep olan mezkûr isadın hakikaten bazı erbab tarafından vukua geldiğini sefir Süleyman tarafından dahi tasdik olunmuştur.”

¹¹ Osmanlı Hükümeti’nin 1906 senesinde Mustafa Said Bey’i Rusya’ya şebender olarak ataması ve Osmanlı yönetiminin tüm teşebbüslerine rağmen Rus hükümetinin Mustafa Said Bey’in şebenderliğini onaylamaması üzerine, diplomatın Varna Şebenderliği’ne nakledilmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bkz. BOA. HR. SAİD. 19/ 17. 26 Muharrem 1326/ 29 Şubat 1908- Mustafa Said Bey.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı diplomatlarının atanmasında, atama yapılacak ülkenin sosyo-politik ve dinî durumuna bakılması da önemli bir kıstastır. Avrupa ülkelerine atanan elçi ve konsoloslar ile devletin ticari ilişkilerinin olduğu Ege ve Karadeniz çevresindeki ülkelere yapılan atamalar ya da Müslüman ülkelere yapılan atamalar birbirinden farklılık göstermektedir. Bu anlamda dış ilişkiler konusunda mesleki ve eğitim alanındaki uzmanlıktan başka, kişinin atanacağı ülkeyi tanıyor olması ve o bölgeye olan aşinalığı da diplomat olarak atanmayı kolaylaştıran unsurlardan olmuştur. Eğitimle elde edilen bilgi, mesleki tecrübe ve yerel meselelere olan aşinalıkları göz önüne alınarak gönderilecek ülkede diplomat olmaya en uygun olan aday belirlenmeye çalışılmıştır. Örneğin, İran ve Hindistan gibi İslami boyutu olan ülkelere geleneksel İslamî kültüre hâkim temsilciler gönderilmiştir.¹² Benzer bir bakış açısıyla askerî açıdan önem taşıyan bölgelerin elçi ve şehbenderliklerine askerlik geçmişi olan kimseler atanmıştır.¹³

Hem sefir hem de şehbender atamalarında dikkat edilen önemli hususlardan biri de temsilci gönderilecek ülkenin dünya siyasetinde oynadığı roldü. Osmanlı Devleti dünya politikasında belirleyici role sahip olan İngiltere, Fransa gibi ülkelere atanacak sefir ve şehbenderlerin seçilmesinde oldukça özenli davranır ve devleti temsil kabiliyetine sahip, güçlü diplomasi yeteneğine ve deneyimine sahip olan diplomatları gönderirdi. Ayrıca Osmanlı'nın ihtişamını ve görkemini dünyaya tanıtmak için siyasi öneme sahip ülkelere gönderilen temsilciler için yüklü tahsisatlar ayrılır ve gösterişli görünmelerine önem verilirdi. Örneğin, 26 Mart 1838 tarihli bir hatt-ı hümayunda büyükelçilik unvanıyla Londra Sefirliğine atanan Sarım Efendi'nin İngiltere karşısında gösterişli görünmesi için Sarım Efendi'ye Elçi Hazinesi'nden murassa kılıç, müzeyyen elbise ve pırlantalı çubuk takımı verilmesi belirtilmiştir.¹⁴

Diplomat atama ve terfilerinde dikkati çeken diğer bir nokta, elçi atama ve terfilerinin genellikle liyakate dayanarak ve terfi sistemine göre ilerlerken istisna olarak özellikle şehbender atamalarında hamilik ve intisap ilişkisine göre tayin ve terfilerin mümkün olabildiğidir. Buna göre elçilerin atama ve terfilerinde kurumsal bir sistem ön planda olup, eğitim ve mesleki kariyerleri üstün tutulurken, şehbenderlerin atanmasında, atanacak kişinin bölgeyi tanıyor olması ve bölge halkı tarafından biliniyor olmasına önem verilmiştir. Örneğin, 1861 senesinde Ragoza şehbenderi Mösyö Beric'in sıhhi keyifsizliği nedeniyle şehbenderlik hizmeti bölgeyi bilen ve bölge halkı tarafından tanınan oğlu Antuvan'a devredilmiştir.¹⁵ Rumeli Orduyu Hümayun Müşiri İsmail Paşa, yazdığı tahriratta Antuvan'ın ehliyet sahibi olduğunu ve Mösyö

¹² Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, 233-234.

¹³ Carter Vaughn Findley, *Ottoman Civil Officialdom: A Social History* (Princeton: Princeton University Press, 1989), 176-177. Özellikle II. Abdülhamid döneminde sefirler genel olarak askerî sınıfa mensup kişiler arasından seçilmekteydi. Bu dönemde bir devlet politikasına dönüştürülen asker sefir uygulamasıyla istihbarat, teşrifat ve askerî alımlarda yarar sağlanması hedeflenmişti. Bkz. Aydın Çakmak, *Türk Dışişleri Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 192.

¹⁴ Bkz. BOA. HAT. 472/ 23099. 29 Zilhicce 1253/ 26 Mart 1838. Ayrıca aynı dönemde sefaretlere görevlendirilen kişilere 250.000 kuruş tahsisat verilirken Sefir Sarım Efendi'ye verilecek tahsisatın 375.000 kuruş olması kararlaştırılmıştı. Bkz. BOA. C. HR. 22/ 1065. 5 Zilhicce 1253/ 2 Mart 1838.

¹⁵ Bkz. BOA. İ. HR. 183/ 10207. 13 Şevval 1277/ 24 Nisan 1861.

Beric yerine oğlu Antuvan'ın atanmasının uygun olduğunu belirtmiştir. Padişah ise Ragoza Şehbenderi olarak babası yerine Antuvan'ı atamış ve kendisine dördüncü rütbeden mecidi nişanı vermiştir.¹⁶ Antuvan'ın ehliyeti ordu-yı hümayun müşaviri tarafından tasdik edilse de babasının hamisinde bu görev için düşünülen ilk kişi olduğu açıktır.

Şerif Mardin, Osmanlı idari teşkilatlanmasında bazen beklenmedik atama ve terfilerle karşılaşılabilirdiğini ve kimi zaman sultanın sempati duyduğu bir çocuğu sarayda üst düzey bir pozisyona kadar çıkarabildiğini aktarırken buna "Alaaddin'in lambası hareketliliği" adını vermektedir.¹⁷ Mısır Çarşısı'nda çirak olarak çalışan ve sonra Harbiye Nazırlığı'na kadar yükselen Rıza Paşa'nın hikâyesi Şerif Mardin'in düşüncesi kapsamında değerlendirilebilir. Sultan II. Mahmud'un Mısır Çarşısı'nda dolaşırken karşılaştığı çirak Rıza'yı fark edip onu saraya götürmesiyle, küçük Rıza için çiraklıktan Harbiye Nazırı Rıza Paşa'ya yükselecek bir kariyer hayatı da başlamıştır. Sıradan bir aileden gelen Rıza Paşa'nın hayatı, saraya adım attığı andan itibaren değişmeye başlamış ve ilk tahsilini tamamladıktan sonra askerî idadiden mezun olmuş ve 1886 senesinde Harbiye'yi bitirmiştir. Bu aşamadan sonra Rıza Paşa kaymakamlık, harbiye hocalığı, Erkan-ı Harbiyye-i Umumiye Müdürlüğü, Beşinci Nizamiye Üsküp Fırka-i Askeriyesi Komutanlığı, Manastır Valiliği ve İkinci Ordu Müşirliği'nden sonra Harbiye Nazırlığı'na terfi edebilmişti.¹⁸ Buna göre Osmanlı idari sisteminde sıradan bir insanın bile nazırlığa kadar yükselebilmesi mümkündür.¹⁹ Ancak sosyal kökeninden bağımsız olarak bürokratik kadrodaki hızlı yükseliş bir iltimas yöntemiyle değil, nitelikli bir eğitim hayatıyla mümkündür. Bu bakımdan bürokratik kadrolarda tepeden inme bir kayırmacılıkla bir terfi durumu söz konusu olmayıp, sahip olunan eğitim ve mesleki tecrübe sonucunda üst düzey makamlara erişilebilmiştir.

Carter Findley, Mardin'in "Alaaddin'in lambası hareketliliği" adını verdiği bu terfi sistemine, her yükselişin bir de inişi olabileceğini söyleyerek "çark-ı felek hareketliliği" sistemini de eklemektedir.²⁰ Sivil bürokraside terfi alarak yükselen kimseler memurun efendisine bir adım daha yaklaşması ya da başka bir ifadeyle daha da siyasileşmesi demektir. Böyle kimselerin siyasi olarak ayakta kalabilmeleri, patrimonial hane halkı modelinin temelini oluşturan sultana, yani efendilerine olan sadakatlerine bağlıydı. Dolayısıyla siyasi pozisyonlar sultana mutlak itaati gerektirmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde sefir atamaları, Hariciye Nezareti'nden verilen emir ve memurin-i mülkiye komisyonunda alınan karara binaen önce sadrazama sunulmuş ve daha sonra padişahın onayıyla gerçekleşebilmiştir.²¹ On dokuzuncu yüzyılın son döneminde

¹⁶ Bkz. BOA. İ. HR. 183/ 10207. 13 Şevval 1277/ 24 Nisan 1861.

¹⁷ Şerif Mardin, "Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire," *Comparative Studies in Society and History* 11/ 3, (1969), 272.

¹⁸ Bkz. Cevdet Küçük, "Ali Rıza Paşa," *TDV İslam Ansiklopedisi* 2 içinde, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 440-441.

¹⁹ Bkz. Bkz. A. Ubicini, *La Turquie actuelle* (Paris, 1855), 170'ten aktaran Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire, The Sublime Porte, 1789- 1922*, 43.

²⁰ Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, 43.

²¹ "Hariciye Nezareti'nden verilen işaret ve memurin-i mülkiye komisyonunda verilen karar üzerine irade-i

atanacak sefirlerin sahip olması gereken nitelikler ise kurumsallaşan bir devletin ihtiyaçlarına göre belirlenmişti. Bir sefirin aslı görevi “kendi hükümetini ilgilendiren her şeyi gözlemlemek ve rapor etmek ve kendi ülkesinin lehine olacak biçimde olayların gidişatını etkileyebilmek” ti.²² Sefirlerin bu önemli rolü, bilgi toplama, analiz etme ve raporlama konusunda başarılı olabilmelerini ve bu sebeple de yerel meselelere hâkim olmalarını zorunlu kılmaktaydı. Dolayısıyla, sefir atamalarında sahip oldukları eğitim, bildikleri yabancı diller ve mesleki tecrübelerinden başka gönderilecekleri coğrafyaya olan aşinalıkları da oldukça önemliydi.

Sefirler her şeyden önce devleti ve padişahı temsil etmekteydi. Bu sebeple özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte seçilen sefirler genel olarak erken yaştan itibaren iyi eğitim alarak yetiştirilen, yabancı dil bilen ve bürokrat ailelerden gelen kimselerdi. Sefirler entelektüel olarak toplumun içindeki küçük bir grup olan aydın azınlık grubun içinden çıkmış, nitelikli eğitimleriyle göz dolduran kimselerdi. Sefir atamalarında öne çıkan ikinci nitelik ise mesleki tecrübeleriydi. Herhangi bir sefarethanede ilk defa göreve başlayan bir memur genellikle üçüncü kâtip olarak hizmet etmeye başlamaktaydı. Zamanla birinci kâtipliğe yükselen memurlar bundan sonra Balkan ülkelerinin başkentlerinde sefirlik görevine ya da Batı Avrupa ülkelerinde büyükelçilerin müsteşarlığına ve daha sonra büyükelçilik görevine getirilmekteydiler.²³

Şehbenderlerin atamaları incelendiğinde ise, başlangıçta atama durumları için belirli bir düzenleme yokken, 1881 senesinde çıkarılan Şehbenderler Nizamnamesi ile şehbender atamasının ne şekilde gerçekleştirileceği belirlendiği görülmüştür. Bu nizamname ile ilk olarak şehbenderlerin Hariciye Nezareti bünyesindeki Umur-ı Şehbenderi Müdüriyeti tarafından yapılacak sınavda başarılı olmaları durumunda atanabilmeleri kararlaştırılmıştır.²⁴ Yine bu nizamnameye göre hem muvazzaf hem de fahrî şehbenderlerin azilleri veya başka bir bölgeye atanmalarının ancak padişah iradesiyle gerçekleşmesi mümkün kılınmıştır.²⁵ Aynı nizamname uyarınca terfiler de padişahın iradesiyle mümkün olabilmıştır.²⁶ 15 Mart 1885 tarihli bir kararnameye göre ise şehbenderlerin seçilmesi için daimî bir komisyon kurulmuştur.²⁷

seniyye hazret-i hilafetpenahi mucibince...” Bkz. BOA. HR. SAİD. 8/ 24. 16 Zilkade 1318/ 7 Mart 1901- İsak Yafes Efendi; BOA. HR. SAİD. 8/ 25. 2 Zilhicce 1318/ 23 Mart 1901- Ali Zati Bey.

²² Chas. W. Freeman Jr., *The Diplomat's Dictionary* (Washington DC: National Defense University Press, 1994), 115.

²³ Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)* (İstanbul: İsis Yayınları, 1999), 56, 61; Doğan Gürpınar, *Ottoman Imperial Diplomacy A Political, Social and Cultural History* (Londra: I. B. Tauris, 2014), 77.

²⁴ “Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Dair Nizamname-i Dâhili,” *Salname-i Umur-ı Nezaret-i Hariciye* 1318/ 1900, s. 364. On ikinci bend: “şehbenderlik silkine duhul Nezaret-i Hariciye Umur-ı Şehbenderi Müdüriyeti marifetiyle şerait-i mevzuası mucibince icra olunacak müsabakat imtihanı ile vuku bulacaktır.”

²⁵ “Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Dair Nizamname-i Dâhili,” *Salname-i Umur-ı Nezaret-i Hariciye* 1318/ 1900, s. 364. On üçüncü bend: “şehbenderlerin azli veya diğer mahalle nakl-i memuriyetleri ba-irade-i seniyye icra olunur.”

²⁶ “Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Dair Nizamname-i Dâhili,” *Salname-i Umur-ı Nezaret-i Hariciye* 1318/ 1900, s. 365. On dördüncü bend: “şehbenderlerin terfi-i memuriyetleri intihab ile ba-irade-i şahane icra olunur.”

²⁷ *Düstur*, 1. Tertip, C. V, s. 201-202.

Şehbenderlik beratlarının “Reaya-yı Devlet-i Aliyye’mden olup” şeklinde başlaması şehbender atamasında ilk şartın Osmanlı reayasından olma zorunluluğunu göstermektedir. Ancak bu kuralın sık sık çiğnendiği örnekler görülmektedir. Özellikle fahrî şehbender ve şehbender atamalarında Osmanlı tebaasından olmayan bazı Rum tebaasının atandığı görülmektedir. Ya da kendisini Osmanlı tebaasından gibi gösterip aslında başka milletlere tabii olduğu bilinen örnekler de vardır.²⁸

Bir bölgenin şehbenderliğine tayin olunan memurun iki hafta içinde görev mahalline ulaşma ve bölgenin yerel idarecilerini şehbender olarak atandığına dair bilgilendirme zorunluluğu bulunmaktaydı. İki hafta içinde görev yerine gitmeyen ya da şehbender iken herhangi bir suça bulaşan şehbenderler kınama, bir aydan bir seneye kadar görevinden alınma ve maaşının tamamının ya da bir kısmının kesilmesi veya memuriyetten azledilme gibi çeşitli şekillerde cezalandırılmaktaydı. Bu cezalardan birini alan şehbenderin suçu Umur-ı Şehbenderi Müdüriyeti’nde bulunan memurin defterine kaydedilirdi.²⁹

BecayıŞ Suretiyle Yer Değiştirme ve Ek Görevlere Atanma

Diplomatların atamalarında sahip olunması gereken niteliklerden başka, atamaların ne suretle yapıldığı önem arz etmektedir. Buna göre, ilk olarak diplomat atamalarının becaayıŞ usulüyle yer değiştirme şeklinde gerçekleşebildiği görülmüştür. Mehmed Rağıb Efendi, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemı’nde çalışırken 1908 senesinde becaayıŞ suretiyle Savubulak Şehbenderliği’ne atandığı bilgisini vermiştir.³⁰ İsak Yasef Efendi ise İbrail Şehbenderliğinde kançılar olarak çalışırken bölgenin havasıyla uyum sağlayamadığı için başka bir yere naklini talep etmiş ve 1899 senesinde becaayıŞ suretiyle Brindisi Şehbenderliği’ne naklolmuştur.³¹

Farklı nezaretlerde görev yaparken Hariciye Nezareti bünyesinde vazifelenen diplomatlar ise, nezaretler ya da meslek grupları arasında geçiş suretiyle atama yapılabildiğini göstermektedir. Kirkor Yıldızyan Efendi 1872 senesinde Beyoğlu Telgrafhanesinde memur olarak başladığı kariyerine 1874 senesinde Nafia Nezareti’ne geçiş yaparak devam etmiş ve 1886 senesinde ise Hariciye Nezareti kadrosuna dâhil olarak Sırbistan şehbender vekâletine atanmıştır.³² Fuad Sadık Bey ise 1892 senesinde Bab-ı Ali Tercüme Odası’ndan Ticaret ve Nafia Nezareti Ziraat Bankası Tahrirat Kalemı’ne naklolmuştur. 1896 senesinde ise tekrar Hariciye

²⁸ Bkz. 1814 senesinde Malta’da Osmanlı şehbenderi olan Nikolas Sasi Osmanlı tebaasından olduğunu belirtmesine rağmen aslında İngiltere’ye tabii olduğu anlaşılmıştır. Bkz. Musa Kılıç, “Osmanlı Hariciyesi’nde Gayrimüslimler (1836-1876),” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 234.

²⁹ “Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Dair Nizamname-i Dahili,” *Salname-i Umur-ı Nezaret-i Hariciye* 1318/ 1900, s. 365. On yedinci bend: “şehbenderler hakkında icra olunacak mücazat-ı inzibatiye şunlardır: evvela tevbih, saniyen bir aydan bir seneye kadar azl-i muvakkat ile maaşının kısmen veya külliyyen kat’ı, salisen memuriyetten affı. şu taded olunan mücazattan birine düçar olan şehbenderlerin nev-i cezasi umur-ı şehbenderi müdüriyeti’nde bulunan memurin defterlerine işaret olunacaktır.”

³⁰ BOA. HR. SAİD. 23/ 18. 24 Cemazeyilevvel 1330/ 11 Mayıs 1912- Mehmed Rağıb Efendi.

³¹ BOA. HR. SAİD. 8/ 24. 16 Zilkade 1318/ 7 Mart 1901- İsak Yafes Efendi.

³² BOA. HR. SAİD. 12/ 5. 28 Rabiulevvel 1324/ 22 Mayıs 1906- Kirkor Yıldızyan Efendi.

Nezaretî'ne dönüş yaparak Kalas Başşehbenderliği Kançılarlığı'na atanmıştır.³³ Görüldüğü üzere Fuad Sadık Bey iç işlerinde başladığı kariyerine Nafia Nezaretî'nde devam ettirmiş ve daha sonra Hariciye Nezaretî'ne bağlı olarak çalışmıştır. Bir diğer örnek olarak İsmail Zühdü Bey, 1859 senesinde Tahran Sefareti Başkıtabetine atanmış ve bu vazifesinde beş yıl kaldıktan sonra sırasıyla Tahran Maslahatgüzarlığı, Tiflis Başşehbenderliği, Bursa vilayeti Muavinliği ve sonrasında Giresun Kaymakamlığında memuriyette bulunduktan sonra, 1873 senesinde tekrar Tahran Sefareti'ne başkâtip olarak atanmıştır. İsmail Zühdü Bey, Tahran Sefareti'nde beş sene daha başkâtip olarak hizmet verdikten sonra ikinci defa Tahran Sefareti'nde maslahatgüzarlık, sonrasında Maarif Nezaretî'nde mektupçuluk ve 1880 senesinde de üçüncü defa olmak üzere Tahran Sefareti'ne başkâtip olarak atanmıştır.³⁴

Ayrıca diplomatlar ek görevlendirme suretiyle aynı anda birden fazla diplomatik pozisyona atanabilmişlerdir. Diplomatların kendilerine tevcih edilen ilave vazifeleri bazen kısa süreli olduğu gibi bazen geçici bir görevlendirme şeklinde de olabilmektedir. Berlin Sefareti Başkâtibi Ohan Efendi'nin, Berlin sefirinin İstanbul'da bulunması sırasında 11 Nisan 1878 tarihine kadar bir ay yirmi beş gün süreyle başkâtiplik vazifesine ilaveten sefaretin maslahatgüzarı olarak görevlendirilmesi kısa süreli olarak birden fazla görev yapan diplomatlara bir örnektir.³⁵ Viyana Sefiri Müsteşarı Nasri Franko Bey ise 22 Mayıs 1882'de Viyana Sefareti'nde kâtiplik yaparken 6 Ağustos 1882'de Viyana Sefareti başşehbenderliğine de atanmıştır. Nasri Franko Bey 1884 senesinde Viyana Sefareti Müsteşarı olana kadar kâtiplik ve başşehbenderlik vazifesini iki sene boyunca birlikte yürütmüştür.³⁶

Görevden Ayrılma ve Azledilme

Sefir ve şehbenderlerin görevlerinden ayrılmaları kendi istekleri doğrultusunda istifa ederek olduğu gibi azledilme şeklinde de olabilmektedir. Diplomatların istifa ile görevden ayrılmalarının en sık karşılaşılan sebebi 'tebdil-i hava' idi. Diplomatik kadrodaki görevlerinden el çektilme nedenleri arasında ise görevinde yetersizlik (adem-i kifayetsizlik), memur maaşında düzenlemeye gidilmesi (esna-yı tenkihat), diplomatın çalıştığı birimin lağvedilmesi, yaşı ilerleyen memurun emekli edilmesi (tensikat-küçülme) ve bir başka göreve atanma gibi sebepler yer almaktaydı.³⁷

İlk olarak istifa suretiyle görevinden ayrılmayı talep eden diplomatlar incelendiğinde istifa eden diplomatların genellikle sağlık durumlarını öne sürdükleri görülmüştür. Örnek olarak 1848 senesinde ailevi ve sıhhi mazeretlerinden ötürü istifa eden Berlin Sefiri Mustafa Sami Efendi'nin istifası kabul edilmiş; ancak sefere Danimarka kralının tebrik merasimine kadar

³³ BOA. HR. SAİD. 13/ 8. 17 Cemazeyilevvel 1324/ 9 Temmuz 1906- Fuad Sadık Bey.

³⁴ BOA. HR. SAİD. 2/ 3. 11 Rabiulahir 1307/ 5 Aralık 1889- İsmail Zühdü Bey.

³⁵ BOA. HR. SAİD. 4/ 3. 25 Safer 1313/ 17 Ağustos 1895- Ohan Efendi.

³⁶ BOA. HR. SAİD. 2/ 11. 1 Cemazeyilahir 1308/ 12 Ocak 1891- Nasri Franko Bey.

³⁷ 1908 ve 1909 yıllarında çıkarılan tensikatlarla Hariciye Nezareti kadrolarında yaşanan değişim için bkz. Arif Kolay, "II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezareti'nde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910)," *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası* 27/ 1 (2017): 193-214.

beklemesi ve tebrikten sonra İstanbul'daki vazifesine gelmesi tembihlenmiştir.³⁸ Atandığı yerin havasına uyum sağlayamadığı için istifa etmek isteyen diplomatlar da mevcuttur. Londra Sefiri Rüstem Paşa'nın yaşlılığından dolayı Londra'nın havasıyla uyum sağlayamayınca yerine 1895 senesinde Karatodori'nin tayin olunması bu duruma örnek oluşturmaktadır.³⁹ Vaşington Sefiri Mustafa Tahsin Bey'in 1897 senesinde sıhhi nedenlerle görevinden istifa edip havası ılımlı ve Dersaadet'e yakın olan bir yerde görevlendirilmesini talep etmesi ise bir diğer örnektir.⁴⁰ Ancak Osmanlı hükümeti havasına uyum sağlayamadığı için istifa talep eden her diplomatın koşulsuz olarak istifasını kabul etmemiş ve kapsamlı bir tahkikat yapılmasını istemiştir. 1855 senesinde Londra Sefiri Kostaki Musurus Paşa'nın Londra'nın havasına uyum sağlayamadığı için istifa etmek istemesi üzerine, merkezî hükümetin sefirin istifa sebebinin kapsamlı biçimde araştırılmasını, gerçekten havasıyla uyum sağlayamadığı için mi yoksa bölgedeki asayişsizlik kaynaklı mı istifa etmek istediğinin raporlanmasını istemesi bu durumu desteklemektedir.⁴¹

İkinci olarak diplomatların azilleri incelendiğindeyse, çalıştığı birimin lağvedilmesi (kapatılması) sonucu işten çıkarılmalarının yaygın bir azledilme sebebi olduğu görülmüştür. Siyasi ve diplomatik bir gereklilik olarak özellikle II. Abdülhamid döneminde Avrupalı büyük devletler nezdinde elçilikler ve şebkenderlikler bulundurmamak bir zorunluluk olmakla birlikte devletin ekonomik anlamda zorluklar yaşaması sebebiyle dış temsilcilikler hükümete mali bir yük oluşturmuştur. Sefarethane ve şebkenderhaneler sefir, şebkender ve maiyetindekiler ve hane masrafları ile oldukça masraflı kurumlardı. Bu sebeple imparatorluk zaman zaman bazı sefaret ve şebkenderlikleri mali gerekçelerle kapatma kararı alabilmekteydi. Diplomatların çalıştığı birimin lağvedilmesi sonucunda görevden ayrılması özellikle Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde yaygın bir durumdu.⁴² 1902 senesinde Gözleve Şebkenderi olarak görev yapan Kemal Efendi'nin şebkenderliğin lağvıyla azledilmesi çalıştığı birimin kapatılması sebebiyle azlanan diplomatlara örnek teşkil etmektedir.⁴³

³⁸ BOA. HR. MKT. 20/ 20. 15 Cemazeyilevvel 1264/ 19 Nisan 1848.

³⁹ BOA. HR. SYS. 30/ 23. 3 Ramazan 1312/ 28 Şubat 1895.

⁴⁰ BOA. HR. TH. 199/ 7. 16 Rabiulevvel 1315/ 15 Ağustos 1897.

⁴¹ BOA. HR. MKT. 120/ 1. 29 Zilhicce 1271/ 12 Eylül 1855; BOA. HR. MKT. 120/ 32. 29 Zilhicce 1271/ 12 Eylül 1855.

⁴² Ancak bu dönemde mali sebeplerden ötürü kapatılan sefarethane ve şebkenderhanelere rağmen, dönemin sonunda sayıları ve nitelikleri ile yurt dışı temsilcilikleri gelişimini sürdürmeye devam ederek kurumsal ve geniş bir diplomasi ağına dönüştüğünü belirtmekte fayda vardır. Zira Berlin Antlaşması sonrasında bağımsızlığını ilan edip Osmanlı'dan ayrılan Romanya, Sırbistan ve Karadağ devletleriyle siyasi ilişkileri başlatmak için diplomatik temsilcilikler kurulmaya başlandı. Ayrıca bu dönemde ilk kez kurulan başka sefaretler de vardı. Örneğin, İsviçre'de Bern sefaretleri ilk kez olarak kurulurken, Tanzimat döneminde açıldığı halde işlevsiz halde bulunan Madrid, Stokholm ve Lahey sefaretleri işlevsel hale getirildi. Devletlerarasındaki protokol gereği ABD, İran ve İtalya'da bulunan elçilikler karşılıklı olarak büyükelçilik seviyesine yükseltildi. Bkz. Zeynep Bostan, *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri- II. Abdülhamid Döneminde Diplomasi* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2021), 127. Bu dönemde sayıları artan diplomatik temsilciliklere diğer bir örnek Karadağlıların yaptıkları zulmün önlenmesi için Podgoriçe'ye şebkender tayin edilmesi için ahaliden gelen dilekçeler üzerine merkezî hükümetin kayıtsız kalmayıp Podgoriçe'de şebkenderlik açmak için gerekenin yapılmasıdır. Bkz. BOA. HR. TH. 101/ 76. 23 Zilhicce 1307/ 10 Ağustos 1890.

⁴³ BOA. HR. SAİD. 18/ 1. 18 Zilkade 1325/ 23 Aralık 1907- Kemal Efendi.

Yaygın olmamakla birlikte işinin ehli olmaması ya da dirayetsizliği sebebiyle görevinde başarılı olamaması gibi sebeplerden ötürü azledilen diplomatlar da karşılaşılan bir durumdur. Palermo Şehbenderi Façiya Bey (?) 1862 senesinde dirayetsizliği ve itimata şayan birisi olmaması sebebiyle görevinden alınmıştır. Bunun üzerine Torin Sefiri, Façiya Bey'in yerine Bab-ı Ali Tercüme Odası hulefasından Voliç Efendi'nin şehbender tayin edilmesinin yararlı olacağı konusundaki fikrini Osmanlı hükümetine bildirmiştir.⁴⁴

Bir diğer görevden el çektirilme sebebi, tensikat ile diplomatların kadro haricinde bırakılması usulüdür. Hariciye teşkilatının hem merkez hem de yurt dışı kadrosunda ilki 1908 ve ikincisi 1909'da olmak üzere iki önemli tensikat gerçekleşmiştir.⁴⁵ Bu bilinçli tensikat uygulaması ile özellikle Jön Türk muhalefetine karşı çıkan ve II. Abdülhamid'in sadık diplomatları olarak tanınan ve II. Abdülhamid için hafiyecilik ve jurnalcılık yapan isimler tensikat ile kadro haricinde bırakılmaya çalışılmıştır.⁴⁶ Bu kapsamda Sultan II. Abdülhamid'e yakınlıklarıyla bilinen diplomatlardan olan Paris Sefiri Salih Münir Paşa ile Vaşington Sefiri Mehmed Ali Bey 1908 tensikatıyla kadro haricinde bırakılmıştır.⁴⁷ Benzer biçimde İaşe Encümeni Müfettişi Ahmed Şakir Bey'in 7 Eylül 1909 tarihli ikinci tensikat ile kadro haricinde bırakılması da II. Abdülhamid memurlarının bilinçli bir şekilde bürokratik kadrolardan tasfiyesinin sonucudur.⁴⁸

Bahsedilen bu sebeplerin herhangi birinden ötürü görevinden ayrılan ya da el çektirilen diplomatlara mazul ve mazul kaldıkları süre boyunca kendilerine ödenen maaşa da mazuliyet maaşı denilmiştir.⁴⁹ 8 Eylül 1909 senesinde çıkarılan ikinci tensikat neticesinde kadro haricinde bırakılan Hamburg Şehbenderi İbrahim Hakkı Bey'e 890 kuruş mazuliyet maaşı verilmesi mazuliyet maaşına örnek teşkil etmektedir. İbrahim Hakkı Bey'in mazul maaşı üç yıl sonra tekrar düzenlenen tensikat kanunu uyarınca 1.400 kuruşa çıkarılmıştır.⁵⁰ Ancak görevinden ayrılan her memura mazuliyet maaşı bağlanmamıştır. Ancak aynı tarihli tensikatla kadro haricinde kalan ve kendisine mazuliyet maaşı ödenmeyen Zürih Şehbenderi Pol Şatır (?) Efendi gibi örnekler de mevcuttur.⁵¹

Mazuliyet maaşı bağlansa bile devletin mali sıkıntılar yaşadığı dönemlerde memurlara düzenli olarak ödeme yapılamadığı da bilinmektedir.⁵² Mazuliyet maaşları ödemelerinde sorun

⁴⁴ BOA. HR. TO. 100/ 83. 21 Rabiulevvel 1279/ 16 Eylül 1862.

⁴⁵ Bkz. Kolay, "II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezareti'nde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910)," s. 193-210; Ali Fuat Öreç, *Osmanlı Diploması Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2022), 324.

⁴⁶ Paris Sefiri Salih Münir Paşa'nın tensikatla kadro haricinde bırakılması için bkz. Kasım Hızlı, "Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa'nın (Çorlu) Hayatı ve Faaliyetleri (1857-1939)," (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2020), 82.

⁴⁷ Kolay, "II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezareti'nde Tensikat ve Bürokratik Değişim," 193-196.

⁴⁸ BOA. HR. SAİD. 25/ 8. 27 Rabiulevvel 1340/ 28 Kasım 1921. Ahmed Şakir Bey.

⁴⁹ Örneğin, Hamburg Şehbenderi İbrahim Hakkı Bey 1909 senesinde mazul kaldığında kendisine 890 kuruş mazuliyet maaşı bağlandığını belirtmiştir. Bkz. BOA. HR. SAİD. 23/ 9. 29 Recep 1329/ 26 Temmuz 1911- İbrahim Hakkı Bey.

⁵⁰ BOA. HR. SAİD. 23/ 9. 29 Recep 1329/ 26 Temmuz 1911- İbrahim Hakkı Bey.

⁵¹ BOA. HR. SAİD. 23/ 6. 28 Muharrem 1329/ 29 Ocak 1911- Pol Şatır Efendi.

⁵² Örneğin, Atina ortaelçiliği yaparken mazul kalan Mahmud Esad Paşa 1874 ve 1876 yılları arasında mazul olduğu süre boyunca maaş almadığını belirtmiştir. Bkz. BOA. HR. SAİD. 4/ 1. 15 Şaban 1312/ 11 Şubat 1895- Mahmud Esad Paşa.

yaşanmasının önüne geçmek için 1891 senesinde bir nizamname yürürlüğe konulmuştur. Bu nizamname ile memur maaşlarında %1'lik bir kesinti ile Mazuliyet Sandığı adı verilen bir hazine oluşturulması ve mazuliyet maaşlarının oluşturulan bu fondan ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁵³ II. Meşrutiyet döneminde mazuliyet maaşı ile ilgili yapılan başka bir nizamname uyarınca ise memuriyetin lağvı, sağlık sebepli istifa ve devlet tarafından görülen lüzum üzerine meslekten ayrılma gibi durumlarda işten çıkarılan memur başka bir pozisyona atanıncaya kadar, koşulsuz ve istisnasız olarak kendilerine mazuliyet maaşı ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴ 1909 tarihli bu nizamnameye göre, asgari on beş sene görev yapan ve en az 25 yaşına gelmiş bir memura mazuliyet maaşı verilebilecekti. Emeklilik hakkı elde etmiş olduğu halde mazul kalan diplomata ise mazuliyet maaşı verilmeyip, emekli edilmiş ve emeklilik maaşı verilmiştir.⁵⁵

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Hariciye teşkilatı uygulanan yeni düzenlemelerle birlikte on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren daha kurumsal merkezî ve yurt dışı teşkilatlarına sahip olmaya başlamıştı. Hariciye'de yaşanan kurumsallaşma ve bürokratikleşme süreciyle birlikte diplomatların atanma şartları, ne kadar süre ile atanacakları, hangi durumlarda azledilecekleri gibi birçok konu düzene sokulmuştu. Bu anlamda bu makalede son dönem Osmanlı diplomatlarının atama, tayin ve terfi süreçleri ve görevden ayrılma veya azledilme durumları incelenerek diplomat olarak atanmak için gereken niteliklerde yaşanan kapsamlı dönüşüm gözler önüne serilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu yüzyıl boyunca sürdürdüğü profesyonelleşme ve kurumsallaşma çabalarının sonucunda diplomatların sahip oldukları eğitim, dış işleri konusundaki bilgi ve tecrübeleri, yetenekleri, disiplinleri, güvenilirlikleri ve sadakatleri gibi çeşitli faktörlerin diplomatların mesleki kariyerlerini doğrudan etkilediği görülmüştür. Diplomatların atanmalarında eğitim ve mesleki kariyer bakımından yeterliliklerini ispatlamış olmalarının yanında üstün ahlakları, gayretleri ve mevcut yönetime olan sadakatlerini göstermeleri de önemli rol oynamıştır. Osmanlı diplomasisindeki atamalarda Müslüman ya da gayrimüslim fark etmeksizin kişilerin ehliyet, liyakat, hüsn-i hizmet, dirayet, malumat ve sadakatlerinin göz önünde bulundurulmasının bir devlet politikası olduğu söylenebilir. Özellikle gayrimüslimlerin istihdamında sadakatleri vurgulanan temel hususlardan olmuştur.

⁵³ Nursel Manav, "Mazuliyet Sandığı'nın Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler," *Türkiyat Mecmuası* 27/ 1, (2017): 216-22.

⁵⁴ BOA. İ. DUİT. 88/ 33. 5 Şaban 1327/ 22 Ağustos 1909. "Memurin-i Mülkiye mazuliyet maaşlarına dair layiha-i kanuniyye."

⁵⁵ BOA. İ. DUİT. 88/ 33. 5 Şaban 1327/ 22 Ağustos 1909.

Ayrıca diplomat atamalarının gittikleri ülkenin sosyo-ekonomik ve dinî durumuna göre yapıldığı anlaşılmıştır. Bu açıdan diplomatın dış işleri konusunda sahip olduğu eğitim, yetenek ve tecrübenin diplomatik atamalarda yeterli olmadığı, atanacak olan diplomatların ülkenin sosyo-kültürel ve dini açıdan uyum sağlamasına dikkat edildiği görülmüştür. Buna göre Avrupa ülkeleriyle Müslüman ülkelere atanan diplomatlar farklı sosyal kökenlere sahiptir. Düvel-i Muazzama diye tabir edilen Avrupa devletlerine gidecek olan sefir ve şehbenderlerin devleti temsil kabiliyetinin yüksek olmasına Osmanlı'nın güç ve ihtişamını en güzel surette yansıtabilecek kişiler olmasına özen gösterilmiştir.

Sonuç olarak, bu makalede son dönem Osmanlı diplomatlarının mesleki kariyerlerinde ehliyet ve liyakatlerinin önem kazandığı ve mesleki deneyimlerinin terfilerinde önemli rol oynadığı ortaya koyulmuştur. Ayrıca, Osmanlı diplomatlarının diplomatik ve mesleki ihtiyaçlara uygun olarak atanmaları ve terfi ettirilmeleri hiyerarşik bir yapı içerisinde olduklarını gösterilmiştir. Bu durum son dönem Osmanlı Hariciyesi'nin kurumsal bir düzen ve profesyonelleşmiş bir kadroya sahip bir yurt dışı teşkilatlanması ile hizmet verdiğini gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Cevdet Hariciye (BOA. C. HR.), 22/ 1065.

Hatt-ı Hümayun (BOA. HAT.), 472/ 23099.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî (BOA. HR. MKT.), 120/ 1.

Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyyesi Müdüriyeti (BOA. HR. SAİD.), 2/ 3; 2/ 9; 2/ 11; 3/ 6; 3/ 9; 4/ 1; 4/ 3; 4/ 14; 4/ 15; 5/ 10; 5/ 28; 6/ 14; 7/ 23; 8/ 8; 8/ 16; 8/ 24; 8/ 25; 9/ 20; 12/ 1; 12/ 5; 12/ 10; 12/ 16; 12/ 21; 13/ 3; 13/ 5; 13/ 8; 15/ 34; 16/ 6; 16/ 22; 16/ 25; 17/ 19; 18/ 1; 22/ 23; 23/ 6; 23/ 9; 23/ 18; 25/ 8.

Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.), 30/ 23.

Hariciye Nezareti Tahrirat (BOA. HR. TH.), 101/ 76; 199/ 7.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (BOA. HR. TO.), 100/ 83.

İrade Dosya Usulü (BOA. İ. DÜİT.), 88/ 33.

İrade Hariciye (BOA. İ. HR.), 183/ 10207.

2. Resmî Yayınlar

Düstur, 1. Tertip, C. V.

Salname-i Umur-ı Nezaret-i Hariciye, 1318/ 1900.

3. Araştırma Eserler

Akyıldız, Ali. *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Balci, Sezai. "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 27/ 44 (2008): 77-98.

Bostan, Zeynep. *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri: II. Abdülhamid Döneminde Diploması*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2021.

Çakmak, Aydın. *Türk Dışişleri Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

- Davison, Roderic. *Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms*. İstanbul: Isis Press, 1999.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.
- Findley, Carter Vaughn. *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire, The Sublime Porte, 1789-1922*. Princeton: Princeton University Press, 1980.
- Findley, Carter Vaughn. *Ottoman Civil Officialdom*. Princeton: Princeton University Press, 1989.
- Freeman Jr., Chas. W. *The Diplomat's Dictionary*. Washington DC: National Defense University Press, 1994.
- Gürpınar, Doğan. *Ottoman Imperial Diplomacy: A Political, Social and Cultural History*. Londra: I. B. Tauris, 2014.
- Hızlı, Kasım. "Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa'nın (Çorlu) Hayatı ve Faaliyetleri (1857-1939)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2020.
- Kılıç, Musa. "Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Kolay, Arif. "II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezareti'nde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910)." *Türkiyat Mecmuası* 27/ 1 (2017): 193-214.
- Kuneralp, Sinan. *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricalî, 1839-1922: Prosopografik Rehber*. İstanbul: Isis Yayınları, 1999.
- Küçük, Cevdet. "Ali Rıza Paşa." *TDV İslam Ansiklopedisi* 2 içinde. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 440-441.
- Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Manav, Nursel. "Mazuliyet Sandığı'nın Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler," *Türkiyat Mecmuası* 27/ 1 (2017): 215-224.
- Mann, Michael. *The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Mardin, Şerif. "Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire" *Comparative Studies in Society and History* 11/ 3 (1969): 258-281.
- Örenç, Ali Fuat. *Osmanlı Diplomasi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2022.
- Weber, Max. *Bürokrasi ve Otorite*. Çeviren: Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları, 2014.

II. Mahmud'un Rumeli Seyahati

Sinan ÇAKIR (*)

Öz

Osmanlı Devleti'nin içerde ve dışardaki gelişmeler sebebiyle çalkantılar içinde olduğu bir dönemde yürürlüğe koyduğu bir dizi reformlar ile ülkenin klasik devlet düzeninden askeri düzenine, kılık kıyafetinden gelenekçi anlayışına kadar birçok şeyi kökünden değiştiren II. Mahmud'un Rumeli seyahati bu yazının temel konusudur. Sultanın yaptığı beş yurtiçi gezisinin sonuncusu ve en uzun sürelisi olan Rumeli seyahati boyunca askeri ışlahatlar, yeni yapılan bina ve istihkamlar teftiş olunmuş, özellikle 1828-1829 Rus savaşı sırasında maddi manevi ağır yara alan Rumeli halkına temas ve yardım edilmiş, Takvim-i Vekayi'de bu gezi anlatılarak ve gezi sürecinde diplomatik faaliyetlerde bulunularak tüm imparatorluğa ve dünyaya bir mesaj verilmeye çalışılmıştır. Seyahat teftiş ve ihsan dağıtma amacıyla yapılmış gibi lanse edilmekte ama aslında arka planda II. Mahmud'un reformcu kişiliği ve siyasi konjonktürde bu geziyi kullanma isteği de yatmaktadır. Bu çalışmanın amacı seyahatin arka planındaki değişkenleri değerlendirmek ve seyahati tüm yönleri ile ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Mahmud, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı, Silistre, Ruşuk, Tırnova, Edirne.

Derleme Makalesi

Geliş Tarihi: 19.04.2024

Kabul Tarihi: 31.05.2024

(*)Dr.

E-posta: sinancakir1992@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5804-504X>

Sinan akır, "II. Mahmud'un Rumeli Seyahati," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 163-177.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.143>

Bu eser [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

The Rumelia Trip of Mahmud II

Sinan AKIR (*)

Abstract

The main subject of this article is the Rumelia trip of Mahmud II, who radically changed many things, from the classical state order to the military order, from the dress code to the traditionalist approach, with the series of reforms he put into effect at a time when the Ottoman Empire was in turmoil due to internal and external developments. During the Rumelia trip, which was the last and longest of the sultan's five domestic trips, military reforms, newly built buildings and fortifications were inspected. In particular, the people of Rumelia, who were seriously injured both materially and morally during the 1828-1829 Russian war, were contacted and helped, and a message was tried to be given to the whole empire and the world by describing this trip in Takvim-i Vekayi and carrying out diplomatic activities during the trip. The trip is presented as if it was made for the purpose of inspection and distribution of grants, but in fact, the background lies in the reformist personality of Mahmud II and his desire to use this trip in the political conjuncture. The aim of this study is to evaluate the variables behind the travel and to reveal the travel in all its aspects.

Keywords: Mahmud II, 1828-29 Ottoman-Russian War, Silistra, Ruse, Veliko Tarnovo, Edirne.

Review Article

Submission Date: 11.04.2024

Acceptance Date: 31.05.2024

(*) PhD.

E-mail: sinancakir1992@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5804-504X>

Sinan akır, "The Rumelia Trip of Mahmud II," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 18 (May 2024): 163-177.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.141>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da ortaya çıkan teknolojik ve iktisadi gelişmeleri takip etmeye ve bunlara yetişmeye çalıştığı 19. yüzyılda bir dönüşüm yaşamaya başladığı bilinmektedir. Esas itibarıyla uzun soluklu devletlerin, kurumların ve hatta insanların bile zaman içerisinde birtakım değişimler ve dönüşümler yaşaması olağan olsa dahi kimi süreçler oldukça keskin olmaları bakımından önem arz eder. Osmanlı İmparatorluğu gibi gelenekçiliğin oldukça had safhada olduğu ve uzun yıllar Avrupa karşısında üstünlüğü elinde bulundurması sebebiyle kendini üstün görme eğiliminin uzun yıllar terk edilemediği bir yerde, 'modernleşme' ve 'batılılaşma' başlıkları altında değerlendirilebilecek dönüşümler hiç şüphesiz ki keskin olanlar içerisinde yer almaktadır.

Gelenekçi Osmanlı devlet yapısının ve toplumunun değişimi ve dönüşümü için II. Mahmud dönemi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Devletin modernleşmeye başladığı dönem için genel itibarıyla Tanzimat dönemine işaret edilirse de II. Mahmud'un 'klasik' devlet yapısını ve toplumu değiştirme yönünde attığı adımlar dikkatlice incelendiğinde bunların Tanzimat reformları olarak adlandırılan değişimlerin kökü olduğu ve onlardan daha radikal değişimleri içerdiği görülebilir.¹ Her reform girişiminde olduğu gibi bu dönemde de yeniliklere ve değişimlere karşı olan gruplar mevcuttu. Devletten devlete ve dönemden döneme isimleri değişen grupların, II. Mahmud zamanındaki karşılıkları ulema, taşradaki ayanlar ve dönemin ordusunun önemli bir kısmını oluşturan yeniçerilerdi. Bu çalışmanın konusu olmaması itibarıyla detaylıca ele alınamayacak olsa dahi bu muhalif grupların 1829-30 yılları itibarıyla ortadan kaldırılmış veyahut bastırılmış olduğu ve sultanın reform hareketleri için ciddi adımlar atmaya başladığı söylenebilir.² Her ne kadar köklü yenilikler ile ilgili sultanın önünde ciddi bir engel kalmamış olsa da halkın belli bir kesiminin gözünde 'gâvur padişah' olmuş ve bu yakıştırma günümüze kadar ulaşmıştır.³ Nitekim yaşamının sonlarına doğru oldukça zorlanmasına rağmen Cuma selamlığına çıkma sebebini padişahın bizzat kendisi halkının 'fanatikliğine' bağlamaktaydı.⁴ Bunu bir problem olarak gören II. Mahmud, yaptığı reformları teftiş, halkın durumunu tespit ve aynı zamanda kendini de halka göstermek amacıyla özellikle iktidarının son yıllarında İstanbul'da açılış törenleri gibi dikkatle organize edilmiş merasimlere katılmış ve yurt içi gezileri düzenlemişti.⁵ Padişahın oğlu şehzade Abdülmecid'i kurduğu ikinci modern okul olan Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye'nin⁶ ilk mezuniyet törenine göndermesi de yine bu minvaldeydi. Ayrıca bu yolla kendinden sonra gelecek padişahlara da bir örnek oluşturduğu söylenebilir. Nitekim ondan sonra tahta çıkan Abdülmecid, Abdülaziz ve Mehmed Reşad gibi

¹ Ali Akyıldız, "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı:4, (TİSAV, İstanbul, 2001), 50.

² Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Çeviri: Can Yücel, (Yurt Yayınları, Ankara, 1988), 73-74; Ali Akyıldız, "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü," 50.

³ Kemal Beydilli, "II. Mahmud", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, (Ankara, 2003), 355.

⁴ Ali Akyıldız, "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü," 57.

⁵ Cengiz Kırılı, *Sultan ve Kamuoyu*, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008), 30.

⁶ Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*, (Timaş Yayınları, İstanbul, 2018), 269.

sultanlar gerek yurt içi gerekse yurt dışı seyahatlerde bulunmuşlardı.

Bu çalışmada detaylıca incelenecek olan Rumeli seyahati dahil II. Mahmud'un saltanatı sırasında yaptığı Tekirdağ (1829), Edirne (1831), Çanakkale (1831) ve İzmit'i (1833) içeren beş yurt içi gezisinin 1829'dan sonra olması bir tesadüf değildir. Her ne kadar Cengiz Kırılı bu gezilerin İstanbul'a oldukça yakın yerlere yapılmış olmasını, Osmanlı'daki padişahın toplum önünde görünmeme geleneğinin henüz tam olarak kırılmamasına bağlarsa da bunun arkasında başka nedenler bulmak mümkündür. Padişahın gücüne ortak olan yeniçerilerin henüz yeni ilga edildiği, ayanların ve ulemanın yeni yeni zayıflatıldığı bir dönemde padişahın payitahttan çok uzaklaşmak istememesi oldukça normaldir. Ayrıca devletin içinde bulunduğu siyasi durum da muhtemelen bu uzaklaşmama politikasında etkili olmuştur. Zira Balkanlardaki Rusya tehlikesi ve azınlık isyanları oldukça sıcak gündemlerdi ve Anadolu tarafında Kavalalı Mehmed Ali Paşa tehlikesi gittikçe daha çok hissedilmekteydi. Bunların yanı sıra devletin yaptığı yatırımların genel itibarıyla İstanbul ve civarında yoğunlaştığı düşünülecek olursa teftiş amacı da içeren gezilerin neden İstanbul yakınlarında olduğuna dair bir fikir edinilebilir.

II. Mahmud'un yaptığı beş yurt içi gezisinin sonuncusu olan Rumeli Seyahati diğer gezilerinden daha uzun sürmüştür. Payitahtın İstanbul'a taşınmasından itibaren Osmanlı padişahları sefer ve avlanma haricinde İstanbul'dan uzun süre uzakta kalmamışlardı. Dolayısıyla padişahların ordu ile sefere çıkmadığı bir dönemde, II. Mahmud'un yurt içinde gezintiye çıkması ve Rumeli seyahatinde olduğu gibi 39 gün İstanbul'dan uzakta kalması özellikle dönemi için oldukça dikkat çekici bir husustu. Nitekim onun bu seyahati ile ilgili 150'den fazla tarihlerin ve kasideelerin yazılıp padişaha sunulduğu onlara dağıtılan hediye ve ihsanlar dolayısıyla anlaşılmaktadır.⁷ Padişahın bu gezisine dair önemli sayıda yazılı eser olsa dahi bunların içerikleri ile ilgili elimizde çok fazla veri bulunmuyor. Padişahın Rumeli seyahati sırasında yanında bulunan dönemin vakanüvisi ve Takvim-i Vekayi Nazırı Esad Efendi'nin⁸ bu seyahati konu alan *Âyâtü'l-hayr*⁹ isimli tarihi elimizdeki en önemli birincil kaynaklardır. İlgili bölümde daha detaylı açıklanacağı üzere Esad Efendi ayrıca eserini *Takvim-i Vekayi* gazetesine de özet olarak yazmıştı.¹⁰ Gezi ile ilgili birincil kaynaklardan bir diğeri de seyahat sırasında II. Mahmud'un yanında bulunan Helmuth von Moltke'nin eseridir.¹¹ *Takvim-i Vekayi*'de çıkan gezi yazısının yanı sıra elimizde Moltke'nin gözlemlerinin de olması karşılaştırma ve değerlendirme yapma açısından oldukça kıymetlidir.

II. Mahmud'un Rumeli seyahati rağbet gören konulardan olmamakla beraber literatürde bununla ilgili çalışmalara rastlamak mümkündür. Fakat gerek Rumeli seyahatinin II. Mahmud'un

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), C.SM., 88/4402, 25 Rebiyülevvel 1253 (29 Haziran 1837).

⁸ Ziya Yılmaz, "Esad Efendi, Sahhaflar Şeyhizade", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, (İstanbul, 1995), 341.

⁹ Esad Efendi, *Âyâtü'l-hayr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, nr. 319; Bu eser ayrıca orijinal hali ve transliterasyonu yapılmış olarak bir yüksek lisans tezinde de mevcuttur (Ebru Erdem, "II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefername-i Hayr ve Âyâtü'l-Hayr", (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Programı, İstanbul, 2011).

¹⁰ *Takvim-i Vekayi*, 25 Rebiyülevvel 1253 (29 Haziran 1837), nr. 149, 1-3.

¹¹ Helmuth von Moltke, *Türkiye Mektupları*, Çeviri: Hayrullah Örs, (Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969).

diğer seyahatleri ile ortak olarak değerdendirilmesi hasebiyle yeterince irdelenmemesi ve gerekse de Rumeli seyahatini doğrudan ele alan eserlerin özellikle arşiv belgelerinden yeterli derecede yararlanmaması nedeniyle bu gezinin mahiyeti ve arka planı gereğı kadar net bir şekilde ortaya konulamamıştır. Bu sebeple Rumeli seyahati, padişahın askeri ıslahatları teftiş ve halka ihsan dağıtma amacı taşıyan bir gezi olarak lanse edilmiştir. Bu niteleme büyük oranda doğru olmakla beraber, Rumeli seyahatinin arka planındaki Sultan II. Mahmud'un reformcu kişiliğı ve dönemin siyasi konjonktürü gibi sebepler göz ardı edilmiştir. Ayrıca özellikle arşiv kaynaklarından yeterli ölçüde yararlanılmaması münasebetiyle gezi sırasında ve sonrasında padişahın eksikliğini gördüğü bazı hususlar ile ilgili bilgilere de bu çalışmalarda yer verilmemiştir. Bu yazının amacı diğer çalışmaların katkılarıyla ve onlara eklenecek yeni belge, bilgi ve fikirler ile II. Mahmud'un Rumeli seyahatinin tüm yönleriyle ortaya konmasıdır.

Seyahatin Arka Planındaki Sebepler

II. Mahmud'un Rumeli seyahati ile ilgili yapılan çalışmalarda eksik kalan yerlerden biri bu seyahatin arka planındaki sebeplerin detaylı bir şekilde ortaya konamamış olmasıdır. Bu seyahat dikkatlice incelendiğinde padişahın neden böyle bir geziye çıktığına dair birkaç sebep sıralamak mümkündür. Bunlardan ilki literatürün de genel görüşü olan askeri teftiş ve halkın durumunu tespittir.¹² Padişahın gezi süresince kale, tabya ve palanka gibi askeri yapıları teftiş etmesi, top atışlarını izlemesi ve halka yardımlarda bulunması sebebiyle literatürde seyahatin amacı bu şekilde lanse edilmiştir. Nitekim Rumeli gezisiyle ilgili arşiv belgelerinde de seyahatin teftiş ve tespit amaçlı olduğu öncelikli olarak vurgulanmaktadır.¹³ II. Mahmud'un tüm seyahatlerini toplu bir şekilde ele alan Cengiz Kırılı gezilerin emeli hususunda ortak görüşe katılmakla beraber aynı zamanda Sultan Mahmud'un kendini toplum önünde görünür kılama isteğini de seyahatlerin amaçları arasında zikreder ki bu da seyahatin bir diğer amacı olarak görülebilir.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden itibaren padişahların divan toplantılarına katılmamaya başlamaları gibi eylemler ile beraber ortaya çıkan padişahların görünmezliğı mefhumu zaman içerisinde Osmanlı'da bir gelenek haline gelmişti.¹⁴ Bu görünmezlik sayesinde padişahların anlatılan hikâyeler ile beraber efsane birer şahsiyet haline getirilmesi gerek toplum tasavvurunda gerekse devlet ricalinde korkuyla karışık bir saygı durumu hasil etmişti.¹⁵ Öyle ki padişahların tebdil-i kıyafet ile yaptıkları İstanbul içi gezilerde tanınmalarının yasak bir davranış olduğu bilinmektedir. II. Mahmud öncesi sadece sefer ve av için İstanbul dışına çıkan

¹² Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri," *Prof. Dr. Bekir Kütikoğlu'na Armağan*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991), s. 370; Cengiz Kırılı, *Sultan ve Kamuoyu*, 27; Neval Konuk, *Sultan II. Mahmud'un Rumeli Seyahati ve Nişan Taşları*, 51.

¹³ *kaffe-i ebniye vesaire muayene ve müşahede ve acize-i ibad'a adalet ve merhamet dağıtmak* (BOA, HAT, 1337/52183, 27 Muharrem 1253 (3 Mayıs 1837)).

¹⁴ Gülru Necipoğlu, *Architecture, Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Century*, (Harvard University Press), 1991, 16.

¹⁵ Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşal*, (Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004), 222.

padişahların, İstanbul içerisinde görünmeleri de belli seremoniler sayesinde gerçekleşmekteydi. Tahta çıkan sultanın Eyüp Camisindeki kılıç kuşanma töreni, Cuma selamlıkları ve ramazan ayındaki hırka-i şerif ziyaretleri bu az sayıdaki seremoniyi oluşturmaktaydı.¹⁶ Bu durumun II. Mahmud'un özellikle 1829'dan sonra giriştiği yeni düzenlemelerle beraber değişmeye başladığı söylenebilir. Gerek İstanbul'da ve gerekse yurt içinde her fırsatta halkın önüne çıkan bu reformcu padişah, başındaki fes hariç Avrupai tarz kıyafetleri¹⁷ ve Müslüman ile Gayrimüslim'i eşit gördüğüne dair beyanlarıyla¹⁸ oldukça modern bir çizgi çizmekteydi.

II. Mahmud öncesinde sultanların, askerlerin ve yeni yapılan kalelerin teftişi ve halkın durumuyla ilgili, belki bazı dönemler hariç, habersiz oldukları ve bunu takip etmediklerini söylemek pek doğru olmaz. Fakat bu örnekte padişahın bizatihi bunu teftiş etmesinin arkasındaki en güçlü sebep siyasi konjonktür olmalıdır. Padişahın kendini görünür kılmak istemesinin temel nedeni de buydu. Dolayısıyla II. Mahmud'un genelde İstanbul civarında ve özelde Rumeli'ne yaptığı seyahatlerin arka planının tam anlaşılması için o dönemin siyasi sorunlarının ortaya konması konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Giriş kısmında da değinildiği üzere II. Mahmud döneminin siyasi şartları oldukça çalkantılıydı. Bu bakımdan Balkanlardaki azınlık isyanları ve Rusların buralardaki faaliyetleri padişahın gezisi için alt yapı niteliğindedir. Şöyle ki 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rusların Edirne'ye kadar gelmiş olması, Osmanlı'dan ayrılmak isteyen Sırpların isyanı (1804-1817) ve bağımsızlıkla sonuçlanan Rum isyanı (1815-1832) Rumeli'deki halkın maddi ve manevi zarar görmesine sebep olduğu gibi özellikle askeri binaların çoğunun yıkılmasına neden oldu. 1826 yılında Yeniçerilerin kaldırılması ile başlayan reformlar neticesinde Rumeli'nde de yeni askeri binalar ve yeni askeri birlikler oluşturuldu.¹⁹

Sultanın bu yeni bina, asker ve teçhizatı yerinde görmek istemesinin sebeplerinden biri de muhtemelen bu siyasi çalkantılar içinde manevi olarak zarar gören halka padişah nezdinde Osmanlılıklarının hatırlatılmak istenmesiydi. Fakat halka hissettirilen bu yeni Osmanlı eskisinden bir hayli farklı idi. Aşağıda daha ayrıntılı şekilde bahsedileceği üzere, II. Mahmud buradaki top atışlarını ve askerlerin talimini sadece kendi izlememiş, bu vesile ile halka da seyrettirmişti. Aynı zamanda kılık kıyafeti ve Müslim-Gayrimüslim ayırt etmeyen beyanlarıyla padişah, insanların kafalarındaki eski Osmanlı tahayyülünü yıkmak istediğini de göstermekteydi.²⁰ Her ne kadar Nicolae Yorga bu gezintiyi has olarak padişahın Avrupai

¹⁶ Cengiz Kırlı, *Sultan ve Kamuoyu*, 26.

¹⁷ Kemal Beydilli, "II. Mahmud," 355.

¹⁸ Helmuth Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, 99; Kemal Beydilli, "II. Mahmud," 356.

¹⁹ Özlem Özen, "II. Mahmud Dönemi Askeri İslahat Sürecinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2013), 88-125.

²⁰ *Siz Rumlar, siz Ermeniler, siz Yahudiler, hepiniz Müslümanlar gibi Allah'ın kulu ve benim tebaamızız; dinleriniz başka başkadır, fakat hepiniz kanunun ve irade-i şahanemin himayesindediniz. Size tarh edilen vergileri ödeyin; bunların kullanılacakları maksatlar sizin emniyetiniz ve sizin refahınızdır* (Helmuth Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, 95).

kıyafetler giydiğini²¹ söylese de 1829 yılındaki kıyafet nizamnamesi²² sonrası Sultanın Avrupai tarzdaki kıyafetleri ile resmedilmiş tablosunun devlet dairelerine asıldığı düşünülecek olursa bu yorumun pek de doğru olmadığı kanaatine varılabilir.

Rumeli seyahatinin dönemin vakanüvisi ve Takvim-i Vekayi Nazırı Esad Efendi tarafından gazetede yayınlanması da sadece bir gazete yazısı olarak görülmemelidir. Sultan II. Mahmud'un gazeteyi propaganda amaçlı kullandığı düşünülecek olursa²³ Rumeli halkı üzerinde oluşturmak istediği imajın gazete yolu ile içerde tüm memlekete ve dışarda tüm dünyaya yansıtılmak istendiği söylenebilir. Nitekim *Âyâtü'l-Hayr*'ı inceleyen II. Mahmud'un, eserin dilini çok ağır bulması ve halkın daha iyi anlayabileceği şekilde sade yazılmasının daha iyi olacağını Esad Efendi'ye iletmesi²⁴ ve onun eserin özetini *Takvim-i Vekayi*'ye aktarırken dilini oldukça sadeleştirdiğinin açıkça görülmesi de bunu destekler niteliktedir.

Gerek askeri yeniliklerin anlatıldığı gerekse de sosyal mesajların verildiği Rumeli gezisi sonrası, bunun gazete ile tüm topluma ve bir yerde tüm dünya kamuoyuna gösterilmesi gezinin arka planındaki amaçlarındandı. Clifford Geertz'in hükümdarların yurtiçi seyahatlerinin gayesiyle ilgili yaptığı 'hükmettikleri toprakların mülkiyetini sahiplenme ve rakiplerine göz dağı verme' tanımı,²⁵ II. Mahmud'un Rumeli seyahati için de geçerliydi. Nitekim padişahın seyahat sırasında Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Prusya devletlerinin Eflak'ta bulunan konsoloslarını Rusçuk'ta kabul etmesi ve onlara hediyeler vermesi;²⁶ İngiltere tarafının bu gezi dolayısıyla sultanı takdir etmesi;²⁷ Rumeli seyahatinin Avrupa basınındaki yansımalarının takip edilmesi²⁸ ve padişahın gezdiği yerlerdeki ahalinin bu geziden gayet memnun kaldığına dair yazıların merkeze gönderilmesi²⁹ seyahatin bu yönüne işaret etmekteydi.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki İngilizlerin gezi dolayısıyla özel bir tebrik göndermesinin arkasında Rusya'ya karşı Osmanlı'yı destekleme eğiliminin etkisi olmalıdır. 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı ve özellikle Mehmet Ali Paşa olayı sonrasında Osmanlıların dış politikada destekçi bulamaması sebebiyle Rusya ile yakınlaşması, Osmanlı'yı İngilizler için önemli bir hale getirmişti. Bu çalışmanın konusu olmaması itibarıyla daha ayrıntılı ele alınamayacak olsa da

²¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviri: Nilüfer Epçeli, Çeviri Kontrol: Kemal Beydilli, Cilt V, (Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005), 322.

²² Donald Quataert, "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire, 1720-1829," *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 29, (1997), 403.

²³ Kemal Beydilli, "II. Mahmud," 354.

²⁴ Ahmed Lütfi Efendi, *Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt IV-V, (Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999), 909.

²⁵ Clifford Geertz, *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, (New York: Basic Books, 2000), 124-125.

²⁶ *Takvim-i Vekayi*, 25 Rebiyülevvel 1253 (29 Haziran 1837), nr. 149, s. 2; Ebru Erdem, "II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefername-i Hayr ve Âyâtü'l-Hayr," 105.

²⁷ BOA, HAT, 831/37529B, 7 Rebiyülevvel 1253 (11 Haziran 1837).

²⁸ BOA, HAT, 949/40825F, 25 Rebiyülevvel 1253 (29 Haziran 1837).

²⁹ BOA, HAT, 449/22340D, 7 Rebiyülahir 1253 (11 Temmuz 1837).

özellikle boğazlarda Rusların söz hakkı olmasını istemeyen İngilizler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bu tarihlerden itibaren sıcak ilişkilerin başladığı belirtilmelidir.³⁰

Bu seyahatin amaçları arasında zikredilebilecek son husus özelde Edirne gezisi ile ilgilidir. Aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı üzere, II. Mahmud Rumeli seyahatinin en son durağını oluşturan Edirne’de diğer yerlerden daha uzun bir süre kalmıştı. Padişah, 1829 yılındaki Rus işgalinden sonra gezdiği Edirne’de (1831) tespit ettiği ve yapılmasını istediği şeylerin yapılıp yapılmadığını kontrol etmişti. Edirne’yi diğer duraklardan ayıran temel hususlardan bir diğeri de buranın eski payitaht olması itibarıyla diğer yerlerden daha özel bir öneme sahip olmasıydı.

Seyahate Hazırlık

Rumeli seyahatinin ne zamandan itibaren planlandığı hususunda açık bir malumat mevcut değil. Ahmed Lütfi tarihinde, padişahın geziye iki gün kala Hendesehane baş hocası Ali Bey’den Rumeli seyahati için bir harita tanzimi istediğinden ve iki günün bu iş için oldukça kısa bir süre olması hasebiyle haritanın sıhhatli olamadığından bahsedilmesi³¹ gezinin kısa süreli bir hazırlığı olduğuna dair yanıltıcı bir bilgi verebilir. Fakat Padişah’ın 29 Nisan 1837’de yola çıkmasından 10 gün öncesine ait bir belgeden anlaşıldığına göre gezi için Varna ve Şumnu’daki bina ve istihkamların bitmesinin beklendiği ve Nisan ayının sonunda bunların tamamlanacağını belirtmesi gezinin uzun süreden beri planladığına işaret etmektedir. Yine aynı belge geziye hazırlık minvalinde değerlendirilebilecek bir başka bilgiyi daha içermektedir: Seyahat-i hümayun dolayısıyla yolların tanzim ve tesviye ettirilmeye başlandığını haber vererek padişahın rotasının çoktan belli olduğunu göstermektedir.³² Yine bir başka belgede padişahın henüz Rusçuk’ta iken ileriki durakları olan Tırnova ve oradan da Edirne’ye hareket edeceğinin belirtilmesi de padişahın rotasının önceden belli olduğu tezini desteklemektedir.³³

Padişahın Rumeli’ye geleceği İstanbul’dan yola çıkmadan evvel önceden dağıtılan bildirimlerle güzergâhta bulunan ahaliye duyurulmuştu.³⁴ İstanbul’dan Varna’ya deniz yoluyla gitmek üzere, *Nusretiye* isimli vapur kiralandı.³⁵ Ayrıca Osmanlı’da önemli işlerde uygulanageldiği üzere, yola çıkmak için bir eşref saat belirlemesi yapıldı ve 29 Nisan 1837 tarihinde saat 2’ye iki dakika kala eşref saat olarak seyahat için seçildi.³⁶ Geziye hazırlık sürecinde ne kadar para harcandığı konusunda net bir bilgi olmamakla beraber bazı gider kalemlerine ulaşılabilmektedir. Örneğin seyahat sırasında gerek devlet görevlilerine gerekse yabancı misafirlere dağıtılmak üzere Divan-ı

³⁰ Selim Deringil, “II. Mahmud’un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi” *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990), 64-65.

³¹ Ahmed Lütfi Efendi, *Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt IV-V, 909.

³² BOA, HAT, 1234/48035A, 13 Muharrem 1253 (19 Nisan 1837).

³³ BOA, HAT, 1263/48935A, 11 Safer 1253 (17 Mayıs 1837).

³⁴ Ahmed Lütfi Efendi, *Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt IV-V, 909.

³⁵ BOA, C.BH., 176/8309, 10 Safer 1253 (16 Mayıs 1837).

³⁶ *Takvim-i Vekayi*, 25 Rebiyülevvel 1253 (29 Haziran 1837), nr. 149, 1; Ebru Erdem, “II. Mahmud’un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefername-i Hayr ve Âyâtü’l-Hayr,” 85.

Hümayun teşrifatçısına hazırlattırılan hihatler için 245.335 kuruş harcanmıştı.³⁷ Ayrıca Moltke, padişahın gezi için yanına “iki buçuk milyon gulden para, bundan başka da birçok kıymetli eşya” aldığından bahseder ki başka bir yerden teyit edilememesi bakımından bu ihtiyatla yaklaşılması gereken bir bilgidir.³⁸

Seyahatin hazırlıkları içerisinde bir de askeri safha vardı. Şöyle ki askerler için hazırlanan yazlık elbiselerin padişahı takiben Varna'ya oradan da Padişah'ın izleyeceği rotadaki diğer yerlere gönderilmesini içeren belgeden³⁹ anlaşıldığı kadarıyla bu elbiseler belli bir plan dahilinde değil sadece padişahın teşrifi ve teftişi sebebiyle Rumeli'ye gönderilmişti. Bu durum, yukarıda belirtilen padişahın dünya kamuoyuna, tebaasına ve özelde Rumeli halkına hem kendini hem de reformlarını güçlü bir şekilde gösterme ve anlatma gayesini pekiştirmektedir. Ayrıca II. Mahmud'un gezisine katılmak üzere bir grup süvari-i hassa zabitan ve neferleri, hademe-i hassa çavuşları ve muzıka zabitan ve neferleri görevlendirildi.⁴⁰

Rumeli Seyahati

II. Mahmud'un Rumeli gezisini inceleyen literatürde genel itibarıyla gezinin başladığı andan itibaren İstanbul'a dönüşe kadar geçen sürede gezip teftiş edilen yerler ve halka ihسانlar incelenmiştir. Bu yapılırken istisnasız olarak Esad Efendi'nin *Takvim-i Vekayi* gazetesinde çıkan *Âyâtü'l-Hayr* özeti ve Moltke'nin *Türkiye Mektupları* eseri baz alınmıştır. Burada da aynı iki eser temel alınmakla birlikte, literatürde neredeyse hiç kullanılmayan arşiv belgeleriyle beraber bu bilgiler karşılaştırılarak önemli bir eksikliğin giderilmesine çalışılacaktır.

Tüm hazırlıkların ardından eşref saat olarak belirlenen 29 Nisan 1837 tarihinde saat 2'ye iki dakika kala padişah, saltanatı boyunca genel olarak ikamet ettiği Beşiktaş'taki ahşap sahil saraydan⁴¹ kiralanarak Nusretiye vapuru ile Varna'ya doğru hareket etti. Yukarıda da bahsedildiği üzere, padişahın geçeceği yolların düzeltilmesi bu seyahatin ana durakları olan Varna, Şumnu, Silistre, Rusçuk, Tırnova, Kızanlık ve Edirne'nin daha önceden belirlenmiş olduğuna işaret etmekteydi. Bu ana merkezlerin yanı sıra buralara yakın bazı yerlere uğranılması ise muhtemelen plan dahilinde olmayan ve gezi sırasında karar verilen durumlardı. Edirne haricinde uğranılan her yerde 3 veya 4 gün kalınması zaman planlaması yapıldığına dair bir fikir vermektedir. Fakat bu sürenin Edirne'de 10 güne çıkması ve bu süre zarfında merkezle yapılan yazışmalarda padişahın Edirne'den ne zaman ayrılacağına bilinmediğine dair ifadelerin yer alması⁴² bir zaman planlamasının olmadığına ya da var ise de Edirne'den itibaren bu çizelgeden çıktığına ya da Edirne'nin bu süre planlamasının dışında olduğuna işaret etmektedir.

Yukarıda bahsedilen gezinin amaçlarıyla örtüşmesi bakımından bu merkezlerin seçilmesindeki sebeplerin irdelenmesinde yarar vardır. Varna, Şumnu, Silistre, Rusçuk, Tırnova,

³⁷ BOA, C.SM., 81/4067, 11 Safer 1253 (17 Mayıs 1837).

³⁸ Helmuth Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, 99.

³⁹ BOA, HAT, 293/17473, 5 Safer 1253 (11 Mayıs 1837).

⁴⁰ Ahmed Lütfi Efendi, *Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt IV-V, 909.

⁴¹ Kemal Beydilli, “II. Mahmud,” 355.

⁴² BOA, HAT, 1263/48915, 28 Safer 1253 (3 Haziran 1837).

Kızanlık ve Edirne 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı sebebiyle gerek halkın gerekse de askeri bina ve istihkâmların en çok hasara uğradığı bölgelerdi.⁴³ Bunların yanı sıra Osmanlı'ya saldırı için Varna'nın Ruslar tarafından bir üs olarak kullanılması⁴⁴ ve Edirne gibi İstanbul'dan önceki son durak sayılabilecek bir mevkiinin dahi işgal edilmesi payitahtın güvenliği mevzusunu gündeme getirmişti. Nitekim buralara yapılacak teftiş gezisinin binaların bitiminden sonraya bırakılması ve padişahın bizzat geziye katılması bunu doğrular niteliktedir. Bu sebeple savaşın hemen sonrasında Varna'daki kışlanın yapımına başlanmış; fakat, muhtemelen ekonomik yetersizliklerden dolayı, bazı eksikliklerin giderilememesi sebebiyle 1835 yılına kadar kışla bitirilememişti.⁴⁵ Daha önce bahsi geçen, padişahın Rumeli gezisi için bu yapıların tamamlanmasının beklendiğini içeren belgeden hareketle kışlanın 1837 yılında tamamlandığı söylenebilir. Hülasa, bu merkezlerin hem savaş sebebiyle ziyadesiyle zarar görmeleri hem de İstanbul'un güvenliği açısından önemli olmaları sebebiyle seçildiklerini söylemek mümkündür.

Padişahın uzun süreli kaldığı Edirne dahil uğradığı yerlerde yaptıklarının hemen hemen ortak olması sebebiyle gezi yerlerinin tarihleri ayrı ayrı verildikten sonra padişahın faaliyetlerinin genel çerçevesini çizmek faydalı olacaktır. Gezi yerlerinin tarihlerini özel olarak vermek önemlidir; zira ilgili kısımda daha teferruatlı açıklanacağı üzere, literatürde padişahın İstanbul'a varış tarihi mevzusu Osmanlı'da birden çok takvim kullanılması hasebiyle oldukça problemlidir. 29 Nisan'da İstanbul'dan yola çıkan Padişah ve maiyeti 30 Nisan'da Varna'ya varmış; 3 Mayıs'ta Şumnu'ya, 8 Mayıs'ta Silistre'ye, 12 Mayıs'ta Rusçuk'a, 18 Mayıs'ta Tırnova'ya, 21 Mayıs'ta Kızanlık'a ve nihayetinde 26 Mayıs'ta da Edirne'ye ulaşmıştı. Edirne dışındaki merkezlerde genel itibarıyla 3-4 gün kalınmıştı. Bazı merkezlere ulaşmanın bu denli uzun sürmesinin sebebi ise uzaklık farklarının yanında yolculuk sırasında bazı yerlerde dinlenme kararı alınmasıydı.⁴⁶ Bu sebeple Rahman Işıkları Köyü, Tutrakan, Şıpka, Zağra-i Atik ve Mustafa Paşa gibi yerlerde istirahat edilmiş ve bu vesile ile halkın sorunları dinlenerek hediyeler dağıtılmıştı.

II. Mahmud'un maiyetinde geziye katılan Moltke'nin gezi sırasında yazdığı mektuplarda, mektubu göndermek bir yana neredeyse yazmaya bile zaman bulamadığını belirtmesi⁴⁷ belki biraz abartılı olsa da yolculuğun ne denli yoğun bir program dahilinde geçtiğine işaret etmektedir. Ayrıca Moltke'nin yazı yazmak için zaman bulamamasında yoğun gezi programı

⁴³ Ufuk Gülsoy, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'de Rus İşgaline Uğrayan Yerlerin Durumu," *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990), 21-24.

⁴⁴ Ahmet Yavuz Şahin, "Sultan II. Mahmud ve Dönemi," (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2009), 59; Moltke de Varna'nın askeri açıdan önemli bir mevki olduğunu vurgular (Helmuth Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, 98).

⁴⁵ Özlem Özen, "II. Mahmud Dönemi Askeri İslahat Sürecinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri," 122-124.

⁴⁶ Herhangi spesifik bir sebep belirtilmemekle beraber II. Mahmud'un, ömrünün son 2-3 yılında hastalıklar ile mücadele etmesi bu dinlenmelerde etkili olmuş olabilir (Ali Akyıldız, "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü," 64).

⁴⁷ Helmuth Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, 95.

haricinde padişahın ona verdiği bazı görevlerin de rolü vardı.⁴⁸ Padişah, uğradığı yerlerde genel olarak kale, tabya ve palanka gibi askeri binaların teftişinin⁴⁹ yanı sıra askerlerin eğitim ve antrenmanlarını takip etmiş ve top atışlarını da seyretmişti.⁵⁰ Literatürde padişahın gezisi süresince yaşanan olumsuzluklardan bir bahis yoktur. Fakat Esad Efendi'nin, padişahın uyarıları olarak nitelediği bazı durumlar bulunmaktaydı. Arşiv kaynaklarından da anlaşıldığı kadarıyla özellikle toplar ve top atışları konusunda bazı aksaklıklar yaşanmıştı. Esad Efendi, padişahın top mermilerinin yuvarlaklığı hususunda uyarılarda bulunduğu ve bu konulara ihtimam gösterilmesini belirttiğinden bahsetmişti.⁵¹ Burada yaşanan sıkıntı arşiv belgelerinde daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Top mermilerinin yuvarlaklığının top çaplarına denk gelmemesi, bunlara uygun olan ve İngiltere'den alınan top mermilerinin hayli vakitten beri İstanbul'da olmasına rağmen Rumeli tarafına gönderilmemesinden kaynaklanmaktaydı. Padişahın teftişi sırasında kullanılan topların, çaplarının uygun gelmemesinin yanı sıra uzun zamandır yağmurda kalmış veya nemli yerlerde saklanmış toplar olmaları münasebetiyle top atışları menzillerine varamamıştı.⁵² Bu bakımdan özellikle top atışlarının padişah teftişinde sınıfı geçemediği söylenebilir.

Askeri teftişlerin yanı sıra padişah, halkın gündelik kullanımlarında olan ihtiyaçları da yerinde denetlemişti. Bu minvalde II. Mahmud, Varna'da kendi yaptırdığı çeşmenin açılışını gerçekleştirmiş, Varna, Şumnu, Silistre, Rusçuk ve Edirne'de halkın ve askerlerin zahirelerini saklamaları için kullanılan ambarları ziyaret etmiş, Cuma namazları vesilesiyle uğradığı camilerin eksiklikleri için ihşanda bulunmuş, Varna'da bir hamam ve Şumnu'da bir köprü yapılmasını emretmiş, Silistre'de kurulan bir sirkte Belçikalı cambazların ufak bir gösterisini izlemiş ve onların İstanbul'a gidişlerine izin vermişti. Ayrıca padişah gezi boyunca yapılan diplomatik ziyaretleri de kabul etmiş ve gelen gruplara hediyeler dağıtmıştı. Bu çerçevede Silistre'de iken İngiltere'nin Yaş'ta bulunan konsolosu ve Eflak ile Boğdan prensleri Prens Ghika ve Prens Sturza;⁵³ Rusçuk'tayken de Avusturya,⁵⁴ Rusya, İngiltere, Fransa ve Prusya'nın Eflak'ta bulunan konsolosları kabul edilmişti.⁵⁵ Yorga padişahın bu geziden çok zevk aldığını ve bir an için Mehmed Ali Paşa olayını, Rus, İngiliz ve Fransız baskılarından uzaklaştığını belirtse de⁵⁶ II. Mahmud'un bu gezisinin politika ve devlet meselelerinden uzaklaşmak değil aksine bu minvalde yapılan bir gezi olduğu görülmektedir.

⁴⁸ 18 Mayıs günü Tırnova'ya geldiklerini belirten Moltke, Padişahın gezinin başında kendisine verdiği plan işlerini daha yeni bitirdiğinden bahseder (Helmuth Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, 101).

⁴⁹ BOA, HAT, 1337/52183, 27 Muharrem 1253 (3 Mayıs 1837); HAT, 1184/46730, 15 Safer 1253 (21 Mayıs 1837).

⁵⁰ *Takvim-i Vekayi*, 25 Rebiyülevvel 1253 (29 Haziran 1837), nr. 149, 1.

⁵¹ Ebru Erdem, "II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefername-i Hayr ve Âyâtü'l-Hayr," 88.

⁵² BOA, HAT, 287/17214, 23 Safer 1253 (29 Mayıs 1837).

⁵³ Nicolae Yorga prenslerin padişah huzuruna çıkmadan önce sakallarını kesmek zorunda kaldıklarından bahseder (Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 322-23).

⁵⁴ Jorga Avusturya Devletini temsilen ziyarette bulunan temsilcinin adını Mareşal Kont Auersperg olarak paylaşıyor (Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 322-23).

⁵⁵ *Takvim-i Vekayi*, 25 Rebiyülevvel 1253 (29 Haziran 1837), nr. 149, 1-2.

⁵⁶ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 323.

26 Mayıs'ta Edirne'ye gelen II. Mahmud ve maiyeti 4 Haziran'a kadar burada kaldı. Hem buranın eski bir başkent olması münasebetiyle Osmanlı hanedanına yakınlığı hem de II. Mahmud'un 1831 yılındaki ziyaretinden sonra ikinci kez ziyaret edilmesi münasebetiyle olsa gerek Edirne'de diğer yerlere nazaran daha uzun bir zaman geçirildi. Nitekim buradaki ilk gözlemlerine 1831 yılındaki ilk ziyaretinde yapılmasını emrettiği Meriç nehri üzerindeki köprü ve 1828-29 savaşı sebebiyle tahrip olan kale ile başladı.⁵⁷ Gezisi boyunca mutat olduğu üzere, burada da askeri ve toplumsal teftişlerde bulundu. Fakat merkeze intikal eden belgelerden anlaşıldığı kadarıyla padişahın Edirne'de beklenilenden daha fazla kaldığı görülmektedir. Nitekim padişahın Ayastefanos'ta karşılanması için hazırlıkların yapılmasına dair olan bir belgede padişahın Edirne'de birkaç gün kalacağı belirtilirse de⁵⁸ bundan sonraki bir tarihe ait bir belgede padişahın Edirne'den ne gün ayrılacağına bilinmediğinden bahsedilmekteydi. Hatta bu sebeple padişahın dönüşü için bekletilen bazı önemli işlerin padişaha sunulması üzere, Edirne'ye gönderildiği anlaşılmaktadır.⁵⁹ Bu gecikmenin nedeni ile ilgili gerek Esad Efendi gerekse de Moltke özel bir sebep belirtmemektedir. Fakat muhtemelen yukarıdaki belgede belirtilen işlerin birikmesi sebebiyle olsa gerek ne gün ayrılacağı belli olmayan II. Mahmud, 4 Haziran'da Edirne'den ayrılmıştı.

II. Mahmud'un İstanbul'a varışı ve özellikle bunun tarihlendirilmesiyle ilgili problemlere değinmeden evvel Neval Konuk'un eserinde bahsettiği nişan taşlarına, Sultan Mahmud'un Rumeli seyahatini tamamlayıcısı olması itibariyle değinmekte fayda vardır. Padişahın gezisi münasebetiyle Şumnu, Silistre, Rahman Işıkları köyü ve Rusçuk'ta nişan taşları dikildiğini belirten Konuk, rotada olan Varna, Tırnova, Kızanlık, Zağra-i Atik ve Edirne'de nişan taşı dikilip dikilmediği ile ilgili bilgi vermemektedir. Ayrıca sonuç kısmında bu taşların gezi sırasında mı yoksa sonrasında mı dikildiği ile ilgili bilgiye rastlanılmadığını da belirtmektedir.⁶⁰ Dönemin en önemli hattatlarından olan Yesarizade Mustafa İzzet tarafından yazılan beyitlerin üstüne işlendiği bu taşlar, muhtemelen padişahın gezisi sonrasında dikilmişti. Esad Efendi ve Moltke'nin bu taşlarla ilgili herhangi bir bilgi paylaşmaması da bu düşüncüyü destekler mahiyettedir. Ayrıca nişan taşı dikilmesi için aşağı yukarı iki haftalık bir sürenin gerektiği bilgisi de bunun yanına eklenince⁶¹ bu düşünce daha da kuvvetlenmektedir. Zira taş dikilen yerler arasında padişahın rotasında olmayan ve ziyaret sırasında dinlendiği yerler de vardı.

Burada padişahın neden gezdiği her yerde bir nişan taşı dikilmediği sorusu akılda belirmektedir. Nişan taşlarının Osmanlı padişahlarının atıcılıkları sırasında o günün anısına dikildikleri düşünülecek olursa akla ilk başta nişan taşı dikilen yerlerde Sultan Mahmud'un atış yapıp yapmadığı gelmektedir. Nitekim II. Mahmud'un Okmeydanı'nda yaptığı tüfek atışları

⁵⁷ Ebru Erdem, "II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefername-i Hayr ve Âyâtü'l-Hayr," 117-118.

⁵⁸ BOA, HAT, 1263/48925, 26 Safer 1253 (1 Haziran 1837).

⁵⁹ BOA, HAT, 1263/48915, 28 Safer 1253 (3 Haziran 1837).

⁶⁰ Neval Konuk, *Sultan II. Mahmud'un Rumeli Seyahati ve Nişan Taşları*, (Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2016), 155.

⁶¹ M. Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Yesarizade," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, (İstanbul, 2006), 308.

sonrası Yesarizade tarafından beyitler yazılarak nişan taşlarının dikildiği bilinen bir husustur.⁶² Padişahın atıcılık yapmasının oldukça önemli bir eylem olduğu düşünülecek olursa bunun Moltke ve Esad Efendi tarafından dile getirilmemiş olması normal bir durum değildir. Bu bakımdan padişahın atış yapmış olması ihtimali zayıflamaktadır. Ayrıca hali hazırda ayakta duran nişan taşlarının oldukça bakımsız ve rastgele yerlerde kaldıkları⁶³ hesaba katılacak olursa bugün nişan taşı olmayan yerlere de seyahat sonrası nişan taşı dikildiği ve zaman içerisinde gerek bakımsızlıktan gerekse de savaşlar sebebiyle bunların yok olmuş veya kaçırılmış olması da muhtemeldir. Tabii bunların birer ihtimal olması hasebiyle bu yerlere nişan taşı hiç dikilmemiş de olabilir.

Son olarak padişahın İstanbul'a dönüşüne ve bunun tarihlendirilmesindeki problemlere bakılacak olursa buradaki asıl sıkıntının Esad Efendi'nin verdiği bilginin sorgulanmadan literatüre eklenmesinden kaynaklandığı görülebilir. Esad Efendi, İstanbul'a dönüş tarihi olarak "*mayısın yirmi üçüncü ve azimet-i hümayunun otuz dokuzuncu günüdür*" demişti.⁶⁴ Bu bilgi seyahati özel bir çerçevede ele alan gerek Abdülkadir Özcan⁶⁵ tarafından gerekse de Neval Konuk⁶⁶ tarafından aynen tekrar kullanılmıştı. Bu iki eserin de anlatımları boyunca miladi takvim üzerinden gitmesi ve fakat, 29 Nisan'da başlayan gezinin 23 Mayıs'ta bittiğini söyleyerek 39 gün sürdüğünü belirtmesi bir hata olarak göze çarpmaktadır. Esad Efendi'nin burada verdiği tarih yakın düşmesi itibarıyla Rumi takvime göre verilmiş bir tarih olmalıdır. Fakat Esad Efendi'nin de tarihlendirme ile ilgili bir yanlışlığa düştüğü açıktır. Şöyle ki, Rumi 23 Mayıs 1252 tarihi Miladi olarak 4 Haziran 1837'ye, Hicri olarak 29 Safer 1253 tarihine denk düşmektedir⁶⁷ ki bu tarihte padişahın Edirne'den yola çıktığını Esad Efendi kendisi de belirtmektedir.⁶⁸ Esad Efendi'nin eserinden takiple, 4 Haziran'da Edirne'den yola çıkan II. Mahmud, o gece Silivri mevkiinde bir gece dinlenip 5 Haziran'da Ayastefanos'a vararak burada devlet ricali tarafından karşılanmıştı. Burada da bir gece kaldığına dair *beytütet*⁶⁹ ifadesini kullanması⁷⁰ hasebiyle İstanbul'a varış tarihinin 6 Haziran 1837 olduğu anlaşılıyor.⁷¹ Nitekim padişahın 29 Nisan'da yola çıkmasından sonraki 39. gün de bu tarihe isabet etmektedir.

⁶² M. Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Yesarizade," 308.

⁶³ Örneğin Silistre'deki nişan taşı bugün bir evin avlusunda bulunmaktadır (Neval Konuk, *Sultan II. Mahmud'un Rumeli Seyahati ve Nişan Taşları*, 113).

⁶⁴ Tezin yazarı da buradaki problemleri tarihlendirmeyi fark etmiş olacak ki dipnotta bu tarihi miladi olarak verirken 23 Mayıs'ı değil, 39 gün geçmiş olmasını dikkate alarak dönüş tarihini 5 Haziran 1837 olarak paylaşır (Ebru Erdem, "II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefername-i Hayr ve Âyâtü'l-Hayr," 124).

⁶⁵ Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri," 377.

⁶⁶ Neval Konuk, *Sultan II. Mahmud'un Rumeli Seyahati ve Nişan Taşları*, 151.

⁶⁷ Takvim çevirileri için TTK kaynak olarak kullanılmıştır.

⁶⁸ Ebru Erdem, "II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefername-i Hayr ve Âyâtü'l-Hayr," 121.

⁶⁹ Geceleme, bir yerde geceyi geçirme.

⁷⁰ Ebru Erdem, "II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefername-i Hayr ve Âyâtü'l-Hayr," 123.

⁷¹ Hicri 2 Rebiyülevvel 1253, Rumi 25 Mayıs 1252.

Sonuç

II. Mahmud'un son ve en uzun yurtiçi gezisi olan Rumeli seyahatinin, padişahın askeri reformları yerinde teftiş etme ve halkın ahvalini öğrenme gibi amaçları olmakla beraber özelde Rumeli halkına ve genelde gazete yazıları ve diplomatik faaliyetler ile tüm imparatorluğa ve dünyaya bir mesaj verme gibi bir amacı da vardır. Reformların halka anlatılması amacıyla kullanılan *Takvim-i Vekayi* burada baş rolü oynamaktadır. Zira padişah gezi boyunca Avrupalı devlet temsilcileri ile yaptığı görüşmeler ile dışarıya mesaj gönderirken tebaasına *Takvim-i Vekayi* gazetesi üzerinden bir imaj sunmuştu. Nitekim gazetede sade dil kullanılmasını istemesi de halkın bu mesajı net olarak almasını istemesinden kaynaklanmaktaydı. II. Mahmud hem kılık kıyafeti hem de herkesi kucaklayıcı söylemleri ile adeta bir Osmanlılık portresi çizmiş; ayrıca daha yeni işgal tehlikesi atılan Rumeli topraklarına bizzat teşrif ederek toprakları üzerindeki hakimiyetini gösteren ve tebaasını sahiplenen ve rakiplerine göz dağı veren bir yaklaşım sergilemişti.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları⁷²

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Bahriye (C.BH.)

Cevdet Saray (C.SM.)

Hatt-ı Hümayun (HAT)

Gazete⁷³

Takvim-i Vekayi

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Ahmed Lütfi Efendi, *Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt IV-V, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.

Akyıldız, Ali, "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 4, TİSAV, İstanbul, 2001, 49-84.

Beydilli, Kemal, "II. Mahmud," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara, 2003, 352-357.

Erdem, Ebru, "II. Mahmud'un Memleket Gezileriyle İlgili İki Eser: Sefername-i Hayr ve Âyâtü'l-Hayr," Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Programı, İstanbul, 2011.

Deringil, Selim, "II. Mahmud'un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi," *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990, 59-71.

Derman, M. Uğur, "Mustafa İzzet, Yesarizade," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, İstanbul, 2006, 307-309.

Geertz, Clifford, *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, New York: Basic Books, 2000.

⁷² Kullanılan belge numaraları metin içerisinde gösterilmiştir.

⁷³ Kullanılan sayı metin içerisinde gösterilmiştir.

- Gülsoy, Ufuk, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'de Rus İşgaline Uğrayan Yerlerin Durumu," *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, 21-37.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviri: Nilüfer Epçeli, Çeviri Kontrol: Kemal Beydilli, Cilt V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Karateke, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa!*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Kırlı, Cengiz, *Sultan ve Kamuoyu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Konuk, Neval, *Sultan II. Mahmud'un Rumeli Seyahati ve Nişan Taşları*, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2016.
- Moltke, Helmuth von, *Türkiye Mektupları*, Çeviri: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Necipoğlu, Gülru, *Architecture, Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Century*, Harvard University Press, 1991.
- Özcan, Abdülkadir, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri," *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, 361-381.
- Özen, Özlem, "II. Mahmud Dönemi Askeri Islahat Sürecinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri," Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2013.
- Poole, Stanley Lane, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Çeviri: Can Yücel, Yurt Yayınları, Ankara, 1988.
- Quataert, Donald, "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire, 1720-1829," *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 29, 1997, 403-425.
- Şahin, Ahmet Yavuz, "Sultan II. Mahmud ve Dönemi," Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2009.
- Yılmaz, Ziya, "Esad Efendi, Sahhaflar Şeyhizade," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul, 1995, 341-345.

Kitap Değerlendirmesi: Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları, Yunus Uğur (ed.) (VakıfBank Kùltür Yayınları, 2023)

Book Review: *Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları*, Yunus Uğur
(ed.) (VakıfBank Kùltür Yayınları, 2023)

Nihat Efe DOKUMACI (*)

Kitap Değerlendirmesi (Book Review)

Geliş Tarihi: 08.04.2024

Kabul Tarihi: 12.05.2024

(*) Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kùltürel Çalışmalar Anabilim Dalı.

E-posta: nihatefedokumaci@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5990-8227>

Nihat Efe Dokumacı, "Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları, Uğur Yunus (ed.), (VakıfBank Kùltür Yayınları, 2023)," *Üskùdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 18 (Mayıs 2024): 179-183.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.18.144>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Dijital beşerî bilimler ve bu disiplinin bir alt dalı olan Dijital Tarih, Türkiye'de giderek yaygınlaşan ve araştırmacılar tarafından sıklıkla başvurulmuş bir alan haline gelmiştir. Bu alanın kökenleri 1949 yılına kadar uzanmakla birlikte Türkiye'de bu yönde yapılan çalışmaların yaygınlaşması nispeten yeni bir gelişmedir. Özellikle son yirmi yıl içinde Osmanlı tarihi başta olmak üzere beşerî bilimlerin çeşitli alanlarında bu metodolojilere olan ilgi hızla artmıştır. Bu artış, literatürde yeni makaleler, tezler ve projelerin sürekli olarak ortaya çıkmasıyla paralel bir şekilde devam etmektedir. Bu bağlamda alana yapılan katkıların en yeni çıktısı Doç. Dr. Yunus Uğur'un editörlüğünü yaptığı *Dijital Beşerî Bilimler ve Osmanlı Çalışmaları* isimli eserdir. III. Osmanlı Araştırmaları Kongresi (OSARK) bünyesinde gerçekleştirilen "Dijital Osmanlı Çalışmaları" başlıklı oturumda sunulan tebliğlere dayanan makaleler, dijital beşerî bilimler ve dijital tarih odaklı bir anlatıya yer vermektedir. Bu minvalde eserin hedefi Osmanlı tarihine yönelik yapılan çalışmaların "içerik, yöntem, uygulama, araçlar ve ilkeler" bakımından dijital beşerî bilimler ve dijital tarihe sunacağı katkıların potansiyeline yeniden dikkat çekmek ve bu yolda bir adım atmaktır (s. 24). Kitap giriş yazısı hariç 10 makaleyi ihtiva eden üç bölümden oluşmaktadır.

Kitaptaki makalelerin tamamında, dijital beşerî bilimler yöntemlerinin Osmanlı tarihi çalışmalarında nasıl kullanılabileceği örnekler üzerinden gösterilmektedir. Bu doğrultuda eser, bu yöntemlerin kullanıma yönelik bir yaklaşım geliştirmekle beraber metin analizi, sosyal ağ ve

mekân analizini odağa alarak Osmanlı araştırmalarına yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Eserdeki makaleler ağırlıklı olarak arşiv belgelerine dayalıdır. Bunun nedeni Osmanlı arşivinin ihtiva ettiği veri potansiyelinin dijital beşerî bilimler ve dijital tarih çalışmalarında kullanılmasına elverişli olmasıdır. Dolayısıyla bu yöntemlerin kullanımı arşiv belgeleri üzerine kurulu konvansiyonel araştırma metodların ötesinde, araştırmacıların yeni perspektifler geliştirilmesine belgeler içerisinde gizlenmiş, daha önce gözden kaçırılmış unsurların keşfedilmesini kolaylaştırmıştır.

“Dijital Beşerî Bilimler, Dijital Tarih ve Dijital Osmanlı alışmaları” başlıklı giriş bölümünde kitabın editörü Doç. Dr. Yunus Uğur, dijital tarih ve dijital beşerî bilimler kavramlarının tarih yazımındaki önemini tartışarak, okuyucuya konu hakkında kavramsal bir ereve sunmaktadır (s. 15-24). Uğur, dijital tarihin dört aşamalı bir süreç olduğunu belirtir: Birinci aşama, tarihi kaynakların dijital ortama aktarılmasını ve bu kaynaklara kolay erişimi içerir. İkinci aşama, bu kaynakların aranabilir, filtrelenebilir ve sınıflandırılabilir yapılandırılmış verilere dönüştürülmesi sürecidir. Üçüncü aşama, bu verilerin analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve görselleştirilmesidir. Son aşama ise, yapay zekâ aracılığıyla verinin daha kapsamlı analizini ve diğer araştırma verileriyle entegrasyonunu içerir. Uğur, özellikle Osmanlı tarihçiliğinin bu dört aşamalı süreç içerisinde nasıl gelişebileceğine dair bir yol haritası oluşturur (s. 19).

“Yöntem ve Dil-Metin alışmaları” başlıklı birinci bölümde üç farklı makale yer almaktadır (s. 27-77). Bunlardan ilki Doç. Dr. Yunus Uğur’un kaleme aldığı “Kültürel Miras Örneğinde Dijital Beşerî Bilimler ve Dijital Osmanlı alışmaları” adlı makaledir (s. 27-44). Uğur bu çalışmasında, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB) tarafından desteklenen “Lübnan’da Osmanlı Kültürel Mirası” adlı projeyi merkeze alarak araştırmacıların dijital yöntemleri kullanma süreçlerinde nelerle karşılaştıklarını ve bu süreçte ne gibi ihtiyaçları olduğunu incelemektedir. Bu projenin uygulama safhaları, açık kaynak veri tabanı altyapısının kullanılmasını; verilerin Osmanlı dönemine uygun başlıklar altında sınıflandırılarak ilişkilendirilmesini ve bağdaştırılması; haritalama işlemlerinin gerçekleştirilmesini, gelişmiş bir arama ve filtreleme motorunun entegrasyonunu ve verinin çeşitli analizler için dışa aktarılabilir hale getirilmesini kapsamaktadır.

Bölümün ikinci makalesi, Fatma Aladağ ile Elif Derin Can’ın “Programlamadan Yapay Zekâya Osmanlı Türkçesi İçin Metin Tanıma ve Otomatik Transkripsiyon” başlıklı çalışmasıdır. Bu makale Optik Karakter Tanıma (OCR) ve El Yazısı Metin Tanıma (HTR) teknolojileri aracılığıyla Osmanlı Türkçesi metinlerinin tanınması ve otomatik transkripsiyonu odağa almaktadır. Yazarlar Osmanlı Türkçesi metinlerin dijitalleştirilmesi ile işlenmesi sürecinde karşılaşılan zorluklara değinerek bu teknolojilerin sunduğu avantajlar ve dezavantajlara dair bir anlatı sunmuştur. Makalede OCR ve HTR tekniklerinin Osmanlı Türkçesi için uygulama alanları kronolojik bir perspektifle ele alınarak bu alanda çalışmalar yürüten kurum ve platformların detaylı olarak incelemelerine yer verilmiştir.

Bu bölümün son makalesi, Dr. Öğr. Üyesi Ema Fatma Bilgin Taşdemir tarafından kaleme alınan “Kazasker Ruznamelerinin Semantik Modellenmesi” adlı çalışmadır (s. 77-94). Taşdemir’in alışması, Osmanlı bürokrasisinde çeşitli kalemlerde kaydedilen Ruznamçe defterlerine dayanarak, semantik veri teknolojileri kullanımıyla gerçekleştirilen bir veri modellemesini ele almaktadır. Yazar bu veri modellemesi sayesinde veriler arasındaki

ilişkilere dikkat çekerek söz konusu modelin yeni bilgilerin elde edilmesindeki potansiyelini göstermektedir. Aynı zamanda çalışmasında model önerisini detaylıca açıklayan Taşdemir, mevcut literatüre dair alternatif bir yaklaşım sunmuştur.

Kitabın “Veri Tabanı ve Ağ Analizi Çalışmaları” başlıklı ikinci bölümünde iki makale yer almaktadır. Bu bölümün ilk makalesi Doç. Dr. Abdurrahman Atçıl, Dr. Salih Günaydın, Dr. Öğr. Üyesi Gürzat Kami ve Abdullah Karaarsalan tarafından kaleme alınan “Ulema Veri Tabanı: Yaklaşım, Veri Modeli, İmkânlar ve Gelecek Vizyonu” adlı çalışmadır (s. 95-116). Yazarlar makalede İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) himayesinde yürütülen Ulema Veri Tabanı (UVT) projesini tanıtmaktadır. Makale, İslâm telif geleneği çerçevesinde alanında tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini ele alan Osmanlı tabakat eserlerine dayanan projeyi detaylandıran dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde projenin gelişim sürecini ve ekibin benimsediği ilkelere değinilmektedir. İkinci bölümde proje için geliştirilen veri modeli, modelde yer alan varlıklar (entity) ve bu varlıklar bünyesindeki biyografik veri çeşitleri detaylandırılmaktadır. Makalenin üçüncü bölümünde projenin araştırmacılara sunduğu olanaklar ve sağladığı kolaylıklar incelenirken, dördüncü bölümde projenin gelecek vizyonu ve gelişim potansiyeli üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak projenin Osmanlı çalışmaları alanında değerli bir bibliyografik referans kaynağı oluşturabileceği ve bu alandaki araştırmaları destekleyecek bir dijital altyapı sunabileceği belirtilmektedir.

Bölümün ikinci makalesi Prof. Dr. Betül İpşirli Arğıt tarafından kaleme alınan “Bir Sosyal Ağ Analizi Uygulaması: 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Mensuplarının Borç Alacak İlişkileri” adlı çalışmadır (s. 117-134). İpşirli Arğıt makalesinde, 17. yüzyılın ikinci yarısında sarayda çeşitli görevleri icra eden saray mensuplarının borç-alacak ilişkilerini odağa alır. Yazar, saraydaki farklı pozisyonlarda görev yapan kişilerin Evkâf-ı Hümayun Müfettişliği Mahkemesi’ne yansıyan kayıtlarını analiz eder. Bu analizde sosyal ağ analizi (SNA) tekniklerini kullanır ve Gephi programı ile elde ettiği verileri görselleştirerek çalışmasını daha da zenginleştirir. İpşirli Arğıt, SNA yöntemini kullanarak bireylerin oluşturduğu karmaşık ilişki ağlarının detaylarını daha anlaşılır ve yorumlanabilir hale getirmiştir. Böylece bu yöntem sayesinde karmaşık sosyal ilişkiler ve dinamikler daha net bir şekilde ortaya konulmuştur.

“Mekân Analizi Çalışmaları” başlıklı üçüncü bölüm kitabın en hacimli kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde özellikle şehir tarihi çalışmalarına odaklanan beş makale yer almaktadır. Bunlardan ilki Fatma Aladağ’ın kaleme aldığı “Dijital Şehir Tarihi ve Osmanlı Çalışmaları” adlı makaledir (s. 135-172). Aladağ makalesinde, 16. yüzyılın başlarındaki Osmanlı idari ve taşra yapılanmasına odaklanmaktadır. Yazar, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknolojisinden faydalanarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun idari ve bölgesel yapısındaki sınır değişikliklerini hazırladığı tematik haritalar üzerinden açıklamış ve bu değişikliklerin altında yatan sebepleri analiz etmiştir. Bu kapsamda makalede kaza, vilayet ve sancak birimleri üzerinden erken dönem Osmanlı idari yapısının envanterini sunularak dijital beşeri bilimler yöntemlerinin tarihçiliğe olan katkıları somut bir şekilde gösterilmiştir.

Bölümün ikinci makalesi, Arş. Gör. Büşranur Bekman tarafından kaleme alınan “Kollardan Belediye Dairlerine: 19. Yüzyılda İstanbul’un İdari Dönüşümünü ve Mahallelerini Mekânsallaştırmak” başlıklı çalışmadır (s. 173-205). Bekman’ın çalışmasında 1829-1885

yılları arasındaki İstanbul mahallelerinin isimleri, sayıları ve konumları ortaya konulmaktadır. Bekman'ın arşiv belgelerine dayalı olarak hazırladığı detaylı mahalle envanteri, Coğrafi Bilgi Sistemleri'nden ArcGIS yazılımı kullanılarak haritalandırılmıştır. Makale, İstanbul'un 19. yüzyılda yaşadığı idari değişimleri yeni bir perspektiften değerlendirme fırsatı sunarken, mahalle çalışmalarına yenilikçi bir metodoloji önerisi getirmiştir. Böylece çalışmada bu yöntemlerin kullanımının şehir tarihi ve mahalle çalışmalarına nasıl katkıda bulunabileceğini gösteren teorik bir çerçeve sunulmuştur.

Özge Eda Kaya'nın "Bir İstanbul Mahallesinin Sosyalmekânsal Analizi: 19. Yüzyılda Molla Aşki Mahallesi" başlıklı çalışması bölümün üçüncü makalesidir (s. 207-241). Makalede 1874 yılına ait bir Esas-ı Emlâk defteri merkeze alınarak İstanbul'daki bir mahallenin sosyo-mekânsal özelliklerinin nasıl tanımlanabileceği Molla Aşki Mahallesi üzerinden incelenmiştir. Kaya, makalesinde Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından neşredilen İstanbul haritası ve 1913-1914 tarihli Alman Mavileri haritalarını temel alarak, ArcGIS aracılığıyla Molla Aşki Mahallesi'nin mekânsal değişimini tespit etmiştir. Bu yaklaşım, Molla Aşki Mahallesi'nin 1874'ten günümüze kadar olan süreçteki mekânsal dönüşümünü detaylandırarak mahalle çalışmalarına önemli bir katkı sağlar. Kaya'nın makalesi aynı zamanda 19. yüzyıl İstanbul'unun sosyo-mekânsal dinamiklerini anlamamıza yardımcı olan detaylı bir vaka çalışması örneğidir.

Bölümün dördüncü makalesi Serpil Özcan'ın "19. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları" başlıklı çalışmasıdır (s. 243-292). Özcan çalışmasında 19. yüzyıl İstanbul'daki tekkelerin varoluşunu ve bu kurumların kentin mekânsal dokusunu nasıl etkilediğini analiz etmektedir. Makalede 19. yüzyıldaki tekke listelerinin karşılaştırmalı analizine dayanarak bir envanter ve veri tabanı geliştirilmiştir. Bu sayede tekkelerin isimleri ve mekânsal çeşitliliği görünür kılınmıştır. Özcan, yaklaşık 500 tekkeyi kapsayan ve 25 farklı başlıktan oluşan veri setini ArcGIS ve Gephi programları aracılığıyla analiz etmiştir. Bu sayede tekkelerin tarikatlara göre İstanbul'daki dağılımını haritalarla görselleştiren yazar, tekke-tarikat ve tekke-mekân ilişkilerini detaylandırmaktadır. Çalışma, tekkelerin şehir üzerindeki tesirini göstermekle birlikte mekânsal dinamiklerin anlaşılmasına da katkıda bulunmuştur.

Bölümün son makalesi, Ahmet Erdem Tozoğlu, Elif Kaymaz ve Öykü Su Sezen tarafından yazılan "Bayram Kutlamalarının Mekânsal Bağlamını Görselleştirmek: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Milli Bayramlar" başlıklı çalışmadır (s. 293-334). Yazarlar Geç Osmanlı döneminden Erken Cumhuriyet dönemine uzanan süreçte devamlılık gösteren milli bayram kutlamalarının, İstanbul'un şehir mekânı ve mimari özellikleriyle olan ilişkisini analiz etmeyi hedeflemiştir. Makalede arşiv materyalleri merkeze alınarak tasarlanan analitik sınıflandırma, veri analizi, veri görselleştirme, mekânsal ve kavramsal haritalama süreçlerini içeren bir metodoloji sunulmuştur. Çalışmada Coğrafi Bilgi Sistemleri araçları olan QGIS ve Mapbox platformları kullanılarak çok sayıda haritalar üretilmiştir. Bu haritalar, İstanbul'daki milli bayram kutlamalarının mekânsal dağılımını ve sıklığını görselleştirirken, aynı zamanda seçilen özel bayramlar için tercih edilen mekanların zaman içindeki kullanım dinamiklerini de detaylı bir şekilde göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın çıktıkları olan bu görseller, bayram kutlamalarının mekânsal bağlamını ve şehir dokusu içerisindeki yerini anlamaya olanak tanımıştır.

Sonuç olarak bu derleme eser, dijital beşerî bilimler yöntemlerinin Osmanlı araştırmalarında kullanılmasının büyük bir potansiyele sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Kitap, Osmanlı dünyasını anlamaya yönelik alternatif ve yenilikçi bir metodolojik yaklaşım sunarak Osmanlı tarihini disiplinler arası okumayı kolaylaştırmaktadır. Makalelerde yer alan tablolar, haritalar, görseller ve grafikler gibi destekleyici materyaller, bu yenilikçi metodolojilerin kavranmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Öte yandan her bir makale, dijital beşerî bilimler metodolojilerini somut bir şekilde uygulayarak, Osmanlı tarihi araştırmalarında alternatif yöntemlerin kullanımına ışık tutmaktadır. Konvansiyonel yöntemlerle teknolojik yeniliklerin entegrasyonu sayesinde geliştirilen bu çalışmalar, Osmanlı tarihçileri başta olmak üzere çeşitli disiplinlerden araştırmacılar için yeni bir referans noktası oluşturmaktadır. Makalelerde tanıtılan yöntemler, araştırmacıların sorularını yeniden şekillendirmelerine ve araştırmalarının derinliğini artırmalarına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda eser, akademik literatürde yapılacak çalışmalar ve yeni tekniklerin benimsenmesi konusunda bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

YAZIM ESASLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen yazıların başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanması amacıyla başka bir yere iletilmemiş olması gerekir.

Dergide yayımlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergiye eserinin yayımlanması için başvurduğunda, derginin yazım esasları ile yayın ve etik ilkelerini kabul etmiş olur. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına iki adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının başka bir yayında tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır.

Makaleler, *The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)* atıf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.

Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayın izni ve metnin orijinali gereklidir.

Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Üsküdar Üniversitesi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

Yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergiye gönderilen yazıların yazım düzeltilmesi Editörler/Editör yardımcıları tarafından yapılır. Türkçe makalelerin yazımında, noktalamasında ve kısaltmalarda TDK Yazım Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır.

Makalelerde kelime sayısı sadece nicel araştırmaya dayanan makaleler için 4000'den diğer alanlarda yazılan makaleler için ise 5000'den az olmamalı; makale Öz/Abstract ve kaynakça dâhil 30 sayfa veya 10.000 kelime sınırını geçmemelidir.

Kitap değerlendirmelerinde kelime sayısı 2000'den fazla olmamalıdır.

Yazım esaslarının tam metnine yandaki karekoddan veya sosyalbilimlerdergisi.com/tr/sayfa/yazim-esaslari bağlantısından erişilebilir. Matbu ve dijital sürümler arasında fark olması halinde, dijital sürüm esas kabul edilir.

PUBLICATION GUIDELINES

Papers submitted to Üsküdar University Journal of Social Sciences must not be published before or sent for publication elsewhere.

The copyright of the papers published in the journal belongs to the journal. The author agrees to transfer all copyrights of the paper that is approved to be published in the journal. Following the submission of the article to the journal, the author accepts to abide by the ethical principles and publication guidelines. The Editorial Board sends two copies of the journals to the author in exchange for the copyright. Any re-publication of the published work is subjected to the approval of the journal.

The articles must be prepared on the basis of *The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)* citation rules.

Regarding translations submitted to the journal, publication permission of the author and the original text are required. Translations must also be submitted to the approval of the referee as in copyright issues.

The opinions, thoughts, and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Üsküdar University.

Languages of publication are Turkish and English. Corrections regarding the principles are made by editors/co-editors. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation, and abbreviations.

The texts must be no less than 5,000 words (4,000 words for papers that extensively rely on quantitative analyses) and no more than 30 pages or 10,000 words including the Öz/Abstract and references.

Book reviews must be no more than 2000 words.

Full text publication guidelines can be accessed via <https://sosyalbilimlerdersisi.com/en/page/publication-guidelines> hyperlink or the QR code. In case of differences between published and digital versions, digital version is considered as valid.

YAYIN ETİĞİ VE KÖTÜYE KULLANIM BEYANI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin (ÜSBİD) yayın süreci bilginin bilimsel yöntemle yansız biçimde üretilmesi, geliştirilmesi ve paylaşılmasına dayanır; akademik ilkelere bağlı kalarak, belirlenmiş akademik ve etik standartlarla uyumlu bir şekilde yayıncılıkta yanlış uygulamaların önüne geçmeyi taahhüt eder. Etik standartları sağlamak için gönderilen bilimsel yazılarda **COPE** (Committee on Publication Ethics)'un belirlediği uluslararası standartlar dikkate alınmaktadır.

ÜSBİD'deki çalışmalar *Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı* ile lisanslanmıştır.

ÜSBİD hakem değerlendirmeleri "Çift Kör Hakemlik" kuralına uygun olarak gerçekleştirilir.

ÜSBİD açık erişimli bir dergidir ve makale gönderme/değerlendirme süreçleri ücretsizdir.

ÜSBİD, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

Telif Hakkı Devri Formu, tüm yazarlarca imzalanarak makale ile beraber ÜSBİD'in ilgili DergiPark sayfasına yüklenmelidir.

ÜSBİD'de editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkelere uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ile ilgili etik ilkelere aykırı bir durumla karşılaşılması durumunda, lütfen uusbd@uskudar.edu.tr adresine ileti yoluyla bildiriniz.

Etik ilkelere uymayan durumların bildirilmesi halinde dergi editörlüğü şikâyeti değerlendirir. Değerlendirme sonucunda gerekli görülmesi halinde, editörlük, konunun incelenmesi için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kuruluna şikâyeti iletir. Kurulun raporuna göre nihai karar verilir ve uygulanır.

Hakem Değerlendirme Süreci, Makale Değerlendirme Süreci, Yayın Kurulunun Sorumlulukları, Editörler / Editör Yardımcılarının Sorumlulukları, Hakemlerin Sorumlulukları, Yazarların Sorumlulukları, Makalenin Geri Çekilmesi, Lisans Bilgisi, Telif Hakları ve Etik İlkelerin İhlali ve Kötüye Kullanım Durumun Editöre Bildirilmesi başlıklarını içeren Yayın Etiği ve Kötüye Kullanım Beyanı tam metnine yandaki karekoddan veya <https://sosyalbilimlerdergisi.com/sayfa/yayin-ve-etik-ilkeleri> bağlantı adresinden erişilebilir.

Matbu ve dijital sürümler arasında fark olması halinde, dijital sürüm esas kabul edilir.

PUBLICATION ETHICS AND MALPRACTICE POLICY

The publication process of Üsküdar University Journal of Social Sciences (JOSOC) is predicated on the objective production, development and sharing of knowledge through scientific methods. The Journal promises to adhere to academic principles and prevent false practices in conformity with academic and ethical standards. In order to maintain the ethical standards for submitted articles, the international standards of the **COPE** (Committee on Publication Ethics) are taken into account.

The works in JOSOC are licensed under a *Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License*.

JOSOC employs a double-blind peer review system.

JOSOC is an open-access journal and the article submission/evaluation process is free of charge.

JOSOC has the right to edit, publish or not publish the submitted articles.

The author(s) has/have to sign the Copyright Transfer and Author Agreement and has/have to upload the form on the DergiPark page of JOSOC along with the manuscript.

If a violation of ethical principles in the evaluation process, preliminary assessment or a published article in JOSOC concerning Editors, Referees or Authors, is observed, please report to **uusbd@uskudar.edu.tr**.

Upon the reporting of a violation of ethical principles, the journal's editors evaluate the complaint. As a result of the evaluation of the complaint, if deemed necessary, they forward the matter to the Üsküdar University Non-Interventional Research Ethics Board for examination. The final decision is made and implemented according to the report of the Board.

This text is for informational purposes only. Full text of Publication Ethics and Malpractice Policy containing topics of Peer-review Process, Article Review Process, Responsibilities of the Editorial Board, Responsibilities of Editors / Vice-Editors, Responsibilities of Referees, Responsibilities of Authors, Retraction Policy, License Notice, Copyright Information, and Notifying the Editors about Malpractices and Violations of Ethical Principles can be accessed via <https://sosyalbilimlerdergisi.com/en/page/ethical-principles> hyperlink or the QR code.

In case of differences between published and digital versions, digital version is considered as valid.

YAZIM ESASLARI

GENEL İLKELER

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen yazıların başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanması amacıyla başka bir yere iletilmemiş olması gerekir

Dergide yayımlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergiye eserinin yayımlanması için başvurduğunda, derginin yazım esasları ile yayın ve etik ilkelerini kabul etmiş olur. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına iki adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının başka bir yayında tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır.

Makaleler, *The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)* atıf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.

Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayın izni ve metnin orijinali gereklidir. Ayrıca tercüme çalışmaları da telif çalışmaları gibi hakem onayına gönderilir.

Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Üsküdar Üniversitesi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

Yazım esaslarına ayrıca sosyalbilimlerdergisi.com bağlantısından erişilebilir. Matbu ve dijital sürümler arasında fark olması halinde, dijital sürüm esas kabul edilir.

A. SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı; üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm, cilt payı 0, üstbilgi 1,25 cm, alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.
2. Satır aralıkları -kaynakça hariç- 1,5 ve kaynakçada ise satır aralığı 1,0 olmalıdır.

B. YAZIM KURALLARINA İLİŞKİN ESASLAR

1. Yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergiye gönderilen yazıların yazım düzeltmesi Editörler/ Editör yardımcıları tarafından yapılır. Türkçe makalelerin yazımında, noktalamasında ve kısaltmalarda TDK Yazım Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır.
2. Türkçe yazılan makalelere 'Öz'den sonra İngilizce 'Abstract' konmalıdır. İngilizce yazılmış makalelerde ise, İngilizce 'Abstract'tan sonra Türkçe 'Öz' konulmalıdır.
3. Makalelerde kelime sayısı sadece nicel araştırmaya dayanan makaleler için 4000'den diğer alanlarda yazılan makaleler için ise 5000'den az olmamalı; makale Öz/Abstract ve kaynakça dâhil 25 sayfayı geçmemelidir.
4. Kitap değerlendirmelerinde kelime sayısı 2000'den fazla olmamalıdır.

5. Türkçe/İngilizce makale başlıkları, Türkçe/İngilizce Öz/Abstract, Türkçe ve İngilizce beş Anahtar kelimeler/Keywords toplam 500 kelimeyi aşmamalıdır. Makale başlığının anlamlı kısaltması makale başlığı altında köşeli parantez içinde belirtilmelidir.
6. Makale başlığı (ana başlık) 14 punto ve koyu şekilde yazılmalı; alt başlıklar ise 12 punto ve koyu yazılmalı, 1,25 cm girinti ile başlatılmalıdır.
7. Yazar ismi, Times New Roman 12 punto ile ana başlıktan sonra bir boşluk verilerek ve ana başlığı ortalayacak biçimde kalın (bold) olarak, adın baş harfi büyük diğer harfleri küçük olarak, soyadın ise tamamı büyük harflerle yazılmalıdır. Soyadından sonra parantez içinde üst yıldız (*) verilmeli; alt bilgi sekmesi kullanılarak yazara ait bilgiler (ORCID ID, Akademik unvan, Kurum bilgileri, E-posta adresi) Times New Roman ile her iki yana yaslı olarak sadece ilk sayfada görülecek şekilde 10 punto ve 1 aralıkla yazılmalıdır.
8. Öz/Abstract metinleri ile Anahtar kelimeler/Keywords italik olarak yazılmalıdır.
9. Makale metni her iki yana yaslı olarak Times New Roman, 12 punto ile yazılmalı, satır aralığı 1,5 verilmeli, paragraflar 1,25 cm girinti ile başlamalıdır.
10. Dipnotlar her iki yana yaslı olarak Times New Roman ve 10 punto ile yazılmalı, satır aralığı 1 olmalıdır.

C. REFERANS VE GÖNDERMELERE İLİŞKİN ESASLAR

1. Makaleler “The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)” atıf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.
2. Metin içinde dipnot numarası, noktalama işaretlerinden sonra verilmelidir.
3. Dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilmeli; atıflar, metin içinde gösterilmemelidir.
4. Dipnot rakamından sonra bir boşluk verilmeli ve yazı daha sonra başlatılmalıdır. İkinci ve daha sonraki satırların başında boşluk verilmemelidir.
5. Atıfta bulunulan kaynağın tam künyesi verilmeli, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilmemelidir.
6. Türkçe makalelerde, alfabesi Latin olmayan kaynakların dipnotları, Türkçeye uygun olarak Latin alfabesine uyarlanmalıdır. Aynı şekilde, İngilizce makalelerde, alfabesi Latin olmayan kaynakların dipnotları, İngilizceye uygun olarak Latin alfabesine uyarlanmalıdır. Kaynağın alıntısının orijinal dilinde de yapılması tavsiye edilir.

Örneğin,

“Фёдор Достоевский, ...” orijinal alıntısı,

“[Fyodor Dostoyevski, ...]” şeklinde orijinal alıntının devamında verilmelidir.

7. Alıntılardaki bazı yazım ve işaretlemeler makalede kullanılan dile göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, “sayı:” ve “no.” Türkçe ve İngilizcede “sayı” ifadesine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, makalede kullanılan dile göre alıntılarda farklı kullanımlar olabilir. Derginin yazım esaslarına göre; makalenin dili Türkçe ise dipnot ve kaynakça Türkçe yazım kurallarına, İngilizce ise İngilizce yazım esaslarına göre düzenlenecektir. Sözelimi, “et al.,” ve “Translated by” gibi İngilizce kullanımlar İngilizce makalelerde, “vd.,” ve “Çeviren:” gibi ifadeler ise Türkçe makalelerde kullanılacaktır.
8. Aynen alıntılar: Makalede birebir yapılan alıntılar tırnak “ ” içinde verilmeli ve alıntının sonunda dipnot sistemine uygun olarak kaynak gösterilmelidir. Beş satırdan az alıntılar cümle arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise makale metnine göre sayfanın sağından 1 cm, solundan ise 1,25 cm (paragrafın başladığı yer) içeriden verilmelidir. Beş satırdan fazla olan alıntılarda satır aralığı 1,15, font ise 11 olmalıdır.
9. Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) hakkında detaylı bilgi için: <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>
10. “The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)” atıf ve referans sistemi ile ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir.

Kitaplar

1. Tek yazarlı kitaplar:

İlk Not:

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

Charles Dickens, *Hard Times: For These Times* (New York: Signet Classic, 1997), 35.

Kısa Not:

Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 37.

Dickens, *Hard Times*, 67.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dickens, Charles. *Hard Times: For These Times*. New York: Signet Classic, 1997.

Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988.

2. İki yazarlı kitaplar:

İlk Not:

Nusret Özcan ve Kemal Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı* (İstanbul: Nehir Yayınları, 2001), 8.

Kısa Not:

Özcan ve Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı*, 34.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Özcan, Nusret ve Kemal Aykut. *Mustafa Kutlu Kitabı*. İstanbul: Nehir Yayınları, 2001.

3. Üç yazarlı kitaplar:**İlk Not:**

İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, ve Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 55.

Kısa Not:

Dağdelen, Türkmen ve Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler*, 87.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen, ve Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

4. Üçten fazla yazarlı kitaplar:**İlk Not:**

Ahmet Nohutçu vd., *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar* (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2008), 77.

Kısa Not:

Nohutçu vd., *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, 18.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Nohutçu, Ahmet, Asım Balcı, Namık Kemal Öztürk ve Bayram Coşkun. *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 1981.

5. Yazar veya editör adı bulunmayan kitaplar:**İlk Not:**

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” *Bilim ve Teknoloji* (İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994), 81.

Kısa Not:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” 81.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim.” *Bilim ve Teknoloji*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994.

6. Kitap bölümleri:**İlk Not:**

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt, “Yemen: “Yeni Afganistan mı?,” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Kısa Not:

Çaman vd., “Yemen: “Yeni Afganistan mı?,” 347.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Çaman, M. Efe, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt. “Yemen: “Yeni Afganistan mı?,” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, Editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

7. Yazarla birlikte editör veya çevirmeni olan eserler:**İlk Not:**

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt, “Yemen: “Yeni Afganistan mı?,” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*, çev. Zeynep Altok (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 57.

Kısa Not:

Çaman vd., “Yemen: “Yeni Afganistan mı?,” 347.

Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, 58.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Çaman, M. Efe, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt. “Yemen: “Yeni Afganistan mı?,” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, Editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*. Çeviren: Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Makaleler

İlk not ve kısa not bölümlerinde alıntıladığınız sayfa veya sayfa aralığını veriniz. Kaynakça bölümünde ise, tüm makalenin sayfa aralığını belirtiniz.

(Varsa, makalenin öncelikli olarak DOI (Digital Object Identifier) numarasını ekleyiniz. DOI numarası, bir internet tarayıcısının adres çubuğuna <http://dx.doi.org/> adresine eklenerek yazıldığında, kullanıcıyı kaynağa götürür. Eğer DOI yoksa URL adresini yazınız.)

1. Tek yazarlı makaleler

İlk Not:

Song Niu, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (Nisan 2013): 132-136.

Susan Satterfield, “Livy and the Pax Deum,” *Classical Philology* 111, no. 2 (Nisan 2016): 170.

Kısa Not:

Niu, “The Strategic Partnership,” 132-136.

Satterfield, “Livy,” 172-173.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Niu, Song. “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates.” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (Nisan 2013): 122-146.

Susan Satterfield, “Livy and the Pax Deum,” *Classical Philology* 111, no. 2 (Nisan 2016): 165–76.

2. İki yazarlı makaleler

İlk Not:

Tom D. Lewisand ve Gerald Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” *British Journal of Social Work* 30, (2003): 13-35.

Kısa Not:

Lewisand ve Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” 15-23.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Lewisand, Tom D. ve Gerald Graham. “Seven Tips for Effective Listening.” *British Journal of Social Work* 30, (2003): 1-43.

3. Üç yazarlı makaleler

İlk Not:

Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, ve Peter F. Orazem, “Expanding College Access in Taiwan, 1978-2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality,” *Journal of Human Capital* 11, (Güz 2017): 9-10, <https://dx.doi.org/10.1086/690235>

Kısa Not:

Keng, Lin, ve Orazem, “Expanding College Access,” 23.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, ve Peter F. Orazem. “Expanding College Access in Taiwan, 1978-2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality.” *Journal of Human Capital* 11, (Güz 2017): 1-34, <https://doi.org/10.1086/690235>

4. Üçten fazla yazarlı makaleler

İlk Not:

Rachel A. Bay vd., “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures.” *American Naturalist* 189, sayı: 5 (Mayıs 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>

Kısa Not:

Bay vd., “Predicting Responses,” 465.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, ve Peter Ralph. “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures,” *American Naturalist* 189, sayı: 5 (Mayıs 2017): 463-473, <https://doi.org/10.1086/691233>

5. Yazarı belli olmayan makaleler

İlk Not:

“Balkanlarda Türk Varlığı,” *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 8.

Kısa Not:

“Balkanlarda Türk Varlığı,” 8.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

“Balkanlarda Türk Varlığı.” *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 1-17.

6. Online dergide makale:

(Varsa, derginin DOI (Digital Object Identifier) numarasını ekleyiniz. DOI numarası, bir internet tarayıcısının adres çubuğuna <http://dx.doi.org/> adresine eklenerek yazıldığında, kullanıcıyı kaynağa götürür. Eğer DOI yoksa URL adresi yazınız.).

İlk Not:

Diñer Eşitgin, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal,” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004): 153-168, erişim 5 Nisan 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/162/esitgin.htm>

Kısa Not:

Eşitgin, “Büyüme Romanı,” *Milli Eğitim Dergisi*.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Eşitgin Diñer, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal.” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004): 149-172, Erişim 5 Nisan 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/162/esitgin.htm>

7. Günlük gazetelerden ve dergilerden alınmış makaleler:

İlk Not:

Taha Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri,” *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

Sheryl Gay Stolberg ve Robert Pear, “Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote,” *New York Times*, 27 Şubat 2010, erişim 28 Şubat 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>

Daniel Mendelsohn, “But Enough about Me,” *New Yorker*, 25 January 2010, 68.

Kısa Not:

Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri.”

Stolberg ve Pear, “Wary Centrists.”

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Akyol, Taha. “Sosyal Bilim Ödülleri.” *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri

İlk Not:

Avni Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1999), 6-10.

Azize Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler” (Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2018), 8.

Kısa Not:

Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa,” 6-10.

Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık,” 8.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Erdemir, Avni. “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni.” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1999.

Şahin, Azize. “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler.” Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Arşiv Belgeleri

İlk Not:

BOA, İ. Mes. Müh., 2079.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Mesâil-i Mühimme (İ. Mes. Müh), 2079.

Raporlar

1. Yazarı belli olan rapor

İlk Not:

Fatma Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları 1999), 6-25.

Kısa Not:

Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu, 6-25

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Gök, Fatma. Öğretmen Profili Araştırma Raporu. (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, 1999).

2. Yazarı belli olmayan rapor

İlk Not:

Arnavutluk Ülke Raporu, (Ankara: TİKA Yayını 1995), 7.

Kısa Not:

Arnavutluk Ülke Raporu, 7.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Arnavutluk Ülke Raporu. Ankara: TİKA Yayını 1995.

3. Bir kurum, firma ya da enstitünün yazarı olduğu rapor

İlk Not:

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990), 33.

Kısa Not:

Dış Politika Enstitüsü, *Anayasaya Konabilecek Hükümler*, 33.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dış Politika Enstitüsü. *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990.

Ansiklopedi

İlk Not:

Ömer C. Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1 içinde, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 20-30.

Kısa Not:

Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” 20-30.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Saraç, Ömer C., “Kağıt, Milli Gelir” *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1 içinde. (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 17-36.

Mülakat veya Röportaj

İlk Not:

Edward Snowden, “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Röportajı yapan Micah Lee. *The Intercept*, 12 Kasım 2015, erişim 1 Ocak 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>.

Kısa Not:

Snowden, röportaj.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Snowden, Edward. “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Röportajı yapan Micah Lee. *The Intercept*, 12 Kasım 2015, Erişim 1 Ocak 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>.

E-Kitap

İlk Not:

Fyodor Dostoevsky, *Crime and Punishment* çev. Constance Garnett. ed. William Allan Nelson. (New York: P.F. Collier & Son, 1917), 413, <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), 3.bölüm, Kindle.

Kısa Not:

Dostoevsky, *Crime and Punishment*, 413.

Austen, *Pride and Prejudice*, 6.bölüm.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dostoevsky, Fyodor, *Crime and Punishment*, Çeviren: Constance Garnett, Editör: William Allan Nelson. New York: P.F. Collier & Son, 1917. <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. (New York: Penguin Classics, 2007), Kindle.

Sosyal Medya

İlk Not:

Chicago Manual of Style. “Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993.” Facebook, Nisan 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

Kısa Not:

Chicago Manual of Style. “Is the world ready”

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Chicago Manual of Style. Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993. Facebook, Nisan 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

İnternet Sayfası İçeriği

İlk Not:

“Privacy Policy,” Privacy & Terms, Google, son güncelleme 17 Nisan 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>.

“About Yale: Yale Facts,” Yale University, erişim 1 Mayıs 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Kısa Not:

Google, “Privacy Policy.”

“Yale Facts.”

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Google. “Privacy Policy.” Privacy & Terms. Son güncelleme 17 Nisan 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>.

Yale University. “About Yale: Yale Facts.” Erişim 1 Mayıs 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Aynı Kaynağa Peşi Sıra Yapılan Atıflar

1. Aynı kaynağa ardı ardına yapılan atıflarda atıfta bulunulan sayfa numarası da aynıysa sadece A.g.e., kısaltması kullanılmalı, atıfta bulunulan sayfa numarası farklıysa A.g.e., kısaltmasından sonra sayfa numarası da belirtilmelidir.

Örnek:

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.
A.g.e., 26.

2. Aynı yazarın birden fazla eserinin olması durumunda yapılan atıflarda yazar adı soyadı, eserin yayım tarihi, A.g.e. ifadesi ve sayfa numarası yazılmalı, yazarın aynı tarihli birden fazla eserinin olması durumunda ise eserin tarihinin yanına A, B, C harfleri konularak atıf yapılmalı ve bu durum kaynakçada da belirtilmelidir.

D. BELGE, TABLO, ŞEKİL VE GRAFİKLERİN KULLANIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun biçimde kaynak yer alacaktır.
2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve Grafik için başlıklar; Ek Tablo:1, Ek Grafik:2 ve Ek Şekil:6 gibi yazılmalı, ekler, kaynakçadan sonra verilmelidir. Bu eklere metin içerisinde yapılan atıflar Ek Tablo:1, Ek Grafik:2 veya Ek Şekil:6 biçiminde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.
3. Metin içerisindeki Tablolar, tablo üstünde kalın (bold) olarak isimlendirilecek; alıntı yapıldığı kaynak, türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.
4. Metin içerisinde yer alan şekil, grafik ve haritalar hemen altında isimlendirilecek ve alıntı yapıldığı kaynak, türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.

E. KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. “Kaynakça” kelimesi, girinti verilmeksizin büyük harflerle ve koyu olarak metinden sonra iki boşluk verilerek sola yaslı yazılmalı,
2. Kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalı,
3. Kaynakçada satır aralığı 1.0 olmalı
4. Kaynakçada yazar adı soyadı baş harfleri büyük diğer harfler küçük olarak yazılmalı,
5. Kitap bölümü veya bir dergide yayımlanan makalenin yayımlandığı eserdeki sayfa aralığı kaynağın en sonunda belirtilmeli,
6. Aynı yazarın iki veya daha fazla eserinin kaynakçada yazımı:
 - Yakın tarihli eser önce, diğer eserler aynı biçimde yakın tarihten geçmişe doğru yazılmalı,
 - Yazarın ikinci ve daha sonraki eserlerinin başına ismi yazılmamalı, isminin yerine — — — işareti konulmalıdır.

PUBLICATION GUIDELINES

GENERAL PRINCIPLES

Papers submitted to Üsküdar University Journal of Social Sciences must not be published before or sent for publication elsewhere.

The copyright of the papers published in the journal belongs to the journal. The author agrees to transfer all copyrights of the paper that is approved to be published in the journal. Following the submission of the article to the journal, the author accepts to abide by the ethical principles and publication guidelines. The Editorial Board sends two copies of the journals to the author in exchange for the copyright. Any re-publication of the published work is subjected to the approval of the journal.

The articles must be prepared on the basis of The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) citation rules.

Regarding translations submitted to the journal, publication permission of the author and the original text are required. Translations must also be submitted to the approval of the referee as in copyright issues.

The opinions, thoughts, and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Üsküdar University.

Publication guidelines and ethical principles can be accessed via sosyalbilimlerdergisi.com/en hyperlink. In case of differences between published and digital versions, digital version is considered as valid.

A. PRINCIPLES AS TO PAGE LAYOUT

1. Page layout must be normal, page set up must be 2.5 cm from the top, 2.5 cm from the bottom, 2.5 cm from left, 2.5 cm from right, header 1.25 cm, footer 1.5 cm.
2. Line spacing in the text must be 1.5 pt. In references, it must be land 1.0 pt.

B. PRINCIPLES AS TO WRITING RULES

1. Languages of publication are Turkish and English. Corrections regarding the principles are made by editors/co-editors. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation, and abbreviations. The submitted texts must be clear, understandable, and in line with the scientific criteria in terms of language and expression.

2. In texts that are written in English, there must be a Turkish 'Öz' following the English 'Abstract'. In texts that are written in Turkish, there must be an English 'Abstract' following the Turkish 'Öz'
3. The texts submitted to be published must be no less than 5,000 words (4,000 words for papers that extensively rely on quantitative analyses) and no more than 25 pages including the Öz/ Abstract and references.
4. Book reviews must be no more than 2000 words.
5. Abstract and Öz, both in Turkish and English, must be no longer than 400 words including the main title in English and Turkish and five keywords for both languages in total. A short version of the title of the text must be indicated after the headline of the article in brackets and in the email that is sent to the editor with the article.
6. The main title must be 14pt. and bold. The subtitles must be 12pt., bold and with only initials in upper-case.
7. Name of the author must be written in Times New Roman with a font size of 12 in bold, after a 1-line space under the main title and be centered. The initial of the given name and all letters of the surname must be in upper-case. After surname, a superscripted asterisk^(*) must be added and the information regarding the author must be given only in the first page's footer, written in Times New Roman 10pt. with 1-line spacing, and justified.
8. Öz/Abstract and Anahtar kelimeler/Keywords must be in italic.
9. The text must be justified, in Times New Roman with a font size of 12. The line spacing must be 1.5 and the paragraphs must start with 1.25 left indent.
10. Footnotes must be justified, in Times New Roman with a font size of 10. The line spacing must be 1 and the text must start with a space after the footnote.

C. PRINCIPLES AS TO REFERENCES AND CITATIONS WITHIN THE TEXT

1. The articles must be prepared on the basis of The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) citation rules.
2. The number of footnotes must be given after the punctuation marks within the text.
3. Footnotes must be given enumerated below the page, and the citations should not be given within the text.
4. There must be a space after the footnote number before the text starts. There is no need for an additional space before the upcoming lines.

5. The full identity of the cited resources must be given; any uncited resource should not be presented in the references.
6. In English articles, footnotes from non-Latin alphabet sources must be Latinized in respect to English spelling. In Turkish articles, footnotes from Turkish sources must be given with respect to Turkish spelling rules. It is recommended to include footnotes in the original language transcription as well.

E.g.

“Фёдор Достоеёвский,…” The original reference.

“[Fyodor Dostoevsky, …]” The transcribed version following the original one.

7. Some wordings and punctuations in citations may differ in accordance with the language used in the article. For instance, both “sayı:” and “no.” stands for “number” in Turkish and English respectively. Therefore, it may require nuanced usage of citation styles for different languages. If the article is written in Turkish, citations should be given in accordance with the Turkish version of the Publication Guidelines. If the article is written in English, then citations should be given in accordance with the English version of the Publication Guidelines. For example, English wordings such as “et al.,” “Translated by,” will be used for the articles written in English, while Turkish statements such as “vd.,” “Çeviren:,” will be used for the articles written in Turkish.
8. Direct quoting: Direct quotations used within the text must be given by quotation marks (“ ”) and must be cited as suited to the footnote system. Quotations less than five lines must not be separate from the ongoing text, whereas quotations with five or more lines must be 1 cm. from the right, and from the left 1.25 cm. (from the point where paragraph starts) indent. As for quotations more than four lines, line spacing must be 1.15, and the font must be 11pt.
9. For further information, please see the Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>
10. Sample citations according to The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) are given below.

Books

1. Works with a single author:

Notes:

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

Charles Dickens, *Hard Times: For These Times* (New York: Signet Classic, 1997), 35.

Shortened Notes:

Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 37.

Dickens, *Hard Times*, 67.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988.

Dickens, Charles. *Hard Times: For These Times*. New York: Signet Classic, 1997.

2. Works with two authors:**Notes:**

Nusret Özcan and Kemal Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı* (İstanbul: Nehir Yayınları, 2001), 8.

Shortened Notes:

Özcan and Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı*, 34.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Özcan, Nusret and Kemal Aykut. *Mustafa Kutlu Kitabı*. İstanbul: Nehir Yayınları, 2001.

3. Works with three authors:**Notes:**

İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, and Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 55.

Shortened Notes:

Dağdelen, Türkmen and Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler*, 87.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen, and Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

4. Works with four or more authors:**Notes:**

Neclâ Pekolcay et al., *İslâmi Türk Edebiyatına Giriş* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1981), 7.

Shortened Notes:

Pekolcay et al., İslâmi Türk Edebiyatına Giriş, 18.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Pekolcay, Neclâ et al.. İslâmi Türk Edebiyatına Giriş. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1981.

5. Works with a non-specified author or editor:

Notes:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” *Bilim ve Teknoloji* (İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994), 81.

Shortened Notes:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” 81.

Bibliography entries (in alphabetical order):

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim.” *Bilim ve Teknoloji*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994.

6. Book Chapters:

Notes:

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt, “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, eds. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Shortened Notes:

Çaman et al, “Yemen: «Yeni Afganistan mı?»” 347.

Bibliography entries (in alphabetical order):

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt. “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, edited by Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

7. Author plus editor or translator

Notes:

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt, “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, eds. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*, trans. Zeynep Altok. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 57.

Shortened Notes:

Çaman et al, “Yemen: «Yeni Afganistan mı?»” 347.

Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, 58.

Bibliography entries (in alphabetical order):

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt. “Yemen: “Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, edited by Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*, Translated by Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Journal Articles

In a note, cite specific page numbers. In the bibliography, include the page range for the whole article.

For articles consulted online, include a URL or the name of the database. Many journal articles list a DOI (Digital Object Identifier). A DOI forms a permanent URL that begins <https://doi.org/>. This URL is preferable to the URL that appears in your browser’s address bar.

1. Articles with one author:

Notes:

Niu Song, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (April 2013): 132-136.

Shortened Notes:

Niu Song, “The Strategic Partnership,” 132-136.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Niu Song, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (April 2013): 122-146.

2. Articles with two authors:

Notes:

Tom D. Lewisand and Gerald Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” *British Journal of Social Work* 30, (2003): 13-35.

Shortened Notes:

Lewisand and Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” 15-23.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Lewisand, Tom D. and Gerald Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” *British Journal of Social Work* 30, (2003): 1-43.

3. Articles with three authors:

Notes:

Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, “Expanding College Access in Taiwan, 1978-2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality,” *Journal of Human Capital* 11, (Spring 2017): 9-10, <https://doi.org/10.1086/690235>

Shortened Notes:

Keng, Lin, and Orazem, “Expanding College Access,” 23.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem. “Expanding College Access in Taiwan, 1978-2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality.” *Journal of Human Capital* 11, (Spring 2017): 1-34, <https://doi.org/10.1086/690235>

4. Articles with four or more authors:

Notes:

Rachel A. Bay et al., “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures.” *American Naturalist* 189, no.5, (May 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>

Shortened Notes:

Bay et al., “Predicting Responses,” 465.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, and Peter Ralph. “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures,” *American Naturalist* 189, no.5, (May 2017): 463-73, <https://doi.org/10.1086/691233>

5. Articles with a non-specified author:

Notes:

“Balkanlarda Türk Varlığı,” *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 8.

Shortened Notes:

“Balkanlarda Türk Varlığı,” 8.

Bibliography entries (in alphabetical order):

“Balkanlarda Türk Varlığı,” *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 1-17.

6. Articles from an Online Journal:

Add DOI (Digital Object Identifier) number if applicable. DOI number, when added to <http://dx.doi.org/> address on a browser, it directs the user to the source. If there is no DOI, add URL.

Notes:

Dinçer Eşitgin, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal,” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004): 153-168, accessed 5 April 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/162/esitgin.htm>

Gueorgi Kossinets and Duncan J. Watts, “Origins of Homophily in an Evolving Social Network,” *American Journal of Sociology* 115, (2009): 411, accessed 28 February 2010, <https://doi.org/10.1086/599247>

Shortened Notes:

Eşitgin, “Büyüme Romanı,” *Milli Eğitim Dergisi*.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Eşitgin Dinçer, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal,” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004):149-172, Accessed 5 April 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/162/esitgin.htm>

Gueorgi Kossinets and Duncan J. Watts. “Origins of Homophily in an Evolving Social Network,” *American Journal of Sociology* 115, (2009): 411, Accessed 28 February 2010, doi.org/10.1086/599247

7. Articles from Daily Newspapers or Journals:**Notes:**

Taha Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri,” *Milliyet*, 28 February 2005,

Sheryl Gay Stolberg and Robert Pear, “Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote,” *New York Times*, 27 February 2010, accessed 28 February 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>

Daniel Mendelsohn, “But Enough about Me,” *New Yorker*, 25 January 2010, 68.

Shortened Notes:

Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri.”

Bibliography entries (in alphabetical order):

Akyol, Taha, “Sosyal Bilim Ödülleri,” *Milliyet*, 28 February 2005,

Thesis or Dissertation**Notes:**

Avni Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni” (Unpublished PhD. diss., Gazi Üniversitesi, 1999), 6-10.

Azize Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler” (Master Thesis, Üsküdar Üniversitesi, 2018), 8.

Shortened Notes:

Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa,” 6-10.

Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık,” 8.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Erdemir, Avni. “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni.” Unpublished PhD. diss., Gazi Üniversitesi, 1999.

Şahin, Azize. “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler.” Master Thesis, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Archival Materials**Notes:**

BOA, İ. Mes. Müh., 2079.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Mesâil-i Mühimme (İ. Mes. Müh), 2079.

Reports

1. Reports with an author specified

Notes:

Fatma Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları 1999), 6-25

Shortened Notes:

Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu, 6-25

Bibliography entries (in alphabetical order):

Gök, Fatma. Öğretmen Profili Araştırma Raporu. (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, 1999).

2. Reports with a non-specified author

Notes:

Arnavutluk Ülke Raporu (Ankara: TİKA Yayını 1995), 7.

Shortened Notes:

Arnavutluk Ülke Raporu, 7.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Arnavutluk Ülke Raporu. Ankara: TİKA Yayını 1995.

3. Reports of institutions, companies or institutes with a non-specified author

Notes:

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990), 33.

Shortened Notes:

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, 33.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990.

Encyclopedias

Notes:

Ömer C. Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” in *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 20-30.

Shortened Notes:

Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” 20-30.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Saraç, Ömer C., “Kağıt, Milli Gelir” In *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 17-36.

Interviews

Notes:

Edward Snowden. “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Interview by Micah Lee. *The Intercept*, November 12, 2015, accessed Jan 1, 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>.

Shortened Notes:

Snowden, interview.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Snowden, Edward. “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Interview by Micah Lee. *The Intercept*, November 12, 2015. Accessed Jan 1, 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>.

E-Books

Notes:

Fyodor Dostoevsky, *Crime and Punishment*, trans. Constance Garnett. ed. William Allan Nelson. (New York: P.F. Collier & Son, 1917), 413 <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), chap. 3, Kindle.

Shortened Notes:

Dostoevsky, *Crime and Punishment*, 413

Austen, *Pride and Prejudice*, chap.14

Bibliography entries (in alphabetical order):

Dostoevsky, Fyodor, *Crime and Punishment*, Translated by Constance Garnett. Edited by William Allan Nelson. New York: P.F. Collier & Son, 1917. <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. (New York: Penguin Classics, 2007), Kindle.

Social Media

Notes:

Chicago Manual of Style. "Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993." Facebook, April 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

Shortened Notes:

Chicago Manual of Style. "Is the world ready"

Bibliography entries (in alphabetical order):

Chicago Manual of Style. "Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993." Facebook, April 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

Website Contents

Notes:

"Privacy Policy," Privacy & Terms, Google, last modified April 17, 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>.

"About Yale: Yale Facts," Yale University, accessed May 1, 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Katie Bouman, "How to Take a Picture of a Black Hole," filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA, video, 12:51, https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

Shortened notes:

Google, "Privacy Policy."

"Yale Facts."

Bouman, "Black Hole."

Bibliography entries (in alphabetical order):

Bouman, Katie. "How to Take a Picture of a Black Hole." Filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA. Video, 12:51. https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

Google. "Privacy Policy." Privacy & Terms. Last modified April 17, 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>.

Yale University. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Subsequent Footnotes to the Same Source

1. For the subsequent footnotes to the same source, authors may use "Ibid" abbreviation instead of shortened notes. If a page number is also the same as previous footnotes, only Ibid. must be used; if a page number is different, then, the page number must be written after "Ibid" abbreviation.

E.g.

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

Ibid., 26.

2. If certain author has citations for more than one of his/her pieces in the same article, then in the footnotes it must be author's name surname, year of publication and page number; if the author has more than one piece in same year, then, the letters of A, B, C must be added to the publication year of the piece. This also must be written as it is, in the bibliography.

D. PRINCIPLES TO ABIDE BY THE RULES OF USING DOCUMENTS, TABLES, FIGURES AND GRAPHS

1. Attachments (documents) must be presented at the end of the text and there must be brief information below, as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria.
2. Other attachments (Tables, Figures, Graphs) must be presented as "Additional Table: 1, Additional Graph: 3, and Additional Figure: 7"; if indicators other than the text are too many in number, attachments must be presented after the References. References to these attachments in the text must be shown as "Additional Table: 1, Additional Graph: 3 or Additional Figure: 7." If the citation is made for a table, figure, graph or picture, the resource must be indicated.
3. Tables within the text must be titled in bold on the table, and the cited source must be given according to the footnote rules.

4. Figures, graphs, and maps within the text must be titled below, and the cited source must be given according to the footnote rules.

E. PRINCIPLES AS TO WRITING BIBLIOGRAPHY

1. Headline of bibliography must be written in upper-case and bold, right after the text with two spaces, left aligned, and without indents.
2. References must be alphabetically ordered according to the surnames of the authors.
3. Line spacing must be 1.0.
4. Initials of the names and the surnames of the authors must be in upper-case with other letters in lower-case.
5. The page range of the paper that is published in a book or a journal must be given at the end of the reference.
6. Two or more works from the same author must be referenced as follows:
 - The recent work must be written first with other works following the same order.
 - The name of the author must not be specified for the second and the following works. There must be — — — mark instead of the name.

YAYIN ETİĞİ VE KÖTÜYE KULLANIM BEYANI

GENEL İLKELER

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin yayın süreci bilginin bilimsel yöntemle yansız biçimde üretilmesi, geliştirilmesi ve paylaşılmasına dayanır; akademik ilkelere bağlı kalarak, belirlenmiş akademik ve etik standartlarla uyumlu bir şekilde yayıncılıkta yanlış uygulamaların önüne geçmeyi taahhüt eder. Etik standartları sağlamak için gönderilen bilimsel yazılarda COPE (Committee on Publication Ethics)'un belirlediği uluslararası standartlar dikkate alınmaktadır. ÜSBİD hakem değerlendirmeleri «Çift Kör Hakemlik» kuralına uygun olarak gerçekleştirilir.

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi açık erişimli bir dergidir ve makale gönderme/ değerlendirme süreçleri ücretsizdir.

Makalenin Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanması amacıyla DergiPark üzerinden yazar(lar) tarafından yüklenmesi, başvuru sürecini başlatır.

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

Telif Hakkı Devri Formu tüm yazarlarca imzalanarak makale ile beraber Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin ilgili DergiPark sayfasına yüklenmelidir.

A. HAKEM DEĞERLENDİRME SÜRECİ

DergiPark üzerinden gönderilen makaleler, Sekreterlik aşamasında öncelikli olarak biçim, kapsam ve intihal değerlendirmesine alınır. Bu aşamada, Sekreter, Yazım ve Dil Editörlerinin önerileri dâhilinde yazardan düzenlemeler istenebilir. Biçim, kapsam ve özgünlük açısından uygun bulunan makaleler, Editörlük aşamasına aktarılır. Editörlük aşamasında, editör kurulu değerlendirmesinden sonra makale konunun uzmanı hakemlere (iki hakeme) gönderilir. Hakem değerlendirme süreci, DergiPark sistemi üzerinden “Çift Kör Hakemlik” kuralına uygun olarak gerçekleştirilir.

Hakemler, makale için “Kabul”, “Minör Revizyon”, “Majör Revizyon” ve “Ret” kararı verebilirler. Hakem değerlendirme formları DergiPark üzerinden yazara iletilir. Yazar(lar), hakem ve editörlerin eleştiri, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Düzeltmelerle ilgili katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar(lar), bunları gerekçeleri ile aynı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

Gönderilen yazılar iki alan uzmanının “yayımlanabilir” onayından sonra, Editörler/Editör yardımcılarının son kararı ile yayımlanır.

Hakem ve Editör Kurulu değerlendirmelerine istinaden, makale sürecin herhangi bir aşamasında reddedilebilir.

B. MAKALE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanmak amacıyla gönderilen makaleler için ilk 30 günlük sürede ilk editör değerlendirmesi gerçekleştirilir. Editör incelemesi sonrasında gerekli olması halinde yazara gerekli düzenlemeleri yapması için 15 günlük süre verilir. Editör okumasından başarıyla geçen makalelerin hakem değerlendirme süreci başlatılır. Hakem değerlendirme sürecinde her hakeme davet kabulü için 7 gün, değerlendirme için 30 gün süre verilir. Herhangi bir hakemin bir gerekçeyle ilave süre talep etmesi dikkate alınır. Hakem değerlendirme sürecini başarıyla tamamlayan makaleler için hakemler tarafından talep edilen düzenlemeler için yazara en fazla 30 günlük süre verilir. Çalışmayı tekrar görmek isteyen hakeme makale gönderilir ve bu maksatla hakeme 30 gün süre daha verilir. Hakemlerin son incelemesinden sonra çalışmanın son hali 15 gün içerisinde editör okumasından geçirilir. Sürec içerisinde yazar veya hakemlerden gelen ek süre talepleri de dikkate alınır.

C. YAYIN KURULUNUN SORUMLULUKLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne başvurusu yapılan her makaleden, hatta yayımlanmasından sonraki tüm süreçlerinden Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın Kurulu (Bundan sonra, "Yayın Kurulu") ve Editörler/Editör yardımcıları sorumludur.

Yayın Kurulu, yayın, kör hakemlik, değerlendirme süreci, etik ilkeler gibi dergi politikalarının belirlenmesini ve uygulanmasını sağlar.

Makalenin Yayın Kurulu'nca hakem sürecine alınması bir yayın taahhüdü anlamına gelmez. Yayın için hakem süreci olumlu sonuçlansa bile mutlaka Yayın Kurulunun ve Editörlerin/Editör yardımcılarının kararı gerekir.

Yayın Kurulu, akademik dürüstlüğü teşvik eder. Yayın Kurulu, yazılı eserlerin orijinalliğini, bu eserleri yayın öncesinde [iThenticate](#) intihal önleme programı aracılığıyla denetleyerek teminat altına alır.

Yayın Kurulu, yayımlanmış makalelere ilişkin intihal ve suistimal iddialarını her zaman incelemeye alır. Örneğin, bir yazar makalesinde başka çalışmalardan intihal yapmış, izin alınması gereken durumlarda izin almaksızın veya eksik bildirimle üçüncü şahısların telif materyalini kullanmışsa, Yayın Kurulu makaleyi geri çekmek, meseleyi yazarın çalıştığı kurumdaki bölüm başkanına, dekanına ve/veya ilgili akademik kurumlara bildirme dâhil çeşitli işlemler yapma hakkını kendinde saklı tutar.

D. EDİTÖRLER / EDİTÖR YARDIMCILARININ SORUMLULUKLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Editörleri/Editör Yardımcıları, makale ve dergi yayım sürecinde fikri mülkiyet hakları, bilimsel-etik olmayan davranışlarla ve intihalle ilgili önlemleri almaktan sorumludur.

Editörler/Editör yardımcıları, makalelerle ilgili olumlu ya da olumsuz karar verirken, makalelerin özgün değeri, alana katkısı, araştırma yönteminin geçerliliği ve güvenilirliği, anlatımın açıklığı ile derginin amaç ve kapsamını göz önünde bulundururlar.

Editörler/Editör yardımcıları, kör hakemlik ve değerlendirme süreci politikalarını uygularlar, hakemlerin ve yazarların kimlik bilgilerini değerlendirme sürecinde birbirlerinden gizli tutarlar ve her makalenin yansız ve süresi içinde değerlendirilmesini sağlarlar. Makalelerdeki hata, tutarsızlık ya da yanlış yönlendirmelerin düzeltilmesini gerçekleştirirler. Ayrıca basılmış makaleler hakkında gelen düzeltme ya da tartışmaları değerlendirirler.

Editörler/Editör Yardımcıları, derginin yayın esasları ve etik ilkeleri kapsamında kişisel verilerin korunmasını sağlarlar.

Editörler/Editör yardımcıları, makalelerde insan ve hayvan haklarının korunmasına özen gösterirler, makaledeki çalışmaya konu olan katılımcıların açık onayının belgelendirilmesini önemserler, deneysel araştırmalarda veya anket içeren çalışmalarda etik kurul onayı olmadığında makaleyi reddederler.

E. HAKEMLERİN SORUMLULUKLARI

Teslim edilen makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına Yayın Kurulu tarafından karar verilmesinde hakem görüşleri önceliklidir.

Hakemler, iki yönlü kör hakem usulüne riayet ederek çalışmayı adil ve tarafsız olarak değerlendirmelidirler.

Hakemler, gizlilik ilkesine riayet etmelidir, hakemlik sürecinden elde ettikleri bilgileri kişisel menfaatleri için kullanmamakla yükümlüdürler; raporlarını veya makale hakkındaki bilgileri başkalarıyla paylaşmamalıdır.

Hakem değerlendirmeleri objektif ve yapıcı olmalıdır. Yazının akademik yeterliliği esas alınmalıdır. Yazarların şahsiyetlerine yönelik eleştiriler uygun görülmez. Hakemler, yaptıkları değerlendirmeleri destekleyecek açıklamaları ve argümanları, dergi editörlüğünce sunulan hakem değerlendirme raporlarında sunmalıdırlar. Editörler/Editör Yardımcıları, taraflı ve şahsileştirilmiş değerlendirmeleri ve gerekçelendirilmemiş onay ve retleri değerlendirmeye almazlar ve bu durumdaki makaleler için yeniden hakem belirlerler.

Hakemler, kişisel veya kurumsal çıkar çatışmalarıyla sonuçlanabilecek makaleleri değerlendirmeyi kabul etmemelidirler.

Hakemler, tespit etmeleri halinde, dergi editörlüğünü fiilî ya da olası herhangi bir intihal, çoklu yayın veya eş zamanlı başvuru vakasından haberdar etmelidirler.

Hakemler, değerlendirmeyi tarafsızlık ve gizlilik içinde yapmalıdırlar. Bu ilke gereğince, inceledikleri makaleleri değerlendirme sürecinden sonra yok etmelidirler. Uyrak, cinsiyet, dinsel inanç, siyasal görüş ve ticari kaygılar, değerlendirmenin akademik tarafsızlığını bozmamalıdır.

Hakemler değerlendirmesini kabul ettikleri makaleyi süresi içinde değerlendirmelidirler. Makalenin akademik niteliğini artırmak maksadıyla, hakemlerin düzeltme önerileri yazarlara iletilir ve hakemlerin talep etmeleri halinde, yazar tarafından yapılan düzeltmeler hakeme iletilir.

F. YAZARLARIN SORUMLULUKLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne sunulan metinler/çalışmalar intihal içermemeli ve özgün olmalıdır. Bu konuda sorumluluk tamamen yazarlara aittir.

İntihalin her çeşidi, yazarın kendi yayınlarından yaptığı usulsüz aktarımlar dâhil, çok ciddi bir etik sorundur. İntihal içerdiği tespit edilen makalelerin değerlendirme süreci durdurulur. Yayımlandıktan sonra intihal tespit edildiği takdirde, Editörler ve Editör yardımcıları uygun önlemler alırlar.

DergiPark başvurusu yapılan makalelerin tüm yazarlarının DergiPark hesabı olması ve makale gönderimi sırasında bütün yazarların başvuruya dâhil edilmeleri gerekmektedir. Bu kurala uymayan başvurular incelemeye alınmayacaktır.

Dergimizin yayın politikası ve kuralları gereği aynı yazara/yazarlara ait farklı makaleler aynı sayıda veya ardışık iki sayıda basılamaz.

Yazar, makalesini, yayın kararı alınıncaya kadar, dergi yayın kuruluna bildirmek koşuluyla geri çekme hakkına sahiptir.

Yazarlar cinsiyet, ırk, dil, inanç, kültür, sınıf, yaş, görüş, zümre ve cinsel yönelim gibi aidiyet ve kimlikler üzerinden ayrımcı bir dil kullanmamalıdır.

Çalışmalar/makaleler üçüncü bir tarafın mahremiyet ve fikrî mülkiyet haklarını ihlal etmemelidir.

Yazarlar, başvuru sürecinde DergiPark ve sosyalbilimlerdergisi.com üzerinden de erişilebilen Telif Hakkı Formu'nu doldurmak zorundadır.

Yazarlar, çalışmalarında payları olan tüm şahısları belirtme yükümlülüğü taşırlar. Çalışmalarında önemli derecede payları olan şahısları ortak yazar olarak belirtmelidirler. Bir çalışma, yazarlarının tümünün rızası olmadan yayımlanamaz.

Makaleye katkı sağlamayan kişilerin adları, yazar olarak yazılmamalıdır. Yayımlanmak üzere başvurusu yapılan bir makale için yazar sırasını değiştirme, yazar çıkartma, yazar ekleme işlemleri önerilmemelidir.

Yazarlar, çalışmanın/metnin eski bir versiyonu başka bir mecrada yayımlanmışsa bunu belirtmelidirler. Çalışma, yayımlanmamış bile olsa bir tezden veya yayımlanmamış bilimsel toplantı sunumundan derlendiyse, bunun ilk sayfada dipnot olarak belirtilmesi gerekir.

Yazarlar, mevcut telif hakları yasası esaslarına uygun hareket etmekte sorumludurlar.

Değerlendirme sürecinde yazarlardan makalelerine ilişkin bilgi ya da veri istenmesi durumunda talep edilen bilgileri dergi editörlüğüne sunmalıdırlar.

Yazarlar, hakemlerin ve Editörler/Editör yardımcılarının düzeltme önerilerini yerine getirmekten sorumludur. Hakemlerin ya da Editörler/Editör yardımcılarının önerilerine katılmaması halinde, yazar, gerekçesi ile birlikte bu durumu dergi editörlüğüne bildirmek hakkına sahiptir.

Yazarlar, hakem değerlendirme önerileri üzerine yaptıkları düzeltme ve değişiklikleri, ayrıca hazırladıkları bir raporu dergi editörlüğüne sunmalıdır.

Bütün yazarlar, araştırma yazılarında, o yazının sonuçlarını veya yorumunu etkileyebileceği düşünülen herhangi bir mali ve diğer tarzda çıkar çatışmalarını açık etmelidirler. Çalışma için alınan bütün mali destek kaynakları açıkça belirtilmelidir.

Bir yazar, yayımlanmış bir makalesinde ciddi bir hata veya yanlışlık keşfedince, bu konuda dergi editörlüğüne vakit geçirmeksizin haber vermelidir. Bu durumda yazar, makalesini geri çekme veya makaleye dair bir düzeltme yayınlamada dergi editörlüğü ile işbirliği yapmakla sorumludur.

Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

G. MAKALENİN GERİ ÇEKİLMESİ

Geri çekme, literatürü düzeltme ve bulgularına ve sonuçlarına güvenilemeyecek kadar ciddi derecede kusurlu veya hatalı içerik veya veriler içeren yayınlar konusunda okuyucuyu uyarma amacı taşıyan bir mekanizmadır.

Güvenilir olmayan içerik veya veriler, dürüst hatalardan ve iyi niyetli yanlışlıklardan veya araştırma hilelerinden kaynaklanabilir.

“Geri çekmenin temel amacı, yazarları cezalandırmaktan ziyade literatürün düzeltilmesi ve bütünlüğünün sağlanmasıdır.” (COPE, 2019)

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, literatür bütünlüğüne katkıda bulunmaya ve okuyucularına özgün çalışmalar sunmaya önem vermektedir.

Editör(ler), aşağıdaki durumlarda bir yayının geri çekilmesi konusunu değerlendirir:

- İntihal
- Telif hakkı ihlalleri ve ciddi yasal sorunlar (ör. gizlilikle ilgili sorunlar)
- Etik olmayan araştırmaları bildirmesi durumu
- Uygun kullanım izni olmadan veri içeren durumlar
- Veri manipülasyonu, büyük hata ve veri üretimi sonucunda güvenilirmez bulgulara ilişkin açık kanıtların olması durumu
- Yazar(lar)ın çıkar çatışmasını belirtmemesi durumları

H. LİSANS BİLGİSİ

*Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'*nde yayımlanmış olan tüm metinler, fikri mülkiyet ve telif hakları mevzuatı esas alınarak, ticari olmayan amaçlar doğrultusunda, atıf yapılarak kullanılabilir; ticari amaçlarla kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz ve türetilemez. Yazarlara ait

içeriklerinin tamamı **Creative Commons Alıntı GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0)** ile lisanslanmaktadır. Creative Commons'ın işaret ettiği çerçeve, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** tarafından da benimsenmektedir:

Paylaş: Eseri her ortam veya formatta kopyalayabilir ve yeniden dağıtabilirsiniz. Lisans şartlarını yerine getirdiğiniz sürece, lisans sahibi bu özgürlükleri (belirtilen hakları) iptal edemez.

Atıf: Uygun referans vermeli, lisansa bağlantı sağlamalı ve değişiklik yapıldıysa bilgi vermelisiniz. Bunları uygun bir şekilde yerine getirebilirsiniz fakat bu, lisans sahibinin sizi ve kullanım şeklinizi onayladığını göstermez.

GayriTicari: Bu materyali ticari amaçlarla kullanamazsınız.

Türetilmez: Eğer materyali karıştırdınız, aktardınız ya da materyalin üzerine inşa ettiyseniz, değiştirilmiş materyali dağıtamazsınız.

Ek sınırlamalar yoktur: Lisansın sağladığı izinlerin kullanımını kanunen kısıtlayacak yasal koşullar ya da teknolojik önlemler uygulayamazsınız.

Bu eser **Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı** ile lisanslanmıştır.

İ. TELİF HAKLARI

Yazar(lar),

- Dergiye gönderilen makalenin yazar(lar)ın özgün çalışması olduğunu,
- İlgili yazarların bu çalışmaya bireysel olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
- Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
- Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
- Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini,
- Sunulan makale üzerinde editör kurulu incelemesi ardından başlayan hakem süreci devam ederken süreci aksatmaya dayalı ve keyfi olarak makaleyi geri çekemeyeceğini,
- Sunulan makale üzerindeki mali haklarını, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dâhil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne devretmeyi kabul ve taahhüt ederler.

Buna rağmen yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işvereninin

- Patent hakları,
- Yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı,
- Makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır.

Bununla beraber yazar(lar) makaleyi çoğaltma, postayla veya elektronik yolla dağıtma hakkına sahiptir. Makalenin herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılmasına Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin yayımcı kuruluş olarak belirtilmesi ve Dergiye atıfta bulunulması şartıyla izin verilir. Atıf yapılırken Dergi Adı, Makale Adı, Yazar(lar)ın Adı, Soyadı, Cilt No, Sayı No ve Yıl verilmelidir.

Yazar(lar), telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarla istenecek hak talebi veya açılacak davalarda Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazar(lar)a ait olduğunu taahhüt eder/ederler. Ayrıca yazar(lar) makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını ve etik kurallara uygun hareket edildiğini taahhüt eder/ederler.

Telif Hakkı Devri Formu tüm yazarlarca imzalanarak (taratılıp veya resim jpg. vs olabilir) makale ile beraber Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin ilgili DergiPark sayfasına yüklenmelidir.

J. ETİK İLKELERE UYMAYAN DURUMUN EDİTÖRE BİLDİRİLMESİ

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkelere uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ile ilgili etik ilkelere aykırı bir durumla karşılaşılması durumunda, lütfen **uusbd@uskudar.edu.tr** adresine iletme yoluyla bildiriniz.

Etik ilkelere uymayan durumların bildirilmesi halinde dergi editörlüğü şikâyeti değerlendirir. Şikâyetin değerlendirilmesi sonucunda gerekli görülmesi halinde konunun incelenmesi için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kuruluna iletir. Kurulun raporuna göre nihai karar verilir ve uygulanır.

PUBLICATION ETHICS AND MALPRACTICE POLICY

GENERAL PRINCIPLES

The publication process of Üsküdar University Journal of Social Sciences (henceforth, “The Journal”) is predicated on the objective production, development and sharing of knowledge through scientific methods. The Journal promises to adhere to academic principles and prevent false practices in conformity with academic and ethical standards. In order to maintain the ethical standards for submitted articles, the international standards of the **COPE** (Committee on Publication Ethics) are taken into account. The journal employs a double-blind refereeing system.

Üsküdar University Journal of Social Sciences is an open-access journal and the article submission/evaluation process is free of charge.

Submitting an article through the DergiPark website starts the submission/evaluation process for publication.

The Journal has the right to edit, publish or not publish the submitted articles.

The author(s) has/have to sign the Copyright Transfer and Author Agreement and has/have to upload the form on the DergiPark page of the Journal along with the manuscript.

A. PEER-REVIEW PROCESS

Articles sent through DergiPark site are initially evaluated for format, scope, and plagiarism at the Secretariat stage. At this stage, edits may be requested from the author within the suggestions of the Secretary, Copyeditors and Language Editors. Articles that are found appropriate in terms of format, scope and originality are transferred to the Editorial stage. In the editorial stage, the article is sent to the expert referees (two referees) after the editorial board evaluation. The referee evaluation process is carried out in accordance with the “Double-Blind Peer-review” rule over the DergiPark system.

The referees may decide on “Accept”, “Minor Revision”, “Major Revision” and “Reject” for the article. Referee evaluation forms are sent to the author via DergiPark. The author(s) must take into account the criticism, evaluation and corrections of the referees and editors. In case of disagreements regarding the corrections, the author(s) has the right to report them on a separate page with their justifications.

The submitted manuscripts are published with the final decision of the Editors/Vice-Editors, after the approval of the two referees.

Based on the evaluations of the referee and editorial board, the article may be rejected at any stage of the process.

B. ARTICLE REVIEW PROCESS

Regarding the articles submitted to Üsküdar University Journal of Social Sciences for publishing, the initial editorial evaluation is made within the first 30 days. Following the editorial review, if necessary, the author is given 15 days to make the required corrections. The referee review process starts for the articles that successfully passed the initial editorial review. In the referee review process, each referee is given 7 days for accepting the invitation online, and 30 days for the review. Any of the referee's request to have extra time based on an excuse is taken into consideration. Concerning the articles that successfully went through the referee review process, the author is given 30 days at most to complete the improvement requested by the referees. The article is sent to the referee who wishes to review it, and the referee is given 30 days for this purpose. After the last review is made by the referees, the final form of the article is put into editorial reading to be completed in 15 days. Possible requests for extra time coming from the author or the referees are taken into consideration.

C. RESPONSIBILITIES OF THE EDITORIAL BOARD

Üsküdar University Journal of Social Sciences Editorial Board (henceforth, "The Editorial Board") and Editors/Vice Editors are responsible for all the processes before, during and after the publication of each and every article submitted to the Journal.

The Editorial Board determines and implements the entire policies of The Journal, including but not limited to publication, blind review, assessment process, and ethical principles.

The initiation of the blind review process for an article does not indicate a publication promise on behalf of The Journal. Likewise, the positive outcome of the review process still necessitates the affirmative decision of The Editorial Board and Editors/Vice Editors for the publication of the article.

The Editorial Board encourages academic honesty. The Editorial Board ensures the originality of the articles by uploading them on iThenticate plagiarism detection software and evaluating their originality report.

The Editorial Board always examines the claims of plagiarism and abuse in regard to published articles. In case it is established that an author committed plagiarism, or used copyrighted material that belongs to third parties without proper and full reference and permission, The Editorial Board reserves the rights, including but not limited, to retract the article, inform the author's head of department, dean of faculty and/or other academic institutions.

D. RESPONSIBILITIES OF EDITORS/VICE-EDITORS

Üsküdar University Journal of Social Sciences Editors/Vice-Editors are responsible for taking measures related to intellectual property rights, unethical and non-academic behaviours and plagiarism during the publication of articles and journals.

Editors/Vice-Editors, when making positive or negative decisions about the articles, take into consideration the originality of the articles, their contribution to the field, the validity and reliability of the research method, the clarity of the narration, and the purpose and scope of the journal.

Editors/Vice-Editors implement the blind peer review and evaluation processes that are among the publication policies of the journal, keep the identities of the referees and authors confidential, and ensure that each article is evaluated objectively and in due time. Editors may correct errors, inconsistencies, or misleading in the articles. They also evaluate any corrections or discussions about published articles.

Editors/Vice-Editors ensure the protection of personal data within the journal's publication and ethical principles.

Editors/Vice-Editors pay attention to the protection of human and animal rights in articles, attach importance to documenting the explicit consent of the participants of the research used in the article. Editors/Vice-Editors rejects experimental research articles and articles that contain surveys without proper ethics committee approval.

E. RESPONSIBILITIES OF REFEREES

The opinion of the referees shall be given priority in the decision of the JOSOC Editorial Board concerning whether the submitted article will be published or not.

The referees should evaluate the work fairly and objectively following the double-blind peer-review procedure.

Referees must respect the principle of confidentiality. They are obliged not to use the information obtained from the peer review process for their personal benefit. They should not share their reports or any information in relation to the article.

Referee assessments should be objective and constructive. The academic competence of the article should be taken as a fundamental criterion of assessment. Criticisms on the personalities of the authors are not considered appropriate. Referees should provide explanations and arguments via reports that are provided by the Editors/Vice-Editors. Editors/Vice-Editors do not take into account biased and personalized evaluations or unjustified approvals and refusals and appoint a new referee for such articles.

The referees should not accept articles that may result in personal or institutional conflicts of interest.

Referees, in case of detection, should notify the journal editorship of any actual or possible plagiarism, multicasting or simultaneous application.

The referees should conduct the evaluation with neutrality and confidentiality. Due to this principle, they should destroy the articles they have reviewed after the evaluation process. Nationality, gender, religious belief, political view and commercial concerns should not disrupt the academic neutrality of the assessment.

Referees should complete evaluations of the articles within due course. In order to improve the academic quality of the article, the referees' suggestions for revisions are delivered to the authors and, if requested by the referees, the corrections made by the authors are sent to the referees.

F. RESPONSIBILITIES OF AUTHORS

The studies submitted to JOSOC should not contain plagiarism and should be original. The responsibility lies within the authors in regard to this matter.

Any form of plagiarism is a very serious ethical problem, including self-plagiarisms. The evaluation process will be stopped for the articles that contain plagiarism. If any plagiarism is detected after the publication, Editors/Vice-Editors will take necessary measures.

All authors of the articles must have a DergiPark account and when submitting an article via DergiPark all authors must be included. Applications that do not comply with this rule will not be considered.

Due to the publication policy and rules of our journal, different articles by the same author(s) cannot be published in the same issue or in two consecutive issues.

The author reserves the right to withdraw his/her article provided that the author notifies the withdrawal to the editorial board until the publication decision is taken.

Authors should not use discriminatory language based on gender, race, language, belief, culture, class, age, opinion, rank and sexual orientation.

The works/articles should not violate the privacy and intellectual property rights of a third party.

Authors, while submitting their articles, are obliged to fill Copyright Transfer and Author Agreement form which can be accessed via DergiPark and sosyalbilimlerdergisi.com.

Authors are obliged to specify all individuals who have a share in their article. Individuals with significant contributions to their article should be cited as co-authors. An article cannot be published without the consent of all authors.

The name of the persons who do not contribute to the article should not be written as an author. Changing the order of authors' names, removing and adding authors' names should not be proposed for an article submitted for publication.

Authors should state if an old version of the article is published in another medium. If the study is compiled from a dissertation/thesis (even if it is unpublished) or an unpublished scientific meeting presentation, this should be indicated on the first page as a footnote.

Authors are responsible for acting in accordance with the existing copyright laws.

If any information or data is requested from the authors during the evaluation process, they should submit the expected information to the editorship.

Authors are responsible for fulfilling the revision suggestions of the Editors/Vice-Editors and the referees. The author has the right to inform the editorship with justification, he/she does not agree with the suggestions of the Editors/Vice-Editors and referees.

All authors shall state any financial and other conflicts of interest in their research papers that may be thought to affect the results or interpretation of that paper. All sources of financial support for the study should be clearly stated.

When an author discovers a serious error or inaccuracy in a published article, it is the responsibility of the author to immediately notify the editorship. In this case, the author is responsible for cooperating with the journal editorship in either withdrawing the article or publishing a revision of the article.

For all researches conducted and for clinical and experimental studies involving humans and animals, which require ethics committee approval, an ethics committee approval must be obtained and should be specified and documented.

G. RETRACTION POLICY

Retraction is a mechanism for correcting the literature and alerting readers to articles that contain such seriously flawed or erroneous content or data that their findings and conclusions cannot be relied upon.

Unreliable content or data may result from honest errors, naïve mistakes, or research misconduct.

“The main purpose of retraction is to correct the literature and ensure its integrity rather than to punish the authors.” (COPE, 2019)

Üsküdar University Journal of Social Sciences attaches importance to contributing to the integrity of the literature and providing original studies to its readers.

Editors will consider retraction of a publication in case(s) of:

- Plagiarism
- Copyright infringements and serious legal issues (eg. privacy)
- Reporting unethical research
- Containing a data without proper permission for use
- Clear evidence regarding unreliable findings as a result of data manipulation, major error and fabrication of data
- Author(s)' failure to state conflict of interest

H. LICENSE NOTICE

The published texts can be used with reference, based on intellectual property and copyright legislation, for non-commercial purposes in *Üsküdar University Journal of Social Sciences*. They

cannot be reproduced partially or completely for commercial purposes. All content is licensed under **Creative Commons Attribution NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0)**. The framework pointed out by **Creative Commons** is adopted by *Üsküdar University Journal of Social Sciences*.

Share: You are free to copy and redistribute the material in any medium or format. The licensor cannot revoke these freedoms as long as you follow the license terms.

Attribution — You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made. You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.

NonCommercial — You may not use the material for commercial purposes.

NoDerivatives — If you remix, transform, or build upon the material, you may not distribute the modified material.

No additional restrictions — You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-Non Commercial-NoDerivatives 4.0 International License**.

I. COPYRIGHT INFORMATION

The Author(s) warrant that;

1. The manuscript submitted is their own original work;
2. All authors participated in the work in a substantive way and are prepared to take public responsibility for the work;
3. All authors have seen and approved the manuscript as submitted;
4. The manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere;
5. The text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone;
6. After the submission, they admit not to withdraw -arbitrarily or aiming to disrupt the process- the manuscript;
7. They transfer all financial rights, especially processing, reproduction, representation, printing, distribution, and online transmittal, to

Üsküdar University Journal of Social Science with no limitation whatsoever.

Notwithstanding the above, the Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights other than copyright, such as

1. patent rights;
2. to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching, or oral presentations;
3. Intellectual property rights, such as the right to reproduce for their own purposes, of the author(s) or the employer (if any) of the author(s) are reserved, provided that the article is not sold.

However, reproduction, posting, transmission or other distribution or use of the article or any material contained therein, in any medium as permitted hereunder, requires a citation to the Journal and appropriate credit to Üsküdar University Journal of Social Science as the publisher, suitable in form and content as follows: Title of article, author(s), journal title and volume/issue, Copyright© year.

The/All author(s) also warrant that "Üsküdar University Journal of Social Science and the Journal Editors" will not be held liable against all copyright claims of any third party or in lawsuits that may be filed in the future, and that The/All author(s) will be the only person who will be liable in such cases. The/All author(s) also warrant that the article contains no libellous or unlawful statements, the/All author(s) did not use any unlawful method or material during the research, the/All author(s) obtained all legal permissions pertaining to the research, and the/All author(s) adhered to ethical principles during the research.

The/All author(s) has/have to sign the Copyright Transfer and Author Agreement given above and has/have to upload the form on the concerning DergiPark page of the Journal with the manuscript.

J. NOTIFYING THE EDITOR ABOUT MALPRACTICES and VIOLATIONS of ETHICAL PRINCIPLES

If a violation of ethical principles in the evaluation process, preliminary assessment or a published article in Üsküdar University Journal of Social Sciences concerning Editors, Referees or Authors, is observed, please report to uusbd@uskudar.edu.tr

Upon the reporting of a violation of ethical principles, the journal's editors evaluate the complaint. As a result of the evaluation of the complaint, if deemed necessary, they forward the matter to the Üsküdar University Non-Interventional Research Ethics Board for examination. The final decision is made and implemented according to the report of the Board.

T.C. ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

İnsanı anlamaya bir adım daha...

Bu dergi çevreci kağıtla hazırlanmıştır.

www.uskudar.edu.tr

[uskudaruniversitesi](https://www.facebook.com/uskudaruniversitesi)

[uskudaruni](https://twitter.com/uskudaruni)

[uskudaruniversitesi](https://www.youtube.com/uskudaruniversitesi)

[uskudaruni](https://www.instagram.com/uskudaruni)